

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Юсип-Якимович Юлія Василівна

**ОНОМАТОПОЕТИКА
УКРАЇНСЬКИХ ГОВОРІВ КАРПАТ:**
семантична, фонетична, словотвірна
структура та похідність ономотопів

Монографія

Ужгород
Видавництво «Гражда»
2007

УДК 811.161.2'28
ББК Ш 141.14-5
Ю 89

У монографії вперше досліджується система звуконаслідувальної лексики українських говорів Карпат, функціонування моделей онома топів, їх семантична, фонетична, онома топоетична структура, словотвірний потенціал та функціонування відонома топоетичних дієслівних та іменних моделей, зв'язки онома топеї з дитячим лексиконом та арго.

Для фахівців з діалектології, семасіології, фонології, словотвору, історії мови, етимології, для широкого кола філологів.

Науковий редактор – Німчук В.В., доктор філологічних наук, професор, член-кореспондент НАН України, директор Інституту української мови НАН України

Відповідальний редактор – Дзендзелівський Й.О., доктор філологічних наук, професор Ужгородського національного університету

Рецензенти:

Гриценко П.Ю., доктор філологічних наук, професор, завідувач Відділу діалектології Інституту української мови НАН України

Мацько Л.І., доктор філологічних наук, професор Національного педагогічного університету ім.М.П.Драгоманова, академік Академії педагогічних наук

Рекомендовано до друку Вченою радою
Інституту української мови НАН України
(протокол № 3 від 15 березня 2007 року)

ISBN 978-966-8924-34-7

© Юсип-Якимович Ю. В., 2007

ЗМІСТ

Вступ _____	4
Розділ I.	
СТРУКТУРА ОНОМАТОПІВ _____	15
I. 1. Семантика онома топів _____	15
I. 2. Фонетична структура онома топів _____	60
Фонемоти́пи _____	64
I. 2. 1. Варіювання звуків в онома топах _____	84
I. 3. Онома топоетичний словотвір. Онома топоетична структура звуконаслідувань _____	87
Розділ II.	
СТРУКТУРА ВІДОНОМА ТОПОЕТИЧНИХ ПОХІДНИХ _____	98
II. 1. Словотвірна структура і семантика відонома топоетичних дієслів _____	98
II. 2. Власне відонома топоетичний словотвір _____	98
II. 3. Відонома топоетичні дієслівні моделі _____	99
II. 3. 1. Словотвірна модель 3+-а-(ти) _____	102
II. 3. 2. Словотвірна модель 3+-ка-(ти) _____	114
II. 3. 3. Словотвірна модель 3+-ча-(ти) _____	140
II. 3. 4. Словотвірна модель 3+-і-(ти) (і(<h)) _____	149
II. 3. 5. Словотвірні моделі 3+-ота-(ти), 3+-оті-(ти) _____	155
II. 3. 6. Словотвірна модель 3+-ну-(ти) _____	160
Розділ III.	
ІМЕННІ ТА ІНШІ ВІДОНОМА ТОПОЕТИЧНІ УТВОРЕННЯ _____	172
III.1. Відонома топоетичні іменні моделі _____	172
III.2. Онома топея і дитячий лексикон _____	176
III.3. Онома топея та арго _____	180
Розділ IV	
ГНІЗДОВИЙ СЛОВОТВІРНИЙ СЛОВНИК _____	182
Висновки _____	225
Література _____	229
Список умовних скорочень _____	245
Індекс a tergo онома топів _____	247
Іменний покажчик _____	255
Предметний покажчик _____	259
<i>Рецензія Гриценка П.Ю.</i> _____	263
<i>Рецензія Мацько Л.І.</i> _____	265

ВСТУП

Ономатопоетика – маргінальне мовне явище, в основі якого лежить позамовне звучання. Ономатопої – слова, які наслідують звучання живої і неживої природи, це умовне відтворення різних звуків навколишнього світу за допомогою елементів мовної системи. Ономатопоєя – категорія “жива”, “життєва”, що постійно розвивається, за висловлюванням Б. Малмберга, ономатопої – “безцінний мовний матеріал” [258, 174].

Явище ономатопоєї не перестає бути предметом уваги філософів, психологів, мовознавців ще з античних часів. Проте, як відзначає

С. Воронін, “ономатопоєя частіше обговорювалася у зв’язку з багатьма іншими (хоч і дуже важливими) проблемами: суті мови і її походження, мовного знака, питань експресивної та дитячої мови, стилістики, поетики, психології; і лише в окремих випадках ономатопоєя розглядалася *per se* як самостійний предмет дослідження” [109, 15].

Перші праці, присвячені ономатопоам, належать ще стоїкам, Платону. Особливо багато написано про звуконаслідувальні слова в XVIII-XIX ст. У звуконаслідуваннях філософи і мовознавці шукали відповіді на одвічні питання зв’язку звучання зі значенням, внутрішню мотивованість назв, походження мови.

Існує низка праць, виконаних на неіндоевропейському ономатопоетичному матеріалі. Л. Хакулінен писав, що категорія “дескриптивних слів” у фінській мові “настільки багатоманітна і життєва, що її слід вважати однією з найхарактерніших особливостей словникового складу фінської мови” [208, 22]. В інших мовах угро-фінської групи найбільш досліджені звуконаслідування в угорській мові (див. праці В. Скалічки [188], З. Гомбоц, К. Майтинської [160]).

На численні ономатопоетичні утворення в алтайських мовах звертав увагу Г. Рамстедт. Він указував на недостатню вивченість ономатопоєї: “Ономатопоетичні слова часто обговорювалися у зв’язку з різними мовами, проте, наскільки мені відомо, ніхто ніколи не намагався вичерпно і систематично дослідити цей вид слів” [179, 16].

У тюркських мовах першим у вивченні ономатопоєї був М. І. Ашмарін [88; 89; 90]. Пізніше дослідження звуконаслідувальних слів у тюркських мовах проводили В. К. Дмитрієв [123], Г. Е. Корнілов [144; 145]. У турецькій мові ономатопоєєю досліджували М. Біттнер [240], А. Н. Кононов [144] та ін. У системному і типологічному плані розглянуто ономатопоєю в башкирській мові у праці Л. З.Лапкіної [156].

Глибока розробка проблеми ономотопеї в семітських мовах викладена в працях А. М. Газова-Гінзберга [113]. Автор не обмежується цими мовами. Він подає аналіз звуконаслідувальних коренів більше десяти мов чотирьох неспоріднених мовних сімей світу і доходить цікавих висновків, що підтверджують тезу про одвічний зв'язок звука із значенням при виникненні людської мови взагалі.

Є ціла низка праць з ономотопеї, побудованих на індоєвропейському матеріалі (С. Я. Лур'є, М. Й. Коржінек, Е. Швентнер). Питання зв'язку між звучанням і значенням на матеріалі германських мов, особливо німецької, обговорено в працях В. Вундта [280], Г. Пауля [171],

Е. А. Глухарьової [118], В. Косова [147], Г. Гілмера [247], Г. Зоммера [267], Т. Шіппан [264].

Шведські звуконаслідування зібрані і описані у працях А. Нурена [260], голландські – у статтях К. Стюттерхейма [273] і К. Г. Н. де Воойса [256]. Англійським ономотопам присвячені праці С. В. Вороніна [108; 109; 110; 111]. У студіях М. Граммона і Й. Йордана вивчається ономотопея романських мов. Звуконаслідування румунської мови досліджені в працях А. Россеті [181; 182], Й. Йордана [248], А. Граура [245], а також у статтях чеського романіста З. Віттоха [279]. Французькі ономотопи розглядалися в працях М. Граммона [245], Е. Е. Корді [143], іспанські – в працях В. Дієго [242], новогрецькі – А. Мірамбела [259], італійські – у Л. Шпітцера [268], латинські – в А. Граура [246]. Значний звуконаслідувальний матеріал був зібраний та інтерпретований у литовській мові Л. Лескіном [254].

На слов'янському матеріалі теж досліджувалися різні аспекти ономотопеї (див. праці Д. Боранича [242], Ф. Копечного [250], Р. Смаль-Стоцького [191], С. М. Толстої [198], Г. Г. Білфельдта [238]).

У русистиці є поодинокі праці, присвячені звуконаслідувальним словам російської мови (праці А. І. Германовича [116; 117], В. Н. Добровольського [124], Л. А. Капанадзе [131], С. А. Карпухіна [133; 134], С.С.Шляхової.

В українистиці першим дослідженням з ономотопеї є монографія Р. Смаль-Стоцького “Примітивний словотвір. Студії до української граматики” (Варшава, 1929. – 200 с.). Тут уперше проаналізовані українські інтер'єкції, дібрані автором зі “Словника української мови”

Б. Д. Грінченка, з погляду етимології, звукової форми, словотвору й семантики. У праці закладено основи дослідження українських ономотопоетичних утворень. Р. Смаль-Стоцький дає оцінку досліджень, що присвячені проблемі зв'язку звучання зі значенням, які були на той час у

психології (В. Вундт, Г. Пауль), у порівняльному мовознавстві (починаючи від старих грецьких і римських граматик), у порівняльній індоєвропейській граматиці. Автор зазначає, що в порівняльній слов'янській граматиці звуконаслідування не досліджені, оскільки тривалий час вся увага славістів була звернена на історичну граматику, на аналіз давніх пам'яток церковної літератури, де звуконаслідування майже не представлені, і лише в шкільних граматиках є декілька таких прикладів.

З етимологічного погляду Р. Смаль-Стоцький поділяє звуконаслідування на первинні і новотвори, а з погляду їх звукової формації – на чисто вокальні, дифтонгічні, чисто консонантні і складені утворення з вокалів та консонантів. Автор досліджує також словотвір первинних інтер'єкцій, зокрема, виділяє:

- 1) інтер'єкції з односкладним коренем;
- 2) утворені “формансами”;
- 3) поширенням;
- 4) редуплікацією;
- 5) композицією [191, 43].

Дослідження Р. Смаль-Стоцького є першою спробою у славистиці систематизувати звуконаслідування, ту сферу, де, за висловом автора, “інстинктивно відчувається справжня творчість мови, де ще булькає в змінному вокалізмі і консонантизмі неостигла лава мови” [191, 122]. Багато явищ у галузі ономатопої для дослідника залишаються неясними, нерозв'язаними. Як вважає сам автор, його праця дає підстави для накреслення загальних рис у сфері ономатопої, які послужать основою для подальшого наукового дослідження, а останнє слово буде за матеріалом *діалектним*, “де ще криється багатство примітивного словотвору” [191].

Українські ономатопої дослідила як одну з груп інтер'єктивів на лексичному, граматичному і стилістичному рівнях Л. І. Мацько [162]. Дослідниця визначає семантико-фонетичні ознаки ономотопів, подає семантичну і семантико-фонетичну класифікацію звуконаслідувань, аналізує основні семантичні групи. Л. І. Мацько виділяє два типи мотивації в звуконаслідуваннях: акустико-перцептивну (при утворенні первинних звуконаслідувань) і стабільно фонетичну (при переході їх у традиційні) [162, 42].

Матеріалом для студій Л. І. Мацько послужили тексти художнього і публіцистичного стилів української мови, а також записи розмовного мовлення.

В україністиці, таким чином, виявлено й описано деякі специфічні риси ономотопоетичного лексичного шару.

Велику цінність становить оноματοпоетична лексика, що функціонує в народних говорах. Тривалий час цей лексичний фонд залишався без належної уваги не тільки українських діалектологів, але й дослідників діалектів інших слов'янських мов, хоч “в оноματοпеї виявляється найбільша індивідуальність говорів, найбільша специфіка їх словника” [166, 141]. Народним говорам властива більша, ніж літературній мові, поширеність ономотопів. “Жодна частина діалектологічного словника, – зазначав М. В. Никончук, – не може похвалитися такою значною кількістю (оноματοпоетичних) лексем, котрі становлять у говорах одну семему” [166, 141].

Не досліджено дуже важливий аспект оноματοпеї – словотворчий потенціал ономотопів, тобто не вивчено звуконаслідування як бази для творення слів інших частин мови, роль оноματοпеї в діалектному словотворі, проте проблема вже порушена: “...будучи повноцінними словами, звуконаслідування беруть активну участь у словотворі... Вони не тільки входять до системи мови, але є її активною частиною, збагачують її словотвірні ресурси, фонди фразеологізмів, емоційно-експресивні можливості” [232, 263-264]. Ще раніше таку думку висловлювали В. Вундт [280, 326], А. Лескін [254, 166], Е. Штамм [269].

Об'єктом нашого дослідження є моделювання структури ономотопів, які функціонують в українських говорах Карпат, їх фонетична організація, особлива оноματοпоетична структура та семантика, а також словотвірна структура й семантика дериватів, утворених від власне ономотопів у результаті першого ступеня деривації, зокрема, відоноματοпоетичних дієслів та іменників. Досліджується також роль оноματοпеї в дитячому лексиконі та аргі. Об'єктом нашого дослідження є вся система ономотопів і відоноματοпоетичних утворень у говірках Українських Карпат, а не тільки ономотопи-діалектизми і їх похідні, відсутні в літературній мові, що дозволяє вивчити:

- 1) систему оноματοпоетичної лексики;
- 2) систему відоноματοпоетичних похідних;
- 3) спільне з літературною мовою;
- 4) спільне з іншими українськими говорами;
- 5) специфічне, властиве лише для українських говорів Карпат.

Актуальність дослідження зумовлена такими факторами.

По-перше, всебічне дослідження діалектної мови як одного з різновидів загальнонаціональної мови, належить до числа актуальних завдань сучасної лінгвістики. Народні говори – одне з надійних джерел постійного поповнення літературної мови. Із говорів літературна

мова бере свій початок і постійно ним живиться. “Якби літературна мова відірвалася від діалектів, від ґрунту, то вона, подібно до Антея, втратила б усю свою силу й уподібнилась би мертвій мові, якою є тепер латинська” (Щерба Л. Современный русский литературный язык //Избр. работы по русскому языку. – М, 1957. – С. 126). Говори, як відзначає Л. В. Сахарний, – не відмираюча розвалина, а функціонуюча система, творці і носії якої, засвоївши тою чи іншою мірою нормативний фонетико-морфологічний устрій літературної мови, зберігають ряд особливостей синтаксичної будови, словотвірної системи і частину словникового складу говору, чим і визначається вплив своєрідного “діалектного субстрату” на літературну мову у зв’язку з розширенням і демократизацією словникового складу носіїв літературної мови [185, 51-54].

Елементи діалектних систем є результатом діяльності тих або інших етнічних груп, причому це нерідко наслідок такої творчості, яка своїм багатством не поступається моделям літературної мови, становить готовий матеріал, здатний збагатити скарбницю літературної мови [93, 9].

По-друге, останнім часом широко розгорнулася активна робота зі всебічного комплексного вивчення історії, культури, мов народів, що населяють територію Карпат [187, 3; 94, 5-6]. Цією роботою керує спеціально створена в 1959 році Міжнародна комісія, яка висунула ряд першочергових проблем, серед яких важливе місце посідає вивчення діалектів бойків, гуцулів та інших етнічних груп цього регіону.

По-третє, оноματοпоетичні утворення в українських народних говорах ареалу Карпат, їх словотвірна структура і семантика, їх словотворчий потенціал у діалектології не вивчалися, хоча саме в карпатських говорах у сфері оноματοпеї зберігаються стародавні явища.

По-четверте, не були предметом дослідження також відономатопоетичні утворення, особливості їх словотвірної структури. Адже серед актуальних проблем вивчення української діалектної мови чільне місце посідають питання словотвору. Сучасні діалектологи підкреслюють, що внаслідок переваги, яка традиційно віддається фонетиці, морфології, до останнього часу недостатньо досліджені діалектологічна дериватологія, синтаксис, акцентологія. “Упродовж усієї історії слов’янської діалектології монографічному вивченню діалектного словотворення різних слов’янських мов, у тому числі й української, надавалося дуже мало уваги. Це зумовлено перш за все – складністю самого об’єкта дослідження, порівняно недавнім становленням і визначенням дериватології як самостійної дисципліни, неопрацьованістю методики

вивчення словотвору і недостатнім фактичним багажем, необхідним для наукових досліджень словотвірної структури мови” [126, 8].

По-п’яте, діалектна мова заслуговує більш глибокого вивчення, оскільки вона становить “головний і найбільш захоплюючий об’єкт дослідження, що найглибше розкриває таємниці мовного життя” [173, 51-52], а говори Карпатського регіону, як і взагалі народнорозмовна мова, піддаються безперервним змінам у процесі свого розвитку, які з часом можуть призвести до зникнення окремих цікавих мовних фактів, давніх, оригінальних звуконаслідувальних утворень, що становлять неоціненну вагу для збагачення літературної мови.

Р. Смаль-Стоцький зазначав: “Ми маємо в кожній мові безліч неоспоримого матеріалу, що ясно вказує, що справдішнє звуконаслідування, справдішня ономампоезія є наймогутніше джерело кожної народної мови взагалі, яке безперестанно її обновляє новими свіжими струями” [191,4].

Мета дослідження – якнайбільш повно і систематично вивчити ономампі, які функціонують у говорах карпатського ареалу, їх фонетичну, словотвірну структуру і семантику, з одного боку, і деривати, утворені безпосередньо від ономампів у результаті першого ступеня деривації, їх словотворчу структуру і семантику, з іншого.

Завдання дослідження:

- 1) найбільш повно зібрати ономампоетичний матеріал;
- 2) вивчити фонетичну будову зафіксованих ономампів;
- 3) дослідити ономампоетичний словотвір; його особливості, виділити ономампоетичні моделі звуконаслідувань;
- 4) виробити класифікацію ономампів відповідно до денотата;
- 5) дослідити семантику ономампоетичних утворень;
- 6) вивчити специфіку морфонологічних явищ, які супроводжують процес похідності від звуконаслідувань;
- 7) дослідити основні словотвірні типи і моделі похідних, які виникають на базі ономампів, їх словотвірну структуру і семантику;
- 8) визначити ступінь словотвірної активності і словотвірного потенціалу ономампів.

Монографія становить першу спробу описати фонетичну організацію діалектних ономампів, їх ономампоетичні особливості й семантику. Вперше комплексно вивчені відономампоетичні дієслівні та іменні моделі, типи дериватів, їх словотвірна структура та семантика. Досліджена також специфіка словотвору від звуконаслідувань, яка визнача-

ється їх фонетичною структурою, проаналізовані морфонологічні явища, які супроводжують процес слововиводу від звуконаслідувань.

Розв'язання відповідних проблем у монографії ґрунтується на сучасному розумінні суті мови та її ролі в суспільстві, діалектичному співвідношенні мови і мислення, каузативному взаємозв'язку предметів і явищ об'єктивної дійсності, які вивчаються людиною в процесі її пізнавальної діяльності.

Ономатопея в будь-якій мові своєю об'єктивною основою має позамовне звучання. Утворення ономатопів визначається двома чинниками – екстралінгвальним, або “універсальним” (незалежним від конкретної мови), і лінгвальним (що виявляється різним чином, залежно від конкретної мови). Ономатопи і їх похідні – слова, в основі яких лежить наслідування людиною звуків живої або неживої природи. В ономатопах та відономатопоетичних утвореннях характерною ознакою є звук, що становить наслідування позамовного звучання або фонетична вмотивованість, людина наслідує звучання в результаті пізнання нею навколишнього світу. А пізнання – нескінченне наближення мислення до об'єкта, віддзеркалення природи в думці людини слід розуміти у вічному процесі руху, виникненні суперечностей та їх розв'язанні. Суть теорії пізнання полягає у тому, що вона бере речі і віддзеркалення їх у взаємному зв'язку, в їх русі.

Методологічний принцип характеристики досліджуваного матеріалу полягає в максимальному представленні всієї сукупності фактів, у функціонально-структурному підході до аналізованого матеріалу, виявленні системних взаємозв'язків і закономірностей. Такому підходу до вивчення явища відповідає використаний у дослідженні метод словотворчих гнізд. Він дає можливість одержати найбільш повну інформацію про словотвірний потенціал ономатопів, визначити продуктивність, регулярність словотвірних моделей, типів, що функціонують у говорах, інвентар афіксів, які оформляють похідні. Словотвірні гнізда дозволяють наочно представити словотвірну активність ономатопів, проаналізувати співвідношення різних частин мови, їх кількість, розташування за ступенями словотвору і т. д.

В основу аналізу мовного матеріалу поставлені принципи синхронного дослідження процесів, які описані в працях мовознавців І. І. Ковалика, Я. В. Закревської, О. О. Земської, М. М. Шанського та ін., а також в академічних граматиках сучасних української та російської мов.

Ми виходимо з тези, що “всяка синхронія в мові існує тільки як умовно обмежений момент розвитку і відповідно повинна розглядатися як синхронія динамічна” [119, 4].

Системний підхід до аналізу ономактопоетичної і відномактопоетичної лексики зумовлює комплексність методики. При дослідженні нами використовуються методи лінгвістичного опису, компонентного аналізу, елементи словотвірного і граматичного аналізу, валентний аналіз похідних структур, використовується порівняльно-історичний та зіставний методи (при зіставленні мовних фактів з інших говорів і літературної мови та фактів з інших слов'янських і неслов'янських мов). При дослідженні використовуються також дистрибутивний аналіз, статистичний метод, елементи методу лінгвістичної географії, метод словотвірних гнізд, ілюстративний матеріал подається у вигляді схем і таблиць.

В основу дослідження покладені записи авторки, зроблені самостійно в польових умовах у 30-ти населених пунктах карпатського мовного континууму (Львівської, Івано-Франківської, Чернівецької і Закарпатської областей)¹. У роботі досліджені матеріали, відібрані з джерел новоукраїнського періоду:

- словників сучасної української літературної мови (СУМ);
- словників, що фіксують діалектний матеріал (“Словника української мови” за ред. Б. Д. Грінченка. – К. – Т. I-IV, 1907-1909; “Малоруско-німецького словаря” Є. Желехівського, С. Недільського. – Львів. – Т. 1-2, 1882-1888; “Словника української мови” П. Білецького-Носенка. – К., 1966 та багатьох інших);
- інших джерел діалектного матеріалу (лінгвістичних атласів, наукових праць, лексичних матеріалів окремих авторів, захищених дисертаційних робіт).

Всього використано 86 джерел². Картотека нараховує близько 14 тисяч лексичних одиниць, що піддаються аналізу в монографії.

Результати дослідження можуть бути використані при подальшій розробці теоретичних проблем звуконаслідування, при вивченні дієслівного, іменного діалектного словотвору й семантики, при створенні словника українських народних говорів, етимологічних, синонімічних словників української та інших слов'янських мов; при укладанні лексичного атласу українських говорів; у вузівському курсі української діалектології, спецкурсі з ономактопії. Словотвірні гнізда можуть знайти застосування при укладанні словотвірного словника української мови, а також на факультативних заняттях з української мови. Ре-

---

¹ Див. список назв населених пунктів у додатку.

² Див. список використаної літератури і джерел фактичного матеріалу [5-86].

зультати дослідження можуть бути використані як при вивченні лексики української мови, так і при дослідженні діалектного словотвору, закономірностей номінації та в інших аспектах.

В історії мовознавства існують різні погляди на природу явища, яке вже давно дістало назву *звуконаслідування* або *звуконаслідувальне слово*. Термін *звуконаслідування* вперше фіксує “Общий церковно-славяно-российский словарь” П. Соколова. – СПб, 1837. – Ч. I. – С. 939-940, але використовують його ще автори перших російських граматик М. І. Греч (1830) [120] і О. Х. Востоков (1831) [112].

У мовознавстві використовуються і терміни грецького походження *ономатопоетика*, *ономатопея*, *ономатопоетичне слово*, які в основному відповідають термінам *звуконаслідування*, *звуконаслідувальне слово*. Вживання термінів грецького походження є доцільнішим та зручнішим, оскільки ці терміни є загальноприйнятими, мають міжнародне поширення та цілий ряд похідних: *ономатоп* (Воронін, 1964), *ономатопоетичний*, *ономатет* (Тронський, 1933). Двадцяте століття характеризується введенням нових термінів. Дослідник чуваської ономатопеї М. І. Ашмарін запровадив новий термін *мімема* (з гр. *μίμησης* – наслідування) (“Основи чуваської мімології”. – Казань, 1918). Проте він не відмовився від терміна *звуконаслідування*, а включив його в ширше поняття – *мімему* (наслідування взагалі, а не тільки наслідування звуків). Погляд М. І. Ашмаріна поділяють дослідники інших мов: С. Кудайбергенов [149], М. Худайкулієв [209], Р. Кунгуров [152], А. С. Кривошкова-Гантман [148] та інші.

У 80-ті роки Г. Е. Корнілов увів ще один новий термін – *імітатив*. Г. Е. Корнілов розвинув далі мімологічну теорію М. І. Ашмаріна.

Імітатив – не “умовне відтворення звуків природи”, і не створення слів, звукові оболонки яких тою чи іншою мірою нагадують самі предмети або явища, а наслідування звукових процесів, рухів, світлових, кольорових, статистичних та інших явищ навколишньої дійсності (включаючи саму людину у всіх проявах її діяльності) за допомогою звуків” [145, 122]. “*Імітатив* – це музичний образ, що включає поняття характерної ознаки (властивості, якості) відображуваного; це результат уявного і художньо-емоційного сприйняття об’єкта або явища одночасно. Імітатив – факт первісної творчості людства” [145, 123]. Термін, запроваджений Г. Е. Корніловим, уживається не замість усіх наявних, а додатково до них, оскільки він означає гранично широке поняття.

Термінологія стає традиційною для того чи іншого часткового мовознавства: у дослідженні тюркських мов прийнятий термін *мімема*,

для угро-фінських – *зображальні слова*, в африканських мовах найчастіше використовується термін *ідеофон*.

В українському мовознавстві вживаються терміни *звуконаслідування*, *звуконаслідувальне слово*, *ономатопоетика*, *ономатопея*, *ономатоп*. Термін *інтер'єктив* служить “для найменування всієї семантико-функціональної категорії слів, що включає вигуки і слова, функціонально близькі до них” (маються на увазі звуконаслідування) [163, 56-57]).

Використовувані для позначення ономатопеї терміни свідчать про відносну одноманітність суті розглядуваного явища.

По-різному розв'язується сьогодні дуже актуальна проблема – про місце звуконаслідувальних слів у лексичному складі мови, особливо їх частиномовний статус. До недавнього часу звуконаслідування відносили до вигуків, але останніми роками все частіше звуконаслідувальні слова розглядають як окрему частину мови, особливо в мовах нефлективного типу, де ономатопи є дуже численними. У російському мовознавстві місце ономатопів у системі частин мови остаточно ще не визначене. Одні дослідники розглядають їх у складі вигуків, не виділяючи навіть в окрему групу (“Русская грамматика”. – Т. I, 1980. – С. 732-738); інші кваліфікують звуконаслідування як окрему семантичну групу в складі вигуків (див. “Современный русский язык” за ред. О. М. Галкіної-Федорук. – М., 1984. – С. 244); (М. М. Шанський та О. М. Тихонов услід за дослідниками нефлективних мов виділяють звуконаслідування в окрему частину мови [212, 262-264]).

На наш погляд, об'єднувати ономатопи та вигуки в одну групу не доцільно. При цьому ми виходимо з того, що: 1) на відміну від вигуків, звуконаслідування *мають лексичне значення*, закладене в звуках слова (“у них все значення у звуках”) [172, 168]; 2) вигуки ж мають “повну синтаксичну відособленість” [216, 81], ономатопи ж самі *можуть виступати будь-яким членом речення*; 3) вигуки, “як відгомін миттєвого стану душі, щоразу створюються заново і не мають об'єктивного життя, властивого слову” [174, 76], а звуконаслідування закріплені в системі мови як *готові, відтворювані одиниці*; 4) для сфери ономатопеї характерні і словотвірні явища, а також явища полісемії, синонімії, омонімії.

Наведені нами аргументи – доказ на користь того, щоб закріпити за ономатопами певне місце в системі частин мови. “Кожній частині мови, як зазначав І. І. Ковалик, – як лінгвістичній величині, властиве абстрактне категоріальне значення, яке є узагальненням того або ін-

шого конкретного лексичного значення частини мови. Так, для іменників характерна предметність, для прикметників – атрибутивність, для дієслів – процесуальність, для числівників – квантитативність, для займенників – дейктичність, для прислівників – ознака дії, для прийменників – релятивність, для сполучників – кон’юнктивність, для вигуків – інтер’єктивність, для часток – модальність” [141, 4]. Для ономотопів таким абстрактним категоріальним значенням, на наш погляд, є *звучність*, чи *сонорність* (від лат. sono, -ui, -itum, -are 1) звучати, подавати звук, шипіти, шелестіти, брязкати, дзюрчати, тріщати, щебетати; 2) грати, співати; 3) вимовляти, говорити; 4) давати відгомін; 5) видавати звуки і т.д.).

Отже, ми вважаємо, що так звані звуконаслідувальні слова не належать до вигуків. Є всі підстави для того, щоб виділити їх в окрему частину мови. М. М. Шанський і О. М. Тихонов указують на специфічні риси, завдяки яким звуконаслідування виступають у мові як повноцінні слова: “Справді, в звуконаслідуваннях “все значення в звуках” (Пешковський), але воно все - таки є і виражене саме в звуках. Цим їх значення і відрізняється від лексичної семантики інших слів. Звукова оформленість, звукова мотивованість лексичного значення – специфічна риса звуконаслідувань” [212, 262].

На сьогодні вже сформувалися основні положення теорії ономотопетики, визначається місце ономотопів у системі частин мови, однак проблемних питань у цій галузі ще багато: дотепер не розв’язана проблема сутності мови і зв’язку звучання зі значенням (проблема досліджується, починаючи з XVII століття), проблема мовного знака і його мотивованості, початок вивчення якої був закладений Ф. де Соссюром; експресивної мови; проблема мовних контактів у галузі ономотопетичної лексики, порушеної Г. Г. Більфельдтом [238], В. Шпербером [239, 221], В. Айхлером [239, 222], Ф. Гінце [239; 222] та інші.

РОЗДІЛ 1. СТРУКТУРА ОНОМАТОПІВ

1.1. Семантика ономотопів

У порівнянні з неономатопоетичною лексикою звуконаслідування характеризуються специфічною семантикою. У лінгвістичній літературі проблемі особливостей семантики ономотопів приділялася певна увага (див. праці Д. В. Бубриха, С. Ульманна, І. С. Торопцева, С. В. Вороніна та ін.).

Об'єктивною основою ономотопеї, як відомо, є позамовне звучання, а процес утворення ономотопів визначається двома чинниками – позамовним (незалежним від конкретної мови) і мовним (представленим по-різному залежно від кожної конкретної мови).

Відображаючи явища об'єктивної дійсності, звуконаслідування мають свою історію, зумовлені буттям людини, її свідомістю, рівнем сприймання, а також історично змінною фонетичною системою мови.

Найважливішою особливістю семантики звуконаслідувань є те, що вони фонетично вмотивовані: сам звук є наслідуванням відповідної дії або явища. Основа для такої вмотивованості міститься ніби всередині звуконаслідувального слова.

У лінгвістичній літературі вмотивованість звуконаслідувань називають не тільки фонетичною, але й внутрішньослівною. І. С. Торопцев зазначає, що вмотивованість в ономотопах виникає і вмирає разом з виникненням і смертю, виходом із вживання слова, вона набуває в звуконаслідуванні постійного характеру, стає невід'ємною ознакою слова [199, 313].

Деякі лінгвісти називають вмотивованість ономотопів семантичною, виходячи з того, що вона властива великій кількості мов. С. Ульманн, наприклад, уважає звуконаслідувальну вмотивованість *семантичною універсалією*, яка існує чи не в усіх мовах. “Загальновідомо, що між ономотопоетичними елементами (при всій умовності багатьох із них) у різних мовах часто спостерігається вражаюча схожість... По-за сумнівом, показовим є той факт, – зауважує С. Ульманн, – що існує звукова схожість у назвах зозулі не тільки в індоєвропейських мовах, але й між індоєвропейськими і деякими угро-фінськими мовами” [205, 258]. Причиною такої схожості є те, що у всіх мовах світу об'єктивна основа ономотопеї одна й та ж – позамовне звучання. Адже звуконаслідування в усіх мовах з'являються в одній і тій же галузі значення – крику, шуму, скрипу і т. д., звуку взагалі.

Не менш важливою особливістю звуконаслідувань є те, що, на відміну від слів неономатопоетичної лексики, які мають узагальнювальну семантику, ономатопи завжди передають конкретне значення. Досліджуючи ономатопею в мові комі, Д. В. Бубрих зазначав, наприклад, що зображальні слова (тобто ономатопи) дають образи, заплутані в клубки деталями, узагальнювальна сила яких надзвичайно мала; для зображувальних слів немає, наприклад, просто биття, а є незліченна кількість різних способів падіння, для них немає просто ходи, а є незліченна кількість різних способів ходіння [96, 91].

Семантика звуконаслідувань перебуває у відносній, приблизній відповідності з позамовними звучаннями, оскільки вона є результатом їх відображення, звідси і причина фонетичної вмотивованості ономатопів. Таким чином, звукові оболонки звуконаслідувань пов'язані з відповідними явищами об'єктивної дійсності через їхнє значення, яке завжди є конкретним.

Ми розглядаємо ономатопею не як випадкове об'єднання розрізнених лексичних одиниць, а як систему – єдине ціле у всьому розмаїтті значень звуконаслідувань. Групувати зібрані діалектні ономатопи вважаємо за доцільне у відповідності до їх співвідношення з денотатом. Це дозволяє виділити типи лінгвальних сутностей у їх співвідношенні з типами позамовних екстралінгвальних сутностей.

На основі спільності семантики – наслідування звучань, які створюються відповідними звуковими об'єктами (денотатами), – зібрані звуконаслідування розподілено між п'ятьма лексико-семантичними групами:

- I. Наслідування звуків, що супроводжують дії, рухи людей і тварин;
- II. Наслідування звуків тварин (птахів, комах, ссавців, земноводних);
- III. Наслідування звуків, що супроводжують різні стани, явища;
- IV. Наслідування звуків, що супроводжують фізіологічні процеси людей і тварин;
- V. Наслідування звуків, які характеризують процес мовлення.

У першій лексико-семантичній групі **наслідувань звуків, що супроводжують дії, рухи людей і тварин**, виділяються такі підгрупи:

- 1) наслідування звуків, що утворюються конкретними предметами, механізмами в результаті людської діяльності;
- 2) наслідування звуків впливу людини на рідини;
- 3) наслідування звуків стуку, тріску, скрипу, ударів, падінь і т.д.

У першій підгрупі функціонують звуконаслідування:

I.1.1. 'Наслідування звуків дзвону металу або скла'

У гуцульських говірках зафіксований ономато́п *бр'ам* (про ланцюг) (К., Кр.). У літературі паралелей для цього звуконаслідування не знайдено, але засвідчені похідні дієслова. ЕСУМ фіксує похідне дієслово *брямчати* 'брязкати' не зовсім ясне; або безпосереднє звуконаслідувальне утворення чи результат контамінації *бряжчати* або *брякнути* і *бриньчати* та *бреньчати* [38, 273]. Вважаємо, що похідне від ономатопоетичне дієслово *брямчати* не може бути безпосередньо звуконаслідувальним утворенням, бо таким є власне ономато́п *брям*. Друга версія – контамінація *бряжчати*, *брякнути* і *бриньчати*, *бреньчати*, ймовірно, могла б дати *брямчати*. Але тут, окрім контамінації, відбулася і дисиміляція, а оскільки форма *брянчати* не фіксується, то більш вірогідно, що дієслово *брямчати* функціонує в інших говорах, але не засвідчене лексикографічними джерелами, як і первинне ономатопоетичне утворення *бр'ам*.

У бойківських говірках уживається ономато́п *бр'аз* 'т. с.' (Люб., Т., Яв.), зазначений також у тому ж значенні [66, 309; 73, I, 50; 24, I, 103]. В українській літературній мові *брязь* функціонує у значенні *брязкати* (як присудок) 'ударяючись, утворювати різкі дзвінкі звуки (про металеві, скляні предмети)' [67, I, 243]. Лексикографічні джерела фіксують варіанти: *брязк* 'металевий або скляний, порцеляновий звук' [71, 131, 146; 66, 309; 70, I, 143; 73, I, 289]; *брязг* 'звук дрібних металевих речей, ланцюгів, шпор, стукіт шаблі' [7, 63]; пор. *бряск* 'блиск, трепіт' [40, I, 46]. В українській літературній мові *брязк* 'звуки від ударів по металевих і скляних предметах; брязкання' [67, I, 242].

На території Бойківщини зафіксовані також фонетичні варіанти *брас*: пор. поліс. *браску-браску*, вигук *звень-звень* 'про що-небудь, що розсипалося' [56, 80], *бр'аж*, *бр'ашч*, *брешч*. Ономато́п *бр'аз* вважається спільнослов'янським звуконаслідувальним утворенням [80, III, 24; 38, I, 272; 74, I, 222; 81, I, 376].

У гуцульських говірках зафіксовано *дзен* 'наслідування звуків - падіння металевих предметів і удару по поверхні' (Ббп., Двп., Нжб.). - Зафіксоване також *дзен* 'вигук, що виражає брязкання, звучання' [35, 514]; 'т. с.' [73, I, 180]; пор. *дзень* 'вигук для передачі дзвону' [24, I, - 378]. В українській літературній мові *дзень* уживається у значенні 'наслідування звуків удару по металу або склу' [67, II, 266]. У закарпатських і бойківських говірках функціонує варіант *дзин* в тому ж значенні, що і в гуцульських *дзен*'. У частині гуцульських говірок ужива-

ється *дзін*' (Д., Двп., Кр., Чрн.) 'наслідування звуків тільки від удару по скляних предметах (скла, що б'ється)'; *дзінь* у літературній мові має те ж значення, що і *дзень* 'вигук, що вживається як присудок із значенням *дзенькати*', 'видавати дзвінки звуки (про дзвінок, скляні та інші предмети)'; *дзінь* 'вигук, що передає тонкий дзвін', паралельні утворення засвідчені в більшості слов'янських мов, а також у литовській та англійській [38, II,60].

У сусідніх покутсько-буковинських говірках функціонує *дзурр* 'тільки про звуки від удару скла, що б'ється' (Топ.); пор. також *дзор-дзор* 'брязь-брязь' [54, 78]. Т. Б. Лукінова вважає *дзор-дзор* 'вигуком, що передає брязкання', запозиченим із східнороманських мов; рум. *zor* 'вигук, що передає дзвякання, брязкання' і його похідні є звуконаслідувальними утвореннями [38, II, 60-61], *дзурр* можна вважати варіантом *дзор*.

У цих же гуцульських говірках зафіксований онома топ *дрін*' (*дрин*') 'наслідування звуків лише від удару по металевих предметах' (Д., Двп., Кр.), 'також наслідування звуків, які видає трактор' (К.). Уживається *дрін*' (*дрин*') і в переносному значенні 'погано грати на скрипці' (Д.); 'хрипло співати (про голос)' (Др.). СУМом таке звуконаслідування не фіксується, але зазначені похідні відонома то поетичні дієслова *дренькати* і *дреньчати*, де твірною основою виступає *дрень*; *дренькати* 'видавати дзвінки, короткі, тремтячі звуки (про посудину)'; *дреньчати* 'видавати уривчасті тремтячі звуки (про скло, млин, голос)' [67, II, 411]. Н. П. Романова вважає *дрень* 'вигук, що відтворює звук струнного щипкового інструменту, розбитого скла та ін.' звуконаслідувальним утворенням, паралельним до російського *трень-брень* спільнослов'янського походження [38, II, 126]. У бойківських говірках зафіксований онома топ *дзвін*' 'наслідування тонкого звуку від удару по металевих і скляних предметах'. Звуконаслідування *дзвін*' вважаємо результатом контамінації *дзін*' та іменника *дзвін*.

У середньозакарпатських (марамороських, боржавських, ужанських) та східнокарпатських (гуцульських) говірках засвідчено звуконаслідування *пін*' 'наслідування звуку від удару монети в щось тверде'. Лексикографічними джерелами онома топ *пін*' не фіксується, але трапляється в цілому ряді похідних (див. розд. II). У боржавських закарпатських говірках уживається *цвен*' 'звук від удару в металевий предмет'. В інших говірках паралелей для цього онома то па не знайдено, - однак, як і в літературній мові, в говірках функціонують відонома то поетичні похідні (див. розд. II). Зокрема, фіксується в інших значеннях похідне *цвенькати* 'погано вимовляти' [41, 574]; 'говорити, ска-

зати на чужій мові, в якій чується *ц, дз* (про поляків, білорусів)' [24, IV, 424]; '*брякати*' [70, I, 24]. У літературній мові функціонує лише відономатопоетичне дієслово *цвенькати* [67, XI, 184] (див. розд. II). У верховинських закарпатських говірках зафіксований онома топ *цин'* (Тур.), у гуцульських *цин'* (Блб.) 'наслідування звуку від удару тільки в металеві предмети'. В ужанських говірках зафіксовано звуконаслідування *цилик* 'наслідування звуків від ударів у скляні предмети' (Сер.). В інших говірках паралелей не знайдено, в літературній мові теж не фіксуються. Таким чином, *цилик* можна вважати специфічним утворенням. У марамороських і боржавських закарпатських говірках функціонує онома топ *чинг-чинг* 'наслідування звуків дзвіночка', пор. угор. *csing-cseng* (*csenget*). *Чинг-чинг* у закарпатських говірках є запозиченням з угорської мови.

Дзелен' (*дзилин'*) 'про звуки від ударів у металеві та скляні предмети' (у марамороських говірках 'про звук велосипедного дзвоника') поширено в більшості досліджуваних говірок. Ізогласа знаходить своє продовження в сусідніх подністрянських та покутсько-буковинських говірках. Онома топ *дзелен'* зафіксований також лексикографічними джерелами [35, 514; 44, 59; 73, I, 279; 40, 180; 82, 185; 24, I, 378]. В українській літературній мові *дзелень* уживається як присудок зі значенням 'дзеленькати; дзеленьчати', 'видавати дзвінки звуки (про дзвінок, скляні та ін. предмети)' [67, II, 266]. Онома топ *дзелень* відносять до спільнослов'янських онома топоетичних утворень [38, II, 57].

I.1.2. 'Наслідування звуків дзвону'

а) 'Наслідування звуків удару у великий дзвін':

Бам зафіксовано в більшості досліджуваних говірок, фіксується *бам-бам* 'наслідування звуку дзвону', 'наслідування звуку струнного інструмента' [24, I, 25-26]. У СУМі відзначене тільки відономатопоетичне дієслово *бамкати* 'гудіти, дзвеніти від ударів (про дзвін)'; 'бити, ударяти з певними інтервалами в дзвін або щось металеве' [67, I, 99]. В. Т. Коломієць вважає *бам* 'наслідування звуків дзвону' спільнослов'янським звуконаслідувальним утворенням, аналогічним до *бом, бум, бім, балам*, паралельним до п., ч., слц. *bat*, слн. *bàt. bét* [38, I, 130]. У говірках функціонують також фонетичні варіанти, іноді з деякими відтінками в семантиці: *бом-бом* 'наслідування звуків тихого уривчастого звуку дзвону' (В., Ос., Сер., Тур., Бчк., Кр., Топ., Чрн.); фіксується також *бом* 'вигук, що виражає удар дзвону' [66, 286], [24, I, 285]. У СУМі засвідчене похідне дієслово *бомкати* [67, I, 216]. У закарпатських верховинських говір-

ках зафіксований ономато́п *бавх* ‘про звуки гучного глухого, безперервного звуку дзвону’ (Уж.); пор. *бов* ‘наслідування глухих звуків дзвону’ [40, 35]; ‘наслідування удару дзвону’ [24, I, 78]. Наслідування звуків затихання дзвону (поодиноких ударів) передається в боржавських говірках ономато́пом *бун-бун* (Ос.), в ужанських і гуцульських *бум-бум* (Сер., Двп., К.); пор. *бум-бум* ‘вигук, що відтворює звук басової труби, бубна, барабана і т. п.’ [24, I, 110]. У літературній мові *бум* уживається як наслідування звуків пострілу, удару, дзвону, барабана [67, I, 255].

б) ‘Наслідування звуків від ударів у малий дзвін’:

Балам поширено в бойківських і гуцульських говірках, у південно-західних районах Івано-Франківської області вживається ще і в значенні ‘наслідування звуків дзвоника на шії корови, вівці’ (Кр., К.). Зафіксоване *балам* – ‘наслідування ударів дзвону’ [24, I, 24], ‘відтворення звучання дзвону’ [38, I, 124]. У СУМі відзначене похідне дієслово *баламкати* з приміткою діалектне ‘бити у дзвін, дзвонити’ [67, I, 94]. У говірках функціонують також звуконаслідування ударів у малий дзвін: *бавк, тилин’, зилин’* – у верховинських закарпатських говірках; *цилин’* – у сусідніх ужанських; *бовк, тилен’, тілин’* – у гуцульських; пор. у літературній мові – *телен’, телень-телен’* уживається як звуконаслідування для відтворення звучання дзвону, дзвінка [67, X, 62].

I.1.3. ‘Наслідування звуків кісьби’

У гуцульських і сусідніх покутсько-буковинських говірках функціонує ономато́п *чах, чах-чах*. У літературній мові *чах, чах-чах* уживається в іншому значенні ‘звуконаслідування, яке означає звук від вихлопних газів, пару’ і як присудок із значенням *чахкати* [67, XI, 284]. У гірських районах Чернівецької області зафіксовані звуконаслідування *шурк-шурк, шурх-шурх* (Двп.), які є специфічними утвореннями.

Ономато́п *вжик, вжик-вжик* відзначений у бойківських говірках, зафіксований також у цьому ж значенні в літературній мові [73, 1,73]. Похідні не засвідчені.

У марамороських говірках уживається *швіт’, швіт’-швіт’* у тому ж значенні; в інших говірках та літературній мові не зафіксовано. Цей приклад є свідченням ареалогічної цінності таких утворень.

I.1.4. ‘Наслідування звуків різання гострими предметами (про ножиці, ніж)’

У гуцульських говірках Івано-Франківщини нами зафіксований ономато́п *криц, криц-криц* ‘наслідування звуків рівномірного різання ножицями предметів, що шарудять (папір)’ (Блб.). У цьому ж значенні зафік-

совані *цвіг, цвіг-цвіг* (К.); *чвах, чвах-чвах* (Чрн.); *чвік, чвік-чвік* і *цік, цік-цік* ‘про тканину’ (Двп.). У закарпатських марамороських говірках *чік, чік-чік*, боржавських – *цік, цік-цік*, пор. угор. *sík – sak*; верховинських – *цвіт, цвіт-цвіт* (Уж.) і *чирінк-чирінк* (Тур.), гуцульських – *швак, швак-швак* ‘швидко різати ножицями’ (Д.). У бойківських говірках уживається онома топ *цик, цик-цик* (Соп., Яв.); пор. *цик-цик* ‘вигук, уживаний для відтворення раптового відрізання, відсікання’ [54, 96].

Розширений онома топ *цики-цики* має інший відтінок у семантиці ‘звуконаслідування, яким зображається безперервне часте різання, пиляння’ [54, 97]; пор. *вицикати* ‘повільно вицидити’ [35, 463]. У марамороських говірках зафіксовано *цвік-цвік* ‘недбало відрізати’ (Рп.), в інших говірках уживається в інших значеннях (див. 1.2.1).

У гуцульських говірках південно-західної Івано-Франківщини зафіксовано *цін’, цін’-цін’* ‘наслідування звуків, що утворюються від різання жерсті спеціальними ножицями’ (Вор., Кр.); пор. у інших значеннях: *цінь-цінь!* ‘ковалики цінькають’ [16, 274]; *цінь* ‘про голос синиці’ [40, 1055]; *цінь* ‘про птаха: кричати, видаючи звуки, подібні цінь-цінь’ [24, IV, 433]. У цих же говірках зафіксований онома топ *цірін’, цірін’-цірін’* ‘наслідування звуків від різання тупими ножицями’ (К.), відповідників не знайдено.

1.1.5. ‘Наслідування звуків стьобання батоном’

У бойківських говірках уживається *ц’віт, ц’віт-ц’віт* (Снв. Т.); *ц’в’ик, ц’в’ик-ц’в’ик* (Пот.); *ц’віт, ц’віт-ц’віт* (Воют.). Лексикографічні джерела фіксують похідні відонома топетичні дієслова: *ц’вігати* ‘бити батоном’ [40, 1050]; *ц’вігати* ‘бити, стукати, клацати’ [40, 1050]; *ц’вігати* ‘бити батоном з прим. діал.’ [67, XI, 185]. (Див. ще 1.1.4). Таке ж значення має зафіксований у цих же говорах онома топ *шл’ук, шл’ук-шл’ук* (Т.). *Швах, швах-швах* функціонує в значенні ‘स्थ्यати батоном’ (Люб.). Звуконаслідування *шл’ук* і *швах* в інших говорах і літературній мові не зафіксовані.

У гуцульських говірках уживається онома топ *чвах, чвах-чвах* (Чрн.); пор. *чвах* у значенні ‘звуконаслідування, що відтворює занурення твердого тіла у в’язку масу або виведення його з неї, а також натискання твердого тіла на м’яку мокру поверхню, яка бризкає рідиною від натискання’ [54, 96]. У цих же говірках функціонують онома топи *трас-трас* ‘про звукиस्थ्यання батоном з наконечником’ (К., Р.); джерелами відзначені тільки похідні, пор. *траскало* ‘прилад для відлякування птахів від городини’ [9, 1896, 106], а також *швер’-швер’*

(Ббп.), *швйак, швйак-швйак* (Блб.), *фл'ац-фл'ац* 'про стьобання лозиною' (Двп.), які є вузьколокальними.

У закарпатських говірках наслідування звуків стьобання батогом характеризуються оноματοпоетичним різноманіттям: у марамороських говірках – *лус, лус-лус* 'про батіг', *швак, швак-швак* 'про різку' (В., Рп.); у боржавських – *швік, швік-швік* (Ос.), *т'ух, т'ух-т'ух* (Ос.); в ужанських – *швав, швав-швав* (Сер.); у верховинських – *кл'оц, кл'оц-кл'оц* 'про удари батогом'; *цвак, цвак-цвак* 'про стьобання тонким прутом' (Тур.); *шйак, шйак-шйак* 'про удари батогом' (Уж.); *шчак, шчак-шчак* 'про стьобання прутом' (М.); відповідників зафіксованим звуконаслідуванням в інших говорах і в літературній мові не знайдено, це, ймовірно, специфічні оноματοпи-діалектизми.

І.1.6 'Наслідування звуків стуку коліс потягу об рейки'

У бойківських говірках функціонує звуконаслідування *чух, чух-чух* (Т., Яв.), яке не має відповідників у літературній мові. У гуцульських говірках (у гірських районах Чернівецької області) відзначено *пах, пах-пах* (Чрн.) (див. в інших значеннях 1.3.2); у закарпатських гуцульських – *пох, пох-пох* (Д.), які теж не мають відповідників в інших говорах та літературній мові. У суміжних покутсько-буковинських говірках зафіксований оноματοп *кат'-калат'* (Топ.).

І.1.7 'Наслідування звуків тертя та ударів предметів (коси, ножа об камінь) та ін.'

Клеп, клеп-клеп 'про звуки відбивання коси, сапки та ін.' поширено на всій досліджуваній території; у СУМі фіксуються тільки похідні *клеп* 'відбита частина коси'; *клепало, клепати* та ін. (всього 12 похідних) (див. 67, IV, 180-181). О. Трубачов фіксує відономатопоетичне дієслово *klepati*, зазначаючи при цьому, що воно походить від власне звуконаслідування. На цій підставі дієслово не може вважатися запозиченням зі схожої лексики в германських мовах, наприклад, нідерл. *klappen, kleppen*, нім. *klöperln* 'загострювати'. *Клеп, клеп-клеп* – спільнослов'янське утворення [80, X, 9].

У бойківських говірках засвідчено оноματοп *чигик, чигик-чигик* (Яв.) і фонетичний варіант *чігик, чігик-чігик* (Воют.); який лексикографічними джерелами не зафіксований.

У гуцульських говірках функціонує звуконаслідування *чірінк, чірінк-чірінк* (*чірі, чірі-чірі*) (К., Кр.); *цігик, цігик-цігик* (Чрн.); *брін'-брін'* 'про звуки від удару вістря коси об камінь' (Д); *клевт', клевт'-*

клевт 'про звуки стуку в косу молотком' (Ббп.). Паралелей до наведених звуконаслідувань в інших говірках і літературній мові не знайдено. Вони є специфічними діалектними ономатопами. У прилеглих покутсько-буковинських говірках зафіксовано *шорх, шорх-шорх* (Топ.) 'про звуки заточування коси каменем'. В українській літературній мові *шорх* функціонує як продуктивна основа відономатопоетичного дієслова *шорхати* 'створювати легкий шум; шарудіти, шелестіти' [67, XI, 511], первинне *шорх* не фіксується. Ареальними звуконаслідуваннями є поширені в закарпатських марамороських говірках ономатопи *цигик, цигик-цигик* (Б., Рп.); боржавських – *тишч-тишч* 'про звуки повільного загострювання коси, ножа' (Ос.); ужанських – *цігін', цігін'-цігін'* 'про звуки відточування ножа об інший ніж' (Сер.); верховинських – *ц'вох, ц'вох-ц'вох* 'про гостріння дрібних металевих предметів' (Тур.); *клінт', клінт'-клінт'* 'про загострювання коси' (М.). У літературній мові *ц'вох* активно вживається в значенні 'звуконаслідування, що позначає різкий уривчастий звук від удару батоном' [67, II, 190; 24, IV, 438].

I.1.8. 'Наслідування звуків удару сокирою'

У бойківських говірках поширене звуконаслідування *ц'уп, ц'уп-ц'уп* 'про звуки частих ударів маленькою сокирою' (Воют., Люб., Т.). Лексикографічними джерелами не фіксується.

У гуцульських говірках нами зафіксовані ономатопи *ц'ук, ц'ук-ц'ук* (Блб., Двп., Кр., Нжб.); пор. в інших говірках української мови *цюк* 'звуки від удару сокирою' [73, IV, 91]; *цюку-цюку* 'заклик для свиней' [24, IV, 439]; *цюк* 'вигук, що виражає легкий удар сокири' [24, IV, 439]. *Цюк, цюк-цюк* уживається в українській літературній мові як 'звуконаслідування, що позначає звук від удару об що-небудь (про сокиру, молоток, ніж та ін.)' [67, XI, 253].

У закарпатських марамороських говірках функціонує *дз'ог, дз'ог-дз'ог* 'про звуки тесання сокирою (коли не прикладають великих зусиль)' (В., Рп.). У боржавських говірках засвідчено фонетичний варіант *ц'ок, ц'ок-ц'ок* (Ос.); в ужанських – *цук, цук-цук* (Сер.); верховинських – *ц'оп, ц'оп-ц'оп* (Тур., Уж.). В інших українських говірках і літературній мові паралелей не знайдено, таким чином, зафіксовані звуконаслідування в закарпатських говірках можна вважати ареальними утвореннями.

I.1.9. 'Наслідування звуків клацання, цокання (про тверді предмети (зуби, замок))'

Клац, клац-клац уживається на всій досліджуваній території, в інших говірках української мови; пор. *клац-клац* ‘звуконаслідування, що виражає клацання зубами собакою, вовком та ін.’ [41, 611]; в українській літературній мові *клац* ‘звуконаслідування, яке позначає уривчастий звук, утворений клацанням’. Уживається як присудок зі значенням *клацати, клацнути* [67, IV, 177].

У бойківських і частині гуцульських говірок (південно-західні райони Івано-Франківської обл.) функціонує *кланц, кланц-кланц* (Т., Яв., Кр., Нжб.); *кланц* ‘про зуби’ засвідчено також [40, 347]. У гуцульських говірках функціонує ще ономатопоп *кл’анц, кл’анц-кл’анц* ‘тільки про зуби’ (К.) і *кленц, кленц-кленц*; ‘про звуки клацання замком’ (Двп.). У закарпатських ужанських говірках поширене звуконаслідування *кл’оц, кл’оц-кл’оц* ‘про зуби’ і *цорк* ‘про замок’ (Бар.); у верховинських – *клами, клами-клами* (Тур., Уж.). Опрацьовані лексикографічні джерела фіксують лише похідні (див. 24, II, 247).

I.1.10. ‘Наслідування звуків машин, механізмів, що випускають газ, пару’

У бойківських говірках зафіксовані звуконаслідування *т’ох, т’ох-т’ох* ‘про паровоз’ (Снв., Соп.); у літературній мові *т’ох, т’ох-т’ох* функціонує в значенні ‘звуконаслідування, що відтворює спів солов’я’; вживається також для позначення сильного раптового удару серця та ін. [67, X, 350; 24, IV, 239].

У цих же говірках засвідчено ономатопопи *трах, трах-трах* ‘про електричку’ (Яв.); пор. *трах, трах-трах* ‘звуконаслідування, що позначає різкий, сильний шум, тріск від падіння, удару та ін.’ [67, X, 239]; також *чух, чух-чух* ‘про потяг, що вирушив’ (Т.).

У гуцульських говірках функціонує *чах, чах-чах* ‘про потяг’ (К., Нжб., Чрн.). В українській літературній мові *чах, чах-чах* – це ‘звуконаслідування, що позначає звук від вихлопних газів, пари і т.д. (про паротяг)’ [67, XI, 284].

Ономатопопи, зафіксовані в закарпатських говірках, є ареальними: *шчу, шчу-шчу* (у боржавських і ужанських); *шух, шух-шух* (у верховинських), *фук, фук-фук* (Тур.); у СУМі фіксуються тільки відономатопоектичні похідні, а ономатопоп *фук* не зафіксований [67, XI, 284].

I.1.11. ‘Наслідування звуків чиркання сірника об сірникову коробку’

Засвідчені ономатопоетичні утворення для позначення цього явища є вузьколокальними звуконаслідуваннями: в бойківських говір-

ках *_* – *чер'к* (Люб., Яв.); у гуцульських – *шверік* (Двп.), *шворк* (Блб., К., Чрн.); у закарпатських марамороських – *чир'к* (Б., В.); ужанських – *чих* (Сір.), мають свої похідні (див. розд. II).

I.1.12. ‘Наслідування глухих звуків човгання ногами при повільній ході (ледь пересуваючи ноги)’

У бойківських говірках зафіксоване звуконаслідування *т'омп*, *т'омп-т'омп* (Воют.); у гуцульських – *совх*, *совх-совх* (К.); *цовх*, *цовх-цовх* (Кр.); у закарпатських марамороських – *чмовг*, *чмовг-чмовг* (Б., Рп.); у боржавських – *чмовх*, *чмовх-чмовх* (Ос.); у верховинських – *човх*, *човх-човх* (Тур.); *чамп*, *чамп-чамп* (Уж.). Усі зафіксовані онома-топи – ареальні діалектні явища, що не мають паралелей в інших говірках та літературній мові. Лексикографічними джерелами засвідче-но *човг* [73, IV, 207]. У літературній мові *човг* – ‘звуконаслідування, що позначає звук від човгання ніг’ [67, XI, 347].

I.1.13 ‘Наслідування звуків сигналу паровоза, автомобіля та ін.’

У гуцульських говірках відоме звуконаслідування *вів*, *вів-вів*; пор. *вів* ‘зневажливе наслідування дитячого крику або плачу хворої дитини’ [54, 75; 38, I, 389]. У СУМі фіксується відономатопоетичне дієслово *вівкати* ‘викрикувати звук *i*’ з прим. діал. [67, I, 549], але первинний онома-топ не відзначений.

У закарпатських марамороських говірках поширені онома-топи *ніп*, *ніп-ніп* ‘про сигнал автомобіля’ (дитяче), *нініп* (Б., В., Рп.); у верховинських – *фу*, *фу-фу* (Тур.), які є ареальними діалектними оно-матопами.

I. 2. ‘Наслідування звуків впливу людини на рідини (воду та ін.) ’

I.2.1. ‘Наслідування звуків бризкання, що утворюються під тиском чогось (про болото)’

Зафіксований у бойківських говірках онома-топ *цвік*, *цвік-цвік* (Воют.) – діалектизм; в інших говорах і в літературній мові функціо-нує відономатопоетичне дієслово *цвікати* в значенні ‘говорити різко в очі’ [67, XI, 185; 24, IV, 424]. Семантика звуконаслідувального дієсло-ва *цвікати* свідчить, що воно є дериватом не від *цвік* ‘наслідування звуків бризкання’, а від омонімічного *цвік* зі значенням ‘говорити різко в очі’. У цих же говірках засвідчено *цвір'*, *цвір'-цвір'* (Яв.); в укра-їнській літературній мові функціонує відономатопоетичне дієслово

цвіркати, однак у значенні ‘цвірінькати; спльовувати крізь зуби’ [67, XI, 186; 24, IV, 425]. Омонімічний ономато́п *цвір*, *цвір-цвір* в значенні ‘наслідування звуків цвірінькання’ і ‘наслідування звуків спльовування крізь зуби’ СУМом не фіксується.

У гуцульських говірках функціонують оноματοпоетичні утворення: *чвір*, *чвір-чвір* ‘про звуки бризкання’ (Двп.); *чвірс*, *чвірс-чвірс* ‘про звуки спльовування крізь зуби’ (Блб.); *чир’к*, *чир’к-чир’к* (К.) ‘про звуки бризкання’. Зафіксовані *чвір*, *чвірс*, *чир’к* паралелей в інших говорах і літературній мові не мають.

У цих же говірках засвідчені утворення *цвир*, *цвир-цвир* (Р.); як ономато́п *цвир* в опрацьованих лексикографічних джерелах не фіксується, однак засвідчене дієслово *цвиркати* ‘дзюрчати (про струмінь видоюваного молока)’ [24, IV, 424], що є безпосереднім дериватом. Поширений також варіант *чвир’чвир’-чвир’* (Чрн.), а також ономато́п *чір*, *чір-чір* ‘про звуки бризкання’ (Нжб.). Лексикографічними джерелами зафіксоване відоноματοпоетичне дієслово *чіркати*, однак у значенні ‘чіркають цвіріньки (горобці)’ [19, 72]. Семантика цього дієслова свідчить, що в говірках функціонує омонімічний власне ономато́п *чір*, *чір-чір* зі значенням ‘наслідування звуків чірікання горобців’.

І.2.2. ‘Наслідування звуків раптового виливання води відразу у великій кількості’

У бойківських говірках поширені ономато́пи *бавх* (Воют., Пот.), *бр’ух* (Люб.), *шух* (Т.); у гуцульських – *бл’ош* (Двп.), *бовх* (К.), *гши* (Д.), *джух* ‘з розмахом’ (Кр.), зафіксоване в тому ж значенні також [44, 59]; *жбех* (Нжб.), *жух* (Р.), *жд’ух* (Блб.); у закарпатських говірках засвідчені: у марамороських і боржавських – *жбых* (Б., Рп., Ос.); в ужанських – *бл’уз* (Бар.), *збух* (Сер.); у верховинських – *жбевх* (Тур.), *фл’ус* (М.), *фл’юц* (Уж.). Для більшості засвідчених ономато́пів відповідників в інших говорах і літературній мові не знайдено. Фіксується *жбух* ‘звуконаслідування, що виражає раптове виливання великої кількості рідини’, *жбухати* ‘литися з великою силою; вириватися (переважно про вогонь)’ [38, II, 189]. Ономато́п *жбух* вважаємо контамінацією утворень *жух* (див. вище) і *бух*.

І.2.3. ‘Наслідування звуків сплеску води або іншої рідини’

У більшості досліджуваних говорів функціонує *бовт* ‘наслідування звуків сплеску води, коли в неї щось падає (камінь та ін.)’; пор. *бовть* ‘вираз для позначення стуку, що походить від падіння чогонебудь у воду’ [62, 107]; *бовть* ‘вигук, що позначає падіння чогось у воду’ [7, 58]; *бовть* ‘шубовсь’ [73, I, 59; 66, 222].

В українській літературній мові *бовть* ‘звуконаслідування, що позначає сплеск води (або якої-небудь іншої рідини)’; вживається як присудок зі значенням *бовтнути* [67, I, 207]. У СУМі фіксується *бовть* ‘вигук на позначення одноразового збовтування’ та похідні – відономатопоетичні утворення, від спільноіндоевропейського кореня **-bhel-* звуконаслідувального походження [38, I, 219].

Бул’, бул’-бул’ ‘наслідування звукового ефекту від частинок повітря, що виділяються із води внаслідок падіння в неї яких-небудь предметів’ поширене на всій досліджуваній території і в інших говорах. Пор. *буль* ‘коли що-небудь впаде у воду і віддасть звук свого падіння, як тріска’ [62, 112]. Уживається також *бульк* ‘коли, щось впаде у воду і в ній потоне’; ‘звук при падінні у воду’ [24, I, 110]; *бульк* ‘те саме’ [41, 269]; пор. також *буль-буль* ‘звуконаслідування, що виражає звук при витіканні рідини з пляшки’ [24, I, 109]; *буль-буль* ‘вода тече’ [176, III].

В українській літературній мові функціонують два звуконаслідування: *буль-буль* ‘звуконаслідування для передачі звуків, які чуються при виливанні рідини’ [67, I, 254] і *бульк* ‘уживається на позначення звуку, який утворюється від сплеску води, коли в неї що-небудь падає’; вживається як присудок зі значенням *булькати* [67, I, 254-255]. В ЕСУМ зафіксовано *буль* ‘звуконаслідування, що передає звук від виливання рідини з вузького отвору’; *буль-буль*, *бульк* ‘те саме, імітація звуку падіння у воду’. Ці утворення вважаються спільнослов’янськими ономатопоетичними моделями, що сягають псл. **-bul-*, **bьl-* [38, I, 291].

Зафіксовано також ономатопи зі значенням ‘наслідування звуків сплеску води від пірнання, плюхання’. У бойківських говірках зафіксовані *бл’ух* (Люб.), *шубовх* (Т.); у гуцульських – *чубовс* (Двп.), *чубовк* (К.), *чубурс* (Блб.), *чубовх* (Ббп.), *шл’убовк* (Д.), *шубовт* (Р.); у закарпатських марамороських – *бл’овц* ‘швидко кинутися у воду’ (В., Рп.), *шл’убовц* ‘пірнути’ (там само); у боржавських – *шубоц* (Ос); ужанських – *бул’х* (Сер.), *шубовс* (Бар.); верховинських – *бовх* (Уж.), *бр’ух* (Тур.); пор. ономатопи в інших говорах, зафіксовані лексикографічними джерелами: *шубовть* ‘упасти у воду’ [40, 1100]; *шубовсть* ‘падати, кидатися’ [40, 1100; 73, 1,52]; *шубовть*, *шубовсть* ‘бух у воду’, ‘пірнув у воду’ [7, 402]; *шубус* ‘бух, шубовсь’ [43, 78]; *шубох* ‘про рідину’ (там же); *шул’бов* ‘шубовсть’ [47, 21]. У літературній мові онома топ *шубовсть* уживається у значенні *шубовстати* ‘кидатися, падати, пірнати у воду, роблячи сплески; падати взагалі, видаючи глухий звук’ [67, XI, 555].

I.2.4. ‘Наслідування звуків доїння молока (про козу, вівцю, корову)’

У бойківських говірках зафіксований ономато́п *цир'к*, *цир'к-цир'к* (Чрн., Яв.); у гуцульських – *цер'к*, *цер'к-цер'к* (Блб., Двп., К., Кр.); у закарпатських марамороських – *цир'к*, *цир'к-цир'к* (Б., В., Рп.) ‘потроху доїти, тонкою цівкою’. Лексикографічними джерелами фіксуються тільки відономатопоетичні дієслова *циркати*, *церкати* ‘терміни, пов’язані з доїнням і переробкою молока’ [137, 106]; пор. також *цверкати* ‘про шум, який видає молоко, коли видноється з вимені’ [17, 37]. На думку Г. П. Клепікової, наявність відономатопоетичних дієслів у багатьох, хоч не в усіх, слов’янських мовах може свідчити про існування первісного слова уже в праслов’янській мові ще в епоху діалектного членування у формі **cьrkati* (пор. нім. *zirpen*, застар. і діал. *zirken* – Verneker [147, 109]. Вважаємо, що первісним, вихідним має бути власне ономато́п **cьr*, а дієслово **cьrkati* - його дериват.

I.2.5. ‘Наслідування звуків ловлі риби руками’

Лан поширене на всій досліджуваній території, в інших говорах та літературній мові, де вживається як присудок із значенням *ланати* ‘торкатися чогось рукою’, ‘хапати, ловити’ (із прим. діал.) [67, IV, 447]. У бойківських говірках зафіксоване *чан* (Т., Яв.); лексикографічними джерелами засвідчені тільки похідні; пор. *чаланати* ‘йти, повільно крокуючи (зі звуком)’, ‘рвати, зривати, наприклад плоди з дерева’ [24, IV, 444]. Відономатопоетичне дієслово *чанати* утворене від омонімічного звуконаслідування **чан*, *чан-чан* зі значенням ‘наслідування повільного крокування (зі звуком)’ та ‘наслідування звуків зривання плодів з дерева’, але джерелами не зафіксоване. *Чанати* продовжує псл. **čarati* [80, IV, 17].

I.2.6. ‘Наслідування звуків розпліскування води (від ударів, рухів)’

У бойківських говірках уживаються *фл'ац*, *фл'ац-фл'ац* (Яв.); *хл'ан*, *хл'ан-хл'ан* (Люб.) і в сусідніх покутсько-буковинських *хл'ан* (Др.) ‘про звуки дощу з вітром’. У гуцульських говірках нами відмічені утворення *бл'оц*, *бл'оц-бл'оц* (Двп.); *фл'ак*, *фл'ак-фл'ак* (Пдг.); *фл'оц*, *фл'оц-фл'оц* (Нжб.); *л'оп*, *л'оп-л'оп* (К.); *фл'ус*, *фл'ус-фл'ус* (Д.). У закарпатських говірках зафіксовано *шл'уп*, *шл'уп-шл'уп* (Б., Рп., М., Тур.). Для засвідчених ономато́пів відповідників в інших говорах і літературній мові не знайдено. У літературній мові функціонує *хл'уп* ‘звуконаслідування, яке передає хлюпання, плескання води; звук від коливання, падіння води або удару об її поверхню’ [67, XI, 88].

І.2.7. ‘Наслідування звуків шльопання, чавкання (від ходи по болоту, воді, розталому снігу)’

У бойківських говірках уживаються звуконаслідування *джван*, *джван-джван* (Яв.); *дз’ван*, *дз’ван-дз’ван* (Т.) ‘про звуки промоклого від болота взуття’; *ц’вах*, *ц’вах-ц’вах* (Люб.); *фл’уш*, *фл’уш-фл’уш* ‘про звуки дощу’ (Т.), які є ареальними утвореннями.

У гуцульських говірках зафіксовані *ц’мак*, *ц’мак-ц’мак* і тут же *цмак*, *цмак-цмак* (Блб., Двп.); *шл’амп*, *шл’амп-шл’амп* (Вор.); *шл’омп*, *шл’омп-шл’омп* (Д.), для яких відповідників в інших говорах і літературній мові не знайдено. У цих же говірках зафіксоване *цмок*, *цмок-цмок* (Кр.) ‘про звуки шльопання по воді’; в українській літературній мові *цмок*, *цмок-цмок* уживається в значенні ‘звуконаслідування, що позначає уривчастий звук від хлюпання; як присудок зі значенням *цмокати*, *цмокнути*’ [67, XI,241].

У закарпатських марамороських говірках зафіксовані ономотопи *жав*, *жав-жав* ‘про звуки від промоклого взуття’ (Рп.); *шав*, *шав-шав* ‘те саме’ (Б., В.); *шл’оп*, *шл’оп-шл’оп* ‘про звуки чавкання’ (Рп.); в ужанських говірках зафіксовані *шмиг*, *шмиг-шмиг*, *швик*, *швик-швик* (Бар.); у верховинських – *чаламп*, *чаламп-чаламп* (Уж.); *чамп*, *чамп-чамп* (М.); *шал’ап*, *шал’ап-шал’ап* і *шл’ап*, *шл’ап-шл’ап* (Тур.). Зафіксовані в закарпатських говірках звуконаслідування не мають відповідників, а свідчать про велику різноманітність лексем, що маніфестують в говорах одну семему.

І.3. ‘Наслідування звуків стуку, шуму, ударів, падінь, тріску, скрипу, що супроводжують діяльність людини’

І.3.1. ‘Наслідування звуків сильного удару в що-небудь або чим-небудь (про постріли, вибухи та ін.)’

Бах поширено на всій досліджуваній території і в літературній мові [67, I, 113]. Звуконаслідування *бах* – спільнослов’янське утворення, сягає псл. *бахъ* [38, I, 152; 79, I, 259; 80, I, 134].

Бабах зафіксоване на всій досліджуваній території, а також в інших говірках та в українській літературній мові [67, I, 75]; вважається спільнослов’янським ономотопоетичним утворенням [38, I, 104; 79, I, 2,5].

Бух поширено на всій досліджуваній території, в інших українських говорах і літературній мові [67, I, 266]. Ономотоп *бух* сягає псл. **bichъ* < **bouch* – звуконаслідувального утворення праїндоевропейського періоду [38, I, 311; 79, I, 2, 240, 241].

Бубух (зафіксоване там само, де і *бух*) ‘про удар, падіння з великою силою’; ймовірно, *бубух* – спільнослов’янське звуконаслідування, оскільки *бубух* – це редуплікована форма з усіченням від *бух*, а *бух*, як уже зазначалося, є спільнослов’янським утворенням.

Бех уживається в бойківських, гуцульських, закарпатських, подністровських, покутсько-буковинських говірках і означає ‘звук від глухого удару внаслідок падіння м’якого предмета’. *Бех* функціонує також в інших українських говорах і в літературній мові [67, XI, 164].

В ЕСУМі *бех* ‘вигук, для позначення шуму від удару при падінні’ фіксується як звуконаслідувальне утворення, паралельне до *бах*, *бух* [38, I, 179].

Ономатоп *бебех* (поширення як і *бех*) є в інших говорах: *бебех* ‘бряк (про удар)’ [73, I, 50]; у літературній мові *бебех* ‘звуконаслідування, яке відтворює звуки падіння, удару об щось м’яке, постріл’; уживається як присудок зі значенням *бебехнути* [67, I, 117; 24, I, 36]. В. Т. Коломієць *бебех* ‘наслідування звуку падіння чи удару’ вважає звуконаслідувальним утворенням, паралельним до *бабах* [38, I, 158]. Ономатопоетичні одиниці *бах*, *бабах*, *бух*, *бубух*, *бех*, *бехбех* утворені від ‘звуконаслідування типу *b-sh* з різною вокалізацією’ [80, I, 135]. *Бевх* функціонує в бойківських, гуцульських, суміжних покутсько-буковинських, закарпатських говірках в значенні ‘звук від удару в результаті падіння чогось великого, масивного’; пор. *бевх* ‘те ж, що і *бабах*’ [66, 125]. *Бебевх* (поширений там само) ‘про сильніший звук’; пор. *бебевх* ‘те саме, що *бебех*’ з прим. діал. [67, I, 117].

Гуп уживається на всій досліджуваній території, в інших говорах, у літературній мові [67, II, 195]. Зафіксований лексикографічними джерелами в значеннях *гуп-гуп* ‘бити і стрибати’ [40, I, 164]; *гуп* ‘вигук, що відтворює глухий гул від падіння або удару’ [35, 496]; ‘гуркіт, стукіт’ [73, I, 166; IV, 91]; ‘гуркіт (від удару)’ [70, I, 86]; ‘вигук, для виразу глухого звуку від падіння і удару, глухого тупоту’ [24, I, 340]. *Гуп* ‘звуконаслідування для передачі глухого звуку від падіння, удару’ – спільнослов’янське ономатопоетичне утворення, ‘звуконаслідувально-виражальний вигук, ймовірно, пов’язаний з *гон*’ [38, I, 621].

І.3.2. ‘Наслідування уривчастих та розмірених звуків від ударів, гучного падіння, пострілів (про мотор, кулемет)’

Геп поширено на всій досліджуваній території, в інших українських говорах у значенні ‘про звуки удару при падінні’. Пор. *геп* ‘бряк’ [73, I, 50]; *грох* [73, I, 166; 70, 1,36]; ‘звуконаслідування падіння або удару; шльоп’ [24, 1,279]. В українській літературній мові *геп* уживається як

присудок у значенні *genati* [67, II, 53]. О. Б. Ткаченко кваліфікує *gen* ‘звуконаслідування для позначення падіння, удару’ як спільнослов’янське звуконаслідувальне утворення, паралельне *gon*, відсутність слова в більшості слов’янських мов і діалектів дає можливість кваліфікувати його як порівняно пізнє утворення [38, I, 496]. Зафіксовані також *gergen* ‘про звуки сильного удару при падінні’ і *gyn* (Рп.) ‘те саме’ – специфічні локальні ономаптопи, що мають свої похідні.

У гуцульських говірках зафіксовано *gon* ‘впасти з шумом’ (Вор., К., Двп., Чрн.); пор. *gon* ‘вигук, що виражає удар, тупання’; ‘підстрибування в танці’ [35, 485]. Наявність звуконаслідування *gon* у всіх трьох основних слов’янських групах дає можливість припустити, що його виникнення припадає на період, близький до праслов’янського, сумнівною є думка про його походження від нім. *horp* [38, I, 562].

Для позначення звуку від гучного падіння (про людину) в закарпатських марамороських і верховинських говірках фіксується ономапт *ren* (Б., В., Рп., Тур., Уж.); для сильнішого удару при падінні – *gren* (М.), відмічено також *gren* ‘про звуки гучного падіння’ [35, 492]. У покутсько-буковинських говірках функціонує *tevk*, *k’evk* (Топ., Др.). *Ren*, *k’evk*, *tevk* – діалектні ономаптопоетичні утворення, що не мають відповідників у інших говорах.

Torox відоме в більшості карпатоукраїнських говірок і означає ‘звук падіння, що супроводжується гуркотом’; пор. в інших говорах *torox-torox* ‘про звуки стуку, удару’ [40, 977]; *torox* ‘бряк, грох’ [73, I, 166; IV, 91]; ‘вигук, що виражає удар, стукіт, трах’ [24, IV, 276]. У літературній мові *torox* ‘звуконаслідування, що відтворює сильний шум, тріск від падіння, удару та ін.’ і вживається як присудок із значенням *toroxnutи*, *toroxnutися* [67, X, 207]; *torox* ‘стук, грюкіт’ — пор. р. *toroxtetь* ‘грюкати, стукати’ — звуконаслідувальне утворення, паралельне до *tarax* [38, У, 608].

Grox уживається на всій досліджуваній території як ‘наслідування гучного стуку’; джерелами фіксуються тільки похідні. Засвідчене також відономаптопоетичне дієслово *groxati*, яке продовжує праслов’янське *groxati* і походить від індоєвропейського кореня *ger – звуконаслідувального походження. Висловлюється також думка про пізнє власне слов’янське звуконаслідувальне утворення цього дієслова [38, I, 602; 79, I, 4, 179; 80, 7, 134-135].

У гуцульських говірках поширено *gr’an* ‘про звуки сильного удару’ (Кр.); джерелами засвідчений дериват *grypnuti* ‘раптово впасти, бухнути’ [38, I, 609]; вважається звуконаслідувальним або афективним утворенням, допускається можливість виникнення шляхом кон-

тамінації форм *грякнути, геннути, хряснути* (там же). На наш погляд, можливим є утворення відономатопоетичного дієслова *грягнути* за моделлю *З + -ну-ти* (де *З* – власне звуконаслідування *гряп*), яка досить активно функціонує у сфері відономатопоетичних утворень (див. розд. II, 2.3.6), а не шляхом контамінації наведених вище форм.

У закарпатських марамороських, боржавських говірках засвідчений ономатопоп *гр'ах* 'те саме' (Б., Рп., Ос). У літературі фіксується лише звуконаслідувальне дієслово *грягнути* 'прозвучати, продзвеніти', яке кваліфікується як результат контамінації форм *грякнути, грухнути, трахнути* [38, 1,609]. Як і в попередньому випадку, очевидно, *грягнути*, утворено за тією ж моделлю *З + -ну-ти*, тим більше, що ономатопоп *гр'ах* відомий у говірках.

У більшості карпатоукраїнських говірок поширено звуконаслідування *тарак, тарак-тарарак* 'про розмірені звуки пострілів і под.'; пор. *тарак* 'наслідування звуків при битті' [40, 949]; *тарарак* 'те саме' (там жсамо); *тарак* 'наслідування звуків для виразу звуків від удару або падіння, що супроводжується шумом' [24, IV, 247]. У літературній мові *тарак* функціонує як 'звуконаслідування, що позначає сильний, розкотистий звук від удару, падіння, пострілу; вживається як присудок із значенням таракнути' [67, X, 39]. До *тарак, тарарак*, 'таракати, стукати; торохтіти' засвідчені паралелі в російській, білоруській, польській мовах [38, У, 521].

Ономатопоп *тах, тах-тах* відомий на всій досліджуваній території, в літературній мові *тах-тах* 'звуконаслідування, що позначає розмірені, уривчасті звуки мотора, кулемета' [67, X, 44].

В українських говорах Карпат функціонує *скрип, скрип-скрип* 'про різкі звуки тертя'; пор. в інших діалектах *скрипу-рипу* 'про скрипіння воза, вагону' [40, 879]; літературне *скрип* 'звуконаслідування, що позначає різкий високий звук від тертя, стиснення і т. д. предметів або їх частин; уживається як присудок із значенням 'скрипіти' [67, IX, 319]. Тут також засвідчено *рип* (поширений на всій території) 'про звуки скрипу дверей'; пор. у інших говорах української мови *рип* 'скрип' [70, I, 167; 73, IV, 37; 24, IV, 17]; *рипу-рипу* 'вигук, виражає скрип' [24, IV, 17]; пор. також літературне *рип, рип-рип* 'звуконаслідування, яке відтворює різкий звук від тертя' [67, VIII, 537].

У досліджуваних карпатоукраїнських говорах функціонує ономатопоп *пах, пах-пах* 'про звуки пострілів, роботи механізмів'; пор. літературне *пах* 'звуконаслідування, що позначає звуки пострілу' [67, VI, 100]. *Палах* 'про сильніший звук' – редуплікована форма від *пах*, яка активно

вживається і в інших говорах української мови. Ономатопис *пах, папах* вважаємо паралельними глухими варіантами до *бах і бабах*.

І.3.3. 'Наслідування коротких звуків стуку в двері, вікно та ін.'

У населених пунктах бойківських, гуцульських, закарпатських говірок зафіксований онома топ *дурк, дурк-дурк*; пор. поліс. *дур-дур* 'вигук, яким кличуть індиків' [49, 71]. Функціонує також іменник *дурк* 'стукіт' і паралелі в інших слов'янських мовах, кваліфікується як звуконаслідувальне утворення, паралельне до *турк*, але сам онома топ не фіксується [38, II, 147].

У бойківських говірках з цим значенням ще засвідчені звуконаслідування *кл'оп, кл'оп-кл'оп* (Т.); *пук, пук-пук* (Яв.); у гуцульських - *дзор, дзор-дзор* (Чрн.); *коц, коц-коц* (Блб., Двп., Нжб.); у закарпатських верховинських - *клоп, клоп-клоп* (Уж.); *кл'умп, кл'умп-кл'умп* (Тур.), що не мають паралелей в інших говорах і літературній мові. У марамороських, боржавських, ужанських говірках функціонує онома топ *ковт', ковт'-ковт'* 'звуки стуку в двері, вікно', але в більшості українських говірок і в літературній мові відоме в іншому значенні, пор. *ковть* 'звуконаслідування, що відтворює звук ковтання' [67, IV, 206; 24, II, 262].

І.3.4. 'Наслідування звуків тріску, луску, клацання, ляскання'

Лоп, лоп-лоп відоме на всій досліджуваній території у значенні 'відтворювати звуки ляскання'; пор. у подністр. говірках *лоп-лоп* 'звуконаслідування, що означає ляскання птахів крилами' [41, 612]. В інших говорах, за даними письмових джерел, функціонують тільки похідні.

Л'ас', л'аск зафіксовано в бойківських (Люб.) і гуцульських (Чрн.) говірках 'про звуки клацання, тріску'; пор. в інших говірках *лясь* 'лясь, хват' [7, 217]; *ляск* 'незатишаюче ляскання руками' [40, 421]; *лясь* 'хват, хлисть' [73, IV, 181]; 'лясь, шльоп, клац' [24, II, 393]; пор. літературне *лясь*, що вживається як присудок *ляскати* [67, IV, 582]. До *лясь* 'ляп, шльоп, хлоп, стук' засвідчені паралелі в східнослов'янських, західнослов'янських та південнослов'янських мовах; онома топ сягає праслов'янських коренів *les-, l'as-, leskati, l'askati* — звуконаслідувального походження, паралельних до *loskati* 'ляскати', *l'apati*; пор. лтс. *leşka* 'ляскуха' [38, III, 343].

Лус', лус'-лус' (*лулус'*) і *лус, лус-лус* поширене на всій досліджуваній території і означає 'відтворення звуків тріску, легкого удару';

пор. подністр. *лусь* ‘вигук, що означає, коли щось тріщить’ (трісь та лусь) [41, 387]; *лусь, лулусь* ‘трісь’ [73, IV, 123]; *лусь* ‘звуконаслідування, що виражає: 1) сильний і швидкий тріск; 2) удар’ [24, II, 381]. Ономатоп *лусь* ‘для передачі тріску, хлопання, удару’ має паралелі в р. *лусь, луск* ‘тріщати; ударяти, бити; базікати; гавкати’; бр. *лусь* ‘тріщати; тріскати; хрустити; лопатися з тріском’; п. *lusk* ‘потріскувати (про стіни, пальці); багато пити (алкоголю)’; ‘тріщати, хрустити’, ч. *lusk, luskati* ‘хлопати; тріскати’, *louskati* ‘спричиняти тріск, тріщати’, слц. *lusk, luskat'* ‘ударяти пальцями; тріскати’, вл. *lusk, luskat'* ‘тріскати, тріщати, лопатися з тріском; глухо дзвеніти, звучати’, болг. *луснеш* ‘тріснеш, лопнеш’, *люскам* ‘бити, ударяти; бренькати; колихати; багато пити’; схв. *ljüskati* ‘бити по м'ячу; балакати, базікати’; слн. *luskati* ‘ударяти, бити; тріскати, хлопати; пити’;— псл. *lusъ, luskъ, luskati* ‘спричиняти шум, тріск, гуркіт, стук; тріскати, тріщати; ударяти з шумом, стукати, хлопати’, паралельне до *loskati, *lesčeti*;— споріднене з лтс. *laušket* ‘стукати’, лит. *luskoti* ‘бігти’; нерідко розглядається як тотожне з *лускати* ‘чистити, лузати, лушити’, при цьому первісним значенням вважається ‘тріскатися, розриватися’; вважається також власне слов'янським утворенням, яке не має відповідників в індоєвропейських мовах і є формою інтенсива на *-sk-* від *lupati* (< **lupskati*) теж звуконаслідувального походження [38, III, 312].

У бойківських і гуцульських говірках зафіксовано *трусък-трусък*, що означає ‘наслідування звуків хрускоту полуниці, сливи, маку та ін.’; пор. *трусък* ‘хрустити, шелестіти (про папір, тканину), тріск’ [40, 989]; ‘тріск’ [73, IV, 123].

Тріс', тріс'-тріс' і тріс, тріс-тріс відоме в усіх карпатоукраїнських, також в інших говорах; пор. *трісь* ‘тресь’ [73, 17, 123]; *трісь* ‘виражає тріск при переломі чогось, при розбитті’ [7, 357]. У літературній мові *трісь-трісь-трісь* уживається у значенні тріскати, тріснути ‘утворювати тріск, тріщати; лопатися з тріском; бити, ударяти’ [67, X, 277].

У досліджуваних говорах повсюдно зафіксовано *хр'ас, хр'ас'-хр'ас'*; *хр'іс', хр'іс'-хр'іс'*, *хрус', хрус'-хрус'* та тверді варіанти, що означає ‘наслідування звуків тріску (при переломі чогось сухого), хрускоту’, які вживаються і в інших говорах; пор. *хрусть* ‘тріск, різкий звук від перелому, від удару грому’ [24, IV, 417]; *хрусь* ‘трісь’ [73, 17, 123]; ‘виражає звук при хрустінні, звук тріску, удару’ [73, IV, 418]; у літературній українській мові *хрусь, хрусь-хрусь* ‘звуконаслідування, що означає тріск, хрускіт і вживається як присудок зі значенням хрус-

тіти, хруснути' [67, XI, 159], а також літературне *хрясь* уживається як присудок зі значенням 'хряськати, хряснути' [67, XI, 161].

У бойківських, гуцульських, сусідніх покутсько-буковинських говірках поширені звуконаслідування зі значенням 'наслідування звуків ляскання крилами (про птахів)': *фурх-х-х* (Т., Яв., Кр., Чрн.), *фурк* (Люб.), *форх-х-х* (К.); пор. *фурх*, *фррр* 'пурхати' [40, 1031]; *фурр!* 'ви-гук, фрр!' (те саме) [24, IV, 380], 'про звуки обертання веретена' (Топ.); пор. також у джерелах *фурр*. У закарпатських марамороських говірках – *фыр-р-р* (Б., В., Рп.), пор. *фирк* 'раптово полетіти' [7, 371].

I.3.5. 'Наслідування звуків поскрипування снігу під ногами'

У закарпатських боржавських і верховинських говірках вони представлені специфічними оноματοпоетичними утвореннями *хрушч-хрушч* (Ос., Тур.), *шкроб*, *шкроб-шкроб* (Уж.), які не мають паралелей в інших говорах і в літературній мові. Ймовірно, вузьколокальні явища.

I.3.6. 'Наслідування звуків тупання, тупотіння'

У всіх досліджуваних карпатоукраїнських говорах поширені наслідування *дуб*, *дуб-дуб*, *дуп*, *дуп-дуп* 'про звуки стуку ногами'. Лексикографічними джерелами засвідчені тільки похідні. Фіксується відономатопоетичне дієслово *дубати* 'тупати', воно вважається дзвінким варіантом звуконаслідувального дієслова *тупати*; допускається можливість впливу форм словацької мови, пор. слц. *dubit*, *dupat* і т. д. [38, II, 139]. У цих же говорах функціонує і глухий варіант *туп*, *туп-туп*; пор. у інших говорах *тупу-тупу* 'звуконаслідування, що виражає тупання ногами' [40, 993]; *туп-туп* і *тупу-тупу* 'топ-топ' [73, IV, 118]. У літературній мові *туп-туп* і *тупу-тупу* 'звуконаслідування, що позначає звук ходи, бігу; вживається як присудок зі значенням *тупати* і *тупнути*' [67, X, 320]. Відзначений і м'який варіант *т'уп*, *т'уп-т'уп* 'про звуки дитячої ходи', зафіксовано також *т'уп* 'дріботіти (про дитячу ходу)' [40, 996]; пор. літературне *т'уп*, *т'уп-т'уп* 'наслідування звуків, що утворюються під час тупання (про ходу взагалі)' [67, X, 334]. У говорах функціонує також звуконаслідування *тон*, *тон-тон* 'про звуки тупання'. Джерелами зафіксовані лише деривати.

На всій досліджуваній території поширений ономотоп *талап*, *талап-талап* 'про звуки незграбної ходи, коли волочать за собою ноги'; пор. *талап* у значенні 'відтворення звуку від занурення в рідину' [40, 945]; *таляпу-таляпу* 'відтворення звуку вираження протяжного рівномірного плескоту' [40, 946]; *талап* 'звуконаслідування 1) для вира-

ження падіння в що-небудь рідке, для виразу бризкання якоїсь рідини; 2) для відтворення звуку від удару чим-небудь плоским' [24, IV, 244]; *талап-талап* 'для вираження звуків плавання, бовтання руками або лапами тварини' [24, IV, 244]; *таляпу-таляпу* 'звуконаслідування для вираження звуків тривалого рівномірного бовтання в рідині' [24, IV, 245]. У літературній мові *талап* 'звуконаслідування, що означає характерний звук під час ходи в розтопаному або великому взутті'; вживається як присудок зі значенням 'талапнути' [67, X, 27].

II. 'Наслідування звуків тварин'

Поділяються на такі підгрупи наслідування:

- 1) ссавців;
- 2) свійської птиці;
- 3) диких птахів;
- 4) комах;
- 5) земноводних;
- 6) гризунів

II.1. 'Наслідування звуків ссавців'

II.1.1. Кози: *бе* відоме на всій досліджуваній території, джерелами фіксуються тільки похідні. Ономатоп *бе* 'для відтворення крику кози чи вівці вважається спільнослов'янським звуконаслідувальним утворенням, паралельним до лтс. *be*, лат. *bee*, гр. βή і т.д. [38, I, 158, 80, 1, 183-184]. У бойківських, гуцульських говірках відмічено *беге* (Яв., Нжб.), утворене з *бе-е-е* за допомогою вставного *г* (як *Johann*), що не має відповідників в інших говорах. *Ме, ме-ме* вживається в усіх говорах карпатського ареалу і є нормою української літературної мови: *ме* 'звуконаслідування крику кози, вівці' [67, IV, 660]. В українських говорах Карпат повсюдно фіксується наслідування *мекеке* (микике) 'коли кози або вівці просять їсти', пор. літературне *мекеке* 'звуконаслідування, яке відтворює крик вівці або кози' [67, IV, 668].

II.1.2. Корови: *бу, бу-бу-у-у* поширено в усіх карпатоукраїнських говорах у значенні 'видавати протяжні неголосні звуки, коли тварина голодна'; пор. *бу-бу* (дит.) 'корова' [176, III; 36, 305, 26]. Джерелами фіксується дериват *букати* в значенні 'кричати, ухати; ревти, мукати', що продовжує праслов'янський корінь **buc-* (**buč-*) 'рикати, гудіти, ревти', який сягає ще індоєвропейського *bouk, що є похідним від звуконаслідувального кореня **bu-* (**beu-*, **bou-*, **bhu-*, **bheu-*) [38, I, 285; 79,

I, 2, 242, 243-244; 80, III, 88]. *Му, му-у* широко представлено на всій досліджуваній території, є нормою літературної мови (*му* ‘звуконаслідування для позначення реву корови, вола’) [67, IV, 818]. У гуцульських говірках відзначено *рум-рум* ‘про звуки корови, коли відбирають від неї теля’ (Двп., Чрн.), ймовірно, вузьколокальне явище; у бойківських – *гин-гин* ‘те саме’ (Яв.).

II. 1.3. Кішки: *вав, вав-вав* ‘коли кішки збираються разом’ відоме в більшості досліджуваних говорів, зафіксоване [34, IV, 17], але не є нормою української літературної мови. *Вав* ‘для імітації котячого крику’ вважається звуконаслідувальним утворенням, паралельним до *няв* [38, I, 316]. У бойківських і гуцульських говірках поширені онома-топи *вар, вар-вар* (Люб., Т., Д., Двп., Кр.) і *варвав* (К.), які є власне діалектизмами. У говірках засвідчені наслідування, що відображають поведінку тварин, яка супроводжується різними звуками:

а) ‘наслідування звуків сплячих тварин’ у більшості досліджуваних карпатоукраїнських говорів представлені утворенням *мур, мур-мур*, що вживається і в інших говірках української мови; пор. подніс-трианське *мурмур* ‘мурчання, гомін’ [41, 400], також у літературній мові *мур-мур* ‘звуки, які видає кіт та інші котячі’ [67, IV, 830]. У гуцульських говірках ще зафіксовані онома-топи *друдж-друдж* (Д.), *вур, вур-вур* (Р.) і *вор, вор-вор* (К.); *мру, мру-мру* (Вор.); *фор, фор-фор* (Блб.); *фур, фур-фур* (Чрн.). У закарпатських марамороських і боржавських – *мыр, мыр-мырр* (Б., В., Рп.) і *мир, мир-мир* (Ос.).

б) ‘Наслідування звуків злих, насторожених тварин’: у бойківських говірках засвідчено утворення *вар, вар-вар-р-р* (Люб.); *курн’ав-курн’ав* (Т.) – пор. *курняв* ‘нявкання kota’ — р. *курнявкать* ‘нявкати’, бр. *курняў, курняўкаць* ‘т.с’ — очевидно, результат контамінації слів *курникати* і *нявкати* [38, III, 156].

У гуцульських говірках відомі *курвав-курвав* (Кр.), *фос, фос-фос* (Двп.); у закарпатських марамороських – варіант *фыс, фыс-фыс* ‘також і про гусей’ (Рп.). Зафіксовані онома-топоетичні одиниці не мають відповідників в інших говорах, у літературній мові; ймовірно, є локальними.

в) ‘Наслідування звуків маленьких кішок’: зафіксовані тільки в гуцульських говірках *йай-йай* (Вор.), *н’ар, н’ар-н’ар* (К.), *ц’ів, ц’ів-ц’ів* (Двп.).

г) ‘Наслідування звуків кішки взагалі (коли просить їсти та ін.)’: на всій досліджуваній території відоме *н’ав*; пор. в інших говорах *н’ав*

‘ще про сову і сичів’ [71, II, 49]; у літературній мові *няв* ‘звуконаслідування, що передає котяче нявкання’ [67, V, 459].

У закарпатських боржавських говірках ще поширено *мйав*, *мйав-мйав*, пор. *мйав* [176, III]; верховинських – *мав*, *мав-мав*: пор. *мав* ‘те саме’ [54, 76] і *мав* (дит.) ‘кішка’ [26]; *мав* ‘няв, що імітує котячий крик’ — пор. р. *мяу*, *мяукать*, *мявкать*, бр. *мяўкаць*, п. *тіау*, ч. *тіау*, *тїау*, *тїоукати*, слц. *тїау*, вл. *тјавкаць*, нл. *тіјав*, болг. *мяукам*, схв. *мәу*, *мәу*, слн. *таvkати*, *тіјавкати*; — звуконаслідувальні утворення, очевидно, успадковані вже з праслов’янської мови; — пор. нвн. *тіауен*, *тауен* ‘нявкати’, дангл. *тауен*, англ. *теу*, *тіаоу*, фр. *тіаулер*, гол. *таууен*, норв. дат. *тјауе*, перс. *тау*; в неіндоевропейських мовах: тур. *тау-*, *тіјав-*, *тіјавла-* ‘нявкати’, кит. *тіау* ‘кіт’ [38, III, 349]. Функціонування подібних ономатопів у мовах різних сімей підтверджує, що ономотопея — абсолютна фоносемантична універсалія. У більшості досліджуваних говорів фіксується також *мн’ав*, *мн’ав-мн’ав* ‘те саме’, джерелами засвідчені тільки похідні.

II. 1.4. Коня:

У гуцульських говірках поширені ономатопи *ги*, *ги-ги* (*гі*, *гі-гі*) (Блб., Нжб.); пор. в інших говорах *гиги* ‘наслідування звуків сміху, плачу, іржання коней’ [24, 2, 1, 281] і літературне *гиги* ‘звуконаслідування, що виражає сміх’ [67, II, 59]. *Гиги* ‘вигук, що імітує сміх, плач, кінське іржання’ кваліфікується як спільнослов’янське ономотопоетичне утворення, яке розвинулося повторно лише в тих слов’янських мовах, де як окрема фонема або її варіант виник фрикативний *г* [38, I, 504]. У цих же говірках зафіксовані *іго-го-го* (Двп.), *йего-го-го* (Чрн.), які є ареальними.

II. 1.5. Вівці: а) ‘наслідування звуків голодної вівці’ в більшості говірок представлені ономатопами *бе-е-е*, *бебе*; пор. в інших говорах *бе* (дит.) виражає ‘гідливість’, ‘наслідування крику вівці’; ‘заклик для овець’ [24, I, 36]; пор. також *бебе* (дит.) ‘вівця’ [24, I, 36] (див. ще II. 1.1). На всій досліджуваній території функціонує *бев*, *бев-бев*: пор. у інших говорах *бев* ‘те саме, що бабах’ [66, 125]; *бев* ‘наслідування протяжного удару дзвону’ [24, 1,36], а також *ме*, *ме-ме* (див. II. 1.1); пор. подністр. *ме-ме* ‘вигук, що позначає бекання овець’ [41, 612]. До *ме* ‘для відтворення крику кози або вівці’; ‘кричати, як коза або вівця; говорити нерозбірливо, розтягуючи слова і вставляючи звуки *мм*, *ме*’ засвідчені паралелі в р. *ме*, *ме-ме*, *мекать*, бр. *мэкаць*, п. *те*, ч. *тэ*,

mée, mekati, слц. *mé, mé-é-é, mékat'*, м. *ме, мека*, схв. *ме, мёка* 'мекання', слн. *meketáti*; – псл. *те, mekati*; – звуконаслідувальне утворення, паралельне до лит. *mekénti* 'мекати', гр. $\mu\eta\kappa\acute{\alpha}\omicron\mu\alpha\iota$ 'т.с.' [38, III, 426], що свідчить ще про праіндоевропейське походження ономатопа.

б) 'Наслідування звуків вівці біля овечок' зафіксовані в бойківських, гуцульських і суміжних покутсько-буковинських говірках: *мур, мур-мур* (Соп.); *мер, мер-мер* (*мир, мир-мир*) (Д., Двп., Кр., Топ., Яв.), що не мають паралелей в інших говорах.

II. 1.6. Свині:

а) 'наслідування звуків свинею узагалі': в більшості говорів відоме *хр'у, хр'у-хр'у*, що є нормою літературної мови; *хрю, хрю-хрю* 'звуконаслідування, що означає хрюкання свині і деяких інших тварин' [67, XI, 160].

У говірках ще засвідчені звуконаслідування зі значеннями:

б) 'наслідування звуків голодних тварин': у бойківських говірках – *кр'ун', кр'ун'-кр'ун'* (Люб., Т.); *рех, рех-рех* (Воют.); у гуцульських – *крін', крін'-крін'* (Двп.); *кві, кві-кві* (Чрн.); у закарпатських ужанських – *гр'ун', гр'ун'-гр'ун'* (Сер.).

в) 'Наслідування звуків ситих, задоволених тварин': у бойківських говірках представлені ономатопами *хр'а, хр'а-хр'а* (Яв.); *хро, хро-хро* (Воют.); *рох, рох-рох* (Соп., Люб.). Ономатопоп *рох*, 'що відтворює рохкання свині' має паралелі в інших слов'янських мовах — пор. р. *рохать* 'т.с.', бр. *рох* 'про свинею', п. *rochać* 'т.с', ч. *roch* (<*hroch*), схв. *грòктати* 'рохкати', слн. *rohneti* 'бурчати, галасувати' [38, У, 129]. У гуцульських говірках – *кругін'-кругін'* (Нжб.); *хру, хру-хру* (Двп.); *кругун'-кругун'* (Блб.); у закарпатських марамороських – *грун', грун'-грун'* (В., Рп.); боржавських – *грех, грех-грех* (Ос.); ужанських – *р'оф, р'оф-р'оф* (Сер., Бар.); верховинських – *гр'о, гр'о-гр'о* (Тур.). Для всіх відзначених звуконаслідувань, окрім *рох*, пор. літературне *рох, рох-рох* 'звуконаслідування хрюкання свині' [67, VIII, 899; 24, IV, 83], не знайдено відповідників в інших говорах.

г) 'Наслідування звуків свині біля поросят': у бойківських говірках зафіксовані *кру, кру-кру* (Воют.); *крун, крун-крун* (Т.); *хр'о, хр'о-хр'о* (Люб.); *хрун, хрун-хрун* (Снв.). У гуцульських говірках засвідчені ономатопопи *кургін'-кургін'* (Чрн.), *кругун'-кругун'* (Блб.), *кр'ун', кр'ун'-кр'ун'* (Двп.); *хр'ун', хр'ун'-хр'ун'* (Баб.). У закарпатських боржавських говірках функціонує *кр'ун', кр'ун'-кр'ун'* (Ос.), у верховинських – *кр'ун, кр'ун-кр'ун* (М.); *крун', крун'-крун'* (Тур.). Джерелами фіксуються тільки похідні (див. розд. II).

г) ‘Наслідування звуків хворих тварин’: у бойківських говірках засвідчений ономотоп *кр’о, кр’о-кр’о* (Воют.); у гуцульських – *хрун’, хрун’-хрун’* (Двп., Кр.); у закарпатських боржавських – *хр’ун, хр’ун-хр’ун* (Ос.).

д) ‘Наслідування звуків тварин перед спарюванням’: у закарпатських марамороських говірках засвідчено ономотоп *тр’ох, тр’ох-тр’ох* (Б., В., Рп.), який не має відповідників в інших говорах.

II. 1.7. Поросяти: на всьому досліджуваному континуумі поширений ономотоп *кві, кві-кві*; пор. *квік, кувік* ‘про порося’ [53, IV, 32]; *кві* ‘звуконаслідування, що виражає крик свині’ [24, II, 232]. Джерелами зафіксоване звуконаслідувальне дієслово *квікати (кувікати)*, що продовжує праслов’янське *kvikati, яке є похідним від звуконаслідування *kvi-k [80, XIII, 165-166; 38, II, 417]. У більшості говірок функціонує також *куві, куві-куві*, що є нормою літературної мови [24, II, 328; 67, IV, 383]. У гуцульських говірках, суміжних з покутсько-буковинськими, зафіксоване *кувиц’-кувиц’* (Двп.); у закарпатських верховинських – *квін’, квін’-квін’*, що не мають паралелей в інших говорах і є локальними утвореннями.

II. 1.8. Собаки:

а) ‘наслідування звуків тварини взагалі’: відомий у всіх досліджуваних говорах ономотоп *гав, гав-гав*; відзначений джерелами *гав* ‘те саме’ [35, 468]; дит. ‘собака’ [26]; ‘звуконаслідування, яким передражняються чийсь настирливі крики або вимоги’ [54, 76]; функціонує в українській літературній мові [67, II, 8; 24, 1, 252].

Гав ‘імітує гавкання’ вважається спільнослов’янським звуконаслідувальним утворенням [79, I, 4.4; 38, 1, 446].

б) ‘Наслідування звуків гарчання собаки’: на всій досліджуваній території поширене *гар, гар-гар*, широко функціонує в інших говорах, пор. *гар* ‘про собаку’ [86, 163] і в літературній мові [67, II, 31].

Гар ‘звуконаслідування, що передає гарчання собаки’ – спільнослов’янське ономотопоетичне утворення [38, I, 469]. У закарпатських марамороських і боржавських говірках відмічено *гыр, гыр-гыр* (Б., В., Рп., Ос.); *гыр* ‘що передає гарчання собаки’ вважається східнослов’янським звуконаслідуванням, яке могло виникнути з початкового *h_og як максимально наближеної імітації собачого гарчання [38, I, 508].

в) ‘Наслідування звуків, що їх видає голодна тварина’: у бойківських говірках зафіксоване *ски, ски-ски; ским, ским-ским* (Т.); у покутсько-буковинських – *сқум, сқум-сқум* (Бчк.), що не мають паралелей в інших говірках.

г) ‘Наслідування звуків, що їх видають хворі собаки’: у більшості карпатоукраїнських говорів функціонують ономатописи *скав, скав-скав; скавул'-скавул'* (Воют., К., Яв.); *скавут'-скавут'* (Двп., Чрн.); у закарпатських марамороських говірках – *ску, ску-ску* (Рп.); верховинських – *скомын, скомын-скомын* (Уж.), для яких відповідників у літературній мові та інших говорах не знайдено.

Ономатоп *скаву* ‘що відтворює виття собаки від болю, холоду’, окрім досліджуваних говірок, має паралелі в інших слов'янських мовах – російській, білоруській, польській, нижньолужицькій; є продовженням псл. звуконаслідувального утворення *skovti* (на думку Ю.Шевельова, кореневе *a*, очевидно, з'явилося замість *o* на українському ґрунті) [38, У, 260].

II. 1.9. Цуценят

На всій досліджуваній території активно функціонує звуконаслідування *дз'ав, дз'ав-дз'ав*. Уживається в інших говорах і є нормою української літературної мови [24, I, 380; 67, II, 268]. У бойківських і гуцульських говірках зафіксовані *т'ав, т'ав-т'ав* (Люб., Яз.); *т'ев, т'ев-т'ев* (Блб., Кр.); *ц'ав, ц'ав-ц'ав* (Т.); *ц'ев, ц'ев-ц'ев* (К., Двп.); у сусідніх подністровських функціонує *ц'ах, ц'ах-ц'ах* (Дрг.). У закарпатських гуцульських і марамороських говірках зафіксовано ономатописи *дз'аб, дз'аб-дз'аб (дз'ан, дз'ан-дз'ан)* (Б., В., Рп., Д.); у верховинських – *кван, кван-кван* (Тур.). Засвідчені нами ономатописи, ймовірно, вузьколокальні, оскільки відповідників в інших говорах не зафіксовано.

II.2. ‘Наслідування звуків свійської птиці’

II.2.1. Гусей

У всіх українських говорах Карпат відоме звуконаслідування *га, га-га*, пор. *tata* ‘гуски’ [36, 306]; у літературній мові *га-га, га-га-га* ‘вигук, що уживається для вираження жалю, невдоволення і т. д.; звуконаслідування, що відтворює сміх’ [67, II, 9]; джерелами фіксуються тільки похідні [67, II, 45]. На всій досліджуваній території поширене *ге, ге-ге*; кваліфікується ‘вигук, що передає крик гусей’ як звуконаслідувальне утворення, паралельне до слів з іншим вокалізмом для позначення крику гусей в інших слов'янських мовах: р. *гагать*, бр. *Гага-таць*, н. *gagac*, ч. *gagati*, схв. *gakati* [38, I, 488]. У бойківських і гуцульських говірках зафіксовані також ономатописи з іншою вокалізацією *гег-гег* (Воют., Яв., Вор., Кр., Нжб., Чрн.); пор. також подністр. *тегу-тегу* ‘те саме’ [41, 297]. У бойківських і сусідніх подністровських

говірках відоме *тел*, *тел-тел* (Люб., Дрг.); пор. в інших говірках *тел* ‘звуконаслідування, яким передражнюють крик гусей’ [6, 70]; *тел-тел* ‘наслідування крику гусей’ [24, I, 279; 348]. Джерелами фіксується звуконаслідувальне дієслово *телгати* ‘кричати (про птахів, переважно про гусей)’ та існує припущення про походження цього дієслова в українській мові від п. *gielgotać* ‘лепетати’; звуження значення і зв’язок його саме з криками птахів відбувся на українському ґрунті, напевно, у зв’язку з відсутністю похідного іменника і зближенням зі звуконаслідуванням *те* (*те-те*) [38, I, 491]. Ця версія нам здається досить сумнівною, оскільки в українських говірках, окрім власне ономатопа, активно вживаються утворення відономатопоетичних дієслівних моделей З+-ка- (З+-га-) (див. розд. II) і *телгати* – звуконаслідувальне дієслово, утворене від *тел* за допомогою суфікса -га- (-ти) за моделлю З+-га-ти. У гуцульських говірках – з іншим вокалізом – *тол*, *тол-тол* (Нжб., Т.). У більшості досліджуваних говірок фіксується *тів*, *тів-тів* ‘наслідування звуків гуски, коли загубиться від інших’. Джерелами зафіксоване похідне дієслово *тівгати* ‘реготати, крякати’, утворене від звуконаслідування *тів*, яке відповідає більш поширеному *тел* [38, I, 512]. У цьому ж значенні в бойківських говірках засвідчені *тув*, *тув-тув* (Воют.); у гуцульських – *тев*, *тев-тев* (Кр.); *тйат*, *тйат-тйат* (Нжб.); *д’ат*, *д’ат-д’ат* (Блб., Двп.), *д’арт*, *д’арт-д’арт* (Двп.); *тарт*, *тарт-тарт* (К.), *ті*, *ті-ті* (Чрн.). Ономатопа *тыв* і *тев*, паралельні до *тів*, тільки з іншим вокалізом, а всі інші є свідченням ареалогічного багатства ономатопоетичних утворень.

II.2.2. Гусенят

У більшості досліджуваних говорів уживається *с’ус’у*, *с’ус’у-с’ус’у*, фіксується джерелами [17, 121; 63, 94; 29, 52]. У бойківських говірках поширені також ономатопа *хив* (Воют., Люб.); *ц’ав* (Двп.); у закарпатських гуцульських і марамороських – *с’ав* (*с’ев*) (Рп., Ос., К., Нжб.), ймовірно, вузьколокальні утворення.

II.2.3. Індиків:

На всій досліджуваній території відоме *пул’*, *пул’-пул’*. Н. П. Прилипко вважає, що стосовно індиків виділяються дві основні зони поширення звуконаслідування *пул’-пул’* (варіант *пул’у-пул’у*): 1) південно-західна – посянські, бойківські, лемківські, закарпатські, подністрянські, гуцульські, покутсько-буковинські говірки; 2) північна зона – середньоподністрянські (східні і південно-східні), середньополіські і східнополіські (західні) і північнослобожанські говірки [177, 32]. За-

фіксовані також лексикографічними джерелами *пуль-пуль* ‘наслідування звуків індиків’ [35, 355]; *пуль* ‘для заклику індичат’ [24, III, 339]; *пуль-пуль* ‘для заклику індиків’ [63, 30; 86, 195]; пор. *пуль* ‘для відгону голубів’ [36, 51]; *пуля* ‘для відгону гусей, качок’ [55, 62]. Ономатопо *пуль* ‘для підкликання індиків, курчат, гусенят’, *пульч* ‘для підкликання індиків, курей’ має паралелі в інших слов’янських мовах – пор. п. *puľ-puľ* ‘для підкликання індиків’, болг. *пуйка* ‘індичка’, *пуяк* ‘індик’, м. *пуј-пуј* ‘для підкликання індиків’, *пујка* ‘індичка’, схв. *пујка* ‘т.с.’; – припускається походження від псл. кореня **puľ-* (**puj-*) звуконаслідувального характеру (пор. р. *пыля* ‘для підкликання індиків’, *пырь-пырь* ‘т.с.’; заслуговує на увагу зіставлення з лат. *pullus* ‘дитинча, молодода тварина’ [38, IV, 631]).

Нами також засвідчені вузькодіалектні звуконаслідування: у бойківських говірках – *дул’*, *дул’-дул’* (Воют.); пор. *тул’*, *тул’-тул’* ‘для заклику індиків’ [60, II, 306]. У сусідніх покутсько-буковинських зафіксовані *кур-кур* (Топ.) і *кро-кро* (Бчк.). У гуцульських говірках функціонують *бу*, *бу-бу* (Д.); *бул’у*, *бул’у-бул’у* (Нжб.); *тр’ух*, *тр’ух-тр’ух* (Двп., К., Чрн.). У закарпатських марамороських та боржавських засвідчені *пуй*, *пуй-пуй* (Б., Ос.); *клу*, *клу-клу* (Рп.).

II.2.4. Курей:

а) ‘наслідування звуків кудкудакання курки’: у досліджуваних карпатоукраїнських говорах уживається *ко*, *ко-ко*: в українській літературній мові з цією семантикою *коко* функціонує як присудок для позначення кудкудакання курки [67, IV, 215]. У закарпатських марамороських говірках зафіксовано *токан-токан* ‘те саме про курку особливої породи “цезарки”’ (Рп.).

б) ‘наслідування звуків курки, що знеслася’: у більшості досліджуваних говорів відоме *кудкудак*: пор. *кудкудак* у літературній мові ‘звукнаслідування, що позначає крик курки’ [67, IV, 384]. У бойківських говірках засвідчені *коткодак* (Т.), *котодак* (Люб.); у гуцульських – *кодкодак* (Двп.), *кудах* (Вор., К.), *кудах* (Кр.); у закарпатських марамороських – *куткудак* (Б.); боржавських – *коркодак* (Ос.); ужанських – *коткода* (Бар.). Зафіксовані нами ономатопоетичні утворення є діалектними.

II.2.5. ‘Наслідування звуків квочки’:

а) ‘наслідування звуків кудкудакання квочки’: у досліджуваних говорах поширене звуконаслідування *кво*, *кво-кво*, паралельне до лі-

тературного *квок, квок-квок* ‘звуконаслідування, що позначає крик квочки’ [67, IV, 137]; зафіксоване *кво, кво-кво* ‘те саме’ [24, II, 233], а також *кло, кло-кло*: пор. в інших говірках *кло* ‘видавати язиком звук кло! кло!’ [82, 557], ‘кричати кво! кво!’ [82, 345]. Джерелами засвідчено звуконаслідувальне дієслово *клокати* ‘видавати звуки кло! кло! (про квочку)’, що продовжує праслов’янське *klokati [80, X, 63], отже, власне онома топ *кло* – спільнослов’янське звуконаслідувальне утворення. У бойківських говірках у цьому ж значенні вживається ще *клу, клу-клу* (Пот.); у гуцульських – *кйар, кйар-кйар* (Р.); *кл’омб-кл’омб* (Двп.); *кйер, кйер-кйер* (Пдг.); *к’ер, к’ер-к’ер* (Нжб.); у закарпатських марамороських – *кл’омп-кл’омп* (Рп.). Засвідчені онома топоетичні одиниці не мають паралелей в інших говорах та літературній мові.

б) ‘Наслідування звуків квочки, коли вона попереджає курчат про небезпеку або сама захищається’: у більшості говорів поширено *кир, кир-кир*; пор. *кир* ‘про звуки жаби’ [16, 225]; у літературній мові *кир, кир-кир* функціонує в значенні ‘звуконаслідування, що позначає крик курей’ [67, IV, 152]. У гуцульських говірках відповідно засвідчено *к’ир* (Двп.); у закарпатських марамороських – *кыр* (Б., В., Рп.).

в) ‘Наслідування звуків квочки, коли вона водить, скликає курчат’: у бойківських говірках зафіксовані *р’оп, р’оп-р’оп* (Т.); *р’оф, р’оф-р’оф* (Соп.); у гуцульських – *кл’о, кл’о-кл’о* (Бдб., Двп.); *клон’, клон’-клон’* (Чрн.); *кл’он’, кл’он’-кл’он’* (Блб.); у закарпатських верховинських – *лоп, лоп-лоп* (М.).

г) ‘Наслідування звуків квочки, коли вона перестає водити курчат’: у гуцульських і суміжних покутсько-буковинських говірках відзначено *куво, куво-куво* (Чрн., Бчк.), що не має паралелей.

II.2.6. Курчат

На всьому досліджуваному континуумі відоме *цпн, цпн-цпн*, що є нормою української літературної мови [67, XI, 239]. У говірках функціонують утворення, паралельні до *цпн*, але з іншим вокалізмом: *ц’ан, ц’ан-ц’ан* (Вор.); *ц’ен, ц’ен-ц’ен* (Двп.); *ц’уп, ц’уп-ц’уп* (К.), засвідчені в гуцульських говірках. Тут зафіксовані ще *ців, ців-ців* ‘також і про горобців’ (К., Дрг.); *ц’ур, ц’ур-ц’ур* (Чрн.); *нів, нів-нів* (Д.). У закарпатських марамороських і боржавських говірках функціонує *нім’, нім’-нім’* (Б., Ос.), *путь’, путь’-путь’* (В.); пор. *путь-путь* ‘заклик для курей’ [24, III, 502]. Онома топ *путь-путь* ‘для підкликання курчат’ має паралелі в бр. *пуць-пуць* ‘т.с.’, у п. *put put* ‘для підкликання поросят’, ч. *put* ‘для підкликання курей, курчат’, вл., нл. *put put* ‘для підкликання ку-

рей', слн. *put* 'для підкликання свійської птиці'; – очевидно, із псл. звуконаслідування *putь-putь*, що сягає ще балто-слов'янської єдності – пор. лит. *putput* 'для підкликання курей', *paugas* 'яйце' [38, ІУ, 642].

Лексикографічними джерелами фіксуються утворення *ціні*, *ціні-ціні*; *ціну*, *ціну-ціну* [36, 49]; *ц'ен-ц'ен* (там же); *ціна-ціна* [16, 274]; *ціву*, *ціву-ціву* [49, 228].

П.2.7. Півнів

У всіх досліджуваних карпатоукраїнських говірках уживається звуконаслідування *кукуруіку*, що є нормою літературної мови [67, ІV, 388]. Це звуконаслідування засвідчене у всіх слов'янських мовах, має паралелі також у неслов'янських, зокрема, литовській, латинській, новогрецькій, італійській, румунській, французькій, німецькій, що свідчить про його індоєвропейське походження [38, ІІІ, 130].

У говорах відомі також варіанти *какаріку* (Двп.), відзначено також [24, ІІ, 208]; *кукуруігу* (Кр., Бчк.).

П.2.8. Качок

У бойківських говірках зафіксовані звуконаслідування *тах*, *тах-тах* (Яв.); *р'ан*, *р'ан-р'ан* (Т.), *ква*, *ква-ква* (Люб., Соп.) (див. в іншому значенні П.5.1). У гуцульських зафіксовані *так*, *так-так* (К., Нжб.); *кр'а*, *кр'а-кр'а* (Чрн.) (див. в іншому значенні П.3.4). У всіх групах закарпатських говорів функціонує ономотоп *рап*, *рап-рап* (Рп., Ос., Сер., Уж.), відомий у ряді інших говорів; пор. *рап* 'про качку, жабу, деркача' [24, ІV, 6].

В ужанських говірках зафіксоване також *ках*, *ках-ках* (Сер.).

П.3. 'Наслідування звуків диких птахів'

П.3.1. Птахів узагалі

У бойківських і гуцульських говірках поширені *дзів*, *дзів-дзів* (Т., Люб.); *дз'ев*, *дз'ев-дз'ев* (Вор.); *чібер-чібер* (Блб.) – діалектні звуконаслідування, а також *цвірін'-цвірін'* (Двп., Люб.) (див. в іншому значенні П.3.3).

П.3.2. Лелек

Наслідування звуків клекотання: у більшості говорів українських Карпат функціонує *кле*, *кле-кле* (*кли*, *кли-кли*). Джерелами фіксуються тільки похідні. У бойківських говірках ще засвідчені *клак*, *клак-клак* (Воют.); *кл'ук*, *кл'ук-кл'ук* (Яв.); гуцульських – *кл'ан*, *кл'ан-кл'ан* (К.); *кланц*, *кланц-кланц* (Двп., Топ.). У гуцульських і закарпатських ужан-

ських відзначено *клеп, клеп-клеп* (Кр., Нжб., Бар., Сер.); у закарпатських верховинських – *бул'к, бул'к-бул'к* (Уж.). Зафіксовані ономотопи є вузьколокальними.

П.3.3. Горобців

На всій досліджуваній території поширений ономотоп *цвірін', цвірін'-цвірін'*, відомий в інших говорах; пор. *цвірін' 'цвірінь'* [71, IV, 200]; 'наслідування, що виражає крик горобця' [24, IV, 425]; пор. також літературне *цвірінь* 'звуконаслідування, що позначає звук пташиного або дитячого щибету або цвірчання цвіркуна' [67, XI, 186]. У більшості говорів відоме також звуконаслідування *чірік, чірік-чірік*. У бойківських говірках ще зафіксовані *цвір, цвір-цвір* (Воют.); *чик, чик-чик* (Лжб.); у гуцульських – *цібір-цібір* (Нжб.), *чвір, чвір-чвір* (Д., Двп.); *чір, чір-чір* (Кр.); *чірвік-чірвік* (К.); *цір, цір-цір* (Блб.); у закарпатських мрамороських – *жів, жів-жів* (Б., В., Рп.); боржавських – *чірін'-чірін'* (Ос.); *чвірік-чвірік* (Ос.); в ужанських – *чвірі-чвірі* (Сер.), *чвірін'-чвірін'* (Бар.); у верховинських – *ців, ців-ців* (Тур.). Засвідчені нами наслідування звуків горобців є вузькодialeктними.

П.3.4. Ворін

Як і в українській літературній мові, у всіх досліджуваних карпатоукраїнських говорах широко відоме *кар, кар-кар* (див. 67, IV, 99). Паралельно з *кар* у говірках функціонує і *кра, кра-кра*, що вважається праіндоевропейським звуконаслідувальним утворенням [38, III, 114]. У більшості говірок поширено звуконаслідування *кр'а, кр'а-кр'а* 'про звуки, що їх видають молоді ворони', пор. літературне *кря-кря* 'звуконаслідування, що позначає звуки птахів (сімейства воронячих), також про качок' [67, IV, 380]. У говірках зафіксовані і вузьколокальні діалектні ономотопи. У бойківських говірках, зокрема, вживаються *кр'ам, кр'ам-кр'ам* 'наслідування звуків самки' (Яв.) і *кру, кру-кру* 'наслідування звуків самця' (Яв.); у гуцульських говірках – *кран, кран-кран* 'наслідування звуків самця' (*кар* 'лише про самку') (Чрн.); *кром, кром-кром* (Двп.); *кр'ан', кр'ан'-кр'ан'* 'про молодих ворін' (Р.). У закарпатських говірках повсюдно функціонує *крав, крав-крав* і *кр'ав, кр'ав-кр'ав* 'також і про курку, коли її зганяють з гнізда' (Рп.); у боржавських говірках зафіксоване *крам, крам-крам* (Ос.); у верховинських – *кр'ан, кр'ан-кр'ан* 'наслідування звуків ворін, які вони видають, віщуючи дощ або сніг' (Тур.); *крум, крум-крум* (Уж.); *кр'ун, кр'ун-кр'ун* (М.).

П.3.5. Глухарів

У гуцульських говірках відоме *шип, шип-шип* (Двп.), в інших говорах засвідчені лише похідні.

П.3.6. Голубів

У бойківських говірках зафіксовані *аврук-аврук* (Воют.); пор. *авру* ‘вигук, що передає воркування голуба’ – звуконаслідувальне утворення [38, I, 41]; *бруку-бруку* (Т.), зафіксовано як звуконаслідувальне утворення в бр. *бруку-бруку* [38, I, 267]; *тур, тур-тур* (Люб., Яв.), пор. в інших говорах *тур* ‘звуконаслідування воркування голубів’ [40, 993]. Для *тур* ‘відтворення крику горлиці’ засвідчені паралелі в інших слов’янських мовах — пор. р.*туру турлу, турлы* ‘т.с.’, бр. *туркаўка* ‘дикий голуб’, п. *turkawka* ‘голуб, Turtur aurita’, *turkot* ‘голуб’; – звуконаслідувальні утворення, похідні від наслідування звуків горлиці або дикого голуба; подібні назви голуба властиві й іншим мовам, пор. лат. *turtur*, нар.-лат. *turturella*, нвн. *Turteltaube*, дангл. *turtur(e)*, *turtle, turtla*, англ. *turtle* [38, У, 681].

У гуцульських говірках функціонують *бур, бур-бур* (Кр.); *ву, ву-ву* (Р.); *вур, вур-вур* (Ббп.); *ру, ру-ру* (Вор.); *нту, нту-нту* ‘про диких голубів’ (Блб.), *пру, пру-пру* ‘про диких голубів’ (Двп.), для яких паралелей не знайдено. У всіх закарпатських говірках відоме *гур, гур-гур*; у боржавських і ужанських ще *кур, кур-кур* (Ос., Сер.); у верховинських – *вру, вру-вру* (М.) і *абр’у-абр’у* (Тур.), які є вузьколокальними. Джерелами також зафіксоване *буркуку* ‘звуконаслідування, що передає воркування голубів’ [24, I, 112; 66, 336; 40, 50], яке вважається звуконаслідувальним, спорідненим за формою і значенням з *бруку, абрюку* [38, I, 302].

П.3.7. Деркачів

У гуцульських і суміжних покутсько-буковинських говірках відзначений ономотоп *дер, дер-дер (дир, дир-дир)* (Двп., Бчк.); в інших говірках засвідчені тільки похідні.

П. 3.8. Журавлів

На всій досліджуваній території поширено *курли-курли* і *курл’у-курл’у*, що є нормою української літературної мови (див. 67, IV, 411); паралелі функціонують у російській та білоруській (див.38, III, 155).

У говірках ще зафіксовані звуконаслідування з вузькою локалізацією: у бойківських – *кру, кру-кру* (Снв.); див. також 38, III, 155; *курів-курів* (Люб.), *курів-курів* (Т.); у гуцульських – *вар, вар-вар* (Блб);

кр'ун', кр'ун'-кр'ун' (Вор.): *д'арг, д'арг-д'арг* (Нжб.); *кур, кур-кур* (Двп.); пор. *кур* 'вигук для позначення крику журавля' [82, 468]; у закарпатських ужанських і верховинських говірках – *кр'ан, кр'ан-кр'ан* (Сер., М.).

П.3.9. Канюків

У бойківських і гуцульських говірках відомі *к'ев, к'ев-к'ев* (*к'ив, к'ив-к'ив*) (Воют., Яв., К., Чрн., Др., Топ.), пор. *кев* 'кавчати (про звук у кишках)'; 'видавати звуки кев-кев (про індиків)' [53, IV, 23]. У літературній мові *кев-кев* 'звуконаслідування крику кані і т.п.' [67, IV, 138]. У гуцульських говірках ще зафіксовані *ган', ган'-ган'* (Блб., Двп.): *нів, нів-нів* (Пдг.); *т'ев, т'ев-т'ев* (Двп., К., Нжб., Р.), що є вузьколокальними оноματοпоетичними діалектними утвореннями. У закарпатських боржавських і верховинських говірках зафіксовано *кві, кві-кві* (Ос., М., Тур.) (див. в іншому значенні П.1.7); *кан, кан-кан* 'звуки, що їх видають кані, віщуючи дощ' (Тур.).

П.3.10. Зозуль

Ку, ку-ку і куку, куку-куку відомі на всій досліджуваній території, в інших українських говорах і є нормою літературної мови [40, 772; 24, II, 321; 67, IV, 387]. Звуконаслідування засвідчене у слов'янських (російській, білоруській, польській, чеській, словацькій, болгарській, сербській, хорватській) і неслов'янських мовах, зокрема, литовській та грецькій, що свідчить про його індоєвропейське походження [38, III, 130].

П.3.11. Перепелів

Наслідування звуків перепелів характеризуються в говорах значним оноματοпоетичним багатством. У бойківських говірках зафіксовані *підкіп-підкіп* (Люб., Яв.) і *ніт'ніліт'-ніт'ніліт'* (Воют.); *підпірід'-підпірід'* (Соп.); у гуцульських – *кут'кулут'-кут'кулут'* (Дав.): *підколут'-підколут'* (К., Пдг., Пот.); *підпад'ом-підпад'ом* (Вбп.), *підпалай-підпалай* (Пдг.); *пуд'пулуд'-пуд'пулуд'* (К.), які мають свої похідні в цих же говірках. Тут відоме також *хавав-хавав* (Вор., Кр.), пор. літературне *хавав* 'звуконаслідування, що позначає приглушені крики перепела та деяких інших птахів' [24, IV, 382; 67, XI, 7]. У закарпатських марамороських говірках функціонує *підполот'-підполот'* (Б., В., Рп.); верховинських – *підпулут'-підпулут'* (М., Тур.), *пуд'пулуд'-пуд'пулут'* (Уж.); *пуд'пурут'-пуд'пурут'* (Тур.), ужанських – *куть-куруть* (Бар.), які є власне діалектними утвореннями.

П.3.12. Синиць

У бойківських говірках зафіксовані *нілін'-нілін'* (Воют.); *цвин'-цвин'* (Т.); *цібін'-цібін'* (Нжб.); у гуцульських – *цвін'-цвін'* (Двп., Кр.); *цір, цір-цір* (К.); *цірін'-цірін'*. (Чрн.); *ців, ців-ців* (Вор.); у закарпатських верховинських говірках зафіксовані – *чін, чін-чін* (Тур.); *ц'уц'у-пін'-ц'уц'упін'* (Тур., Уж.). Засвідчені ономотопи мають свої похідні в цих же говірках, паралелей в інших говорах не мають, ймовірно, є вузьколокальними. У закарпатських марамороських, боржавських і ужанських говірках, а також у покутсько-буковинських і подністрянських широко відоме *цин', цін'-цин'* (Б., Рп., Ос., Сер., Топ., Дрг.), що є нормою української літературної мови [67, XI, 239]. У покутсько-буковинських і сусідніх середньокарпатських (гуцульських) функціонує звуконаслідування *цин'ціор-цин'ціор* (Топ., Д.), що є діалектним утворенням.

П.3.13. Сов

У більшості досліджуваних говорів зафіксовано *пугу, пугу-пугу*; пор. літературне *пугу, пугу-пугу* 'звуконаслідування, що позначає крик пугача або сича' [67, VIII, 384]. Для *пугу* засвідчені паралелі в інших слов'янських мовах — російській, білоруській, польській, а також неслов'янських – пор. нвн. *пуhi* 'пугу', *иhi* 'т.с.', *Уhi* 'пугач', лат. *bubo* 'пугач' [38, У, 626].

У бойківських говірках зафіксовані *гугу-гугу* (Яв.), *куві, куві-куві* (Воют., Люб.); *куги, куги-куги* (Т.); *пуги, пуги-пуги* (Соп.); *пахавав-пахавав* (Пот.); у гуцульських – *бугу, бугу-бугу* (Д.); *кикичев-кикичев* (Чрн.); *ковев-ковев і коковев-коковев* (Двп.); *кував-кував* (Кр.); *пиги, пиги-пиги* (Бчк.); *пут', пут'-пут'* (Нжб.). У суміжних покутсько-буковинських і подністровських говірках зафіксовані *кеввев-кеввев* (Бчк.); *куковев, кукуве, кукувев* (Топ.); *пугут'-пугут'* (Дрг.). У закарпатських верховинських говірках відзначено *куво, куво-куво* (Уж.). Засвідчені звуконаслідування є вузьколокальними.

П.3.14. Солов'їв

На всій досліджуваній території поширене *т'ох, т'ох-т'ох*, яке є нормою української літературної мови [67, VII, 350].

П.3.15. Сорок

У бойківських говірках зафіксовано *чик, чик-чик* (Воют.), у гуцульських – *кми, кми-кми* (Чрн.); *чехе, чехе-чехе* (К.), для яких паралелей в інших говорах не знайдено.

П.3.16. Сичів

У бойківських і гуцульських говірках зафіксовані *кве, кве-кве* (Яв.); *пехевев-пехевев* (Т.); *поховав-поховав* (Пот.); *пуге, пуге-пуге* (Двп.); *угу-гу-гу* (Блб.); у закарпатських верховинських – *кві, кві-кві* (Тур.); *куві, куві-куві* (Уж.). Ономатоми, зафіксовані в бойківських і гуцульських говірках, є вузьколокальними утвореннями, у закарпатських говірках уживаються і в інших значеннях (пор. П.1.7.).

П.3.17. Одудів

У більшості досліджуваних говорів широко відоме *вуд, вуд-вуд*, зафіксовано й джерелами [66, 343; 35, 427; 36, 238; 53, I, 77; 47, 9; 76, 33; 70, I, 223], а також функціонують варіанти *водвуд-водвуд* (Т.), *водуд-водуд* (Соп.); *вудвуд* (Воют.); *вут, вут-вут* (К.). У всіх карпатоукраїнських говорах відоме звуконаслідування *пуну, пуну-пуну*. У гуцульських говірках зафіксовані *дуду-дуду* (Ббп.), *вудуд-вудуд* (Чрн.).

П.3.18. Чайок

На всій досліджуваній території уживається звуконаслідування *киги, киги-киги*, зафіксоване в інших говорах *киги* ‘про крик чайки’ [40, 342]; *киги* ‘те саме’ [17, 105]; пор. подніст. *киги* ‘про чайку’ [41; 361] і є нормою літературної мови [67, IV, 146].

П.3.19. Галок

У більшості досліджуваних говорів зафіксований онома топ *кав, кав-кав*. пор. також літературне *кав, кав-кав* ‘звуконаслідування, що позначає крик дитини, галки’ [67, IV, 65]. У бойківських говірках зафіксовані ще *квав-квав* (Яв.); *кван’, кван’-кван’* (Воют.); у гуцульських – *кїяв, кїяв-кїяв* (Двп., К., Нжб.), які є вузьколокальними.

П.4. ‘Наслідування звуків комах’

П.4.1. Комарів

У бойківських говірках засвідчені *бжін’, бжін’-бжін’* (Снв.); *бррм, бррм-бррм (брим)* (Яв.); *дзим, дзим-дзим* (Т.); у гуцульських говірках – *дзін’, дзін’-дзін’* (Кр.); *пін’, пін’-пін’* (Блб., Д., Нжб., Чрн.); *бзін’, бзін’-бзін’* (К.); *зуз, зуз-зуз* (Р.); у закарпатських – *брін’, брін’-брін’ і брин’, брин’-брин’* (Рп., Ос., Ср., Бар., Уж.). В ужанських говірках ще відзначений онома топ *бун, бун-бун* (Сер.), у верховинських – *брун, брун-брун* (Тур.); *дзын, дзын-дзын* (Уж.). Паралелей для зафіксованих онома топів не знайдено.

П.4.2. Коників

Наслідування звуків цвірчання коника в більшості досліджуваних говірок представлено ономатопом *цвірр, цвірр-цвірр*. Ще зафіксовані ономатопоетичні одиниці в бойківських говірках *чірін'-чірін'* (Воют.); *цір, цір-цір* (Т.); *тир, тир-тир* (Яв.); у гуцульських – *чірін', цірін'-цірін'* (Вор.); *трин', трин'-трин'* (Кр.); *чур, чур-чур* (К.); *йурр, йур-йур* (К.); *ц'ур, ц'ур-ц'ур* (Блб.); *чах, чах-чах* (Двл.); *чир, чир-чир* (Ббп.); у закарпатських боржавських – *кр'у, кр'у-кр'у* (Ос.); *стр'ук, стр'ук-стр'ук* (Ос.); у верховинських – *цорр, цор-цор* (М.); *цвер, цвер-цвер* (Уж.), для яких паралелей в інших говорах не знайдено, джерелами фіксуються лише похідні.

П.4.3. Мух:

У бойківських, гуцульських говірках поширені *брен' (брин', брін'* – з різним вокалізмом) (Т., Блб., Кр.), джерелами зафіксовані тільки похідні. У гуцульських говірках ще функціонує *брун'-брун'* (Нжб.), *бр'ун'-бр'ун'-бр'ун'* (Двл.); у закарпатських марамороських – *бжжж, бжжж-бжжж* (Б., Рп.); *гымзз, гымз-гымз* 'про велику муху' (Рп.). Зафіксовані в гуцульських і закарпатських говірках ономатопи є вузьколокальними.

П.4.4. Оводів

Ономатопи засвідчені тільки в гуцульських і суміжних покутсько-буковинських говірках *дзи, дзи-дзи* (Дав., Топ.).

П.4.6. Бджіл

У бойківських говірках зафіксовані *бржжж, бржжж-бржжж (бружжж)* (Воют.); у гуцульських – *бжен', бжен'-бжен'* (К.); *брун', брун'-брун'* 'про матку' (Т.); у закарпатських верховинських – *бжун', бжун'-бжун'* (Тур.); *цвун, цвун-цвун* (Уж.). Для засвідчених ономотопів паралелей не знайдено, джерелами фіксуються тільки похідні.

П.4.7. Цвіркунів

На всій досліджуваній території відомі *свер* і варіанти *свір, свір', с'вір*, окрім них, зафіксовані в бойківських говірках утворення *фірчч, фірч-фірч* (Воют.); *цвир', цвир'-цвир'* (Яв.); у гуцульських – *чірр, чір-чір* (Кр., Нжб.) 'і про коників'; *чвір, чвір-чвір* (Двл.); *сірр, сір-сір* (Вор.); *чвірін-чвірін* (Кр., Чрн.) 'про коників'; *чвірс, чвірс-чвірс* (Блб.); *цвур, цвур-цвур* (Р.); у закарпатських марамороських функціонує *цірімп-цірімп* (Рп.); ужанських – *чвер, чвер-чвер* (Сер.); верховинських – *швір, швір-швір*. (Тур.); *швірін, швірін-швірін* (Уж.); *цвер, цвер-цвер* (М.). Засвідчені

ономатопи є діалектними звуконаслідувальними утвореннями, для яких паралелей на знайдено. У закарпатських боржавських і марамороських говірках відзначений ономатоп *с'ур, с'ур-с'ур* (Рп., Ос.); пор. літературне *сюр* 'звуконаслідування, що позначає різкий, високий звук (про коників, цвіркунів, птахів та ін.) [67, IX, 908].

II.4.8. Джмелів

У більшості досліджуваних говорів відоме *жу, жу-жу*. У гуцульських ще зафіксовані *бін', бін'-бін'* (Двл.); *бзз, биз-биз* (Блб.); *бім, бім-бім* (К.); у закарпатських марамороських – *бен, бен-бен* (Б., В., Рп.); верховинських – *журж, журж-журж* (Тур.). Засвідчені звуконаслідування є, ймовірно, вузьколокальними.

II.5. 'Наслідування звуків земноводних'

II.5.1. Жаб

На всьому досліджуваному континуумі вживається звуконаслідування *ква, ква-ква*, що є нормою української літературної мови [24, II, 229; 67, IV, 128]. У більшості говірок зафіксовано *кум, кум-кум* 'частіше про звуки, що їх видають джерельні жаби'; пор. літературне *кум, кум-кум* 'звуконаслідування, що позначає крик жаби' [67, IV, 397]; також засвідчене *кум* у цьому ж значенні у білоруській, польській, чеській, верхньо- і нижньолужицьких, сербській, хорватській, словенській; має паралелі у литовській, що свідчить про ще індоєвропейську давність цього утворення [38, III, 140].

У бойківських говірках ще засвідчені *каракак-каракак* 'коли жаби квакають усі разом' (Т.); *кр'ам, кр'ам-кр'ам* (Снв.); *крі, крі-крі* 'на дощ' (Соп.); *кру, кру-кру* (Дв.); *крун, крун-крун* 'усі разом' (Люб.); *крум, крум-крум* 'про великих жаб' (Яв.); *куме, куме-куме* 'коли заходить сонце' (Снв.); *рай, рай-рай* 'про джерельних жаб' і *рех, рех-рех* 'те саме' (Воют.); *рох, рох-рох* (Люб.). У гуцульських говірках зафіксовані *трет, трет-трет* (Двл.); *крек, крек-крек* (К.); *крех, крех-крех* (Бдб.); *крік, крік-крік* 'усі разом' (Нжб.); *нум, нум-нум* (Пдг.); *ра, ра-ра* (Ббп.); *р'ап, р'ап-р'ап* (Двл.); *рах, рах-рах* (Вор., Кр.); *р'ах, р'ах-р'ах* (Чрн.); *т'ав, т'ав-т'ав* 'на дощ' (Нжб.). У закарпатських марамороських говірках засвідчено *тріг, тріг-тріг* (Б., В., Рп.); у боржавських – *крун, крун-крун* 'звуки жаб вечорами на дощ' (Ос.); у верховинських – *крун, крун-крун* (Тур.); *кр'ун, кр'ун-кр'ун* (Уж.). Для відзначених звуконаслідувальних утворень паралелей в інших говорах нами на знайдено. Джерелами фіксуються тільки похідні.

II.6. 'Наслідування звуків гризунів'

II.6.1. Мишей

У бойківських і гуцульських говірках зафіксовані *nit'*, *nit'-nit'* (Бпб., Двп.); *niц'*, *niц'-niц'* (Яв.): *ц'ив*, *ц'ив-ц'ив* (К.), що є вузьколокальними.

III. 'Наслідування звуків, що супроводжують різні стани, явища'

III.1. 'Наслідування звуків витікання води'

III.1.1. 'Наслідування звуків витікання води тонким струменем'

У більшості бойківських і гуцульських говірок відоме *чур*, *чур-чур*. Джерелами зафіксовані тільки похідні. Ще засвідчені *джур*, *джур-джур* (Т., Яв.) у бойківських говірках; *чер*, *чер-чер* (Блб., Двп.) *дз'ур*, *дз'ур-дз'ур* (Д., Вор.) у гуцульських; *ц'ур*, *ц'ур-ц'ур* (Рп.), *жур*, *жур-жур* (Б., В., Рп.) у закарпатських марамороських. Джерелами теж відмічені тільки похідні.

III.1.2. 'Наслідування звуків дзюрчання струмків'

У більшості говорів відоме *жу*, *жу-жу*; пор. також *жу*, *жу-жу* 'звуконаслідування для позначення дзюрчання води' [82, 228]; зафіксовано також *жур-жур* (Кр., М., Тур.) і *жем*, *жем-жем* (Тур.) у закарпатських гуцульських говірках, а також варіанти *жаб*, *жаб-жаб*; *жеб*, *жеб-жеб*; *жуб*, *жуб-жуб*. Зафіксовані ономотопи є вузькодialeкtnими.

III.2. 'Наслідування звуків капання рідини'

На всій досліджуваній території відомі *кап*, *кап-кап*: *крап*, *крап-крап*, що є нормою української літературної мови [67, IV, 91]. Джерелами фіксується похідне дієслово *капати*, що має свої відповідники в усіх слов'янських мовах, продовжує праслов'янське **kapati*; вважається дієсловом звуконаслідувального походження [38, II, 369; 80, 9, 144-145]. Широко вживається в досліджуваних говорах *ц'ап*, *ц'ап-ц'ап*; пор. літературне *цяп*, *цяп-цяп*; *цiп*, *цiп-цiп* 'про курчат' [67, XI, 255]. У бойківських і гуцульських говірках зафіксовано *ц'ур*, *ц'ур-ц'ур* (Люб., Т., Двп., К.) – вузькодialeкtnе ономотопоетичне утворення.

III.3. 'Наслідування звуків кипіння'

а) 'Рідини': у бойківських і гуцульських говірках поширено *бул'*, *бул'-бул'* (Соп., Двп., К.) (див. в інших знач. 1.2.2); у закарпатських верховинських – *бл'ус*, *бл'ус-бл'ус* (М.) – вузьколокальне діалектне утворення.

б) ‘Густої маси’: у бойківських говірках зафіксоване *фл’ок, фл’ок-фл’ок* (Т., Яв.); *фул’, фул’-фул’* (Люб.); у гуцульських говірках - *фол’, фол’- фол’* (К., Нжб., Чрн.); *фор, фор-фор* (Двп., Кр.); *фл’ор, фл’ор-фл’ор* (Блб.); у закарпатських марамороських – *фыл’, фыл’-фыл’* (Б., В., Рп.); верховинських – *фл’ук, фл’ук-фл’ук* (Тур.). Для зафіксованих ономатопів паралелей в інших говорах не знайдено.

III.4. ‘Наслідування звуків шелесту листя’

У гуцульських говірках зафіксовані *силис’-силис’* (Наб.); *шурх, шурх-шурх* (Двп., Чрн.); *шалам-шалам* (К.); у закарпатських верховинських – *шуст’, шуст’-шуст’* (Тур.); ужанських – *шулус’, шулус-шулус’* (Сер.); *шус’шулус’-шус’шулус’* (Сер.). Засвідчені звуконаслідувальні утворення, вірогідно, є вузькодіалектними.

III.5. ‘Наслідування звуків полум’я’

III.5.1. ‘Миттевого спалаху полум’я’

У бойківських говірках зафіксовані *павк* (Т.), *павх* (Яв.), *фар* (Воют.); у гуцульських – *палк* (Д.), *гу, гу-гу* (Двп.), *бовх* (Ббп.), *фах* (Кр., Бдб.), *фох* (Пдг.), *фух* (Двп.), *фосс* (Блб.), *фуш* (Д.), *фош* (Дав., Чрн.); у закарпатських верховинських – *сан* (Уж.), *фурх* (Тур.), *сарк* (М.).

III.5.2. ‘ Глухих звуків, що утворюються полум’ям при горінні’

У гуцульських і бойківських говірках зафіксовані *ду, ду-ду* (Воют., Чрз.); *гу, гу-гу* (Двп., К., Кр.). В інших говорах трапляються тільки похідні *дудніти* (Рп., Сер., Уж.), *гудіти, гутіти* (М., Тур., Др.). Зафіксовані оноματοпоетичні одиниці, очевидно, вузьколокальні, оскільки паралелей для них в інших говорах не знайдено.

III.6. ‘Наслідування звуків тіста, що перекисає’

У більшості досліджуваних говірок відоме *пух, пух-пух*, а також зафіксовані в бойківських говірках *бух, бух-бух* (Воют.) (див. в іншому знач. 1.3.1); *пуф, пуф-пуф* (Т.), у гуцульських – *них, них-них* (Чрн.), засвідчені в інших говорах, але в інших значеннях.

III.7. ‘Наслідування звуків шипіння води (або іншої рідини) на гарячому предметі’

У гуцульських говірках зафіксовані *чвірс-чвірс* (Блб.), *чвірх-чвірх* (К.), *шкверен-шкверен* (Кр.), *шквор-шквор* (К.), *піши-піши* (Двп.); у закарпатських марамороських говірках – *швар-швар* (Рп.), боржавських – *сарр-сарр* (Ос.). Засвідчені ономатопи – специфічні звуконаслідувальні утворення.

IV. 'Наслідування звуків, що супроводжують фізіологічні процеси людини і тварин'

IV.1. 'Наслідування звуків ковтання рідини'

У бойківських говірках представлені ономатопами *гл'ог-гл'ог* (Люб.); *гул', гул'-гул'* (Яв.); *гл'он', гл'он'-гл'он'* (Соп.); *жл'оп, жл'оп-жл'оп* (Воют.); *дул', дул'-дул'* 'пити з горла пляшки' (Воют.); у гуцульських говірках – *глет, глет-глет* (Двп.); *гл'ун', гл'ун'-гл'ун'* (Блб.); *глиг, глиг-глиг* (К.), *кол'т, кол'т-кол'т* 'з горла пляшки' (К.); *гл'ох, гл'ох-гл'ох* (Блб.); *лиг-лиг* (Нжб.); *гл'уг, гл'уг-гл'уг'* (Пдг.); у закарпатських марамороських говірках – *тыл', тыл'-тыл'* (Б., В., Рп.); в ужанських – *тал'т, тал'т-тал'т* (Сер.). Відповідники лексикографічними джерелами не фіксуються. Паралельно засвідченим ономатопом у більшості досліджуваних говірок є *тол', тол'-тол'*, що функціонує і в інших говорах української мови; пор. *толь* 'звуконаслідування ковтання людиною рідини' [54, 77]; *толть* 'звуконаслідування для позначення миттєвого проковтування' [82, 173]; *толь* 'те ж, що *буль*'; *толь-толь* 'п'є нахилившись' [82, 173]; *толь-толь* 'що передає ковтання людиною рідини' - спільнослов'янське звуконаслідувальне утворення, співвідносне із *буль* [38, I, 453].

IV.2. 'Наслідування звуків позіхання'

У бойківських і гуцульських говірках уживається *хав* (Воют., Пот., Яв., Двп., Чрн.); у закарпатських говірках - *хав* 'лише про худобу' (Рп., Ос., Сер., Тур.). Паралелей не знайдено.

IV.3. 'Наслідування звуків ікання'

У всіх досліджуваних карпатоукраїнських говорах відоме *ги*, джерелами фіксуються тільки похідні. У бойківських і гуцульських говірках ще засвідчені *ік* (Т.), *ек* (Воют.), *е* (Блб., Двп.), *те* (Д.); у закарпатських верховинських – *і* (М., Тур., Уж.), які є вузьколокальними.

IV.4. 'Наслідування звуків кашлю'

а) про сильний кашель: на всій досліджуваній території поширене *бухи, бухи-бухи* (пор. в інших говорах *бухи* 'наслідування звуків сильного кашлю') [66, 349]; 'звуконаслідування кашлю' [6, 22]; *бухи* 'звуконаслідування, що вживається для вираження густого кашлю' [77, 150]. *Бухи* 'звуконаслідування для позначення сильного кашлю' є нормою літературної мови [67, I, 267]. У бойківських говірках ще зафіксовані *бехе-бехе* (Люб., Т.), *бехев-бехев* (Яв.), в гуцульських – *курге-курге* (Двп.), *буги-буги* (К.), *бугу-бугу* (Вор.); у закарпатських марамороських – *бухе-бухе* (Б., В.).

б) Про слабкий кашель: у більшості досліджуваних говорів поширено *кахи, кахи-кахи*, що є нормою літературної мови [67, IV,122]. Також уживаються в бойківських говірках ономотопи *кіхи-кіхи* (Воют.), *хив-хив* (Люб.); у гуцульських – *кухи-кухи* (Двп.), *т'ухи-т'ухи* (Двп.), *хи, хи-хи* (Кр., Двп.), *хир-хир* (Чрн.), *хів-хів* (Вор., Д.).

IV.5. 'Наслідування звуків при блюванні': на всій досліджуваній території вживається ономотоп *ве, ве-ве*. Джерелами фіксуються тільки похідні; *ве* 'говорити *ве*, блювати' вважається звуконаслідувальним утворенням на основі природних звуків, пов'язаних з блювотою' [38, I, 342].

IV.6. 'Наслідування звуків розжовування їжі'

IV.6.1. 'Наслідування звуків розжовування взагалі': у бойківських говірках зафіксовані діалектні ономотопи *жвік-жвік* (Т.); *жмак-жмак* (Яв.); у гуцульських – *жвах-жвах* (Блб.), *жвйак-жвйак* (Двп.); у закарпатських марамороських – *жвак-жвак* (Б., В., Рп.).

IV.6.2. 'Наслідування звуків плямкання губами при розжовуванні їжі'

У більшості досліджуваних говорів відоме *пл'ам-пл'ам* (джерелами відзначені тільки похідні). У бойківських говірках зафіксовані ономотопи *ц'ам-ц'ам* (Яв.), *н'ам-н'ам* (Люб.); у гуцульських – *пл'оц-пл'оц* (Кр.), *ц'ма-ц'ма* (Нжб., Чрн.); *пл'оц-пл'оц* (Блб.); у закарпатських марамороських говірках – *чап-чап* (Рп.); у боржавських – *чамп-чамп* (Ос.); ужанських – *мн'ац-мн'ац* (Сер.), *чам-чам* (Бар.); у верховинських – *хл'амп-хл'амп* (Тур.). Засвідчені ономотопи є вузькодіалектними утвореннями.

IV.6.3. 'Наслідування звуків при розжовуванні сухої хрусткої їжі'

На всій досліджуваній території поширене *хруп-хруп*: пор. в інших говорах *хруп* 'про полонку' [40, 1047]; *хруп* 'трісь' [71, IV, 123]; 'звуконаслідування, що виражає відламування чогось' [24, IV, 416]; пор. також літературне *хруп* 'звуконаслідування, що позначає тріск, хруст' [67, XI, 157]. Звуконаслідування *хруп* - спільнослов'янське ономотопоетичне утворення [80, VIII, 106]. У більшості досліджуваних говорів відоме також *хрум, хрум-хрум*, що є нормою української літературної мови; пор. *хрум, хрум-хрум* 'звуконаслідування, що позначає тріск при розжовуванні їжі' [24, 17,416; 67, XI,156]. У бойківських говірках ще відзначено *хр'ав-хр'ав* (Бчк., Т.); у гуцульських – *хруц-хруц* (Блб.), *хріц-хріц* (К.); у закарпатських марамороських – *хріс-хріс* (Б., Рп.); у боржавських – *хрус'-хрус'* (див. в іншому значенні 1.3.4). Ономотопи *хр'ав, хруц, хріц, хріс* є власне діалектизмами.

IV.7. 'Наслідування звуків свисту'

На всій досліджуваній території відоме *фйу, фйу-фйу*. Поширено в інших говорах і літературній мові [24, IV, 381; 67, X, 658]. У бойківських і гуцульських говірках зафіксований ще ономотоп *фів, фів-фів* (Воют., Люб., Соп.). У закарпатських говірках (у всіх підгрупах) функціонує *фім', фім'-фім'*, яке є вузькодіалектним.

IV.8. 'Наслідування звуків сміху'

У всіх досліджуваних говорах поширено *ха, ха-ха*, яке є нормою літературної мови [67, XI, 31]. У цих говорах функціонують також *хи, хихи, хе, хехе, хі, хіхі, хо, хохо*, які активно вживаються і в літературній мові [67, XI, 68; 51; 134]. У закарпатських говірках зафіксовано *гі* 'також і здивування', *гігі* вживається в інших говорах 'те саме' [82, 41]; пор. літературне *ги-ги* 'звуконаслідування, що виражає сміх' [67, II, 59]. У гуцульських говірках засвідчено *ких, ких-ких* 'про звуки глухого і протяжного сміху' (К., Кр., Пдг.); пор. літературне *ких, ких-ких* 'звуконаслідування, що виражає сміх' [24, II, 241; 67, IV, 156].

IV.9. 'Наслідування звуків ссання': у закарпатських марамороських говірках зафіксовано *циц', цциц'-циц'* (Б., В., Рп.); у марамороських, боржавських, верховинських – *ц'он', ц'он'-ц'он'* (Рп., Ос., Тур.), для яких паралелей в інших говорах не знайдено.

IV.10. 'Наслідування звуків важкого дихання та зітхання'

У бойківських говірках відоме *хух-хух* (Люб., Топ., Яв.); у гуцульських – *пху-пху*, пор. літературне *пху* 'звуконаслідування, що позначає звук при плюванні' [67, VIII, 414]; *ху-ху* 'також про важке зітхання' (Двп., К., Кр.); *храп-храп* (Блб.), *хи-хи* (Двп., Др., Чрн.) (див. в іншому значенні IV.5); *сан-сан* (Ббп.). У закарпатських марамороських і боржавських говірках відзначені ономотопи *сон-сон* (Рп., Ос.), *хох-хох* (Б., В.); у верховинських – *фух-фух* (М., Тур.). Джерелами фіксуються тільки похідні.

IV.11. 'Наслідування звуків фиркання':

1) частіше про коней:

у бойківських і гуцульських говірках поширені ономотопи *форр* (Блб., Двп., К., Люб., Т., Яв.), *фут'* (Кр., Д., Соп., Пот.). У закарпатських марамороських і боржавських говірках функціонує *фырр* (Б., Рп., Ос.), *фу, фу-фу* 'про худобу взагалі' (Б., В., Ос.);

2) рідше про дітей:

у марамороських говірках зафіксовано *бум, бум-бум* 'звуконаслідування дитячої забави, коли діти пальчиком чіпають нижню губу'

(Рп.); пор. *бім-бім* ‘те саме’ [26]; вважається *бім-бім* спільнослов’янським звуконаслідувальним утворенням [68, I, 199].

IV.12. ‘Наслідування звуків сьорбання’: на всій досліджуваній території функціонують *серб-серб*, *с’орб-с’орб*; пор. в інших говірках *сьорб* ‘вигук, що виражає сьорбання’ [24, IV, 238]. Джерелами фіксуються лише похідні.

IV.13. ‘Наслідування звуків чихання’

У бойківських і гуцульських говірках зафіксовано *чих*, *чмих* (Т., Яв., Нжб., Чрн.); у закарпатських марамороських, боржавських – *апці*, *ганчих*, *апціх*, *ганціх* (Рп., Ос.); в ужанських – *апчі*, *ганчи* (Бар., Сер.). Засвідчені ономатоми є діалектними утвореннями.

IV.14. ‘Наслідування звуків цмокання при поцілунку (дит.)’

У більшості досліджуваних говорів відоме *ц’ом*, *ц’ом*, а також *ц’мок*, паралельне до літературного *цмок* (уживається як присудок за значенням ‘цмокати і цмокнути’) [67, XI, 346]. Для *ц’ом*, *ц’ом* паралелей не знайдено.

IV.15. ‘Наслідування звуків клацання зубами’

У гуцульських говірках зафіксовано *кламиц*, *кламиц-кламиц* (Двп., Р.); у закарпатських марамороських – *клониц*, *клониц-клониц* (Б., В., Рп.). У закарпатських, бойківських, гуцульських відоме звуконаслідування *скригінц* (варіанти *скрегінц*, *скригіндз*, *скригиц*, *скригонц*, *скригінт*, *шкригонт*, *шкригонч*). Паралелей для зафіксованих ономотопів в інших українських говорах і літературній мові не виявлено.

V. ‘Наслідування звуків, які характеризують процес мовлення’

V.1. ‘Наслідування звуків гучного крику’: у всіх досліджуваних карпатоукраїнських говорах уживається *вів*, *вів-вів*; джерелами засвідчені тільки похідні. У бойківських говірках зафіксовані ономатоми *вей*, *вей-вей* (Пот., Яв.); *твав*, *твав-твав* (Воют., Люб.); у закарпатських марамороських – *вайвай* ‘про євреїв’, *вав*, *вав-вав* (Б., В., Рп.); в ужанських – *вайвай* ‘про євреїв’ (Бар.); у верховинських – *вйа*, *вйа-вйа* (М., Тур., Уж.).

V.2. ‘Наслідування звуків дитячого мовлення’:

а) ‘лепету’: *агу*, *агу-агу* поширене на всій досліджуваній території, є нормою літературної мови [67, I, 18]. У гуцульських говірках ще функціонує *гим*, *гим-гим* (Блб., Двп.); у закарпатських марамороських – *гум*, *гум-гум* (Рп., Б.);

б) ‘плачу’: у бойківських, гуцульських говірках зафіксовані *квіл’*, *квіл’-квіл’* (Люб., Двп.); *скуги-скуги* (Блб.). У закарпатських марамороських і боржавських говірках – *куве-куве* і *уве-уве* (Б., В., Ос.). Для засвідчених ономатописів паралелей не знайдено.

V.3. ‘Наслідування звуків тихого співу в ніс’

У більшості досліджуваних говірок відоме звуконаслідування *му-ги-муги*, джерелами фіксуються тільки похідні. У гуцульських говірках ще зафіксовано *миги-миги* (Двп.); *мугу-мугу* (К., Кр.), ймовірно, вузьколокальні явища.

V.4. ‘Наслідування звуків вимови в ніс’

У досліджуваних говірках функціонують ономатописи *фо*, *фо-фо*; *фу*, *фу-фу* з відтінком назальності. У бойківських і гуцульських говірках ще вживаються *с’у*, *с’у-с’у* (Пот., Яв., Кр., Чрн.); *ху*, *ху-ху* (Блб., Двп.); *бу*, *бу-бу*; *бо*, *бо-бо* (Люб., Вор.); *гу*, *гу-гу* (Нжб., Соп.); у закарпатських марамороських говірках – *уг*, *уг-уг* і *вуг*, *вуг-вуг* (Б., В., Рп.); у верховинських – *н’у*, *н’у-н’у* (М.). Джерелами фіксуються тільки похідні. Засвідчені власне ономатописи паралелей в інших говорах не мають.

Дослідивши семантику оноματοпоетичних утворень українських говорів ареалу Карпат, ми дійшли висновку, що тут функціонують звуконаслідування, спільні з літературною мовою, спільні з іншими говорами української мови (іноді збігаються у звучанні, але не збігаються в значенні), і ономатописи, характерні лише для тих чи інших говорів досліджуваного континууму – вузьколокальні.

В ономатописах спостерігається тенденція до розширення семантики, виникнення переносних значень на базі основних. При цьому первинне значення залишається панівним, а нові елементи значення виступають як підпорядковані. У сфері оноματοпоетичних утворень на підставі цього спостерігаються синонімічні, полісемічні, омонімічні зв’язки.

І.2. Фонетична структура онома топів

Дослідники часто зазначають, що онома топоетична лексика не підлягає фонетичним, граматичним законам, які є обов'язковими для звичайної неонама топоетичної лексики. Онома топею часто розглядають як маргінальне явище мови, як особливу підсистему мови, як периферію (Б. В. Бубрих, С. В. Воронін, Л. І. Сапогова, І. Коржінек, С.С.Шляхова та ін.).

Уявлення про *звуковий анархізм* онома топоетичної лексики, особливо тієї, яка має сліди граматичної і словотвірної оформленості, що забезпечує по суті її належність до мови, деякі дослідники вважають сильно перебільшеним [198, 272]. Таке уявлення можна пояснити фрагментарною зібраністю і недостатнім вивченням фонетичної організації онома топів. Адже в слов'янській онома топеї, за винятком робіт Д. Боранича, Р. Смаль-Стоцького, що мали переважно інші, етимологічні, словотвірні цілі, не можна назвати жодного дослідження, в якому пропонувався б елементарний опис фонетичного складу якої-небудь групи онома топеї, в якій-небудь слов'янській мові або діалекті [198, 272].

Фонетичні спостереження над відонома топоетичними утвореннями з суфіксом *-ot-* у верхньолужицькій мові викладає у своїй статті С. М. Толстая. Дослідниця доходить висновку, що при ближчому розгляді онома топоетичні утворення виявляють не тільки ознаки фонетичної організації, але вищий ступінь упорядкованості, ніж це властиво звичайній лексиці [198, 273].

Фонетична організація діалектних онома топів ще не була предметом дослідження не тільки в українській діалектології, а й у жодному з діалектів слов'янських мов.

Досліджуючи фонетичну організацію онома топів ареалу Карпат, ми поставили перед собою такі завдання:

- 1) зібрати максимальну кількість онома топів, що функціонують у досліджуваних говорах;
- 2) розподілити їх між фонематичними типами і підтипами на підставі поєднання вокальних і консонантних елементів;
- 3) показати системність, упорядкованість фонетичного складу діалектних онома топів;
- 4) дослідити закономірності сполучуваності фонем в онома топах;
- 5) визначити частотність уживання голосних і приголосних фонем;
- 6) порівняти фонемну сполучуваність в онома топах зі сполучуваністю фонем, властивій українській неонама топоетичній лексиці.

Матеріальний бік звуконаслідувань досить специфічний. Екзотичність їх звукових оболонок виражається в наборі звуків і в їх поєднаннях. "Ці явища не укладаються в канон, тобто в типові фонетичні норми тієї чи іншої мови тому, що серед них трапляються такі "зву-

ки”, які не можна співвіднести з нормальними фонетичними реалізаціями “законних фонем” мови, або такі, які вживаються в незвичайних поєднаннях або в незвичайних позиційних умовах” [83, 97]. Позамовні явища – наслідування звуків об’єктивної дійсності, засвоюючись мовою, піддаються фонологізації і граматицізації – і лише так отримують доступ до мови. Перший ступінь такого “прийому до мови” становить, – як зазначає О. О. Реформатський, – фонологізація звуконаслідування, тобто субституція природних або технічних звуків через мовленнєву фонетичну імітацію для того, щоб врешті-решт потрапити в канонічні реалізації фонем у тих чи інших позиціях як канонічні уже варіанти” [83, 97].

Нас цікавлять звуконаслідування як мовні, уже канонічні явища, які пройшли перший ступінь “прийому” в живе мовлення – фонологізацію; закономірності сполучуваності фонем в ономатопах, частотність уживання голосних і приголосних фонем, тобто фонологізація неканонічних звуконаслідувань у канонічні і нормальні, адже особливість звуконаслідувань і полягає “в поєднанні фонем, що відносно звуконаслідувань не вивчене” [200, 26].

Звуковий рівень українських діалектів привертав до себе таку увагу дослідників, якої не привертав жоден зі структурних рівнів. Причина такої уваги в тому, що саме з погляду фонетичної системи українські говірки “утворюють досить різноманітну і цікаву в територіальному відношенні картину, яка є живою історією мови в її просторовій проекції, а одночасно і свідченням того, що до часу формування української національної мови найзначніші відмінності між діалектами були власне у фонетиці” [128, 3].

Дослідження звукового рівня південно-західних говорів української мови, складовою частиною яких є карпатські, починається з появою “руських” граматик І. Могильницького, І. Вагилевича, Я. Головацького, потім І. Верхратського, А. Брока, І. Панькевича (дослідника південнокарпатських говорів), Б. Курашкевича, К. Дейни, П. Ф. Шила і закінчується останніми дослідженнями А. М. Залеського, Л. З. Калнинь, Т. В. Попової та інших.

Найпоширенішою в українських говорах є шестифонемна система вокалізму [i], [и], [e], [a], [o], [y], відома і сучасній літературній мові. Більшість карпатських говорів мають семичленну систему, яка відрізняється від попередньої наявністю фонем *ы* (<*ы): [i], [и], [e], [a], [o], [y], [ы]. У деяких говорах, наприклад, у закарпатських боржавських (територія між річками Латориця і Ріка) система вокалізму восьмичленна. На правах окремої фонемі тут ще функціонує [ÿ] (<*o,*e у новозакритому складі (лабіалізований і)): [i], [и], [e], [a], [o], [y], [ы], [ÿ].

У карпатських говорах фонемі [ÿ], [i] переднього ряду і утворюють опозицію за наявністю (відсутністю) лабіалізованості. Також ут-

ворюють опозицію за лабіалізованістю/нелабіалізованістю в деяких говорах фонемі заднього ряду [y], [ы]. І в першому, і в другому випадку лабіалізація виконує самостійну незалежну від ряду дистинктивну роль. Як вважає А. М. Залеський, самостійна роль лабіалізації “і відрізняє чітко карпатські говірки від інших південно-українських говорів та літературної мови, в яких лабіалізація є тільки супровідною, іррелевантною рисою” [127, 59].

Консонантизм української мови, як порівняти з початковою праслов'янською системою, виявився стабільнішим, ніж вокалізм, але в плані територіальної диференціації українського діалектного континууму ареальні консонантні відмінності займають помітне місце.

Діалекти української мови виявляють певні відмінності від літературної мови як щодо кількісного, так і щодо якісного складу консонантної системи. У сучасній українській літературній мові система консонантизму складається з 32 фонем: губних: [б], [п], [в], [м], [ф]; передньоязикових: [д], [д'], [т], [т'], [н], [н'], [з], [з'], [с], [с'], [дз], [дз'], [ц], [ц'], [ж], [ш], [дж], [ч], [л], [л'], [р], [р']; середньоязикового [j]; задньоязикових: [г], [к], [х]; гортанного г.

“У сфері консонантизму українські говірки найвідчутнішу здиференційованість проявляють у протиставленні за твердістю-м'якістю, за ступенем м'якості консонантів, за варіантністю. Наприклад, у гуцульських, надпрутських і деяких інших суміжних говорах шиплячі дотепер зберігають одвічну м'якість. Фонема [к] у гуцульських, надпрутських, бойківських і деяких інших говорах позиційно (перед [и], [и^е], [е^и]) є палаталізованою” [122, 37]. Впливом сусідніх молдавсько-румунських говорів пояснює А. М. Залеський диспалаталізацію [ц'] у кінці слова і перед голосними [а], [у] в буковинських і гуцульських говорах на території Чернівецької області і диспалаталізацію [ц'] в кінці слова і перед [у] – в усіх гуцульських і ширше покутсько-буковинських говорах [127, 74].

Й. О. Дзензелівський відзначає, що українські говори виявляють виразні територіальні відмінності у поширенні вживання деяких консонантів. Так, набагато більше поширені в західноукраїнських говорах, якщо порівняти зі східноукраїнськими, фонемі [ф], [дз], [дж], [г] [122, 47].

Таким чином, система консонантизму українських говорів карпатського ареалу в порівнянні з консонантною системою літературної мови, складніша: тут зберігають свою давньоісторичну м'якість шиплячі, фонема [к] позиційно палаталізована, фонема [ц'] зазнає позиційної диспалаталізації, ширше вживання, якщо порівняти з іншими говорами, мають фонемі [ф], [дз], [дж], [г] і т.д.

У процесі дослідження фонетичного складу діалектних ономотопів ми виділили дво-, три-, чотири-, п'яти-, шестифонемні моделі.

Двофонемні ономато́пи – це утворення, що складаються з двох елементів: консонантного – приголосного (м'якого або твердого), що позначається /C/ (твердий), /C'/ (м'який), і голосного – вокального елемента, що позначається /V/. Для зручності опису позицію приголосних відносного вокального компонента називаємо **превокальною** і **поствокальною** консонантною позицією.

У говорах функціонують два типи двофонемних ономато́пів: /CV/ і /VC/. Тип /CV/ має м'який підтип /C'V/.

Трифонемні ономато́пи складаються з трьох елементів (у різних комбінаціях): 1) превокального приголосного; 2) голосного (вокального елемента); 3) поствокального приголосного. Трифонемні ономато́пи представлені такими типами: /CVC/ (з підтипами /C'VC/, /CVC'/, /C'VC'/), /CCV/ (з підтипом /CC'V/), /VCV/, /VCC/.

Чотирифонемні ономато́пи функціонують у таких типах: /CCVC/, що має підтипи: /C'CV/, /CC'VC/, /CCVC'/, /CC'VC'/; тип /CVCC/ з підтипами /C'VCC/, /CVC'C/; тип /CVCV/ з підтипом /C'VCV/.

П'яти-, шестифонемні утворення в говорах непродуктивні, вони представлені декількома типами: а) п'ятифонемні: /CCVCC/ (з підтипами /CC'VCC/, /CCVC'C/; тип /CCCVC/ (з м'якими підтипами /C'CCVC/, /CCC'VC/); тип /CVCVC/ (з підтипом /C'VCVC/), /CVCCV/, /CCVCV/; б) шестифонемні: /CCVCVC/, /CCCVCC/.

ФОНЕМОТИПИ³

Двофонемні моделі ономотопів

Серед зафіксованих ономотопів функціонують такі типи.

Тип /CV/ представлений 24 ономотопоетичними утвореннями: *бе, бу, ве, та, те, ти, ті, го, гу, ду, дзи, жу, ко, ку, ме, му, ну, ра, фу, ха, хе, хи, хі, хо, ху*. М'який підтип /C'V/ репрезентують 4 ономотопи: *г'і, з'у, с'у, т'у*.

Схема № 1. Схема кількісної характеристики вокальних елементів двофонемних ономотопів

Піднесення	Ряд		
	передній	середній	задній
високе	і ₃ Из	Ы ₁	У ₁₂
середнє		е ₃	О ₃
низьке			а ₂

Тип /VC/ представлений двома ономотопоетичними утвореннями: ек, ік з різними вокальними елементами і спільним поствокальним елементом [к] (задньоязиковим приголосним). Вокальні елементи відрізняються один від одного тільки підняттям [і] – високе, [е] – середнє, ряд у них спільний – передній.

У двофонемних ономотопах найвища частотність уживання і найвища сполучуваність з вокальними елементами характерна для превокальних приголосних [г] і [х]. Середньою частотністю вживання і сполучуваністю характеризуються консонантні елементи [б], [м], [к]. Усі інші превокальні консонантні компоненти мають низький ступінь частотності і сполучуваності (див. таблицю № 1). Серед вокальних елементів найвищий ступінь сполучуваності характерний для голосного [у]. Для інших вокальних елементів ступінь сполучуваності з превокальними консонантами в середньому однаковий (див. схему № 1).

У якості превокального приголосного твердого компонента /C/ виступають приголосні фонemi: губні – [б] (2), [п], [м] (2), [ф] (1); передньоязикові – [д] (1), [ж] (1), [дз] (1), [р] (1); задньоязикові – [г] (5), [к] (2), [х] (4); гортанний [г] (1). У м'якому підтипі /C'V/ у ролі превокального м'якого приголосного елемента /C/ виступають наступні приголосні: передньоязикові – [з'] (4), [с'] (4); фарингальний [h] (2). Вокальний елемент /V/ у типі /CV/ і підтипі /C'V/ представлений голосними фонемами в кількості: [а] (2), [е] (3), [і] (3), [о] (3), [и] (3), [у] (12).

³ Тут ми подаємо сумарний опис фонемотипів ономотопів карпатського ареалу незалежно від того, в яких саме говорах вони поширені (пор. аналогічний принцип опису в кн.: Аванесов Р.І. Нариси з російської діалектології. – М., 1949. – Ч. 1. – 335 с.; Російська діалектологія /Під ред. Р. І. Аванесова, В. Г. Орлової. – Т.1., 1964. – 306 с.; Бромлей С В., Булатова Л. Н. Нариси морфології російських говорів. – М., 1972. – 448 с. Паспортизацію засвідчених ономотопів див. у розділі I.

Таблиця № 1. Сполучуваність приголосних і голосних фонем в типі /CV/ з підтипом /C'V/

С	V					
	а	е	и	і	о	у
б	-	+	-	-	-	+
г	-	-	-	-	-	+
г'	-	-	-	+	-	-
д	-	-	-	-	-	+
дз	-	-	+	-	-	-
з	-	-	-	-	-	+
ж	-	-	-	-	-	+
к	-	-	-	-	+	+
м	-	+	-	-	-	+
п	-	-	-	-	-	+
р	+	-	-	-	-	-
с	-	-	-	-	-	+
т	-	-	-	-	-	+
ф	-	-	-	-	-	+
х	-	+	+	+	+	+
г	+	+	+	+	+	-

Трифонемні моделі ономотопів

Трифонемні звуконаслідувальні утворення представлені типами /CVC/ (з підтипами /CVC'/, /C'VC/, /C'VC'/), /CCV/ (з підтипом /CC'V/), /VCV/, /VCC/, /CCC/.

Тип /CVC/ репрезентований такими ономотопами: *бах, бев, бен, бах, биз, бин, бім, бун, бур, бух; вав, вай, вар, вей, вів, вор, вур; гав, гар, гах, тев, гек, тел, ген, гех, тив, гик, гин, гиш, тів, гон, гун, гур, гын, гыр; дер, дир, джур, джух, дзів, дзим, дзор, дзур, дуб, дун, дуп, дур; жаб, жеб, жем, жиб, жів, жуб, жур, жух; зуз; йай; кап, кар, кир, кыр, коц, кум, кур; лап, лит, лоп; мав, мир, мур; нум; пах, пих, пів, піп, піш, пох, пук, пуй, пуф, пух; рап, рай, рах, реп, рех, рип, рих, рох; сар, сар, сір; так, тін, тир, тур; фах, фів, фор, фос, фох, фош, фук, фур, фуф, фух, фуш; хав, хив, хир, хів, хух; ців, цік, цін, цик, цор, цук; чап, чах, чер, чиж, чир, чих, чік, чін, чір, чіх, чур, чух; шав, шип, шух.*

Превокальне положення (/C/) характеризується приголосними: губні – [б] (10), [п] (10), [в] (7), [м] (3), [ф] (11); передньоязикові – [д] (6), [т] (4), [з] (1), [ш] (3), [дж] (2), [дз] (4), [ц] (7); [н], [л] (3), [р] (8); середньоязиковим [й]; задньоязикові – [г] (4), [к] (7), [х] (5); фарингальний h (14).

У поствокальній позиції елемент /C/ представлений: губними – [б] (1), [м] (4), [п] (15), [в] (14), [ф] (1); передньоязиковими – [з] (2), [ж] (1), [ш] (1), [ц] (1), [р] (32), [н] (5); середньоязиковий [й] (13); задньоязиковими – [к] (10), [х] (20), [г] (1).

Таблиця № 2

Кількісні показники консонантного елемента /C/

Елемент С	Позиція	
	превокальна	поствокальна
Губні	40	45
Передньоязикові	63	50
Середньоязикові	1	3
Задньоязикові	30	33
Фарингальний	14	-

Поствокальна позиція, як бачимо, має більш різноманітний набір елемента /C/, ніж превокальна у сфері губних, середньо- і задньоязикових. Превокальна позиція характеризується більшою різноманітністю передньоязикових приголосних, ніж поствокальна. Вокальний компонент /V/ представлений таким кількісним співвідношенням: [a] (25), [e] (13), [i] (20), [o] (12), [и] (23), [y] (35), [ы] (1).

Схема № 2. Схема кількісної характеристики вокального елемента V

Піднесення	Ряд		
	передній	середній	задній
високе	i ₂₀ и ₂₃	ы ₁	у ₃₅
середнє		е ₁₃	о ₁₂
низьке			а ₂₅

У трифонемному типі ономапоів /CVC/ найвища частотність уживання характеризує вокальний елемент [y], після нього – голосні [a], [и], [i]; [e], [o] вживаються в середньому в однаковій кількості, найнижчою частотністю характеризується голосний [ы].

Трифонемний підтип /CVC'/ з м'яким поствокальним компонентом представлений утвореннями: *бел', бін', бул', ган', дзен', дзин', дул', тьл', лус', пін', піт', піц', пул', фір', фол', фыл', цин', пут'*. У якості м'якого поствокального елемента виступають приголосні: передньоязикові м'які – [с'] (1), [ц'] (1), [т'] (2), [н'] (8), [л'] (5). Превокальний елемент виражений приголосними: губними – [б] (2), [п] (5), [ф] (3); передньоязиковими – [д] (1), [дз] (2), [л] (1), [ц] (1); задньоязиковим [г] (2). Вокальний компонент представлений голосними в кількісному відношенні: [e] (2), [и] (2), [i] (6), [y] (4), [o] (1), [ы] (1), [a] (0).

Трифонемний підтип /C'VC/ з м'яким превокальним елементом репрезентований 33 ономапоетичними утвореннями: *д'аг, дз'аб, дз'ан, дз'ау, дз'еу, дз'ог, дз'ур, к'ер, к'ив, н'ав, н'ар, р'ах, р'оп, р'оф,*

с'ав, т'ав, т'ев, т'ох, т'уп, т'ух, ц'ав, ц'ев, ц'ив, ц'ах, ц'оп, ц'ок, ц'уп, ц'ур, ц'ук, ц'ом, ц'ів, ц'ап, ц'еп.

У превокальній позиції виступають приголосні: передньоязикові [дз'] (7), [ц'] (12), [р'] (3), [с'] (1); задньоязиковий [к] (2).

У поствокальній позиції є приголосні: губні – [б] (1), [п] (7), [в] (3), [м] (1), [ф] (1), [в] (2); задньоязикові – [к] (2), [х] (3), [г] (1).

У трифонемному підтипі з м'яким превокальним компонентом у ролі вокального елемента виступають голосні в такому кількісному відношенні: [а] (12), [е] (5), [і] (2), [и] (1), [у] (6), [о] (7).

Трифонемний ономатопоетичний тип і його підтипи з відповідними м'якими підтипами є сумою двох двочленних, тобто /CVC/ < /CV/ + /VC/. Наведемо таблиці фонетичної сполучуваності превокальних елементів /C/ з вокальними /V/ і вокальних /V/ з поствокальними /C/ (табл. №3, №4).

Таблиця № 3. Фонетична сполучуваність превокальних елементів /C/ з вокальними /V/ у типі /CVC/ і його підтипах

V	C																														
	б	в	г	д	д'	ж	дж	дз	дз'	й	к	к'	л	м	н	н'	п	п'	р	р'	с	с'	т	т'	ф	х	ц	ц'	ч	ш	
а	+	+	+	-	+	-	-	-	+	+	+	-	+	+	-	+	+	-	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+	+	+	
е	+	+	-	+	-	+	-	+	+	-	-	+	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	+	-	-	-	+	+	-	
и	+	-	-	+	-	+	-	+	-	-	+	+	+	+	-	-	+	-	-	-	-	-	+	-	-	+	+	+	+	+	
і	+	+	-	-	-	+	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+	-	-	+	-	+	-	+	+	+	+	+	-	
ы	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	
о	-	+	-	-	-	-	-	+	+	-	+	-	+	-	-	-	+	-	+	+	-	-	-	+	+	-	-	+	-	-	
у	+	+	-	+	-	+	+	+	+	-	+	-	+	+	+	-	+	-	-	-	-	-	-	+	+	+	+	-	+	-	+

Таблиця № 4. Фонетична сполучуваність вокального елемента /V/ з поствокальним /C/ в трифонемному типі /CVC/ і його підтипах

V	C																					
	б	в	г	ж	з	й	к	л	л'	м	н	н'	р	с	с'	т	ф	х	ц	ц'	ш	п
а	+	+	+	-	-	+	+	-	-	-	-	+	+	-	-	-	-	+	-	-	-	+
е	+	+	-	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	-	-	-	-	+	-	-	-	+
и	+	+	+	-	+	-	+	-	-	-	+	+	+	-	-	-	-	+	-	-	+	+
і	-	+	-	-	-	+	-	-	-	-	-	+	+	+	-	+	-	-	+	+	+	+
ы	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
о	-	-	+	-	-	-	+	+	+	+	+	-	+	+	-	-	+	+	+	-	-	+
у	-	-	-	+	+	-	+	+	-	+	+	-	+	-	+	+	+	+	-	-	+	+

У цю таблицю сполучуваності (як і в подальші) включаємо тільки фонемами, які вживаються в досліджуваних ономатопах. Це значить, що інші фонемами не зафіксовані, тобто дають в ономатопах негативний результат.

Трифонемний тип /CCV/ з двома превокальними консонантними елементами /CCV/ представлений 19-ма звуконаслідуваннями: *бйа,*

вйа, вру, ква, кве, кві, кло, клу, кми, кра, кро, кру, пру, пту, пху, ски, фйу, хро, хру. Цей тип має підтип з м'яким другим превокальним елементом – /СС'V/. Підтип /СС'V/ репрезентується звуконаслідувальними утвореннями: *кр'а, кр'о, кр'у, хр'а, хр'о, хр'у, фл'о.*

Найвища фонетична сполучуваність засвідчена для превокального приголосного [к]. Поєднується [к] (перший превокальний компонент) із 13-ма приголосними фонемами (наступними превокальними компонентами). Превокальний (перший) елемент [х] поєднується з другими превокальними елементами [р] і [р'] (5). Попередній превокальний компонент [к] поєднується з другим [р] і [р'] 7 разів. Таким чином, найвищою сполучуваністю серед других превокальних компонентів характеризуються елементи [р] та [р'].

Превокальні елементи /СС/ найчастіше поєднуються з вокальним елементом /V/, представленим фонемою [у] (10). Компоненти /СС/ поєднуються з вокальним елементом [а] (6), з голосним [о] – 5 разів.

Таблиця № 5. Фонетична сполучуваність превокальних приголосних /C₁C₂/ у трифонемному типі /C₁C₂V/ і підтипі /C₁C₂'V/

C ₁	C ₂									
	в	й	л	л'	м	р	р'	т	х	к
б		+ 2								
в		+				+				
к	+ 3		+ 2		+	+ 3	+ 4			
н								+	+	
р										
с										+
х						+ 2	+ 3			
ф		+		+						
п						+		+	+	

Фонетична сполучуваність /СС/ з іншими вокальними елементами в середньому дорівнює одиниці.

Схема № 3. Схема кількісної характеристики вокального елемента в трифонемному типі ономатоїв /ССV/ і його підтипі /СС'V/

Піднесення	Ряд		
	передній	середній	задній
високе	i ₁ и ₂		ÿ ₁ y ₁₀
середнє		e ₁	o ₅
низьке			a ₆

Таблиця №6. Фонетична сполучуваність двох превокальних елементів /CC/ з вокальним /V/ у трифонемному типі /CCV/ і його підтипі /CC'V/

C	V						
	а	е	и	і	о	у	ю
бй	+	-	-	-	-	-	-
вй	+	-	-	-	-	-	-
вр	-	-	-	-	-	+	-
кв	+	+	-	+	-	-	-
кл	-	-	-	-	+	+	-
км	-	-	+	-	-	-	-
кр	+	-	+	-	-	+	-
кр'	+	-	-	-	+	+	+
пр	-	-	-	-	-	+	-
пт	-	-	-	-	-	+	-
пх	-	-	-	-	-	+	-
ск	-	-	+	-	-	-	-
фй	-	-	-	-	-	+	-
фл'	-	-	-	-	+	-	-
хр	-	-	-	-	+	+	-
хр'	+	-	-	-	+	+	-

Початковими елементами /C₁/ у трифонемних ономатопах /CCV/ і /CC'V/ виступають приголосні фонemi: губні – [б] (1), [в] (2), [п] (3), [ф] (2); передньоязиковий [с] і задньоязикові – [к] (13), [х] (5).

У досліджуваних говорах функціонує декілька одиничних трифонемних оноματοпоетичних утворень: /C'VC'/ (ц'ін', ц'іц', ц'он', дз'ін'), /VCV/ (уве, ізо), /CCC/ (крз).

Чотирифонемні моделі оноματοпів

Чотирифонемні звуконаслідувальні утворення представлені такими типами: /CCVC/, /CVCC/, /CVCV/ і їх підтипами.

/CCVC/ – основний тип оноματοпів з підтипами: а) з м'яким першим превокальним компонентом – /C'VCV/; б) з м'яким другим превокальним компонентом – /CC'VC/; в) підтип з м'яким поствокальним консонантним компонентом – /CCVC'/; г) підтип з двома м'якими консонантними елементами: другим превокальним і м'яким поствокальним – /CC'VC'/.

Чотирифонемний тип /CCVC/ репрезентований 71 оноματοпоетичним утворенням: брым, бруж, брум, твав, глыг, трег, трен, грех, гріг, грох, жбех, жбих, жбых, жбух, збух, кван, кйар, клац, клеп, клон, крав, крам, крек, крех, крік, кріц, крум, крун, мйав, свер, свір, свир, скав, ским, ског, скуг, скум, трах, трух, хлел, хріс, хріц, хрум, хруп, хруц, чвах, чвер, чвік, чвір, чвир, чвох, чмах, чмих, цвак, цвер, цвиг, цвир, цвіг, цвір, цвун, цвур, цмак, цмок, швав, швак, швар, швах, швік, швір, шйак, шчик.

Підтип /C'VCV/ представлений 6-ма ономатопами: с'вір, ц'вах, ц'виг, ц'вик, ц'вох, ц'мак. Підтип /CC'VC/ репрезентується 37 онома-топоетичними утвореннями: бл'оц, бл'ош, бл'ус, бл'ух, бр'ам, бр'ан, бр'ас, бр'ух, гл'ог, гл'уг, гр'ак, гр'ан, гр'ах, гр'ох, гр'ук, жд'ух, кл'ан, кл'он, кл'оп, кл'оц, кл'ук, кр'ав, кр'ам, кр'ан, мн'ав, тр'ух, фл'ац, фл'ос, фл'ус, фл'уц, фл'уш, хл'оп, цв'ік, шл'ан, шл'оп, шл'ук, шл'уп.

До підтипу /CCVC'/ належать 29 звуконаслідувальних утворень: бжен', бжін', бжун', бзен', бзин', бзін', брин', брін', брун', дзвін', дрин', дрін', квил', квін' клон', кран', крун', крун', трин', тріс', хлис', хріс', хрун', хрус', цвен', цвир', цвін', цвір', чвир', швіт'.

До четвертого підтипу /CC'VC'/ з м'якими (превокальним другим і поствокальним) належить 7 онома-топів: бр'аз', бр'ун', гр'ун', кр'ан', кр'ун', кр'ун', хр'ун'.

Як перший превокальний елемент у чотирифонемних звуконаслідуваннях типу /CCVC/ і його підтипах /C'VCV/, /CC'VC/, /CCVC'/, /CC'VC'/ виступають приголосні:

губні [б] (22), [м] (2), [ф] (5); передньоязикові [ж] (4), [з], [дз], [с] (8), [т] (4), [ц] (14), [ч] (9), [ш] (13); задньоязикові [г] (7), [к] (29), [х] (12), гортанний [г] (3).

Найбільша частотність уживання, таким чином, характерна для губного [б], передньоязикового [ц], задньоязикового [к]. Найменша періодичність засвідчена для губного [м], передньоязикових [ц], [дз], [с], [ч]; задньоязикового [г].

Другий превокальний елемент представлений такими приголосними:

губними [в] (34), [в'], [б] (4), [м] (5); передньоязиковими [ж] (3), [з] (3), [р] (35), [р'] (20), [ч], [л] (9), [д] (1), [л'] (21), [н] (1); середньоязиковим [й] (3).

Набір передньоязикових і задньоязикових приголосних, що репрезентують другий превокальний елемент /C₂/, менш різноманітний, ніж набір, що представляє перший елемент /C₁/ . Зате набір /C₂/ характеризується порівняно високою періодичністю сполучуваності з /C₁/: найвища частотність сполучуваності відмічена серед губних для [в] (34), серед передньоязикових – для [р] (35) і [р'] (20). Перші і другі превокальні компоненти в чотирифонемних ономатопах перебувають між собою ніби у відносно оберненій пропорційній залежності: значній різноманітності перших превокальних елементів відповідає досить бідний набір других, з одного боку, і порівняно низькій періодичності сполучуваності перших превокальних компонентів відповідає висока періодичність других елементів. Наприклад, якщо частотність уживання приголосного [б] як першого превокального елемента дорівнює 22, то як другого компонента тільки 4-ом, і, навпаки, якщо губний [в] у ролі першого превокального елемента взагалі не фіксується в цьому

типі ономатопів, то в ролі другого превокального елемента кількість його вживання дорівнює 34-м; якщо задньоязиковий [к] як /C₁/ уживається 29 разів, то як /C₂/ - тільки 5 і т.д.

У превокальній позиції зафіксовані різноманітні консонантні групи, які представляють поєднання консонантних компонентів /C₁/ і /C₂/ . Найбільша частотність уживання характерна для таких консонантних груп: *кр* (10), *хр* (8); *чв* і *шв* – 7, *бр*, *бр'*, *кр* – 6. Середньою частотністю характеризуються групи: *бр*, *гр*, *кл*, *тр*, *цв*, *шл* – 4; *кл*, *ск* – 5. Порівняно низька частотність уживання характерна для консонантних груп /C₁C₂/: *тр*, *гл*, *гр*, *жб*, *кв*, *св* – 3; *гр*, *гл*, *др*, *хл*, *цм* – 2; *тв*, *жд*, *дзв*, *кй*, *мй*, *мн*, *св*, *тр*, *хл*, *шч* – 1 (див. таблицю сполучуваності першого і другого превокальних компонентів /C₁C₂/ в чотирифонемному типі /CCVC/ і його підтипах).

Вокальний елемент у чотирифонемних ономатопах типу /CCVC/ з його підтипами, репрезентований такими вокальними елементами: [a] (34), [e] (14), [и] (18), [i] (25), [o] (17), [y] (34), [ÿ] (2), [ы] (3). Найвищою періодичністю сполучуваності з превокальними компонентами /C₁C₂/ характеризуються голосні: [a], [y], [i], [o]; середня періодичність сполучуваності відмічена для [e], [и]; низька – для голосних [ÿ], [ы].

Схема № 4. Схема кількісної характеристики вокального елемента в чотирифонемних ономатопах /CCVC/ і його підтипах

Піднесення	Ряд		
	передній	середній	задній
високе	i ₂₅ и ₁₈	 ы ₃	ÿ ₂ у ₃₄
середнє	 e ₁₄		 o ₁₇
низьке			a ₃₄

Серед консонантних превокальних груп найвищим ступенем сполучуваності з одним і тим самим вокальним елементом характеризуються *гр* + *a* (5), *хр* + *y* (6), *цв* + *i* (4). Для всіх інших консонантних груп частотність сполучуваності з вокальними елементами в середньому становить 1-3 рази. Як поєднуються вокальні елементи /V/ з поствокальними /C/ у чотирифонемному типі /CCVC/ і його підтипах, ілюструє таблиця №9.

Таблиця № 7. Сполучуваність превокальних компонентів /CC/ у типі /CCVC/, його підтипах і їх кількісна характеристика

C ₁	C ₂														
	б	в	в'	д'	ж	з	й	к	л	л'	н'	р	р'	ч	м
б					+3	+3				+4		+6	+6		
г												+2	+4		
г		+1							+3	+2		+3	+2		
д												+2			
ж	+3			+1											
з	+1														
дз		+1													
к		+3					+1		+4	+5		+10	+6		
м							+1				+1				
с		+3						+5							
с'		+1													
т												+4	+1		
ф										+5					
х									+2	+1		+8	+1		
ц		+12	+1												+2
ц'		+4													+1
ч		+5													+2
ш		+7					+1			+4				+1	

Таблиця № 8. Фонетична сполучуваність превокальних компонентів в /CC/ з вокальним /V/ у типі /CCVC/ (/CCV/) і його підтипах

C ₁ C ₂	V							
	а	е	и	і	ы	о	у	ў
бж		+		+			+	
бз		+	+	+				
бл'						+2	+2	
бр				+	+		+2	
бр'	+3							
гр		+				+		
гр'	+3					+	+	
гв	+							
гл					+			
гл'						+	+	
гр	+5							
гр'						+		+
др			+	+				
жб		+	+		+		+	
жд'							+	
зб							+	
дзв				+				
кв	+			+				
кй	+							
кл	+	+				+2		

C ₁ C ₂					V			
кл'	+					+3		
кр	+2	+2			+2		+3	
кр'	+3							+
мй	+							
мн'	+							
с'в		+	+	+				
ск	+					+	+2	
св					+			
тр	+				+		+	
тр'							+	
фл'	+						+3	
хл			+					
хл'						+		
хр					+3		+5	
хр'							+	
цв	+	+	+2	+3			+2	
цв'				+				
цм	+					+		
ц'в	+		+			+		
цм	+					+		
чв	+	+	+	+		+		
чм	+		+					
шв	+4				+2			
шй	+							
шл'	+							
шч	+						+2	

Таблиця № 9. Фонетична сполучуваність вокального елемента /V/ з поствокальним /C/ у чотирифонемному типі /CCVC/ і його підтипах

V	C																	
	в	г	ґ	ж	з	к	л'	м	н	н'	п	р	р'	с	с'	х	ц	ш
а	+7				+	+6		+2	+3	+2	+2	+2		+		+6	+2	
е			+			+				+3	+3	+3				+3		
и			+2			+2	+	+		+4		+3	+2		+	+2		
і			+2			+4			+	+7		+4	+	+	+2		+2	
ы			+					+								+		
о		+	+			+			+2	+	+3			+		+4	+2	+
у		+	+	+		+3		+4	+2	+6	+3	+		+2	+	+7	+2	+
у										+	+							
Всього	7	2	7	1	1	16	1	8	8	25	12	13	3	4	3	23	8	2

Найвища частотність сполучуваності /C/ в описуваному типі (і його підтипах) онома топів засвідчена для вокального компонента [у] (36). Голосний [у] поєднується з поствокальними приголосними: [г],

[г], [ж], [к], [м], [н], [н'], [р], [р'], [с], [х], [ц], [ш]. Найвища частотність сполучуваності відзначена для приголосних [н], [х] – 7. Низька частотність характерна для поствокальних елементів [г], [г], [ж], [р], [с], [ш] – дорівнює одиниці. Періодичність сполучуваності вокального компонента [а] – 34. Голосний [а] поєднується з поствокальними консонантними елементами /С/ – [в], [з], [к], [м], [н], [н'], [п], [р], [с], [х] [ц]. Серед них найвища частотність сполучуваності характерна для поствокальних приголосних – [в] – 7, [к], [х] – 6.

Частотність сполучуваності голосного елемента [і] дорівнює 25; [і] поєднується з такими поствокальними компонентами: [г], [к], [н], [н'], [р], [р'], [с], [с'], [ц], [ш].

Найвища частотність сполучуваності зафіксована для приголосного [н] – 7. Частотність сполучуваності з [і] для інших консонантних елементів – від 1 до 4. Вокальні елементи [і] (18), [о] (17), [е] (14) характеризуються середньою частотністю сполучуваності з поствокальними. Низький ступінь сполучуваності вокальних елементів з поствокальними засвідчений для голосних [ы] (3), [ў] (2).

Серед поствокальних консонантних компонентів найвища частотність сполучуваності з попередніми голосними засвідчена для приголосних: [н] (25), [ж] (23), [к] (16); [р] (13), [п] (12) – середня частотність сполучуваності. Всі інші поствокальні консонантні компоненти мають низьку частотність сполучуваності – від 1 до 8.

Серед чотирифонемних ономатопоетичних утворень ще зафіксовані типи /CVCC/ (з підтипами /C'VCC/, /CVC'C/, /CVCC'/); /CVCV/ (з підтипом /C'VCV/).

Тип /CVCC/ представлений у матеріалі 29 ономатопоетичними утвореннями: *бавх, бевх, бовх, бухт, тарг, тымз, журж, навк, навх, палк, сарк, совх, тевк, фарк, фірч, фурк, фурх, церк, цовх, чамп, чакк, чінг, чирк, чирч, човг, човх, шорх, шурк, шурх.*

Підтип /C'VCC/ представляють ономатопи: *д'арг, л'аск, т'омп, ц'ірк.*

Підтип /CVC'C/ репрезентований звуконаслідуваннями: *бул'б, бул'к, цер'к, цир'к, чер'к, чир'к.*

Підтип /CVCC'/ представлений декількома утвореннями: *бовт', ковт', шуст'.*

У чотирифонемних ономатопах типу /CVCC/ і його підтипах як превокальний елемент /С/ виступають такі приголосні фонemi: губні [б] (7), [п] (3), [ф] (4); передньоязикові [ж], [т], [с], [ш] (4), [ч] (9), [ц] (4), [ц'] (1), [д'] (1), [т'] (1), [л'] (1); задньоязикові [г] (2), [к] (1).

Найвища частотність уживання характерна для превокальних губних [б], [п]. Для превокальних середньоязикових і задньоязикових приголосних відзначена низька частотність уживання – від 1 до 2.

Вокальний елемент /V/ в описуваному типі онома топів і його підтипах представлений такими голосними: [a] (11), [e] (5), [и] (4), [i] (3), [o] (9), [y] (9), [ы] (1).

Найвищою частотністю вживання характеризуються вокальні елементи [a], [y], [e]. Фонетична сполучуваність превокальних елементів з вокальними /CV/, частотність сполучуваності представлена в таблиці № 10.

Превокальний приголосний [б] поєднується з вокальними елементами [a], [e], [o] (2), [y] (3); приголосний [ч] поєднується з голосними [a] (2), [e] (1), [и] (3), [i] (1), [o] (2). Превокальним компонентам [б] і [ч] у типі /CVCC/ і його підтипах властива найвища частотність сполучуваності з вокальними елементами, якщо порівняти з іншими превокальними компонентами, для яких частотність сполучуваності дорівнює від 1 до 4, тоді як для [б] – 7, а для [ч] – 9.

Про фонетичну сполучуваність поствокальних елементів у досліджуваному типі онома топів і його підтипах можна розмірковувати за даними таблиці №11.

Таблиця № 10. Фонетична сполучуваність превокальних елементів /C/ з вокальними /V/ /CV/ у типі /CVCC/ і його підтипах

C	V							
	а	е	и	і	о	ы	у	ў
б	+				+2		+3	
г	+					+		
д'	+							
ж							+	
к					+			
л	+							
п	+3							
с	+				+			
т		+						
т'					+			
ф	+			+			+2	
ц		+			+			
ц'		+	+	+				
ч	+2	+	+3	+	+2			
ш					+		+2	

У поствокальній позиції в описуваному типі онома топів і його підтипах зафіксовані такі консонантні групи: *вг, вк, вт* (2), *вк* (7), *лк, л'к, мз, мп* (2), *нг, рг* (2), *рк* (7), *р'к* (4), *рж, рх* (3), *рч* (2), *хк, хт, ск, ст*.

Таблиця № 11. Фонетична сполучуваність двох поствокальних компонентів /C₁C₂/ у типі /CVC₁C₂/ і його підтипах

C ₁	C ₂										Всього	
	г	ґ	ж	з	к	п	т	т'	х	ч		
в	+				+				+2	+7		11
л					+							1
л'					+							1
м				+		+2						3
н		+										1
р		+2	+		+7					+3	+2	15
р'					+4							4
с					+				+			2
х					+				+			2
Всього	1	3	1	1	16	2			4	10	2	

Найвища періодичність уживання засвідчена для двох консонантних груп: *vx*, *pk* – 7. Частотність уживання всіх інших консонантних груп – 1-4. Серед перших консонантних поствокальних компонентів /C₁/ найвища частотність сполучуваності з другими поствокальними компонентами /C₂/ характерна для приголосних [p] – 15 і [v] – 11.

Найвища періодичність сполучуваності серед других поствокальних компонентів /C₂/ з першими засвідчена для приголосного [к] – 16 і приголосного [в] – 10. Для інших /C₁/ і /C₂/ у поствокальній позиції частотність сполучуваності між ними в середньому становить від 1 до 4. Таким чином, у чотирифонемному типі онома-топів /CVCC/ і його підтипах порівняно висока фонетична сполучуваність у якості /C₁/ характерна для [p] і [v], у якості /C₂/ для [к] і [х].

Дані про фонетичну сполучуваність вокального компонента з поствокальними консонантними групами в чотирифонемному типі онома-топів представляє таблиця № 12.

Таблиця № 12. Фонетична сполучуваність вокального елемента /V/ з поствокальними /CC/ у типі /CVCC/ і його підтипах

V	CC																		
	вг	вк	вт	vx	лк	л'к	мз	мп	нг	рг	рж	рк	рх	рч	р'к	ск	ст	хк	хт
а		+		+2	+			+		+2		+2				+		+	
е		+		+								+2			+				
и												+3		+	+2				
і									+			+		+					
ы							+												
о	+		+2	+4			+												
у						+					+	+	+2		+		+		+
Всього	1	2	2	7	1	1	2	1	1	2	1	7	3	4	1	1	1		1

Вокальний елемент [а] поєднується з такими консонантними групами: *вк, вх* (2), *лж, мп, рг* (2), *рк, ск, хк*. Для голосного [а] характерна найвища частотність сполучуваності з консонантними групами – 11. Компонент [а] поєднується частіше з консонантними групами, першими елементами яких /C₁/ виступають приголосні [в] і [р].

Вокальний компонент [о] поєднується з консонантними групами: *вг, вт* (2), *вх* (4), *мз, рх*; частотність сполучуваності дорівнює дев'яти. Найвища частотність сполучуваності з компонентом [о] серед перших поствокальних консонантних компонентів реєструється для приголосного [в] – 7.

Голосний [у] поєднується з консонантними групами: *лк, рж, рк, рх* (2), *рк, ст, хт*, частотність його сполучуваності – 8.

З вокальним компонентом [у] серед поствокальних елементів /C₁/ найчастіше поєднується приголосний [р]. Частотність сполучуваності вокальних елементів [е], [и], [і], [ы] сягає від 1 до 4. А періодичність фонетичної сполучуваності перших поствокальних консонантних компонентів /C₁/ – 15 (відмічена для [р] і є найвищою), далі 11 (для [в]). Частотність сполучуваності для всіх інших елементів /C₁/ – від 1 до 4. Таким чином, найвища фонетична сполучуваність серед вокальних компонентів характерна для голосного [а], а серед перших поствокальних компонентів консонантних груп – для приголосних [в] і [р].

П'ятифонемні моделі онома топів

П'ятифонемні онома топоетичні утворення представлені типами: /CCVCC/ (з підтипами /CC'VCC/, /CCVC'V/), /CCCVC/ (з підтипами /C'CCVC/, /CCC'VC/), /CCVCV/, /CVCCV/. П'ятифонемні онома топи взагалі нечисленні.

Тип /CCVCC/ представлений 11 онома топами: *жбевх, клами, клани, клени, кломи, клони, цвірс, чвірс, чмовх, шварк, шворк*. Підтип /CCVC'S/ репрезентований тільки одним онома топом *швер'к*.

Підтип /CC'VCC/ представляють звуконаслідування: *бл'ови, кл'ани, кл'омб, кл'они, кл'умб, хр'ушч, шл'амп*. Підтип /CCVCC'/ репрезентують утворення: *клевт', клінт'*.

Тип /CCCVC/ представлений звуконаслідуваннями: *скрип, швійак, шкроб*. Його підтип /C'CCVC/ репрезентується онома топами: *дз'війак, ц'війак*; підтип /CCC'VC/: *стр'ук*. Зафіксовані також одиничні п'ятифонемні утворення /CVCCV/ – *курге* і /CCVCV/ – *скови*.

Як /C₁/ у п'ятифонемних типах і підтипах онома топів виступають приголосні: губний [б], передньоязикові [дз], [ж], [с] (2), [ц] (2), [ч] (2), [ш] (5); задньоязикові [к] (12), [х] (1). У типі онома топів /C₁C₂VC₃C₄/ і його підтипах другий превокальний консонантний компонент /C₂/ виражений такими приголосними: губними [б] (1), [в], [м] (5); передньоязиковими [д] (7), [р'], [л'] (6).

/C₂/ у п'ятифонемному типі з трьома превокальними елементами /СССVC/ і його підтипах представлений приголосними: губним [в] (3), передньоязиковим [т], задньоязиковим [к] (2). Як /C₂/ у типі /ССVСV/ також виступає задньоязиковий [к]. Третій превокальний консонантний компонент в типі /СССVC/ і його підтипах репрезентують приголосні: середньоязиковий [й] (3), передньоязиковий [р] (3).

Таким чином, найвища частотність уживання в п'ятифонемних ономатопах як першого превокального компонента /C₁/ засвідчена для задньоязикового [к] (12); найвища періодичність вживання як /C₂/ – для [л] (7), [л'] (6). Частотність уживання всіх інших вищенаведених приголосних як /C₁/, /C₂/, /C₃/ обчислюється від 1 до 5.

Вокальний компонент /V/ у досліджуваних типах і підтипах п'ятифонемних ономотопів представлений голосними: [а] (8), [е] (4), [і] (1), [и] (3), [о] (9), [у] (4), [ү] (2).

Розглянемо фонетичну сполучуваність превокальних елементів між собою, превокальних з вокальними, вокальних з поствокальними, поствокальних між собою за допомогою таблиць № 13, 14, 15.

У превокальній позиції зафіксовані консонантні групи: *бл, жб, хр, цв, чв, чм, шв* (2), *кл* (6), *кл'* (5). Найчастіше вживаються групи *кл* і *кл'*. Частотність уживання інших консонантних груп низька – 1-2. Таку низьку частотність можна пояснити нечисленністю п'ятифонемних онома-топоетичних утворень. Найвища частотність сполучуваності /C₁/ зафіксована для приголосного [к] – 11. Найвища періодичність сполучуваності серед других превокальних компонентів /C₂/ з першими належить приголосним [л] (6), [л'] (5), [в] (4). Частотність сполучуваності для всіх інших превокальних компонентів /C₁C₂/ між собою дорівнює одиниці.

Таблиця № 13. Фонетична сполучуваність превокальних елементів /C₁C₂/ у типі /ССVСС/ і його підтипах

C ₁	C ₂					
	б	в	л	л'	м	р'
б				+		
ж	+					
х						+
ц		+				
ч		+			+	
ш		+ 2				
к			+6	+5		

Таблиця №14 Фонетична сполучуваність превокальних елементів /C₁C₂/ з вокальними /V/ у типі /CCVCC/ і його підтипах

C ₁ C ₂	V					
	а	е	і	о	у	ю
бл'				+		
жб		+				
кл	+ 2	+ 2		+		
хр'						+
цв			+			
чв			+			
чм				+		
шв	+			+		
шл	+					
кл'	+			+ 3	+	

Дані про фонетичну сполучуваність цих превокальних елементів з вокальними наводяться в таблиці № 14. Вокальний компонент [о] характеризується найвищою сполучуваністю з превокальними консонантними елементами. Голосний [о] поєднується з групами: кл (2), бл, чм, шв, кл' (3). Частотність його сполучуваності дорівнює семи. З голосним [а] поєднується 5 превокальних консонантних груп: кл (2), кл', шв, шл. Частотність сполучуваності вокальних елементів [е], [і], [у], [ю] низька – від 1 до 3.

Таблиця № 15. Фонетична сполучуваність поствокальних елементів /C₃C₄/ у типі /CCVCC/ і його підтипах

C ₃	C ₄							
	б	к	п	с	т	х	ц	ч
в		+			+	+ 2		
м	+ 2		+ 3				+	
н					+		+ 5	
р		+ 2		+ 2				
р'		+						
ш								+
Всього	2	4	3	2	2	2	6	1

У поствокальній позиції виступають консонантні групи: *вк, вт, вх* (2), *мб* (2), *мп* (3), *мц, нт, нц* (5), *рк* (2), *рс* (2), *р'к, шч*.

Серед консонантних поствокальних елементів /C₃/ найвища сполучуваність з /C₄/ характерна для приголосних [м] (6), [н] (6), [в] (4), [р] (4). Найнижча сполучуваність засвідчена для [в] та [ш] – 1. Найвища сполучуваність серед компонентів /C₄/ з /C₃/ засвідчена для приголосного [ц] (6), [к] (4). Частотність сполучуваності [б], [п], [с], [т], [х], [ц], [ч], що виступають як /C₄/, /C₃/ – низька – від 1 до 3.

Вокальний елемент [o] поєднується з шістьма консонантними групами: *вц, вх, мб, мп, нц (2), рк*. Частотність його сполучуваності з /C₃C₄/ дорівнює семи і є найвищою.

Таблиця № 16. Сполучуваність вокального елемента /V/ з поствокальними /CC/ у типі /CCVCCC/

V	CC											
	вц	вт	вх	мб	мп	мц	нт'	нц	р'к	рс	рк	шч
а					+	+		+ 2	+			
е		+	+					+			+	
і							+			+ 2		
о	+		+	+	+			+ 2	+			
у				+								
ÿ												+

Для вокальних компонентів [а], [е], [і], [у], [ÿ] частотність сполучуваності з поствокальними елементами /CC/ – від 1 до 4.

П'ятифонемний тип ономатопів з трьома превокальними консонантними компонентами і його підтипи представлені всього шістьма звуконаслідуваннями (див. вище). Як /C₁/ тут виступають приголосні [дз], [с], [ц], [ш]. Як другий превокальний /C₂/ – [в] (3), [к] (2), [т] (1). У досліджуваному типі (підтипах) ономатопів зафіксовані консонантні групи /C₁C₂/: *дзв, ск, ст, цв, шв, шк*. /C₁C₂/ поєднуються з /C₃/, вираженим тільки двома приголосними [й] і [р], частотність сполучуваності яких дорівнює 3: *дзвй, цвй, швй, скр, стр, шкр*.

Превокальні консонантні елементи поєднуються з вокальними [а] (3), [и], [о], [у]. З [а] поєднуються консонантні групи, кінцевий елемент яких /C₃/ представлений середньозиковим приголосним [й]: *дзвй, цвй, швй*. Інші консонантні групи поєднуються: *скр* з [и], *стр* з [у], *шкр* з [о]. Частотність сполучуваності консонантних елементів з вокальними дорівнює одиниці. Поствокальний компонент /C/ в описуваних ономатопах репрезентується губними [б], [п]; задньоязиковим [к] (3). З поствокальним елементом [б] поєднується вокальний [о], з [п] – [и]. Вокальний компонент [а] поєднується з поствокальним задньоязиковим [к]. Частотність сполучуваності найвища – дорівнює трьом. Тут простежується закономірність: у звуконаслідуваннях *дзвйак, цвйак, швйак* елементи /C₂/ і /C₃/, /V/, /C/ (поствокальний) мають однакову фонетичну сполучуваність, відрізняються тільки набором /C₁/: [дз], [ц], [ш].

Шестифонемні моделі ономатопів

Представлені одиничними утвореннями: /CCVCVC/ (*с-к-о-м-и-н*) і /CCCVCC/ (*ш-к-в-а-р-к*).

Таблиця № 17 (зведена). Частотність уживання приголосних фонем у превокальній початковій позиції /C₁/ в описаних типах ономотопів

C ₁	ОНОМАТОПИ					Всього
	2- фонемні	3- фонемні	4- фонемні	5- фонемні	6- фонемні	
б	2	14	27	1	-	44
в	1	9				10
г	2	14	6			22
г	5	7	10			22
д	1	7	2			10
д'		1	1			2
ж	1	8	5	1		15
дж		2				2
з		1	1			2
з'	1					1
дз	1	6	1			8
дз'		7		1		8
й		1				1
к	2	20	30	12		64
к'		2				2
л		3				3
л'			1			1
м	2	3	2			7
н		1				1
н'		2				2
п	1	17	3			21
р	1	8				9
р'		3				3
с		4	10	3	1	18
з'	1	1	1			3
т		4	5			9
т'	1	5	1			7
ф	1	16	9			26
х	6	10	11	1		28
ц		8	18	1		27
ц'		16	1			17
ч		12	16	2		30
ш		3	17	6	1	27

Таблиця № 18. Частотність голосних фонем, що вживаються в ономатопах

ОНОМАТОПИ											
	CV	VC	CVC	CVC'	C'VC	CCV	CVCC	CCVC	CCVCC	CCVCV	Всього
а	3		25		12	6	11	36	8	1	102
е	3	1	15	2	5	1	5	14	4		50
и	3		23	2	2	2	4	17		1	54
і	3	1	20	5	1	1	3	25	3		62
ы			2	1			1	2			6
о	3		12	1	7	5	9	27	8	1	63
у	12		36	5	6	9	9	34			111
ÿ						1		3	2		5

На підставі проведеного дослідження ми дійшли висновку, що діалектні ономатопи у фонетичному відношенні є системою типів і підтипів. Найпродуктивнішими в досліджуваних говорах є трифонемні типи /CVC/ (134) з підтипами /CVC'/ (20), /C'VC/ (34); тип /CCV/ разом з підтипами (30) і чотирифонемні типи /CCVC/ з підтипами (169); тип /CVCC/ з підтипами (41). П'ятифонемні і шестифонемні типи менш продуктивні. П'ятифонемні ономатопи, наприклад, представлені 29 оноματοпоетичними утвореннями, а шестифонемні тільки двома.

Діалектні ономатопи мають високий рівень фонетичної впорядкованості. Їх фонетичний склад відповідає системі вокалізму і консонантизму досліджуваних говорів. При утворенні звуконаслідувань звуки мови виявляють різну частотність уживання і сполучуваності.

У системі вокалізму найвища частотність уживання і сполучуваності зафіксована для вокального компоненту у (111). Значно вища, якщо порівняти з іншими голосними ([a], [e], [и], [і]), частотність уживання фонем [y], можливо, пояснюється тим, що в більшій частині вивчених говорів [y] є рефлексом не тільки [y] та [o], але й [o] у новозакритих складах.

Частотність уживання голосного [a] – 101, [e] – 50, [и] – 53, [і] – 62, [o] – 63.

Найнижча частотність відзначена для вокальних елементів з обмеженою, вузькою локалізацією [ы] (6), [ÿ] (5). Низька частотність уживання [ÿ] пояснюється двома обставинами: 1) цей звук функціонує тільки як рефлекс [o] в новозакритих складах і 2) [ÿ] < [*o] поширений на порівняно невеликій частині досліджуваної території (між Латорицею і Рікою Закарпатської області).

Низька частотність уживання і сполучуваності фонем [ы] є особливістю звукового складу діалектних звуконаслідувань, оскільки територія поширення [ы] порівняно велика, а частотність уживання у складі діалектних ономатопів – відносно низька.

Система консонантизму в діалектних звуконаслідуваннях складніша, ніж система вокалізму. Консонантні компоненти функціонально важливіші, вони є базовими в ономатопах. Консонанти створюють дуже різноманітні комбінації, сприяють передачі тих або інших звуків чи звукових вражень. Так, наприклад, губні звуки частіше передають хлопальні, ясні, виразні звучання; задньоязикові [г], [к], [х] виражають уривчасті, але теж виразні звучання; свистячі, шиплячі, функціонуючи в ономатопах, передають деренчання, дзенькіт, брязкіт, свист і подібні звуки; носові - переривчасті, приглушені звучання; африкати передають звуки чавкання, плямкання і т. д.

Уся консонантна система виконує звуконаслідувальні функції, ці функції властиві також і поєднанням консонантних елементів між собою у власне ономатопах.

Не всі звуки при творенні звуконаслідувань мають однакову частотність уживання (див. таблицю № 18). Найвища частотність уживання і сполучуваності засвідчена для [к] (64) (мається на увазі початкова позиція), далі [б] (44), [ч] (30), [х] (28), [ц] (27) і т. д.; порівняно часто в різних комбінаціях уживається [р], який передає звуки деренчання, брязкоту. Перераховані консонантні компоненти ефективно сприяють утворенню діалектних ономотопів.

У процесі дослідження фонетичної організації ономотопів ми дійшли висновку, що фонетична будова звуконаслідувань відрізняється від фонетичного устрою неономатопоетичної лексики. У звичайних неономатопоетичних словах відсутня фонетична (внутрішня) мотивація, тобто відсутній зв'язок між звучанням і значенням, у них "звук іррелевантний до значення" [188, 285].

В ономатопах звуки самі по собі сигналізують про наявність того або іншого значення. В. Скалічка взагалі вважає, що звуконаслідувальні слова тяжіють до аномалії і, як правило, містять у своєму складі або якийсь незвичний звук або незвичну групу звуків [188, 286]. Незвичною, наприклад, є редуплікація вокальних компонентів в ономатопах *дз-и-и-м*, яка в звичайних словах не спостерігається, або ж редуплікація консонантних елементів у звуконаслідуваннях *б-р-р-р*, *ф-р-р-р* і т. д., за допомогою якої виражається переривчастий різкий звук.

Спостерігаються відмінності і у фонетичній сполучуваності. Так, у сучасній українській літературній мові за даними проведених досліджень у двоелементних поєднаннях [194, 339] найбільшою частотністю характеризуються сполучуваність передньоязикових фонем з іншими передньоязиковими. Потім – сполучуваність "губний + передньоязиковий", причому з них для української мови характернішим є поєднання першої групи, ніж другої. Приблизно в чотири рази частіше зустрічається сполучуваність "губний + середньоязиковий", ніж "середньоязиковий + губний". Набагато нижчою є частотність сполучуваності "задньоязиковий + задньоязиковий".

I. 2. 1. Варіювання звуків в ономатопах

Одне з найцікавіших явищ, яке спостерігається в ономатопах, – велика звукова мінливість, своєрідне “чергування” або варіювання голосних і приголосних у сфері ономатопоетичної лексики.

Засвідчені звукові варіювання ми розділили в межах двох груп:

- 1) звукові зміни, що стосуються консонантних компонентів /С/ і
- 2) вокальних компонентів /V/.

1. Консонантні звукові варіювання:

м - н' - в: м'яв-н'ав-вав ‘наслідування звуків котів’;

дз - дж - ц: дзур-джур-цур ‘про звуки дзюрчання і капання’;

ф - хв: фіт'-хвіт' ‘наслідування звуків свисту’;

кв - кл: квок-клок ‘наслідування звуків квочки’;

б - в: б'я-в'я;

в-гв: вав-г'вав;

т' - ц': т'ав-ц'ав;

т - дз: т'ев-дз'ев ‘про звуки, що їх видають маленькі щенята’;

л - гл: лиг'-глиг' ‘про звуки ковтання’; лог-глог ‘т. с.’;

г - д: гарг-дарг ‘про звуки гусаків’;

к - т': кухи-т'ухи ‘про звуки кашлю’;

в - й: вай-йай ‘про звуки від крику’;

ц - ш: цвак-швак ‘наслідування звуків удару батога’;

дз - ц: дзв'як-цв'як ‘наслідування звуків, що утворюються при ударі в щось металеве’;

шв - шв'й: швак-шв'як ‘наслідування звуків при ударі батогом’;

ц - ч: цик-чик ‘про звуки різання ножицями’, ціг'ік-чіг'ік ‘про звуки, що утворюються при різанні тупими ножицями’;

ч - чв: чірік-чвірік ‘про звуки горобців, птахів узагалі’;

с - ф: сарк-фарк ‘про звуки, що утворюються при миттєвому спалахові полум'я’;

п - ч: пахк-чахк ‘про звуки, що супроводжують роботу механізмів’;

н - к: нум-кум ‘про звуки жаб’;

дз - цв: дзвін-цвін, дзен'-цен', дзін'-цін' ‘про звуки, що утворюються при ударі в щось металеве’;

бж - бз: бжін'-бзін' ‘про звуки комах’;

т - ч - ш: талап-чалап-шалап ‘про звуки ходіння по болоту, чалапання’;

с - ц - ч: свер-цвер-чвер, свір-цвір-чвір ‘про звуки цвіркунів’;

ц - ч - ш: цвах-чвах-швах ‘про звуки кісьби’;

г - т: грах-трах ‘про звуки від удару’;

б - г: бех-гех ‘про звуки від удару’;

інколи це цілі сполучення варіантів:

б - г - ж - жд - дж - п - т - ф - ч - ш: бух-гух-жух-жд'ух-джух-пух-тух-фух-чух-шух ‘про звуки від ударів (різних за силою, звучанням і т. д.)’. Можна навести багато інших прикладів.

Серед зафіксованих діалектних ономатоїв досить частотними є м'які варіанти:

т - т': топ-т'оп; туп-т'уп 'про звуки топання';

кр - кр': кра-кр'а, крав-кр'ав, крам-кр'ам, кран-кр'ан, кро-кр'о, крун-кр'ун 'про звуки ворін, галок та ін.';

ц - ц': цмак-ц'мак 'про звуки жування'; цок-ц'ок 'про звуки стуку';

н - н': клон-клон' 'про звуки квочки';

с - с': свір-с'вір 'про звуки коників'; хріс-хріс' 'про звуки, що утворюються при розламуванні чогось';

дз - дз': дзур-дз'ур 'про звуки дзюрчання';

р - р': рах-р'ах 'про звуки жаб'; рох-р'ох: 'про звуки свиней';

кл - кл': клац-кл'ац' 'про звуки клацання'; кланц-кл'анц, клоц-кл'онц 'про звуки клацання зубами' і т. д.

2. Вокальні звукові варіювання:

а - е - у: бах-бех-бух 'звуконаслідування ударів';

а - і - у: жаб-жіб-жуб 'звуконаслідування дзюрчання струмків';

а - е - і: кував-кувев-кувів 'наслідування звуків сов';

а - і - о - у: бам-бім-бом-бум 'про звуки дзвону';

е - о - у: бе-бев-бов-бу 'про звуки овець, кіз, корів';

а - и - у: гар-гир-гур 'наслідування звуків гарчання, ударів';

е - о - у: геп-гоп-гуп 'наслідування звуків від ударів';

и - о: чик-чок 'наслідування звуків різання та ін.';

а - о - у: хл'ап-хл'оп-хл'уп 'про звуки сплеску води';

а - у: л'ас'-лус' 'про звуки удару';

а - і - о: ква-кві-кво 'про звуки жаб, квочки';

а - і - о - у: тап-тіп-топ-т'оп-туп-т'уп 'про звуки тупання';

а - у: кра-кру 'про звуки ворін';

е - у: ме-му 'про звуки овець, корів';

а - и: ках-ких 'про звуки качок';

а - и - о: рах-рих-рох 'про звуки жаб, свиней';

а - е - и - і: хаха-хехе-хихи-хіхі 'про звуки сміху';

а - е - и - і: гага-геге-гиги-гігі 'те саме';

а - е: вав-вев 'про звуки котів та звуки крику';

а - е: дз'ав-дз'ев 'про звуки щенят';

а - е: т'ав-т'ев 'т.с.';

а - е: ц'ав-ц'ев 'т.с.';

е - и: кев-кив 'про звуки кавки';

о - у - у: коковев-куковев-кукувев 'про звуки сичів';

и - у: курли-курл'у 'про звуки журавлів';

і - у: кіхи-кухи 'про звуки кашлю';

о - у: кодак-кудак, кодкодак-кудкудак, коткодак-куткудак 'про звуки кудкудакання';

e - u: реп-рип ‘про звуки удару’;

a - i - e: ц’ап-ціп-ц’еп ‘про звуки курчат’;

u - i, e - u - i: свир-свір, чвер-чвир-чвір ‘про звуки цвіркунів і коників’.

Варіювання на мінливість вокальних компонентів в ономатопах можна продовжити (дивись Index a tergo).

Наведені приклади свідчать про гнучкість, змінність, плинність консонантизму і вокалізму в сфері ономотопеї. Можна відзначити, що консонантні компоненти зберігаються краще вокальних, вони виступають опорними елементами, а голосні, як елементи-наповнювачі, варіюються значно частіше, причому спостерігається варіативність звучання того або іншого звукового комплексу в одних і тих же говорах іноді в одного й того ж мовця (пор.: *бам-бім-бом-бум* ‘про звуки дзвону’ в марамороських говорах і т. д.).

Наведені звукові зміни не зумовлені фонетичними законами досліджуваних говорів, отже, вони не є традиційними фонетичними, за винятком тих, які відображають явища регулярної фонетики: реалізацію голосних фонем у наголошених складах, нейтралізацію опозиції [и]-[е], [о]-[а], [е]-[а], [о]-[у] в ненаголошених складах; нейтралізацію опозиції за твердістю – м’якістю, дзвінкістю – глухістю і т.п.

Але навіть ці закони в досліджуваних ономатопах діють непослідовно. Іноді спостерігається ареальна розбіжність одного і того ж явища в ономатопах та інших розрядах слів. Так, для гуцульських говірок характерним є нейтралізація опозиції [ц’]-[ц], що виявляється у функціонуванні [ц] у кінці слова, а також перед [а], [у], в ономатопах досить послідовно засвідчене [ц’].

Ізоглоси фонетичних явищ ономотопів не завжди збігаються з відповідними ізогласами в повнозначних частинах мови. Ці особливості звуконаслідувань дослідники помітили давно і зарахували їх до явищ так званої неканонічної або екстранормальної фонетики [180, 97].

Варіювання, мінливість, плинність у сфері ономотопеї можна пояснити тим, що носії діалектів тут мають справу з живою мовною творчістю, в якій щоразу те або інше звукове враження отримує свою характеристику (або назву). Завдяки варіаціям то консонантних, то вокальних компонентів, носії мови прагнуть якомога точніше передати природне звучання. Саме від вокалізму і консонантизму залежить, як буде кваліфіковано слухове враження у власне ономотопі, як звуками мови буде переданий звуковий характер (через вокальні елементи [а], [е], [і], [о], [у], [ы]: *бах, бех, бух* або ж інакше). Це стосується і системи консонантизму. Як відомо, звуки в природі рухаються, міняються, ніколи не бувають однаковими, і діалектна мова прагне в певних межах це відобразити.

Змінність, варіювання консонантних компонентів в ононатопое-тичних утвореннях породжують їх варіативність. Плинність вокаль-них елементів в ононатопах утворює *ряди звуконаслідувань*.

Мінливість і плинність у власне ононатопах – характерне для них явище, оскільки завдяки йому виражається в звуконаслідуваннях зв'язок між звучанням і значенням або ж зв'язок ононатопів з їх акустич-ними денотатами.

Зрозуміло, тут мають місце й діалектні відмінності (наприклад, рефлексі в говорах давнього [а] > [е], [и], [і]; давнього [е]; давнього [ы], [и], [і] та інших). Треба мати на увазі, що в ононатопеї змінність, гнучкість і плинність консонантних, вокальних компонентів і діалек-тні відмінності існують одночасно і паралельно.

В ононатопоетичних утвореннях спостерігається також явище стягнення голосних і приголосних компонентів: *дз-и-и-и-м* → *дзим*, *гымз-з-з* → *гымз*, що дуже важливо при утворенні похідних.

1.3. Ононатопоетичний словотвір.

Ононатопоетична структура звуконаслідувань

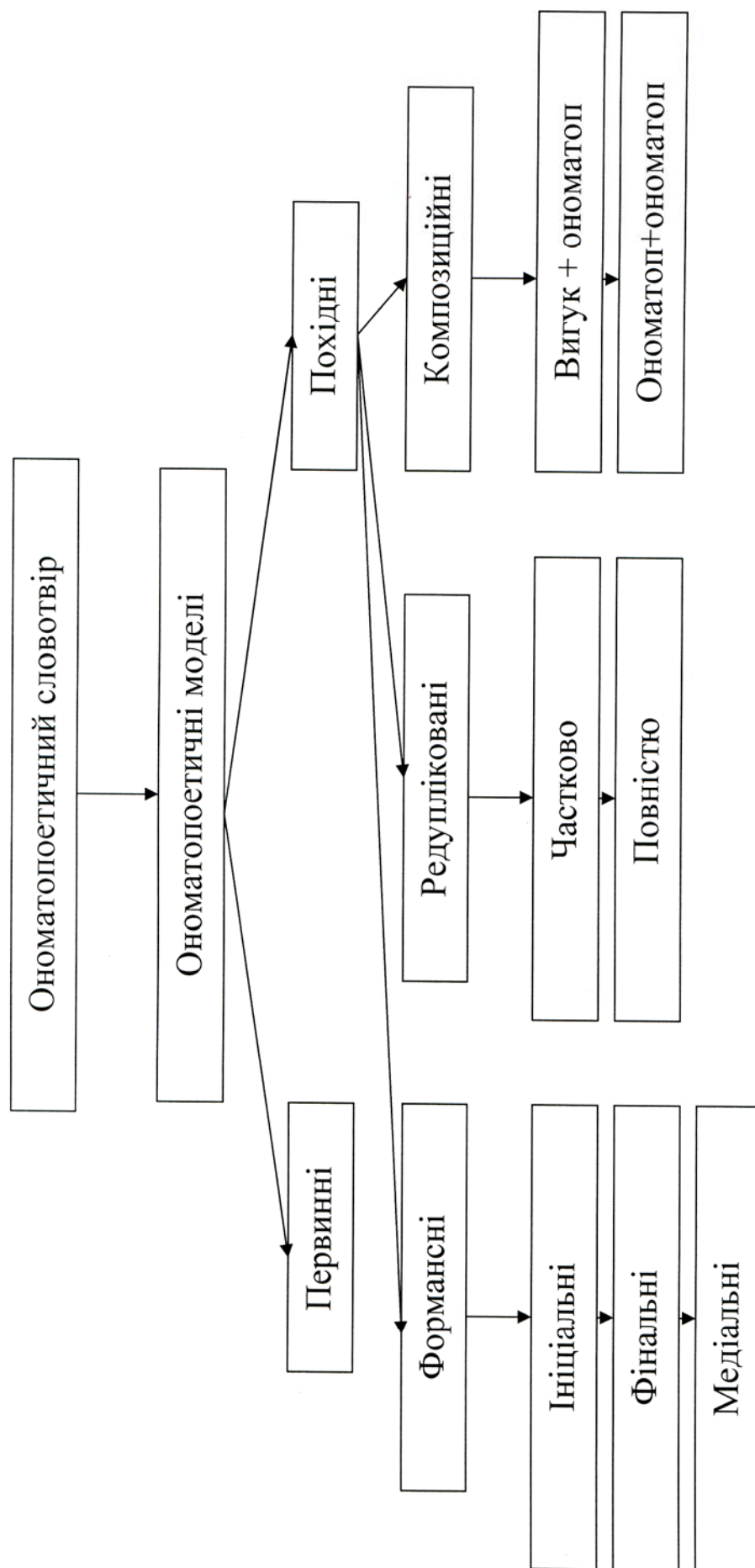
Сам процес утворення ононатопів в українській діалектології не вивчався, як і в жодному діалекті слов'янських мов.

Утворення ононатопів – явище словотвірне, оскільки з фонічних елементів конкретної мови, що приблизно відображають відповідні звучання реальної дійсності, утворюються нові слова.

На противагу традиційному – афіксальному – словотвір онона-топів ми позначили терміном *ононатопоутворення*. Під *ононатопо-утворенням* розуміємо ті словотвірні явища в мові, які спостерігають-ся з погляду деривації, у звуконаслідуваннях.

У німецькомовній науковій лінгвістичній літературі для визна-чення словотвірних явищ у сфері ононатопів уживається термін *при-мітивний словотвір*. В українському мовознавстві цей термін уперше застосував Р. Смаль-Стоцький [191]. Щоб уникнути сплутування по-нять традиційного словотвору і ононатопоетичного, також штучного перенесення термінів афіксального словотвору на позначення понять у сфері ононатопеї, ми пропонуємо нові терміни: *ононатопоетична модель*, *формансні ононатопи* (від лат. *formans*, *-ntis* – утворюючий), серед формансних: *ініціальні* (замість префіксальних, від лат. *initium*, *-i*, *n* – початок), *фінальні* (замість суфіксальні, від лат. *finis*, *-is*, *m* – кі-нець) і *медіальні* (утворені за допомогою вставки в первинний онона-топ, від лат. *medium* *-i*, *n* – середина), а також *композиційні* (замість композити, від лат. *compositio*, *-onis*, *f* – складання, поєднання, дода-вання), термін *ононатопоетична структура* (замість словотвірна).

Схема ономатопоестичного словотвору

С. В. Воронін відносить ономапоєю до морфологічного типу словотвору. Дж. Фірт, Л. Блумфілд, Б. Уорф, Ф. Хаусхолдер, Д. Болінджер, С. Ульманн, згодом і С. В. Воронін порушують питання про поняття словотвірної моделі в застосуванні до словотвору ономапоїв (ономапоутворення) в англістиці. "Утворення ономапоїв, – пише С. В. Воронін, – одноактне. – Ця риса, безсумнівно, зближує ономапоєю з модельованим словотвором... У принципі, найочевиднішим свідченням існування словотвірної моделі можна вважати наявність словотвірного ряду, що складається з того або іншого числа слів, що мають спільний для них елемент словотвірної структури і об'єднаних спільністю значень. Якщо такі ряди наявні, то ми маємо право порушити питання про існування словотвірних моделей ономапоїв" [110, 39]. Таким чином, питання про застосування поняття моделі до ономапоутворення досить чітко поставлене згаданими дослідниками. Та не було жодної спроби розв'язати це питання на матеріалі якої-небудь конкретної мови.

У сфері української ономапоєї, як засвідчує наш звуконаслідувальний матеріал, справді широко функціонують ономапоетичні моделі. Їх нараховується близько 80. Наведемо ряди ономапоїв, у яких наявні риси, властиві ономапоетичній моделі:

а) спільний елемент ономапоетичної структури;

б) спільний елемент, що об'єднує члени ряду за ознакою узагальнювального значення.

Ряд ономапоїв на -ах (спільний елемент структури) і загальний елемент узагальнювального значення – звук глухого удару: *бах, гах, жах, тах, фах*.

Ряд на -ін': спільний елемент значення – свистячий тонкий звук: *бзін', брін', дзвін', дрін', квін', трін', фін', цвін'*.

Ряд ономапоїв із спільним елементом ономапоетичної структури **-ух** і значенням – звук від виливання води: *бл'ух, бр'ух, жд'ух* та ін.

Ряд на -ав зі значенням 'наслідування звуків тварин': *вав, твав, курвав, гав, дз'ав, мав, м'ав, скав, н'ав, мн'ав, курн'ав, крав, кр'ав, с'ав, т'ав, ц'ав, хав, хавав, пахавав, шав* і т. д.

Ряд на -ев 'з тим же значенням': *ковев, кувев, коковев, куковев, кукувев, бев, тев, дз'ев, жев, жежев, кев, т'ев, ц'ев, кикичев* і т. д.

Ряд на -ів 'наслідування звуків тварин і крику': *вів, тів, куртів, дзів, жів, пів, фів, хів, ців* і т. д.

Ряд на -ак 'наслідування звуків тварин і звуків від ударів та падінь': *цвак, швак, коркодак, кудак, коткодак, котодак, кудкудак, куткудак, дзвйак, швйак, шйак, цмак, каракак, грак, так*.

Ряд на -вх 'наслідування звуків від ударів': *бавх, бевх, бебевх, жбевх, бовх, чубовх, шубовх* і т. д.

Решту елементів структури перерахуємо: *-а, -аб, -іг, -рг, -е, -и, -ек, -ік, -ик, -нк, -ок, -рк, -ук, -хк, -ол', -ул', -ам, -им, -ум, -ан, -ен, -ин, -ін', -он, -ув, -о, -ап, -еп, -іп, -мп, -уп, -ар, -ер, -ір, -ьр, -ір, -ор, -ур, -іс, -ос, -рс, -ус, -вт, -іт, -от, -ст, -ут, -хт, -у, -оф, -уф, -ах, -ех, -іх, -ьх, -іх, -ох, -рх, -ух, -ац, -вц, -іц, -мц, -нц, -оц, -уц, -рч, -іш, -виш, -уш* (див. index a tergo).

Спільним елементом, що об'єднує ономатопои за ознакою узагальнювального значення, є **звучання**.

Наведені словотвірні моделі ономатопоів – доказ того, що оноματοпоетичний словотвір піддається моделюванню.

Словотвірні ряди ономатопоів істотно відрізняються від рядів афіксального модельованого словотвору: вони не настільки численні, не настільки продуктивні, монолітні і всеосяжні, оскільки їх набагато менше, ніж, наприклад, іменників, яких нараховуються тисячі. Але це не заважає стверджувати, що оноματοпоетичні моделі активно функціонують і в сфері оноματοпоєї спостерігаються словотвірні явища.

Серед досліджуваних діалектних ономатопоів виділяються первинні та похідні (формансні, редупліковані та композиційні).

Похідні ономатопои утворюються від первинних такими способами:

а) за допомогою формансів;

б) розширенням оноματοпоетичних коренів за допомогою приголосних або голосних;

в) шляхом редуплікації (повної або часткової);

г) шляхом композиції (складання).

У мовознавчій літературі подається різне розуміння формального способу творення у сфері оноματοпоєї. *Форманси* або *афікси* звуконаслідувань – це не додаткові звукові елементи, що вичленовуються з основи в результаті її розкладу. Суфікси звуконаслідувань мають звуконаслідувальне походження [133, 168]. С. Я. Лур'є, називаючи ономатопои *вербоїдами*, відзначає, що вони суцільно і повсюдно супроводжуються префіксами; ці префікси збігаються з дієслівними префіксами, але часто це своєрідні афікси, характерні тільки для вербоїдів [159, 54]. Ці афікси ми пропонуємо називати *ініціалами* (від *initium*, -і, п – початок).

Формансні моделі ономатопоів

Серед зафіксованих формансних ономатопоів є *ініціальні*:

гапціх < *гап+ціх*,

пахавав < *па+хавав*,

поховав < *по+ховав*,

чубовк < *чу+бовк*,

чубовс < *чу+бовс*,

чубовх < *чу+бовх*,

чубурс < *чу+бурс*,

шубовт' < *шу+бовт'*,

шубовх < *шу+бовх*,

шубовц < *шу-бовц*,

шубоц < *шу+боц*.

У досліджуваних говорах також функціонують оноματοпоетичні утворення з ініціаллю *шл'у-* (*шу* – розширена приголосним [л'], що взагалі характерне для ономотопів, про що буде сказано нижче):

шл'убовк < *шл'у+бовк*,

шл'убовц < *шл'у+бовц*.

Т. М. Возний звуконаслідування *чубовх* < *чу+бовх* вважає контамінацією вигукової форми *чу* і звуконаслідувальної *бовх* [107, 115]. З таким поглядом важко погодитися, оскільки афікси у звуконаслідуваннях також мають звуконаслідувальне походження. *Чу* – ми вважаємо звуконаслідувальною ініціаллю, а не вигуком.

С. Я. Лур'є зафіксував ініціаль *ка-* (*ка-бурх*). Він переконує, що в слов'яно-балтійських мовах іноді вона набуває форми *še-* (*-re-*), пор. лит. *še-barakšt* замість *ka-barakšt'*, укр. *че-бурах* замість *ка-бурх* [159, 54]. Погоджуючись з поглядом С.Я. Лур'є, можна припустити, що елемент *ч* у префіксі *чу-* (у попередньому ономотопі *чубовх*) – явище того ж порядку.

З ініціаллю *під-* (уживання *у*, *і* в говорах відповідно до рефлексії [о] в новозакритих складах) засвідчені звуконаслідування:

підніліт' < *під+ніліт'*,

підполот' < *під+полот'*,

підпіріт' < *під+піріт'*,

пудпулуд' < *пуд+пулуд'*,

пудпурут' < *пуд+пурут'*,

підпулут' < *під+пулут'*,

пітпіліт' < *піт+піліт'*;

кут'кулут' < *кут'+кулут'* (заміна *п* > *к*),

підколот' < *під+колот'*,

підколут' < *під+колут'*;

підпалок < *під+палок*,

підколок < *під+колок*;

підкіп < *під+кіп*,

підпалай < *під+палай*,

підпад'ом < *під+пад'ом*.

Чергування [і], [у] – свідчення того, що ініціаль *під-* – є окремою морфемою.

Тут представлено не суто ініціальні утворення похідних ономотопів, а з редуплікацією (*пуд'пулуд'*) та з розширенням звуконаслідувальних коренів сонорними *р*, *л*, про що буде сказано нижче.

Фінальні моделі ономотопів (з фіналями):

-ул': *скавул'* < *скаву+ул'*;

-ут': *пугут'* < *пугу+ут'*; *скавут'* < *скаву+ут'*;

-іц': кувіц' < куві+іц';

-ор: цін'ціор.

У цих ономатопах спостерігаються словотвірні явища:

а) **накладання**: пугу+ут' > пугут', скаву+ул' > скавул', скаву+ут' > скавут', куві+іц > кувіц';

б) **часткової редуплікації**: цін'ціор < цін'-ці-ор.

Фіналі -ка, -ін'к зафіксовані в звуконаслідуваннях кокотання курей: т'ут'-ка > т'ут'у+ка, т'ут'ін'ка > т'ут'+ін'к-а, цінка > цін+ка. С. Я. Лур'є відзначив фіналь -l, яка має зменшувальне значення в ономатопах німецької і англійської мов, пор. нім *ting-tang* і *tingel-tangel*, англ. *tig-tag* і *tiggle-taggle* [159, 54].

Таким чином, у похідних оноματοпоетичних утвореннях вирізняються окремі елементи зі звуконаслідувальним значенням і відповідним фонемним складом. У сфері оноματοпеї, як бачимо, функціонують своєрідні ініціальні і фінальні моделі, окремі структурні компоненти, своєрідні морфеми, що виокремлюються, можуть з'єднуватися з іншими основами, утворюючи нові слова.

Медіальні моделі ономотопів (розширені)

Розширення оноματοпоетичних коренів за допомогою приголосних і голосних – давнє явище, яке спостерігається в ряді індоєвропейських мов. "...Тут (в індоєвропейських мовах) повна форма вживається як другий член повторення поряд з нерозширеною, щоб відобразити характер дії, що змінюється. При цьому, однак, вставним приголосним може бути не будь-який звук, а тільки плавний *r* або *l*" [159, 51].

Українські діалектні ономотопи розширюються за допомогою тих же плавних приголосних [р], [л], що й ономотопи в інших мовах, а також ще за допомогою губного [б], гортанного [г] і голосного, що повторює голосний попереднього складу. Таким чином, у розширенні оноματοпоетичних коренів бере участь також часткова редуплікація: редуплікованим є голосний, що вживається після [р], [л], [г], [б], оскільки такий же голосний їм передує. Звуки [р], [л], [г], [б], за допомогою яких відбувається розширення оноματοпоетичних коренів, є своєрідними *інтерфіксами*.

Серед зафіксованих ономотопів функціонують **медіальні** (зі вставками серединних елементів).

Вставки в ономатопах:

1) **б+голосний**:

цібін' < (цін' → ці[бі]н'),

цібір < (цір → ці[бі]р),

чібір < (чір → чі[бі]р),

чібер < (чір → чі[бе]р);

2) г+ГОЛОСНИЙ:

беґе < (бе → бе[г]е),
буґу < (бу → бу[г]у),
пуґу < (пу[г]у),
скуґу < (ску → ску[г]у),
скуґи < (ску → ску[г]и),
чигик < (чик → чи[г]ик),
чигік < (чік → чі[г]ік),
цігік < (цік → ці[г]ік);

3) л+ГОЛОСНИЙ:

пілін' < (пін' → пі[л]ін'),
талап < (тап → та[л]ап),
тал'ап < (тап → та[л'а]п),
чалап < (чап → ча[л]ап),
чал'ап < (чап → ча[л'а]п),
силис' < (сис → си[л]ис'),
шилис' < (шис' → ши[л]ис'),
шалап < (шап → ша[л]ап),
калат' < (кат' → ка[л]ат'),
шалам < (шам → ша[л]ам),
шолоп < (шоп → шо[л]оп),
шулус' < (шус' → шу[л]ус');

4) р+ГОЛОСНИЙ:

тарах < (тах → та[р]ах),
тарарах < (тах → та[р]ах → тара[р]ах),
торох < (тох → [то]рох) – утворення, можливо, за аналогією;
цірін' < (цін' → ці[р]ін'),
чірік < (чік → чі[р]ік),
чирік < (чик → чи[р]ік),
чирін' < (чин' → чи[р]ін' – варіант чірін' (чин' → чі[р]ін')).

Серед похідних ономатоїв функціонують утворення, які є результатом декількох ступенів деривації: *чвірік* – результат другого ступеня деривації (з'являється приголосний [в]): 0. *чік* > 1. *чі[р]ік* > 2. *ч[в]ірік*.

У діалектній лексемі *чірвік*, окрім попередніх процесів, спостерігається ще перестановка звуків (метатеза): *чік* → *чі[р]ік* → *ч[в]ірік* → *чрвік* → *чірвік*. Приголосний [в] з'являється також в ономатоїях *цвірін*, *швірін'*: *цін'* → *цірін'* → *ц[в]ірін'*, *шін'* → *шірін'* → *ш[в]ірін'*.

Плавний [р] у всіх наведених прикладах несе смислове навантаження, має значення інтенсивності, передає також характерний елемент типу тріску, шуму, хрипу, деренчання та інше. С. А. Карпунін, зокрема, вважає, що фонема [р] завжди підсилює зображуваний звук. Пор.: віддаленіше і тому більш слабке каркання передається *кар*, ближче і, отже, гучніше *кра* [133, 172].

У похідних оноματοпоетичних утвореннях у результаті як першого, так і другого ступеня деривації з'являються також медіальні приголосні [м], [н]. Наприклад: *кл'анц* < (*кл'ац* > *кл'а[н]ц*), *кл'онц* < (*кл'оц* > *кл'о[н]ц*), *кланц* < (*клац* > *кла[н]ц*), *кленц* < (*клец* > *кле[н]ц* – можливо, за аналогією до першого ступеня деривації).

Другий ступінь: *чірінк* < (*чік* > *чі[рі]к* > *чірі[н]к*), *шл'амп* < (*шл'ап* > *шл'а[м]п*), *кламц* < (*клац* > *кла[м]ц*), *кломп* < (*клоп* > *кло[м]п*), *кл'умп* < (*кл'уп* > *клу[м]п*) – перший ступінь деривації; і другий: *чаламп* < (*чап* > *чалап* > *чала [м]п*), *цірімп* < (*ціп* > *ці[рі]п* > *цірі[м]п*). Оскільки поява приголосних [м], [н] характерна і для першого ступеня деривації, можемо припустити в звуконаслідуваннях *чаламп*, *чірінк*, *цірімп* ще і другу мотивацію: *чап* > *ча[м]п* > *ча[ла]мп*) тим більше, що форма *чамп* зафіксована в говорах (див. нижче); *ціп* > *ці[м]п* > *ці[рі]мп*, *чік* > *чі[н]к* > *чі[рі]нк*. Таким чином, оноματοпи *чалап*, *чірінк*, *цірімп* мають **подвійну мотивацію**.

Серед приголосних, що поширюють оноματοпоетичні корені, Т. М. Возний відзначає тільки плавний [л], указуючи при цьому, що трапляються також [р] і [г], але нечасто. Губного [б] він взагалі не фіксує. На підставі дослідженого матеріалу учений доходить висновку, що таких (тобто розширених) оноματοпів в українській мові мало, ще менше в білоруській, а в російській узагалі не вдалося їх знайти [102, 115]. У досліджуваних говорах ареалу Карпат, як показує наш матеріал, досить широко функціонують оноματοпи, розширені приголосними не тільки [р], [л], [г], але також губним [б] і носовими [м], [н].

Розширення діалектних оноματοпів здійснюється і за допомогою **голосних**. Найчастіше в зафіксованих звуконаслідуваннях для розширення використовуються голосні [у], [и], рідше – [а], [і].

За допомогою голосного [у] розширені оноματοпи: *пул'у-пул'у* < *пул'-пул'*, *пуку-пуку* < *пук-пук*, *рипу-рипу* < *рип-рип*, *скаву* < *скав*, *скугу* < *скуг* (г+у), *тал'ану-тал'ану* < *тал'ан-тал'ан*, *тупу-тупу* < *туп-туп*, *ціпу-ціпу* < *ціп-ціп*. На думку С. Я. Лур'є, голосний [у], в звуконаслідуваннях сягає @ і відповідає німецькому um; пізніше, звичайно, ряд слів із таким закінченням міг бути заново утворений за аналогією [159, 61]. Лексикографічними джерелами ще фіксуються оноματοпи, розширені голосним [а]: *ціпа-ціпа* [16, 274], [і]: *ціпі-ціпі* [36, 49], [у]: *ціву-ціву* [36, 49].

Голосним [и] розширюються – *бухи* < *бух*, *кахи* < *ках*, *скови* < *сков*.

Розширення звуконаслідувальних коренів здійснюється також комбіновано:

1) інфіксом [г] і голосним [и] (фіналлю) (без редульованого попереднього голосного) *круги* < *кру* → *кру[г]и*, *курги* < *кур* → *кур[г]и* (тут відбувається і метатеза): *киги* < *ки* → *ки[г]и*, *буги* > *бу* → *бу[г]и*,

скуги < ску → ску[г]и, і варіант скужи < ску → ску[ж]и, пиги < пи → пи[г]и, миги < ми → ми[г]и, муги < му → му[г]и, чиги < чи → чи[г]и;

2) інтерфіксом [г] і фіналлю [у]: бугу > бу → бу[г]у;

3) інтерфіксом [л'] і фіналлю [у]: курли > кур → кур[л']и;

4) інтерфіксом [л'] і фіналлю [у]: курл'у < кур → кур[л']у – варіант попереднього звуконаслідування.

Діалектні ономатопои, отже, частіше розширюються приголосними (фіналями), ніж голосними (інтерфіксами). Трапляється також комбінований спосіб – розширення за допомогою інтерфіксів і фіналей одночасно. Розширення оноματοпоетичних коренів інтерфіксами і фіналями умовно називаємо *інтерфіксно-фінальним оноματοпоутворенням*.

Редупліковані моделі

Серед похідних ономатопоів важливе місце займають численні редупліковані утворення. *Редуплікація є повна і часткова*.

Повна редуплікація зафіксована у звуконаслідуваннях: бубу < бу+бу, водвуд < вод+вуд – звук [у] високого піднесення заднього ряду змінюється на [о] – звук середнього піднесення того ж ряду, вудвуд < вуд+вуд, гага < га+га, гиги < ги+ги, гугу < гу+гу, гага < га+га, геге < ге+ге, тото < то+то, з'уз'у < з'у+з'у, кевкев < кев+кев, куку < ку+ку, коко < ко+ко, пупу < пу+пу, пут'пут' < пут'+пут', сус'у < су+с'у, фофо < фо+фо, хаха < ха+ха, хихи < хи+хи, хіхі < хі+хі, хохо < хо+хо, дуду < ду+ду.

При частковій редуплікації, як і в інших мовах [159, 62], може редуплікуватися як початок оноματοпоетичного утворення, так середина і кінцева його частина. Засвідчені також комбінації з розширенням оноματοпоетичних коренів за допомогою інтерфіксів.

Часткова редуплікація

1) Редуплікація початку ономатопоа

Наявне усічення кінцевих голосних першої частини редуплікованих ономатопоів (або оноματοпоетичного кореня, що повторюється):

бебех < бех → бех₁ - бех₂ → бебех (х₁ – усікається),

бебевх < бевх → бевх₁ - бевх₂ → бебевх (х – усікається),

бубух < бух → бух₁ - бух₂ → бубух (х₁ – усікається),

вудуд < вуд → вуд₁ - вуд₂ → вудуд (д₁ – усікається),

жежев < жев → жев₁ - жев₂ → жежев (в₁ усікається),

лулус' < лус' → лус'₁ - лус'₂ (с₁ усікається),

папах < пах → пах₁ - пах₂ → папах (х₁ усікається),

папаф < паф → паф₁ - паф₂ → папаф (ф₁ усікається),

нініп < ніп → ніп₁ - ніп₂ → нініп (п₁ усікається),

татах < тах → тах₁ - тах₂ > татах (х₁ усікається).

Таким чином, частіше усікається приголосний [х] (5). Усічення приголосних [в], [д], [п], [с], [ф] трапляється рідше. Воно представлено в дериватах. Сюди ж належить редуплікація початкового складу ономатопа: *ц'уцупін' < пін' → ц'у → пін' → [ц'у]ц'упін'* – композит з редуплікацією;

кудкудак < кудак → куд [куд]ак,

кудкудах < кудах → куд[куд]ах.

2) Редуплікація середини ономатопа

Представлена утворенням *тарарах < тарах → тара[ра]х.*

3) Редуплікація кінцевої частини

Спостерігається у звуконаслідуваннях: *ігого < іго → іго+го, мекеке < ме → меке → меке+ке.*

4) Часткова редуплікація з інтерфіксацією представлена в ономатопоетичних утвореннях: *кодак < ко-дак, коткодак < кодак → ко[тко]дак, котодак < кодак → ко[то]дак, коркодак < кодак → ко[рко]дак.* Окрім часткової редуплікації, у вказаних ономатопах спостерігається й інтерфіксація, розширення їх приголосними [т] і [р].

5) Змішана часткова редуплікація, часткова редуплікація з інтерфіксами і фіналями спостерігається в ономатопах: *ціцібін' < цін' → ці[бі]н' > [ці]цібін'; кругін', кургін'* – звуконаслідування розширені приголосним [г] у поєднанні з фіналлю -ін'.

6) Часткова редуплікація з чистою фіналлю наявна в звуконаслідуванні *цін'ціор < цін' > цін'[ці]ор.*

Розширення ономотопів інтерфіксами і фіналями, повна і часткова редуплікація виконують одну спільну функцію – підсилюють звуконаслідувальну виразність кореня. Так, виразність редуплікованого кореня служить для зображення повторюваності, тривалості дії. Дослідник ономотопеї у фінських мовах Д. В. Бубрих відзначає, що редупліковані ономотопи передають той чи інший складний переривчастий звуковий ефект [96, 87]. Редупліковані ономотопи С. Я. Лур'є фіксує в ряді мов індоєвропейської сім'ї: грецькій, німецькій, литовській, французькій, чеській та інших [159, 62].

Дослідивши розширення звуконаслідувань, їх редуплікацію, ми дійшли висновку, що редуплікація (повна, часткова та з інтерфіксацією) у досліджуваних говорах Карпатського ареалу трапляється частіше, ніж розширення ономотопів інтерфіксами [р], [л], [г], [б]. Розширення звуконаслідувань плавним [р] відбувається частіше, ніж плавним [л].

У російських народних говорах подібні явища зафіксовані Ю.Азарх. Дослідниця вважає, що редуплікація кореня і розширення його плавними приголосними – утворення синонімічні. Своєю думкою вона аргументує тим, що в одному й тому ж говорі вживається лексема з редуплікацією і розширенням кореня плавним, наприклад, у південно-

російських говорах дієслова *татакает* і *таракает*, *татачет* і *тарачет* ‘про курку’.

Нашими матеріалами теж засвідчені синонімічні утворення серед власне ономатоїв: *кокодакати* і *коркодакати* ‘наслідування звуків кокотання курей’ (Ос.).

Ю. С. Азарх зазначає також, що поширення кореня плавним [л] здійснюється у ряді звуконаслідувальних дієслів з наявністю або відсутністю [л] у корені, дієслова можуть належати до одного синонімічного ряду: *клекати* і *клекътати*, *кикати* і *кликати*, *кокотати* і *клокотати*, *кыкати* і *клыкати* та ін. [87, 124].

Композиційні моделі ономатоїв (від *compositio*, *-onis f* – складання)

Композиційними похідними ономатоїми вважаємо похідні, утворені шляхом складання двох первинних звуконаслідувань. Вони є складеними структурами, компонентами яких виступають:

1) вигук і власне звуконаслідування: *авру* < *a+вру*, *абр’у* < *a+бр’у*;

2) два власне ономатої: *курвав* < *кур + вав*, *курн’ав* < *кур + н’ав*, *кургів* < *кур-гів*, *кругін’* < *кру+гін’*, *кургін’* < *кур+гін’* (ще й метатеза), *кихив* < *ки + хив*, *марвав* < *мар + вав*, *хавав* < *хав + вав* → *хавав* (тут спостерігається явище накладання), *кував* < *ку+вав*, *кукувев* > *ку-кувев* → [ку] *кувев* (у цьому ономатої, окрім складання, ще й часткова редуплікація початкового складу; наявні також варіанти *куковев* і *коковев*, *кикичев* (композиція з частковою редуплікацією: *ки* → *кичев* → [ки] *кичев*).

В ономатої *герген* (*ген+рен* → *гер-г-ен*) – у першому корені усікається приголосний [п], а в другому відбувається подовження за допомогою гортанного [г], можливо, за аналогією до інших ономатоїв, розширених таким же чином.

Для діалектних ономатоїпоетичних утворень характерна **метатеза** звуків (спостерігається і у відономатоїпоетичних дієсловах):

[р]: *вур-вру*, *мур-мру*, *хра-хар*, *кар-кра*, *кур-кру*, *хор-хро*;

[л]: *фол’-фл’о*, *тол’-тл’о*, *пл’ух-хл’уп*, *бул’х-бл’ух*;

[м]: *чомх-чмовх*, *ц’ам-ц’ма*;

[ж]: *джух-жд’ух*;

[х]: *пух-пху* і т. д.

Ономатоїпоетичний словотвір, таким чином, має свої особливості. Він становить у традиційному словотворі взагалі окрему підсистему, що має тільки їй притаманні властивості.

У сфері звуконаслідувань спостерігаються словотвірні явища, які дозволяють стверджувати, що ономатоїпея – явище словотвірне. Це твердження – один з найвагоміших чинників, який вимагає визнання за ономатоїми певного місця в системі словотвору та частин мови.

Розділ II.

СТРУКТУРА ВІДОНОМАТОПОЕТИЧНИХ ПОХІДНИХ

II.1. Словотвірна структура і семантика відономатопоетичних дієслів

Кожна з описаних лексико-семантичних груп онома топів має в говорах свій словотвірний потенціал, своє коло похідних. І структура словотвірних гнізд залежить від потенційних можливостей вихідних слів, що належать до якогось із вищеназваних семантичних розрядів.

Вихідними одиницями словотвірних гнізд є *власне онома топи* (непохідні слова, які є безпосередніми наслідуваннями природних звуків), іноді дієслова звуконаслідувального походження. Вихідні слова – обов'язковий ступінь словотвору. “Може бути відсутнім теоретично мислима або уявна ланка словотвірного процесу, його вихідний пункт не можна уявити собі відсутнім. Якщо такий початковий пункт і випадає чомусь з мовної системи, то на його місце зараз же стає найближче до нього утворення, що перебирає на себе функцію первинної основи” [100, 424]. Найближчими похідними від онома топів є звуконаслідувальні дієслова, а дієслово, своєю чергою, серед усіх частин мови “має найширші словотвірні зв'язки і вирішально впливає на всі найважливіші процеси словотвору” [197, 286].

Словотвірне гніздо як елемент словотвірної системи також є системою, що дозволяє досліджувати закономірності реалізації словотвірного потенціалу онома топів. Структура словотвірних гнізд перебуває в прямій залежності від дериваційних можливостей вихідних слів, і тому гнізда онома топів досить своєрідні за своєю будовою, містять різну кількість похідних.

Нами сконструйовано 650 словотвірних гнізд онома топів. Вони включають до свого складу різні категорії слів, у їх сфері активно функціонують словотвірні відономатопоетичні дієслівні моделі, моделі іменників, рідше – прикметників і прислівників. Продуктивність, регулярність, питома вага цих моделей у діалектній лексиці ареалу Карпат ще не досліджувалися.

II.2. Власне відономатопоетичний словотвір

Власне відономатопоетичний діалектний словотвір – утворення категорій слів безпосередньо від онома топів у результаті першого ступеня деривації. “Звуконаслідування не тільки входять у систему мови, але є активною її частиною, збагачуючи її словотвірні ресурси” [212, 264]. Звуконаслідування мають здатність до відтворення. “Як звичайні слова, звукові оболонки звуконаслідувань у ході словотвору здатні ставати підосновами нових слів. Напр.: *гав* → *гав-ка-ти* і т.п.” [199, 4-5].

Раніше таку ж думку висловив О. І. Германович: “Звуконаслідувальні слова часто використовуються як засоби словотвору. Іменники, дієслова, утворені на основі звуконаслідувальних коренів, служать виразним засобом характеристики персонажів, їх учинків, мови (*каркнув слово, цвірінькнув горобцем, дундундів* віолончеллю). Звуконаслідувальні слова рідко бувають ізольованими. Будучи частиною виражального фонду мови, звуконаслідувальні слова виступають у значенні будь-якого члена речення” [117, 47]. На здатність звуконаслідувань бути джерелом нових слів указували також О. Єсперсен, М. І. Ашмарін, Е. Сепір, В. Скалічка та ін.

Звуконаслідування є активною словотвірною базою і для діалектного словотвору.

Основне ядро дериватів від звуконаслідувань становлять відономатопоетичні дієслівні утворення.

II.3. Відономатопоетичні дієслівні моделі

Виходячи зі значення *відтворювати звук*, який передає власне звуконаслідування, дієслівні деривати, утворені від онома топів, у лінгвістичній літературі називають **дієсловами звучання** [135; 136; 196; 212].

Р. Смаль-Стоцький зазначав: “Природний згук може й відразу бути вставленим в певну мовну форму так, що виглядатиме як корінь-пень із закінченням. Отже, він може відразу стати підставою для словотвору, передусім словотвору дієслів” [191, 5].

Утворення дієслівних дериватів на 1 ступені деривації вважаємо закономірним, оскільки в семантиці продуктивних вихідних слів міститься значення дії, а деривати позначають відтворення звуків (звукових сигналів), що супроводжують дії людини, тварин, станів, явищ. На відміну від онома топів, які вказують тільки на звуковий сигнал, **відономатопоетичні дієслівні деривати** позначають уже саму дію, для якої характерна інтенсивність (особливо при редуплікації), процесуальність, тривалість (з суфіксом -ка-) або ж одноразовість, миттєвість (з суфіксом -ну-) і т.д.

Утворення **З-Д⁴** становить елементарну частину кожного з досліджуваних словотвірних гнізд. Це *словотвірна пара*, яка дає початок словотвірним ланцюжкам, парадигмам різних структур.

Відономатопоетичні дієслівні утворення об’єднуються в один *словотвірний тип*. “Словотвірний тип – це схема побудови слів певної частини мови, абстрагована від конкретних лексичних одиниць, що характеризуються:

- а) спільністю частини мови безпосередньо мотивуючих слів і
- б) формантом, тотожним у матеріальному і семантичному відношенні” [183, 135].

⁴ 1. З – звуконаслідування, Д – дієслово.

Відономатопоетичні дієслова характеризуються:

1. Спільністю формального показника, який відрізняє похідні слова від первинних (суфікси *-а-*, *-ка-*, *-ча-*, *-ота-*, *-оті-*, *-ну-* та ін.).
2. Належністю до однієї частини мови.
3. Спільністю семантичного відношення похідного слова до первинного – непохідного.

Цей словотвірний тип активно функціонує в карпатських говорах. Він представлений сімома словотвірними моделями.

Словотвірна дієслівна модель – поняття більш вузьке, ніж тип. Це конкретний структурний підтип, який становить формально-семантичну схему побудови слів, абстраговану від конкретних дериватів, що характеризується, як і словотвірний тип, спільністю дериваційного значення, лексико-граматичного характеру мотивуючого слова, тотожністю афікса, крім того, спільністю семантико-словотвірного значення (належністю до певного семантичного розряду) і морфологічної характеристики.

В одному типі об'єднуються слова, утворені за різними моделями, тобто словотвірний тип ширше поняття, ніж словотвірна модель. Таке розуміння термінів – *тип і модель* прийняте більшістю дослідників (М. Докуліл, О. Земська, В. В. Лопатін, І. С. Улуханов та ін.). Хоч дехто із мовознавців на перший план ставить словотвірну модель (І. І. Ковалик), а дехто недиференційовано використовує ці терміни (Я. Горецький).

Спільну функцію – транспозицію звуконаслідувальних первинних основ у дієслівні виконують усі досліджувані словотвірні відономатопоетичні моделі: *З+а-(ти)*, *З+ча-(ти)*, *З+ка-(ти)*, *З+ота-(ти)*, *З+оті-(ти)*, *З-ну-(ти)* та їх варіанти, вони мають також спільне значення дії.

Дослідження семантичної будови похідних – важливе і необхідне, оскільки “експерименти лінгвістичних досліджень без урахування смислової сторони мовних одиниць фактично дають дуже мало і ведуть у безвихідь” [187]. Тільки семантичний аналіз похідного слова дозволяє вловити специфіку цієї одиниці як особливого елемента мовної системи. Завдяки такому аналізу може бути визначене словотвірне значення похідного слова, яке виявляється в процесі зіставлення смислових структур похідних слів з первинними, а з іншого боку, доречно пригадати слова В. Дорошевського, що “без впорядкованого словотвору немає впорядкованої семантики” [244].

Виникаючи на базі певного значення первинного власне ономатопа, похідне слово своєю появою і “здобуттям” статусу мовної номінації заперечує його і одночасно є структурно-семантичною передумовою для виникнення нового похідного слова.

Кожне похідне відономатопоетичне дієслово відображає в своїй семантичній будові перш за все спільне значення, загальну ідею, закладену в семантиці діалектного ономатопоетичного утворення. У словотвірному гнізді спільна ідея (ідея того або іншого звуку), або ж сема звучання власне ономатопа, приймається всіма похідними (незалежно від їх морфологічної належності), що становлять систему словотвірного гнізда звуконаслідувань. У лінгвістичній літературі узагальнювальне значення похідних відономатопоетичних дієслів визначається так:

1) 'відтворювати в звучанні звуконаслідувальне слово' [183, 346];

2) 'повторювати те, що назване мотивуючим словом' [190, 192];

або ж виділяють 2 основні значення:

1) 'видавати який-небудь звук (при суб'єкті, що позначає предмет)';

2) 'відтворювати звук яких-небудь предметів' [151, 97].

За значенням відономатопоетичні дієслова теж розподілені в межах п'яти лексико-семантичних груп на підставі значень первинних одиниць – власне ономотопів:

1. Відтворювати звучання, що супроводжують дії, рухи людини і тварин:

а) відтворювати звуки, які утворюються конкретними предметами, механізмами внаслідок дії людини;

б) відтворювати звуки впливу людини на рідину (воду);

в) відтворювати звуки стуку, тріску, скрипу, шуму, ударів, падінь.

2. Відтворювати звуки тварин:

а) ссавців;

б) свійської птиці;

в) диких птахів;

г) комах;

г) земноводних;

д) гризунів.

3. Відтворювати звуки, що супроводжують різні стани, явища.

4. Відтворювати звуки фізіологічних процесів людини і тварин.

5. Відтворювати звуки, що характеризують процес мовлення.

Відономатопоетичні дієслова звуконаслідувального типу були відомі, як зазначає А. Мейє, вже деяким індоєвропейським мовам і збереглися в слов'янських так само, як у балтійських [165, 172].

Дослідження Т. Лер-Сплавінського свідчить про існування таких утворень у праслов'янській мові (він нараховує декілька десятків таких дієслів) [253, 144-145]. Більшість слов'янських мов має відповідники цим утворенням (див. 1. Słownik prasłowiański. – Wrocław, 1974. – Т. 1. – С. 49-50, 53.

2. Kořinek J. Studie z oblasti onomatopoeje. – Praha, 1934.

3. Machek V. Studie o tvoření vyrazů expresivních. – Praha, 1930.

4. Етимологічний словник слов'янських мов. Праслов'янський лексичний фонд /За ред. О. Н. Трубочова. – Вип. 1- 32, – М., 1974 – 2006 та інші джерела).

Ф. І. Буслаєв зазначав: “Давньоруська мова і обласне просторіччя багатше від нинішньої освіченої мови дієсловами, що походять від звуконаслідувальних коренів для значення крику тварин. Напр, “вра-ни граяхуть”, “сороки не троскоташа” (“Слово о полку Ігоревім”), “орлом же клецьшущимъ” (Іпат. літопис, 183)” [97, 166].

Давньоруські форми дієслів звучання і звуконаслідувань фіксуються словником І. І. Срезневского: *БРАЦАТИ* і *БРАЧАТИ* [68, I, 187], *ХРАКАТИ* [68, III, 1359], *ХРАПАТИ* [68, III, 1402], *КРАКАТИ* [68, I, 1312], *КРЕКТАТИ* [68, I, 1320], *ГЪРКАТИ* [68, I, 615], *ТЪПАТИ* [68, III, 1050] та ін. Всього 1500 фіксацій, що спростовує твердження С. А. Карпуніна про те, що І. І. Срезневський взагалі не фіксує звуконаслідувальні утворення і що це розряд лексики, який почав інтенсивно розвиватися в нашу епоху [134, 15]. Насправді ж, як підтверджують наявні дослідження, цей тип давній і більшою мірою він зберігся у говорах, ніж у літературній мові.

Українські говори ареалу Карпат багаті на дієслівні утворення звуконаслідувального типу.

У досліджуваних говорах функціонують такі відономатопоетичні дієслівні моделі: *З+-а-(ти)*, *З+-ка-(ти)*, *З+-і-(ти)*, *З+-ча-(ти)*, *З+-оті-(ти)*, *З+-ома-(ти)*, *З+-ну-(ти)* і їх варіанти.

II.3.1. Словотвірна відономатопоетична модель *З+-а-(ти)*

Модель *З+-а-(ти)* сягає праслов'янського періоду, пор.: **xlup*, **xlup* [80, VIII, 35] → **xlup-a-ti* [80, VIII, 38]; **xlip* [80, VIII, 34] → **xlip-a-ti* [80, 34-35]; **xlop* → [80, VIII, 36] → *xlop-a-ti* [80, VIII, 36]; **kręk* → [80, II, 398] → *kręk-a-ti* [79, II, 398] і т. д.

Ця модель функціонує в більшості сучасних слов'янських мов та їх говорах.

За цією моделлю утворено 160 дієслівних дериватів в українських говорах Карпат.

Суфікс *-а-ти* валентний до звуконаслідувальних основ, що закінчуються на приголосний. “В утворенні дієслів від вигуків слів, – зазначав В. В. Виноградов, – помітний прийом приклеювання морфем одна до іншої, прийом аглютинації суфіксальних елементів, що передують флексії. Пор. *під-хихі-к-ува-ти* та ін.” [98, 436].

Аглютинацію можна пояснити тим, що звуконаслідування позбавлені форм словозміни, системи граматичних форм, а це впливає на особливості утворення від них дієслів. Явище аглютинації відзначають дослідники в інших слов'янських мовах і їх говорах [242, 36; 266, 49; 281, 145]. Окрім аглютинації, засвідчені явища накладання та усичення.

Модель *З+-а-(ти)* функціонує в 109-и словотвірних гніздах лексико-семантичної групи **наслідувань звуків, що супроводжують дії, рухи людей і тварин.**

П.3.1.1. Відтворювати звуки дзвону металу, брязкоту металевих, скляних предметів: *дзурк* → *дзурк-а-ти* ‘про дзенькіт розбитого скла’ (Топ.); *цилик* → *цилик-а-ти* ‘про брязкіт металевих і скляних предметів’ (Сер.), паралелей в інших говорах і літературній мові не знайдено.

П.3.1.2. Відтворювати звуки кісьби: *чах* → *чах-а-ти* (Др.); *чмах* → *чмах-а-ти* (Др., Топ.). *Чахати* і *чмахати* – вузьколокальні звуконаслідувальні дієслова.

П.3.1.3. Відтворювати звуки різання гострими предметами (ножицями, ножем): *цвіг* → *цвіг-а-ти* (К.); пор. *цвігати* ‘про ножиці’ [18, 479]; пор. у літературній мові *цвігати* ‘бити батоном’ [67, XI, 185], *цвік* → *цвік-а-ти* (Б. В. Рп); М. Й. Онишкевич фіксує [60, II, 350] ще і в значенні ‘давати малими дозами (частинами)’, пор. пол. *сукас*’.

У літературній мові *цвігати* відоме в значенні ‘виказувати кому-небудь невдоволення; дорікати кому-небудь’ [67, XI, 185].

Цик → *цик-а-ти* (Соп., Яв.); пор. *цикати* ‘(про рідину) дуже слабо текти’; ‘т. с., що *цвігати* (давати малими дозами)’, *церкати* [60, II, 352]; ‘різати повільними рухами’ [54, 96].

Цік → *цік-а-ти* (Двп.); *чвік* → *чвік-а-ти* (Двп., Др.); *чик* → *чик-а-ти* (Тур.). *Чикати* зафіксоване ще в значенні ‘видавати короткі переривчасті звуки “чик”, “чик” (про годинник)’ [67, XI, 322]. *Чвах* → *чвах-а-ти* (Бчк., Др., Чрн.) ‘також і про звуки при гострінні коси’; *швах* → *швах-а-ти* ‘швидко різати ножицями’ (Д.). Дієслова *чвахати*, *швахати* є вузькодіалектними.

П.3.1.4. Відтворювати звуки стьобання батоном: *т’ух* → *т’ух-а-ти* (Б, В, Ос., Рп.); *цвак* → *цвак-а-ти* (Тур.); *цвиг* → *цвиг-а-ти* (Вор., Кр.; зафіксоване також [24, IV, 424; 40, 1050] (‘т.с.’); пор. *цвігати* ‘про ножниці’ [18, 479]. *Ц’виг* → *ц’виг-а-ти* (Снв., Т.). *Ц’віг* → *ц’віг-а-ти* (Воют., Люб.; зафіксоване також [35, 463]). Пор. також *свягати* ‘бити батоном’ — п. *świkać* ‘хльостати’; — звуконаслідувальне утворення, що відображає характерний свистячий звук від батога в повітрі; пор. п. *śmigać* ‘шмагати, хльостати’ [38, V, 199].

Також *цвик* → *цвик-а-ти* (Яв.); пор. *цвігати* ‘дзвякати; давати малими дозами’ [60, II, 350]. *Ц’вох* → *ц’вох-а-ти* (Др., Топ.; див. також [75, IV, 180]; пор. *цьвохати* ‘т. с.’ [67, XI, 190]); *чвах* → *чвах-а-ти* (Чрн.); *швак* → *швак-а-ти* (Рп., Ос., Яв.); *швік* → *швік-а-ти* (Ос.);

швйак → *швйак-а-ти* (Блб.), фіксується також [60, II, 380] ‘т.с.’; *шйак* → *шйак-а-ти* (Уж.); *шл’ук* → *шл’ук-а-ти* (Т.; зафіксовано також [60, II, 385] ‘т. с.’); *шмак* → *шмак-а-ти* ‘про стьобання лозинами’ (М.); паралелі в інших говорах не виявлені.

II.3.1.5. Відтворювати звуки клацання, брязкання, ляскання по твердих предметах (зуби, замок та ін): *кламиц* → *кламиц-а-ти* (Тур., Уж.; див. також [24, II, 247]); *кланц* → *кланц-а-ти* (Кр., Нжб, Чрн., Т., Яв.; див. також [40, 347; 60, I, 355 ‘про зуби’]); *кленц* → *кленц-а-ти* (Двп., Дрг.); пор. *кленцати* ‘про зуби’ [60, I, 355]; *клонц* → *клонц-а-ти* (Б., В., Рп. ‘про зуби’, ‘лузати насіння’); *кл’онц* → *кл’онц-а-ти* (про зуби і замок’); *клац* → *клац-а-ти* (Вор., Д., Кр.). У літературній мові *клацати* має значення ‘створювати короткий специфічний звук несподіваним зіткненням твердих предметів, дією якого-небудь механізму та ін.’. *Клацати зубами*: а) ‘голодніти’; б) ‘сильно мерзнути’. *Клацати на рахівниці*: а) ‘підраховувати на рахівниці’; б) (ірон.) ‘працювати рахівником’ [67, IV, 177].

II.3.1.6. Відтворювати звуки стуку коліс поїзда по рейках: *калат* → *калат-а-ти* (Бчк., Топ.); пор. у літературній мові *калатати* ‘часто і сильно бити, стукати чим-небудь; видавать звуки, схожі на стук калаталом’; ‘сигналізувати дзвоном, биттям об щось; дзвонити’; ‘т. с., що *калататися* (про серце)’ [67, IV, 75].

II.3.1.7. Відтворювати звуки ударів сокирою: *дз’ог* → *дз’ог-а-ти* (В., Рп.); *ц’ок* → *ц’ок-а-ти* (Ос.); *ц’оп* → *ц’оп-а-ти* (Тур., Уж.); *цук* → *цук-а-ти* (Сер.) – діалектні звуконаслідувальні дієслова, що не мають паралелей; *ц’ук* → *ц’ук-а-ти* (Блб., Двп., Кр., Нжб.).

Пор. у літературній мові *цукати* ‘бити, стукати чимось об щось’; ‘легко стукати, роблячи якусь роботу’. Вживаються зі словом сокира: ‘рубати, тесати (без зусиль)’; ‘працювати мотикою (без зусиль)’; бити клювом; клювати (про птахів)’; ‘бити об щось, стукати’ [67, XI, 253]; див. *цукати* у тому ж значенні [40, 1058; 73, IV, 92]. Пор. також *цукати* ‘рубати сокирою або ножем’ [7, 384]; ‘(ірон.) бити слабо, дрібно наколоти, легко рубати’ [41, 578]; ‘працювати мотикою, обробляти рослини і розпушувати під ними ґрунт вперше’ [35, 32; 23, IV, 439]; ‘т’апати’ [70, I, 218]. *Ц’уп* → *ц’уп-а-ти* (Воют., Люб., Т.) – вузьколокальне звуконаслідувальне дієслово.

II.3.1.8. Відтворювати звуки чиркання в сірникову коробку: *чер’к* → *чер’к-а-ти* (Люб., Яв.); пор. у літературній мові *черкати* ‘торкатися до чого-небудь під час руху (залишаючи на ньому слід, межу)’; ‘терти чимось твердим об щось тверде’; перен. ‘осявати краї якихось

предметів (про світло, промені)»; ‘дряпати чимось по чому-небудь’; ‘пролітаючи над чимось, торкатись його поверхні’; ‘проводити чимось гострим по чому-небудь, зрізаючи, розрізаючи, розпорювати, різати’; ‘розтинати крилами повітря під час польоту (про птахів)’; розмов. ‘перекреслювати написане; викреслювати щось у ньому’; розмов. ‘поспішно писати, записувати що-небудь’; розмов. ‘багато пити’ [67, XI, 309].

Чир’к → *чир’к-а-ти* (Б., В.); *чіх* → *чіх-а-ти* (Сер.); *швер’к* → *швер’к-а-ти* (Двп.); *шворк* → *шворк-а-ти* (Блб., К., Чрн.).

Для *чіхати*, *шверкати* паралелей у лексикографічних джерелах не виявлено.

П.3.1.9. Відтворювати звуки механізмів, що випускають газ, пару: *фух* → *фух-а-ти* (Тур., Уж.), *чах* → *чах-а-ти* (К., Нжб., Чрн.), *чух* → *чух-а-ти* (Т.).

У підгрупі **наслідувань звуків, що супроводжують дії людини на рідину (воду)**, модель *З+-а-(ти)* функціонує в 30-и словотвірних гніздах.

П.3.1.10. Відтворювати звуки сплеску води від падіння в неї якогонебудь предмета: *бул’б* → *бул’б-а-ти* (Блб., Двп., Кр., Чрн.; Бчк., Нжб, Топ.; Люб., Т., Яв.; Тур., Уж.); *бул’х* → *бул’х-а-ти* (Воют.); *бр’ух* → *бр’ух-а-ти* (Люб.), відповідників не знайдено.

П.3.1.11. Відтворювати звуки, що утворюються в результаті раптового виливання води (відразу у великій кількості): *бавх* → *бавх-а-ти* (Воют., Пот.); *бовх* → *бовх-а-ти* (К.); пор. *бовхати* ‘валити (про дим)’ [67, I, 61]; *джух* → *джух-а-ти* (Кр.; див. також [44, 59]; ‘т. с.’ [60, I, 211] ще в значенні ‘штовхати’); *жбех* → *жбех-а-ти* (Блб., Нжб.); *жбевх* → *жбевх-а-ти* (Тур., Уж.; зафіксоване також [40, 218]); *жбух* → *жбух-а-ти* (Б., В., Рп.; пор. *жбухати* ‘т. с.’ [24, I, 476]); *жбых* → *жбых-а-ти* (Б., В., Рп.); *жух* → *жух-а-ти* (Двп.); *збух* → *збух-а-ти* (Сер.); *шух* → *шух-а-ти* (Тур., Уж.).

Дієслова *бавхати*, *бовхати*, *джухати*, *жбехати*, *жбевхати*, *жбухати*, *жбыхати*, *жухати*, *збухати*, *шухати* – відономатопетичні дієслівні діалектні утворення, характерні для Карпатського ареалу.

П.3.1.12. Відтворювати звуки, що утворюються від ударів по поверхні води або іншої рідини: *бовт’* → *бовт-а-ти* (Др., К., Нжб., Чрн.); пор. *бовтати* ‘чіпати течію’, ‘стрибати у воду’ [44, 17]; ‘бовтати (про рідину)’ [66, 228]; ‘збовтувати, розмішувати’, ‘говорити, калякати, базікати’ [40, 35]; ‘бовтати (про воду)’ [73, I, 52]; ‘сплескувати’ [73, I, 107]; ‘збовтувати (про рідину)’ [73, I, 73]; ‘збовтувати, збовтати,

бовтати' [6, 14]; 'базікати, мутити якусь рідину' [62, 107]; 'збовтувати' [24, I, 79]; 'базікати' [70, I, 21]; 1) (про рідину) 'збовтувати'; 2) 'стрибати у воді'; 3) 'бовтати' [60, I, 61]; *хл'ан* → *хл'ан-а-ти* (Люб., Яв.); *шл'уп* → *шл'уп-а-ти* (Б., В., Рп.; М., Тур., Уж.; пор. також [86, 244]).

П.3.1.13. Відтворювати звуки шумного пірнання: *бл'овц* → *бл'овц-а-ти* (Б., В., Рп.); *бл'ух* → *бл'ух-а-ти* (Люб.); *бовх* → *бовх-а-ти* (Тур., Уж.); *чубовк* → *чубовк-а-ти* (К.); *чубовс* → *чубовс-а-ти* (Двп.); *чубурс* → *чубурс-а-ти* (Блб.); *шл'убовк* → *шл'убовк-а-ти* (Д.); *шубовх* → *шубовх-а-ти* (Др.); пор. *шубовкнути* 'несподівано (ненавмисне) впасти у воду', 'вгрузнути у в'язкій масі' [47, 70]; *шубовт* → *шубовт-а-ти* (Р.); зафіксоване також [40, 1100] 'т. с.'; *шубовс* → *шубовс-а-ти* (Бар.); *шубовц* → *шубовц-а-ти* (Ос.); *шл'убовц* → *шл'убовц-а-ти* (Б., В., Рп.); *шубовст* → *шубовст-а-ти* (Нжб.).

У літературній мові *шубовстати* уживається в значеннях: 'кидатися, падати, пірнати у воду, роблячи сплеск; падати взагалі, видаючи глухий звук, плюхатися' [67, XI, 555]. Відономатопоетичні дієслова *бл'овцати*, *бл'ухати*, *бовхати*, *чубовкати*, *чубовсати*, *чубурсати*, *шл'убовкати*, *шубовкати*, *шубовсати*, *шл'убовстати* є вузьколокальними діалектними утвореннями.

П.3.1.14. Відтворювати звуки ловлі риби руками: *лап* → *лап-а-ти* (Блб., Бчк., Воют., Ос., Топ., Уж.); пор. *лапати* 'ловити, хапати'; 'прилипати, приставати'; 'запалювати'; 'чіпати руками'; 'торкатися' [53, IV, 14]. *чап* → *чап-а-ти* (Яв.); пор. *чапати* 'чіпати, зловити' [60, II, 362]. Пор. у літературній мові *лапати* 'чіпати, схопити щось руками'; 'навпомацки розшукувати що-небудь у темряві'; 'розпізнавати що-небудь навпомацки'; діал. 'хапати, ловити' [67, IV, 447]; *лапати* 'торкати, мацати, хапати рукою' продовжує псл. *lapati* 'хапати, ловити', *lapiti* 'схопити, спіймати', яке виводиться зі звуконаслідування *lap*; вважається також ітеративом від незасвідченого дієслова *lopiti [38, III, 193].

У підгрупі наслідувань звуків стуку, тріску, скрипу, шуму, ударів, падінь, що утворюються внаслідок дій людини модель *З+-а-(ти)* репрезентують 24 відономатопоетичні дієслівні утворення.

П.3.1.15. Відтворювати звуки сильного удару в щось або чимось: *бах* → *бах-а-ти* поширене на всій досліджуваній території в інших говорах; пор.: *бахати* 'бахати', 'бити, стукати, хлопати' [66, 117]; *бахати* 'стріляти', 'впасти, гепнутися' [24, I, 34]; *бабах* → *бабах-а-ти* 'про сильніший удар' (там само).

Пор. літературне *бахати* ‘утворювати гучні короткі звуки; стріляти’ [67, I, 113].

Бевх → *бевх-а-ти* (Люб., Топ.; Яв., Чрн., К.; [44, 10]); пор. *бевхати* ‘про удари косою’ [18, 390], також ‘ударяти у дзвін, дзвонити, бухати’ [66, 125]; пор. *бевхати* ‘вдаряти глухо’ [24, I, 36]. *Бех* → *бех-а-ти* (Бчк., Др., Сер., Тур., Уж., Ос., Рп., Б., В., Т., Яв.); пор. в ін. говорах *бехати* ‘стукати, бухати’ [68, 183]; ‘сильно вдарити’ [53, I, 26]; ‘стукати сильно; падати із шумом; бити міцно’ [6, 12]; ‘гряхати’ [70, I, 87].

Пор. також літературне *бехати* ‘важко падати’, ‘сильно бити, ударяти’ [67, I, 164]; ‘робити що-небудь із шумом: стукати, падати, бити, стукнути, впасти, ударити’ [24, I, 54].

Бебевх → *бебевх-а-ти* (Б., Люб., К., Рп., Т., Уж., Чрн., Яв.), зафіксоване також [51, I, 26] ‘т. с.’; *бебех* → *бебех-а-ти* (Бчк., Др., Топ., Уж., Яв. ін.); *гах* → *гах-а-ти* (Двп., К., Рп., Люб.).

Для редуплікованих дієслів *бебевхати*, *бебехати* і дієслова *гахати* паралелей не знайдено.

II.3.1.16. Відтворювати розмірені, переривчасті звуки внаслідок ударів, пострілів (про мотор, кулемет та ін.): *бабах* → *бабах-а-ти* зафіксоване на всій досліджуваній території; зафіксоване також *бабахати* ‘стріляти, ударити сильно’ [66, 52]. Пор. літературне *бабахати* ‘створювати сильні низькі переривчасті звуки’, ‘стріляти’, ‘сильно бити, вдаряти, кидати’ [24, I, 13; 67, I, 75].

Бухт → *бухт-а-ти* (Др.) ‘про постріли’; *гр’ан* → *гр’ан-а-ти* (Яв.) ‘про постріли’; *гр’ах* → *гр’ах-а-ти* (Б., В., Рп., Ос.) ‘про постріли’. *Тарах* → *тарах-а-ти* на всій досліджуваній території. Звуконаслідувальні дієслова *бухтати*, *гр’анати*, *гр’ахати* – специфічні вузьколокальні діалектні утворення.

II.3.1.17. Відтворювати звуки стуку в двері: *клоп* → *клоп-а-ти* (Уж.); *кл’оп* → *кл’оп-а-ти* (Т.); *кл’умп* → *кл’умп-а-ти* (Тур.); *кл’уп* → *кл’уп-а-ти* (Т.); *ковт* → *ковт-а-ти* (Б., В., Рп., Ос., М.). Пор. *ковтати* ‘бити молотком у залізо’, ‘стукати’ [60, I, 363].

Пук → *пук-а-ти* (Люб., Соп., Яв.; див. також [16, 253]). Усі наведені відономатопоетичні дієслова зі значенням ‘відтворювати звук стуку в двері’ є діалектизмами.

II.3.1.18. Відтворювати звуки, що утворюються в результаті шумного падіння: *бавх* → *бавх-а-ти* (Уж.). Пор. *бавхати* ‘сильно вдаряти, вдаряти з тріском’ [60, I, 363]. *Бевх* → *бевх-а-ти* (Б., В., Рп.); пор. 2.3.1.15 в іншому значенні; *гап* → *гап-а-ти* (Двп.) – вузьколокальне утворення. *Гегеп* → *гегеп-а-ти* (Бчк., Др., Топ.), джерелами не засвідчено. *Герген* → *герген-а-ти* (Рп.), паралелей в інших говірках і літературній мові не знайдено.

Геп → *геп-а-ти* вживається на всій досліджуваній території; пор. у літературній мові *гепати* ‘бити, стукати по чомусь’; ‘бити кого-небудь або щось’; ‘т. с., що гепатися’; ‘кидати з шумом’ [67, II, 53]; ‘гуркотіти’ [73, I, 166].

Гоп → *гоп-а-ти* (Двп., К., Нжб., Чрн.) – вузьколокальний діалектизм. *Греп* → *греп-а-ти* (М., Уж.); пор. *грепати* ‘сильно вдаряти, падати з шумом’ [35, 492]. *Грох* → *грох-а-ти* (М., Ос., Тур., Яв., [38, I, 602]).

Гугуп → *гугуп-а-ти* (Двп., Кр., Люб.; СУМом зафіксована лише нередуплікована форма).

Гуп → *гуп-а-ти* (Б., В., Рп., М., Ос., Тур., Уж.; Блб., К., Чрн.), поширено в інших говорах і є нормою української літературної мови; пор. *гупати* ‘видавати глухий стукіт, шум при ударах, поштовхах, розривах’; ‘з шумом ударяти, бити по чому-небудь’; ‘важко з шумом падати’ [67, II, 195].

Реп → *реп-а-ти* (Б., В., Рп.; Тур., Уж.) – вузькодіалектне відономатопоетичне дієслівне утворення. *Тевк* → *тевк-а-ти* (Бчк., Др., Топ.); пор. *тевкати* ‘ударяти, ударити об землю’; *тевкнути собов* ‘з розгону власти’ [60, II, 282].

П.3.1.19. Відтворювати звуки тупоту: *дуб* → *дуб-а-ти* (Блб., Двп., К., Нжб., Чрн., Яв.); *дуп* → *дуп-а-ти* (Д., Ос., Т., Уж.) – дзвінкі варіанти до поширенішого *тупати*. *Талап* → *талап-а-ти* (Д., Ос., Люб., Тур., Т., Яв.); пор. *талапати* ‘виробляти характерні звуки під час ходіння в розтоптаному взутті’ [67, X, 27], а також *талапати* ‘видавати звук, який виникає від падіння чого-небудь у рідину, плескати чим-небудь рідким’; ‘мутити воду, плескаючи по ній’, ‘бруднити, поганити брудом або взагалі чимось рідким’ [24, IV, 244]. — Пор. п. *talapać się* ‘плескатися, хлюпатись у воді’ [38, V, 507].

Тал’ап → *тал’ап-а-ти* (М., Сер., Кр., Воют.); пор. *тал’апати* ‘плескатися, збовтувати рідину’ [40, 945] – м’який варіант до попереднього утворення.

Топ → *топ-а-ти* (Б., В., Д., Ос., Рп., Сер., Тур., Уж., Двп., Кр., Яв.); пор. *топати* ‘йти’ [67, X, 194]; має паралелі в інших слов’янських мовах – пор. р. *тонать*, бр. *тонаць*, п. *topotać się* ‘дрижати (від страху, тривоги)’, ч. *t’opati* ‘крокувати’, вл. *topotas* ‘тупати’, болг. *топот* ‘тупіт’ — псл. *top-*, пов’язане чергуванням голосних з *tep-*; — звуконаслідувальне утворення, пор. лтс. *tapu, tapu* ‘туп-туп’; лит. *tapuoti* ‘т.с.’ пор. також фін.-уг. *tap* ‘бити, штовхати’, самодійське *tap* ‘т.с.’, тат. *taptamak* ‘топтати’ *tap-tap* ‘туп-туп’ [38, V, 598].

Також *т’оп* → *т’оп-а-ти* (К., Нжб., Т., Чрн.); пор. *топати* ‘йти поволі, мляво, нерівно; переносн. – їсти жадібно, з великим апетитом’ [11, 35].

Туп → *туп-а-ти* (Б., В., Рп., Ос., Тур., Уж., Д., Кр., Люб., Яв.).

Пор. у літературній мові *тупати*: ‘бити ногою в підлогу, землю’; ‘стукати ногами під час ходіння’; розмов. ‘йти, ходити взагалі’; ‘переступати з ноги на ногу (на одному місці)’ [67, X, 320]; зафіксовано також іншими джерелами в значенні ‘стукати ногою’ [73, IV, 92]; ‘притупувати’ [70, I, 93]. Для дієслова *тупати* ‘бити ногами об землю; ходити, бути на ногах; топтатися’ засвідчені паралелі в інших слов’янських мовах — пор. р. *тупать*, бр. *тупаць*, п. *tupać*, вл. *tupać*, нл. *tupas*, болг. *тупам* ‘бити, стукати, тупати’, м. *туна* ‘т.с.’; — псл. *tupati* ‘стукати ногами, ступати; бігти риссю’ — звуконаслідувальне утворення, паралельне до *topati, tepati* [38, V, 676].

Т’уп → *т’уп-а-ти* (К., Нжб., Чрн.). У лексикографічних джерелах зафіксовані такі значення *тупати*: ‘бігти, нешироко ступаючи, дрібною риссю (про тварин)’; ‘швидко йти або поволі бігти маленькими кроками (про людей)’; рідше ‘йти поволі, над силу плентатися’ [67, X, 344]; ‘бігти’ [73, I, 59]; ‘дрібнотіти (про дітей)’ [38, 996]; ‘йти потихеньку’ [7, 360]. Для дієслова *тупати* ‘бігти дрібною риссю; швидко йти або повільно бігти; йти повільно, плентатися’ — пор. бр. *цупаць* ‘боязливо ступати (про дітей); падати задом (про дітей); повільно йти’, п. *сіпураць* ‘злегка ударяти, дрібно сікти’, ч. *t’upat* ‘дрібно сікти’ — афективне звуконаслідувальне утворення, пов’язане з *тупати*; пом’якшення початкового приголосного, на думку В. Махека, відображає здрібнілість дії [38, V, 694].

Чмовх → *чмовх-а-ти* (Ос, Уж.) — вузьколокальне утворення. *Човг* → *човг-а-ти* (Двп., Воют., Т.); пор. *човгати* ‘терти, скребти по якійсь поверхні, утворюючи шум, шерех’; ‘йти, ходити поволі; ледве піднімаючи ноги, плентатися’ [67, XI, 347], а також *човгати* ‘човгати’ [73, IV, 207] і ‘човгаючи йти; йти поволі’ [24, IV, 467]. *Чух* → *чух-а-ти* (Тур.), *чвовг* → *чвовга-ти* (Блб.) — в інших говорах і літературній мові паралелей не мають.

Суфікс *-а-* приєднується до звуконаслідувальних дієслів в основному аглютинативно. Засвідчене також усічення кінцевого голосного основи: пор. *пуку+а-(ти)* → *пук-а-ти* ‘стукати в двері’.

Більшість моделей *З+а-(ти)* утворює дублетні форми з моделлю *З+-ка-(ти)*, про що буде сказано нижче.

Дублетні форми не утворюються від звуконаслідувань, що закінчуються на *-к-*: *цвак-а-ти*, *ц’вик-а-ти*, *швік-а-ти*, *шл’ук-ати*, *шйак-а-ти*, *ц’мак-а-ти* і т. д. Модель *З+а-(ти)* у групі наслідувань звуків, що супроводжують дії, рухи людини і тварин, найбільш продуктивна.

У лексико-семантичній групі **наслідувань звуків тварин** модель *З+а-(ти)* репрезентує 41 дієслівний дериват.

Відтворювати звуки тварин

Відтворювати звуки ссавців:

П.3.1.20. Відтворювати звуки дзявкання щенят: *дз'ав* → *дз'ав-а-ти* (К., Чрн.). У літературній мові відома лише модель *З+-ка-(ти)*, тоді як у говорах представлені обидві моделі. *Дз'ан* → *дз'ан-а-ти* (К., Кр.; В., Б., Рп.), паралелей у доступній літературі не виявлено.

Відтворювати звуки домашніх птахів:

П.3.1.21. Відтворювати звуки гелготу гусей: *тата* → *тата-ати* (у всіх українських говорах Карпат; див. також [16, 212]), пор. *татами* ‘(про голос качок) крякати’ [60, I, 155]. *Тете* → *тетати* (Бчк., Вор., Воют., Др., Кр., Нжб., Т., Топ., Чрн., Яв.; див. також [53, 168; 86, 161]); пор. *тетати* ‘кричати по-гусячи’ [35, 502]. Можна припустити: 1) що відономатопоетичні діалектні дієслівні деривати *тагати* і *тегати* утворені шляхом накладання від власне ономатопоів: *тата+a(ти)* → *тагати*, *тега+a(ти)* → *тегати*;

2) звуконаслідувальні дієслова утворені за моделлю, яку можна назвати нульовою, оскільки вони становлять ономотоп *тата* + інфінітивний суфікс *-ти* (також *тега+-ти*) – *З+-нуль-(-ти)*.

У літературній мові модель із звуконаслідувальними *тата-* і *тега-* не функціонує. У досліджуваних говорах поширені дієслівні утворення: *тарг* → *тарг-а-ти* (К.), *тігі* → *тіг-а-ти* (Двп.; зафіксовано також [17, 1001]); *тйаг* → *тйаг-а-ти* (К., Нжб.); *д'аг* → *д'аг-а-ти* (Блб., Двп.) ‘про качок’; *д'арг* → *д'арг-а-ти* (форма поширена за допомогою інфікса *-р-* у тих же говорах), що є специфічними діалектними утвореннями, паралелей для них у лексикологічних та лексикографічних матеріалах не знайдено.

П.3.1.22. Відтворювати звуки кудкудакання курки: *кокодак* → *кокодак-а-ти* (Ос.) і форма, розширена інтерфіксом *-р-*, у тих же боржавських говірках; *коркодак* → *коркодак-а-ти* (Ос.); *коткодак* → *коткодак-а-ти* (Б., Блб., В., Двп., Р., Т.); *котодак* → *котодак-а-ти* (К., Чрн.; див. також [35, 49]); *куткудак* → *куткудак* → *куткудак-а-ти* (М., Тур., Уж., Б., В., Рп.; див. також [35, 49]); *кудкудак* → *кудкудак-а-ти* (на всій досліджуваній території, в інших українських говорах і літературній мові; див. [67, IV, 384; 7, 301; 18, 429; 24, II, 319; 73, I, 157]); зафіксоване також дієслово *кодкодати* ‘т. с.’ [24, II, 263].

П.3.1.23. Відтворювати звуки кудкудакання квочки: *кл'омб* → *кл'омб-а-ти* (Двп.); *кломп* → *кломп-а-ти* (Б., В., Рп.); *клонк* → *клонка-ти* (Др.); *кл'онк* → *кл'онк-а-ти* (Чрн.; зафіксоване також [16, 226; 53, IV, 35]) – вузькодіалектні відономатопоетичні дієслівні деривати.

П.3.1.24. Відтворювати звуки кукурікання півня: *какаріку* → *какарік-а-ти* (Двп., К., Чрн.; [24, IV, 208]); *кукуріт* → *кукуріт-а-ти* (Бчк., Др., Кр., Топ.; [16, 219]) – вузьколокальні утворення.

Кукуріку → *кукурік-а-ти* (у всіх досліджуваних карпатоукраїнських говорах; див. також [67, IV, 388; 16, 230; 24, II, 321; 40, 388; 73, II, 49]).

П.3.1.25. Відтворювати крик качок: *так* → *так-а-ти* (К., Нжб.) – вузьколокальний діалектизм.

П.3.1.26. Відтворювати ціпкання, пищання курчат: *ціп* → *ціп-а-ти* (уживається на всій досліджуваній території). У літературній мові відономатопоетичне дієслово, утворене за моделлю *З+-а-(ти)*, не функціонує.

Відтворювати звуки диких птахів:

П.3.1.27. Видавати звуки цвірінькання (про горобців): *жів* → *жів-а-ти* (Б., В., Рп.); *чвірік* → *чвірік-а-ти* (Ос); *чик* → *чик-а-ти* (Люб.); *чірік* → *чірік-а-ти* (Б., Блб., В., Двп., Др., К., Люб., Рп., Чрн.; [16, 275]); *чірвік* → *чірвік-а-ти* (К.), паралелей в літературній мові не знайдено.

П.3.1.28. Відтворювати крик сови: *пугу* → *пуг-а-ти* (Блб., Воют., Нжб., Сер., Топ., Чрн., Уж.); пор. *пугати* в літературній мові ‘кричати (про пугача або сича)’ [67, VIII, 384]; див. також *пугати* ‘кричати ‘угу’ [40, II, 787]; ‘про пугачів’, ‘про сову’, ‘сича’ [73, II, 49]; *бугу* → *буг-а-ти* (Д.), див. також [8, 171].

П.3.1.29. Відтворювати звуки скрекотіння сороки: *чик* → *чик-а-ти* (Воют.); див. також 2.3.1.27; *чехе* → *чех-а-ти* (К.) – вузьколокальні діалектні дієслівні деривати.

Відтворювати звуки комах:

П.3.1.30. Відтворювати звуки сюрчання коника: *стр’юк* → *стр’юк-а-ти* (Ос.); *фірчч* → *фірч-а-ти* (Воют.) ‘про коника’; див. [13, 477]; *цірімп* → *цірімп-а-ти* (Рп.) ‘про цвіркуна’; *ц’урк* → *ц’урк-а-ти* (Т.). Для дієслів *стр’юкати*, *цірімпати*, *ц’уркати* паралелей у доступних лексикологічних і лексикографічних матеріалах не знайдено.

П.3.1.31. Відтворювати звуки дзижчання мухи: *гымзз* → *гымз-а-ти* (Б., В., Рп.) – вузьколокальне.

П.3.1.32. Відтворювати звуки дзижчання джмеля: *жуужж* → *жуужж-а-ти* (М., Ос., Тур., Уж.); *журж* → *журж-а-ти* (Тур.) – синонімічне дієслово ‘т.с.’, розширене інтерфіксом *-р-*, джерелами не фіксується.

Відтворювати звуки земноводних:

П.3.1.33. Відтворювати звуки квакання жаб: *грег* → *грег-а-ти* (Двп.; [14, V, 29]); *тріг* – *тріг-а-ти* (Б., В., Рп.); *крек* → *крек-а-ти* (К.);

крік → *крік-а-ти* (Нжб.); *р'ап* → *р'ап-а-ти* (Двп.) 'також і про качок'. Наведені відономатопоетичні дієслівні деривати є діалектними утвореннями, раніше не фіксовані.

Утворення відономатопоетичних дієслів за моделлю *З+-а-(ти)* супроводжуються явищами аглютинації, усічення і накладання.

Суфікс *-а-ти* приєднується до звуконаслідувальних твірних основ шляхом **аглютинації** в дієслівних дериватах: *тарг-а-ти*, *гымз-а-ти*, *д'аг-а-ти*, *д'арг-а-ти*, *дз'ав-а-ти*, *дз'ап-а-ти*, *жів-а-ти*, *журж-а-ти*, *кл'омб-а-ти*, *кл'омп-а-ти*, *клонк-а-ти*, *коркодак-а-ти*, *коткодак-а-ти*, *крак-а-ти*, *крік-а-ти*, *стр'ук-а-ти*, *так-а-ти*, *тр'ух-а-ти*, *фірч-а-ти*, *чірік-а-ти*, власне ономотоп закінчується на приголосний.

Усічення спостерігається від ономотопів на голосний у дериватах: *tete+-а-ти* → *tet-а-ти* (кінцевий голосний ономотопа *e* усікається), *чехе+-а-ти* → *чех-а-ти* (також усічення *e*), *коко+-а-ти* → *кок-а-ти* (*o* усікається), *titi* → *tit-а-ти* (*i* усікається), *пугу+-а-ти* → *пуг-а-ти*, *бугу+-а-ти* → *буг-а-ти* (*y* усікається), *кукуруіку+-а-ти* → *кукуруік-а-ти*, *кукуруігу+-а-ти* → *кукуруі-га-ти* (теж усікається *y*).

Функціонують деривати, що мають **дублетні форми** з суфіксом *-ка-ти*:

дз'ав-а-ти і *дз'ав-ка-ти* ,
дз'ап-а-ти і *дз'ап-ка-ти*,
рап-а-ти і *рап-ка-ти*,
ціп-а-ти і *ціп-ка-ти*,
р'ап-а-ти і *р'ап-ка-ти*.

Накладання наявне в дієслівних дериватах:

тага+-а-ти → *тагати*,
тега+-а-ти → *тегати*.

Відтворювати звуки, що супроводжують різні стани, явища

У лексико-семантичній групі звуконаслідувань станів, явищ моделі *З+-а-(ти)* представляють 14 дієслівних дериватів.

П.3.1.34. Відтворювати звуки капання: *кап* → *кап-а-ти* (на всій досліджуваній території); пор. *капати* 'т.с.' [67, IV, 92]; *ц'ап* → *ц'ап-а-ти* (Б., В., Рп., Ос., Сер., Тур., Уж., Воют., Люб., Яв.) 'про дощ', 'давати по краплі молока (про корову, вівцю)'. Пор. *цяпати* в літературній мові (з прим. діал.) 'черпати, набирати потроху'; 'доїти'; 'крапати'; 'бити, вдаряти' [67, XI, 255].

У лексикографічних джерелах зафіксовані ще значення: *цяпати* 'крапати, впускати по одній краплі'; 'доїти' (про корову) [40, 1058]; 'доїти корову, козу або вівцю' [64, 41].

П.3.1.35. Відтворювати звуки витікання води тонким струменем: *дз'ур* → *дз'ур-а-ти* (Д., Вор., К., Чрн.); пор. *дз'урчало* ‘джерело’ [36, 254]. Відономатопоетичне дієслово *дз'урати* є власне діалектним утворенням.

П.3.1.36. Відтворювати звуки легкого шуму (шелесту листя, трави, сухих стебел): *шурх* → *шурх-а-ти* (Двд., Чрн.). Пор. літературне *шуркати* ‘видавати легкий шум; шелестіти (про траву, листя і т.д.)’; ‘швидко рухатися у різних напрямках куди-небудь’; ‘швидко падати куди-небудь’; ‘провалюватися в щось сипке (переважно ногами, руками)’ [67, XI, 567].

Шолоп → *шолоп-а-ти* (Бчк., Топ.); пор. *шолопати* діал. ‘човгати по чому-небудь, утворюючи звуки, що шарудять’ [67, XI, 509], а також *шолопати* ‘ритися, копатися (про курей)’ [57, II, 386].

П.3.1.37. Відтворювати звуки миттєвого спалаху полум'я: *бовх* → *бовх-а-ти* (Ббп.); див. також (про дим) ‘валить’ [60, I, 8]; *навк* → *навк-а-ти* (Т.); *навх* → *навх-а-ти* (Яв.); *палк* → *палк-а-ти* (Д., Ос., Рп.); *сав* → *сав-а-ти* (Уж.); *сарк* → *сарк-а-ти* (М.); пор. *саркати* ‘сердито говорити’; пор. пол. *sarkać* ‘т.с.’ [60, II, 204]; *фарк* → *фарк-а-ти* (Воют., Яв.); див. також [18, 477] ‘т.с.’; *фох* → *фох-а-ти* (Пдг.); *фух* → *фух-а-ти* (Двп.); *фурх* → *фурх-а-ти* (Тур.). Дієслово *фурхати* з основою, розширеною інтерфіксом *-р-*, синонімічне до дієслова *фухати*.

Усі відономатопоетичні дієслівні утворення П.3.1.37 – вузьколокальні діалектні явища.

Відтворювати звуки фізіологічних процесів людини

Найменша кількість репрезентантів моделі *З+-а-(ти)* відзначена в лексико-семантичній групі **наслідувань звуків фізіологічних процесів людини і тварин** – 12.

П.3.1.38. Відтворювати звуки хухання (при зігріванні рук): *хох* → *хох-а-ти* (Б., В., Д., К., Нжб.); *хух* → *хух-а-ти* (Б., В., Двп., К., Рп.). Паралелей не знайдено.

П.3.1.39. Відтворювати звуки смоктання: *циц'* → *циц'-а-ти* (Б., В., Рп.); *ц'он'* → *ц'он'-а-ти* (Ос., Тур.). Дієслова *циц'ати*, *ц'он'ати* вузьколокальні, утворюють дублетні форми *З+-ка-ти* (див. П.3.2.69).

П.3.1.40. Відтворювати звуки чихання: *ганчих* → *ганчих-а-ти* (Ос.); *ганціх* → *ганціх-а-ти* (Б., В., Рп.); *чмих* → *чмих-а-ти* (Нжб., Топ.), також і в значенні ‘сміятися’.

П.3.1.41. Відтворювати звуки плямкання (губами) при жуванні їжі: *н'ам* → *н'ам-а-ти* (Люб., Яв.); *хл'амп* → *хл'амп-а-ти* (Бар.),

ц'мак → *ц'мак-а-ти* (Люб., Воют.); *чам* → *чам-а-ти* (Бар., Др., Нжб., Топ.); *чамп* → *чамп-а-ти* (Ос.); *чап* → *чап-а-ти* (Блб., Двп., К.). У цій лексико-семантичній групі суфікс *-а(ти)* приєднується до звуконаслідувальної основи способом аглютинації.

Проаналізований матеріал дає можливість зробити висновок про те, що модель *З+-а-(ти)*, яка утворює відономатопоетичні дієслівні деривати, продуктивна в говорах у всіх досліджуваних лексико-семантичних групах. Продуктивні відономатопоетичні деривати, утворені за цією моделлю, функціонують і в інших українських говорах та літературній мові.

2.3.2. Словотвірна відономатопоетична модель *З+-ка-(ти)*

Звуконаслідувальні дієслова спільнослов'янської словотвірної моделі *З+-ка-(ти)*, як і *З+-а-(ти)* належать до найдавнішого шару слов'янської лексики.

Елемент *-к-* в суфіксі *-ка-(ти)* по-різному інтерпретується лінгвістами. Т. М. Возний, Й. Зубатий [26], М. С. Ковальов, П. П. Чучка [211], В. І. Лавер, К. М. Лук'янюк [58], В. Махек [255], В. В. Німчук [167], І. Д. Пагіря [170], Ф. Славський [266] вважають *-ка-* окремим суфіксом.

О. І. Коряковцева називає елемент *-к-* в суфіксі *-ка-(ти)* “асемантичним будівельним елементом” [146, 43]. О. Л. Лагутова – інтерфіксом: “безпосередньо від звуконаслідувань дієслова утворюються за допомогою суфікса *-а(ть)*: *бабах* → *бабах-а-ть*. До основ на *голосний та j* він приєднується за допомогою інтерфікса *-к-*” [155, 15].

Аргументоване пояснення безпосереднього процесу виникнення, розвитку і становлення *-ка-* подає в своєму дослідженні Д. Боранича “Мова, – пише автор, – охоче скорочує редульковані інтер'екції, щоб вони були схожими на звичайні мовні корені” [242, 36]. Такі скорочені інтер'екції є в дієсловах: грец. *χρεχω*, лат. *croc-o*, нім. *kreken*, *kicken*, лит. *krok-iu*, стсл. КРАК-А-ТИ і т. д. Із редулькованої інтер'екції утворився корінь *kek*, *-к-* втратив свій інтер'екційний характер, він відділився від крику. Це могло трапитися тому, що в мовах існує багато односкладових інтер'екцій. У деяких мовах такий *-к-* почав сприйматися як останній звук кореня, наприклад, у грец. *χρεχω*, а в слов'янських мовах спочатку розвинувся детермінатив, а потім – суфікс. Цей розвиток відбувався так: до односкладних коренів, які починалися на *k* і які виникали внаслідок скорочення редулькованих коренів, почали приєднуватися детермінативні приголосні. Напр.: слов. *kav-r-ati*, пол. *kre-r-ać*, чеськ. *kňou-r-ati*, слов. *krul-iti* і т. д. Коли виникли пари *kav-k-ati* і *kav-r-ati*, *-к-* почав сприйматися як детермінатив (за аналогією до *l*, *r*, які вже були детермінативами). Коли *-к-* отримав таку функцію, він почав приєднуватися до кореня, який не починався на *-к-*. Д. Боранич вважає, що *-к-* почав приєднуватися до ономатопоетичних інтер'екцій з початковим *g* (*gra-k-ati*), а пізніше – і

до інших коренів (*bu-k-ati*, *me-k-ati* і т.д.). Звук *-k-*, таким чином, став продуктивним елементом і тому з детермінатива перетворився на суфікс. Виходячи з самої природи оноματοпоетичних інтер'єкцій, якими передаються звуки, в суфіксі *-ka-*, зазначає Д. Боранич, легко розвинулося значення 'відтворювати звук'. Напр. *ga-ka-ti* 'відтворювати звук (голос) *gaga*'; *mukati* 'відтворювати звук *mu*' і т. д." [242, 37].

Суфікс *-ka-* зберіг значення демінутивності ще з часів, коли перебував у складі повної редуплікації (*kre-kre*) (оскільки з повторенням якоїсь мовної конструкції виражається інтенсивність, демінутивність). Це виявляється в утворенні дієслів зі зменшувальним значенням, напр. *gur-k-ati* (зменшувальне) і первинне *gurati* (штовхати), *govor-k-a-ti* – первинне *govoriti*. Суфікс *-ka-* міг легко виникнути з оноματοпоетичних інтер'єкцій, де редуплікація є звичайною, а потім уже міг приєднуватися до неонормативних коренів [242, 36-38].

Таким чином, Д. Боранич довів, що елемент *-k-* має свою семантику Цей елемент пройшов шлях еволюції від детермінатива до продуктивного суфікса. Твердження О. І. Коряковцевої, О. Л. Лагутової (див. вище), що *-k-* – асемантичний будівельний елемент, або ж інтерфікс, нам видаються сумнівними, їх спростовують дослідження Д. Боранича.

Демінутивне значення суфікса *-ka-* збереглося в деяких дієсловах у говірках Закарпаття, пор. *грабати* (*грепти*, *грепти*) з нейтральним значенням дії і *гран-ка-ти* зі зменшувально-пестливим. На території Мараморощини і Боржавщини *гранкати* 'гребти сіно, листя' та ін. уживається з нейтральним значенням дії, а в усіх інших говорах Закарпаття носії діалекту сприймають *гранкати* зі зменшувально-пестливим значенням, а з нейтральним – дієслово *грабати* (*грепти*, *грепти*) [154, 148; 467, 132-133].

У південнослов'янських мовах (македонській, сербській, хорватській) суфікс *-ka-* має експресивно-обмежувальне значення. М. Ковальов в українських діалектах зафіксував дієслівні пари *льопати* – *льоп-ка-ти*, *лизати* – *лизь-ка-ти* і т. д. Дослідник відзначив, що близькість цієї групи лексики української мови з відповідними розрядами слів у македонській, сербській, хорватській мовах є свідченням спільнослов'янського походження суфікса *-ka-*. Пор. макед. *рска*, *цивка*, *врка*, *швркне* і укр. *прискати*, *тівкати*, *чвіркати*, *шваркнути* [138, 175].

У південних і східних слов'ян розряд звуконаслідувальних дієслів багато в чому збігається між собою, чим підтверджується його давність, і І. М. Ковальов висуває гіпотезу, що, судячи з усього, можна говорити, що експресивно-обмежувальне значення було характерне для суфікса *-ka-* ще в спільнослов'янській мові [138, 175].

В. І. Лавер, досліджуючи дієслова з суфіксом *-ka-* в закарпатських говірках, спостерігає різні ступені втрати демінутивності цим суфік-

сом. У цьому процесі могла зіграти певну роль аналогія до дієслів із суфіксом *-ка-* нейтрального значення, яких у закарпатських говірках значно більше [154, 143].

Дієслівні деривати, утворені за допомогою суфікса *-ка-*, активно функціонують в українських говорах ареалу Карпат. Модель *З+ка-(ти)* продуктивніша, ніж модель *З+-а-(ти)*. Її репрезентує 345 відономатопоетичних утворень.

У лексико-семантичній групі наслідувань звуків дій, рухів людини і тварин функціонує 113 дієслівних відономатопоетичних утворень моделі *З+ка-(ти)*, 14 з них мають паралельні форми з моделлю *З+-а-(ти)*.

Суфікс *-ка-(ти)* валентний до звуконаслідувальних основ на приголосний і на голосний.

П.3.2.1. Відтворювати звуки стьобання батогом: *кл'оц* → *кл'оц-ка-ти* (Тур.), *лус'* → *лус-ка-ти* (В., Рп.); *трас* → *трас-ка-ти* 'про стьобання батогом з наконечником' (К., Р.). *Траскати* 'ляскати' має паралелі в інших слов'янських мовах — п. *trzaskać*, схв. *trâs* 'для передачі звуку від удару, падіння предмета', *träskati* 'стукати, ударяти'; — звуконаслідувальне утворення, пов'язане з *тріскати*, *тряскати* [38, V, 622].

Засвідчені також *т'ух* → *т'ух-ка-ти* (В., Б., Рп., Ос.), *фл'ос-ка-ти* (Др.); *фл'ац* → *фл'ац-ка-ти* (Ббп.); *чвах* → *чвах-ка-ти* (Чрн.); *швах* → *швах-ка-ти* (Люб.); *швер'* → *швер'-ка-ти* (Вбп.) також і 'про звук чиркання сірником у коробку'. Звуконаслідувальні основи *т'ух-*, *швах-*, *чвах-* утворюють дієслівні деривати також і з суфіксом *-а-ти*.

П.3.2.2. Відтворювати звуки кісьби: *чах* → *чах-ка-ти* (Бск., К., Нжб., Чрн.) 'про звуки гостріння коси'; *чахкати* [67, XI, 284], див. 2.3.2.9; пор. *чахкати* 'злегка крякати (про качок)' [49, 229]. *Чмах* → *чмах-ка-ти* (Топ.); *чох* → *чох-ка-ти* (Вор.); *швир* → *швир-ка-ти* (Двп.); пор. *швиркати* 'про дзвінкий шум'. Швиркає коса [24, I, 489]; *швіт'* → *швіт'-ка-ти* (Б., В., Рп.). Дієслова *чмахкати*, *чохкати*, *швіт'кати* 'про звуки кісьби' є вузьколокальними діалектними утвореннями.

П.3.2.3. Відтворювати звуки удару сокирою: *ц'оп* → *ц'оп-ка-ти* (Тур.) 'злегка рубати сокирою'. *Ц'уп* → *ц'уп-ка-ти* (Воют., Б., Топ.); пор. *цюпкати* 'тараторити', перен. 'тріщати'; 'дріботити (про ходу)', 'часто і дрібно стукати' [40, 1058]. Для звуконаслідувальних дієслів *ц'опкати* і *ц'упкати* 'відтворювати звуки удару сокирою' відповідників не знайдено.

П.3.2.4. Відтворювати звуки дзвону, брязкоту металу, скла: *бр'ам* → *бр'ам-ка-ти* (К., Двп., Чрн.), див. також [66, 309]; *бр'аз* → *бр'аз-*

ка-ти (Люб., Соп., Яв.), див. також [7, 62; 40, 46; 71, 131; 70, II, 25; 73, I, 101; 24, I, 103; 67, I, 243].

Дзин' → *дзин'-ка-ти* (М., Ос., Рп., Сер., Тур., Уж; Т., Яв.); пор. *дзинькати* 'про звук упалої монети' [16, 214]; *дзін'* → *дзін'-ка-ти* (Д., Двп., Др., Кр., Чрн.), див. II.3.2.53; *дзен'* → *дзен'-ка-ти* (Воют., Нжб.); пор. *дзенькати* в літературній мові 'про короткі дзвінкі звуки при ударах' 'звуки від ударів по металу, склу і т. д.' [67, II, 66]. *Дрин'* → *дрин'-ка-ти* (Чрн.); *дрін'* → *дрін'-ка-ти* (Двп.); *цин'* → *цин'-ка-ти* (Тур.); *цін'* → *цін'-ка-ти* (Блб., Вор., Кр.) 'тільки про звуки металевих предметів'; пор. літературне *цінькати* 'про тихі пискливі звуки (про птахів)', 'робити подібні звуки (про кулі, струни і т. п.)' [67, XI, 239]. *Цвен'* → *цвен'-ка-ти* 'звук від удару у щось металеве', пор. *цвень-цвень* 'т. с., що цвірінькати', 'говорити на чужій мові, у якій багато звуків "ц", "дз"', 'говорити швидко, багато' [67, XI, 185]. *Дзелен'* → *дзелен'-ка-ти* (Двп., Нжб., К., Чрн., Уж.), пор. *дзеленькати* 'про звінкі звуки (дзвінок, скляні та інші предмети, дзвонити, дзвеніти)' [67, II, 266]. *Дзилин'* → *дзилин'-ка-ти* (Б., В., Рп., Ос., сер.), *дзвін'* → *дзвін'-ка-ти* (Т., Яв.) 'про звуки від падіння металевого предмета (про монету)'. *Цін'* → *цін'-ка-ти* (Б., В., Рп., Д., Ос., Сер.). Дієслово *цін'кати* 'про звуки від падіння металевих предметів' є вузьколокальним.

II.3.2.5. Відтворювати звуки різання гострими предметами (про ножиці, ніж та ін.): *кріц* → *кріц-ка-ти* (Блб.), *цін'* → *цін'-ка-ти* (Вор., К., Кр.), пор. *цінькати* зі значеннями: 'про тихі пискливі звуки (про птахів)', 'відтворювати подібні звуки (про кулі, струни та ін.)' [67, XI, 239]. *Цірін'* → *цірін'-ка-ти* (К.) 'про звуки різання тупими ножицями', *чвах* → *чвах-ка-ти* (Бчк.) 'про звуки від гостріння коси' (Чрн.), *чвин'* → *чвин'-ка-ти* (Бар.), *чирін'* → *чирін'-ка-ти* (Тур., Уж.). Дієслівні деривати *кріцкати*, *цірін'кати*, *чирін'кати*, *чвахкати* є вузьколокальними відономатопоетичними утвореннями, характерними лише для говорів Українських Карпат.

II.3.2.6. Відтворювати звуки при зіткненні твердих предметів (металевих, скляних): *дзор* → *дзор-ка-ти* (К., Чрн.), пор. *дзоркати* з приміткою західне 'дзвякати' [67, II, 266], *кл'оц* → *кл'оц-ка-ти* (Бар.), *цор* → *цор-ка-ти* (Б., В., Рп.), пор. *цоркати* 'цокати' [60, II, 358], засвідчено також [67, XI, 245] з приміткою діал. *цоркати* 'цокати' (про зуби).

II.3.2.7. Відтворювати звуки стуку коліс потягу в рельси: *калат'* → *калат'-ка-ти* (Бчк., Др., Топ.) – вузьколокальне дієслівне утворення.

II.3.2.8. Відтворювати звуки гостріння коси, ножа: *брін'* → *брін'-ка-ти* (Д.) також 'про звук удару коси в камінь'; *ц'вох* → *ц'вохка-ти*

‘про гостріння дрібних металевих предметів’ (Тур.); пор. *цьвохкати* в літературній мові ‘підганяти коней, волів і т. п., бити, хльостати їх чимось гнучким’; ‘видавати різкі свистячі звуки (про батіг, різку)’; ‘стьобати батоном, різкою і т. п., видаючи такі звуки; свистіти (про кулі)’ [67, XI, 258]. *Цігін* → *цігін’-ка-ти* ‘відтворювати звуки гостріння ножа в інший ніж’ (Сер.).

П.3.2.9. Відтворювати переривчасті розмірені звуки механізмів, що випускають пару: *пах* → *пах-ка-ти* (Б., В., Рп.); пор. *пахкати* ‘т. с.’; ‘затягуючись, випускати дим при палінні’; ‘вириватися з-під чогось, про пилюку’ [67, VI, 100]. *Пох* → *пох-ка-ти* (Д.); *т’ох* → *т’ох-ка-ти* (Снв., Соп.) діалектні вузьколокальні явища.

Трах → *трах-ка-ти* (Яв.); пор. *трахкати* в літературній мові ‘видавати різкі переривчасті звуки в результаті падіння, пострілу, вибуху або під час руху і т. п.’; ‘торохкати’; ‘стріляти’; ‘сильно з гуркотом ударяти, стукати’ [67, X, 240].

Чах → *чах-ка-ти* (К., Нжб., Чрн.); див. також ‘т.с.’ [67, XI, 284] (див. ще П.3.2.2). *Чух* → *чухка-ти* (Т., Яв.); *шчу* → *шчу-ка-ти* (Ос., Сер.); *фу* → *фу-ка-ти* (Тур.); див. також [60, II, 334; 24, IV, 380; 67, X, 650]. Для дієслівних дериватів *чухкати* і *шчукати* паралелей не знайдено.

П.3.2.10. Відтворювати звуки сигналу потяга, автомобіля: *вів* → *вів-ка-ти* ‘про потяг’ (Д., Бдб., Нжб.); пор. *вівкати* ‘кричати в лісі "ау", викрикувати’; ‘співати’; ‘кричати’; ‘вити як вовк’ [60, I, 115]. У літературній мові *вівкати* ‘викрикувати звук “і”’ [67, I, 549].

У лексикографічних джерелах ще зафіксовані такі значення *вівкати*: ‘пронизливо кричати, вищати’ [35, 401]; ‘пищати, вищати, галдіти’ [53, 1, 58]; ‘набридливо м’явкати’ [54, 75]; ‘викрикувати, співати’ [44, 29]; ‘співати’ [9, 1895, 109]. *Піпін* → *піпін-ка-ти* (Б., В., Рп.); *пін* → *пін-ка-ти* (дит.) (там само) – специфічні відономатопоетичні вузьколокальні дієслівні деривати.

П.3.2.11. Відтворювати звуки бризкання, що утворюються під тиском чогось (про болото, воду): *цвир* → *цвир-ка-ти* (Р.); пор. *цвіркати* ‘дзюрчати’ (про струмінь видоюваного молока) [18, 480; 24, IV, 484]. *Цвір* → *цвір-ка-ти* (Др.); пор. літературне *цвіркати* ‘т. с.’, що ‘цвірінькати’: ‘спльовувати крізь зуби; чвіркати’ [67, XI, 186]. Пор. значення, зафіксовані лексикографічними джерелами *цвіркати*: ‘цвірчати’; ‘плювати крізь зуби’; ‘чим-небудь надокучати’ [24, IV, 425]; ‘кричати (про індиків)’ [47, 227]. *Цвір* → *цвір’-ка-ти* (Яв.); *ц’вір* → *ц’вір-ка-ти* (Воют.); і ‘про птахів’; див. також [18, 480], джерелами в такому значенні не зафіксовано.

Чвир → *чвир-ка-ти* (Чрн.); пор. *чвиркати* ‘спльовувати крізь зуби’; ‘т. с.’ [67, XI, 288; 24, IV, 488]; *чвыркати* ‘ступаючи ногою в болото або в що-небудь таке, що містить в собі рідину, – виробляючи тим звук’ [21, 281]. *Чвир’* → *чвир’-ка-ти* (Люб.); *чвір* → *чвір-ка-ти* (Двп.); *чвірс* → *чвірс-ка-ти* (Блб.); *цвірс* → *цвірс-ка-ти* (Б., В., Рп.); паралелей не знайдено. *Чав* → *чав-ка-ти* (М., Тур., Уж) уживається в літературній мові [67, XI, 261] ‘т. с.’; *чір* → *чір-ка-ти* (Нжб.); *шав* → *шав-ка-ти* (Б., В., Рп., Сер.), в інших говорах у цьому значенні не уживається.

П.3.2.12. Відтворювати звуки від раптового виливання води (відразу у великій кількості): *жбых* → *жбых-ка-ти* (Б., В., Рп.); *жбих* → *жбих-ка-ти* (Кр.); *бл’ош* → *бл’ош-ка-ти* (Двп.); *бл’уз* → *бл’уз-ка-ти* (Бар.); *жух* → *жух-ка-ти* (Р.); *фл’ус* → *фл’ус-ка-ти* (М.); *фл’уц* → *фл’уц-ка-ти* (Уж.). Паралелей у доступній літературі не знайдено, засвідчені утворення є вузьколокальними дієслівними дериватами.

П.3.2.13. Відтворювати звуки сплеску води внаслідок падіння в неї якогось предмета: *бул’бул’* → *бул’бул’ка-ти* (поширено на всій досліджуваній території; [40, 49], в інших говорах часто уживається нередуплікована форма дієслова).

П.3.2.14. Відтворювати звуки розпліскування рідини (від ударів, рухів): *бл’оц* → *бл’оц-ка-ти* (Двп.); *л’оп* → *л’оп-ка-ти* (К.); *фл’ац* → *фл’ац-ка-ти* (Яв.); пор. *фляцкати* ‘шльопати, бити долонею’ [15, 75; 40, 1029; 24, IV, 376]. *Фл’оц* → *фл’оц-ка-ти* (Нжб.); *фл’ус* → *фл’ус-ка-ти* (Д.); *шл’уп* → *шл’уп-ка-ти* (М., Тур., Уж.). Відономатопоетичні дієслова *бл’оцкати*, *л’опкати*, *фл’ацкати*, *фл’оцкати*, *фл’ускати*, *шл’упкати* ‘відтворювати звуки від ударів, рухів по воді або іншій рідині’ відповідників у доступних лексикографічних матеріалах не мають.

П.3.2.15. Відтворювати звуки чавкання, плямкання (ступаючи по болоту, воді, розталому снігу): *джван’* → *джван’-ка-ти* (Яв.); *дзван’* → *дзван’-ка-ти* (Т.); *жав* → *жав-ка-ти* (Б., В., Рп.); *фл’ац* → *фл’ац-ка-ти* (Т.), див. також П.3.2.14; *фл’уш* → *фл’уш-ка-ти* (Т.); *ц’вах* → *ц’вах-ка-ти* (Воют.); *шав* → *шав-ка-ти* (Б., В., Рп.); *шл’ап* → *шл’ап-ка-ти* (Тур.); *шл’уп* → *шл’уп-ка-ти* (Тур., Уж.); див. ще П.3.2.14 в іншому значенні. Всі наведені відономатопоетичні дієслова є діалектними утвореннями.

П.3.2.16. Відтворювати звуки, що утворюються внаслідок шумного пірнання: *бл’овц* → *бл’овц-ка-ти* (Б., В., Рп.); *бл’ух* → *бл’ух-ка-ти* (Люб.); *шубовх* → *шубовх-ка-ти* (Т.), паралелей в інших говорах і літературній українській мові не знайдено.

Відтворювати звуки стуку, шуму, ударів, тріску, скрипу, що утворюються внаслідок діяльності людини:

П.3.2.17. Відтворювати звуки сильного удару в щось або чимось (про постріли, вибухи): *бабах* → *бабах-ка-ти* (на всій досліджуваній території і в літературній мові) [67, I, 113] ‘т. с., що і *бабахати*’ (див. П.3.2.15); фіксується також [24, I, 13] ‘т. с.’; [66, 63] ‘т. с.’

Бах → *бах-ка-ти* (уживається у всіх карпатоукраїнських говорах); пор. у літературній мові *бахкати* ‘видавати гучні короткі звуки; з силою стукати, ударяти’; ‘гучно стріляти’ [67, I, 113]. *Бебех* → *бебех-ка-ти* (Бчк., Др., Топ., Уж., Яв.) джерелами не фіксується. *Бух* → *бух-ка-ти* (на всій досліджуваній території). *Гах* → *гах-ка-ти* (Двп., К., Чрн., Рп., Б., В., Люб., Яв.); пор. *гахкати* [67, II, 41] ‘т. с., що і *бахкати*’.

Гр’ап → *гр’ап-ка-ти* ‘про постріли’ (Кр.); *гр’ах* → *гр’ах-ка-ти* (Б., В., Рп., Ос); *гех* → *гех-ка-ти* (К., Нжб.); *луп* → *луп-ка-ти* (Бар.); *пах* → *пах-ка-ти* (Бчк., Чрн.) ‘про кулемет’; *пахкати* ‘т. с.’ [67, VI, 100]; *папах* → *папах-ка-ти* (те саме тільки про звук сильніший і триваліший). Джерелами редульована форма не засвідчена. Відономатопоетичні дієслова *гр’апкати*, *гр’ахкати*, *гехкати*, *лупкати* є специфічними діалектними утвореннями, лексикологічними матеріалами не засвідчені.

П.3.2.18. Відтворювати звуки тріску, ляскання, клацання, лопання: *л’ас* → *л’ас-ка-ти* (Люб., Т., Яв.; Кр., Чрн.); пор. літературне *ляскати* ‘ударяти, бити долонею, чим-небудь м’яким або по м’якому, видаючи специфічні звуки’; ‘ударяти чимось еластичним, видаючи специфічні звуки’; ‘змахуючи чим-небудь, видавати специфічні звуки’; ‘звучати гучно, з великою силою (про постріли, удари)’; ‘видавати гучні звуки, ударяючи в щось’ [67, IV, 581]. Уживається *л’аскати* ще в таких значеннях в інших українських говорах: ‘хлопати, клацати’ [24, II, 393]; ‘шльопати, аплодувати, поширювати плітки, хлопати, тріщати’ [40, 421]; ‘стьобати батогом’ [7, 216]; ‘хлопати батогом, хльоскати’ [41, 390]; ‘хлопати’ [70, II, 239].

Лоп → *лоп-ка-ти* (Рп.) також і ‘базікати’; (Кр.) ‘про звук, який видає квочка’; (К.) також ‘про звук змаху крилами (про птаха)’; пор. *лопкати* ‘хлопати крилами’ [15, 33; 24, II, 377]; ‘стьобати батогом’ [17, 108]; ‘видавати звуки "квок-квок" (про квочку)’ [36, 49]. *Лоп* → *лоп-ка-ти* ‘про звуки хлопання’ (у всіх досліджуваних карпатоукраїнських говорах).

Лус → *лус-ка-ти* (уживається на всій досліджуваній території, в інших українських говорах і літературній мові). Джерелами зафіксовано *лускати* в значеннях ‘тріщати’; ‘хлопати’; ‘лопатися, тріскатися’; ‘ударяти, схопити’ [24, II, 382]; ‘хряскати’ [73, IV, 187]; ‘(стьобати батогом)’; ‘вдарити (у стіл)’. Пор. пол. *luskać*, слц. *luskat* (лущити – Онш.) [60, 1, 420]. Пор. *лускати*: ‘розриватися, давати тріщини, ло-

патися (від натягування, розширення, тиску, видаючи звуки), ‘вкриватися тріщинами’, ‘утворювати сухі, різкі звуки, схожі на розриви і стук чогось’ [67, IV, 558].

Тріс’ → *тріс-ка-ти* (відоме у всіх карпатоукраїнських говорах, уживається в інших говорах); пор. літературне *тріскати* ‘створювати тріск, тріщати’; ‘створювати галасливий звук, подібний до тріску, хлопати, голосно стукати’; ‘розриватися, лопатися (переважно з тріском)’; ‘т. с., що і тріскатися’; ‘бити, ударяти’; ‘або пити (багато з жадібністю)’ [67, X, 275]. Зафіксовано *тріскати* ‘видавати звук тріску, тріщати’; ‘лопатися, тріскатися’ [24, IV, 285]; ‘жертити, пожирати, жадібно ковтати’ [40, 985]; ‘хрустити’ [73, IV, 187].

Храс’ → *храс-ка-ти* (Воют., Люб., Яв.); див. також [16, 268]; *хр’ас* → *хр’ас-ка-ти* (Б., В., Рп., Ос., Сер., М., Тур., Уж., Вор., Д., К., Кр., Р.); відоме в інших говорах, є нормою української літературної мови [67, XI, 161]; пор. *хряскати* ‘тріщати, розламуватися’; ‘різкий удар’ (про грім)’ [24, IV, 417]. *Хрус*’ → *хрус’-ка-ти* (на всій досліджуваній території, в інших говорах і в літературній мові [67, XI, 158]); зафіксовано також *хруськати* ‘хрупати, хрустити’ [73, IV, 187].

II.3.2.19. Відтворювати звуки шумного падіння, пострілу та ін.: *ген* → *ген-ка-ти* (фіксується всюди, відоме і в інших українських говорах, у літературній мові [67, II, 55]).

Грох → *грох-ка-ти* (М., Тур., Уж., Ос., Яв.); *гын* → *гын-ка-ти* (Б., В., Рп.) – вузьколокальне утворення. *Гуп* → *гуп-ка-ти* (поширено на всій досліджуваній території); пор. *гупкати* ‘топтати, стукати’; ‘кричати’ [60, I, 199].

Гур → *гур-ка-ти* (уживається в усіх досліджуваних говорах, в інших українських говорах і в літературній мові [67, II, 195]); пор. *гуркати* ‘стукати, гуркотіти’; ‘видаювати молоко зі всього вимені’ [24, 1, 341]; ‘гуркотіти, стукати; трясти’ [35, 497]; ‘видавати звуки (про голубів)’ [18, 406; 16, 213, 234]; ‘котитися з шумом, гриміти, шуміти, стукати (про людей)’ [40, 164]; ‘шуміти, шелестіти, шарудіти’ [50, 234]; ‘гуркотіти’ [73, I, 166]; ‘хрюкати (про голодних свиней)’ [54, 78]; пор. ще II.3.2.39.

Гух → *гух-ка-ти* (Тур., Уж.) також і про сильний удар; паралелей не знайдено. *Тарах* → *тарах-ка-ти* (відоме на всій досліджуваній території, уживається в інших говорах і літературній мові); пор. в інших говорах *тарахкати* ‘бити, ударяти, штовхати’ [40, 949]; ‘торохтати’ [54, 94]; ‘стукати’ [73, IV, 921]. Пор. літературне *тарахкати* ‘т. с., що і торохкати’ [67, X, 39]; ‘стукати, ударяти, гуркотіти’ [24, IV, 248].

Торох → *торох-ка-ти* (Блб., К., Кр., Люб., М., Яв.); пор. *торохкати* ‘видавати різкі, переривчасті звуки в результаті падіння, пострілу, вибуху, а також під час руху, роботи і т. д.’; ‘сильно з гуркотом

ударяти, стукати' [67, X, 207]; також *тарахкати* 'стукати' [67, X, 207]; а також *тарахкати* 'стукати, гриміти, шуміти' [40, 977].

Трах → *трах-ка-ти* (Б., В., Рп., Ос., М., Тур., Уж.). У літературній мові *трахкати* 'т. с., що і торохкати' [67, X, 239].

Відтворювати звуки ходіння:

П.3.2.20. Відтворювати звуки тупання: *дуп* → *дуп-ка-ти* (Б., В., Рп., Ос., Сер., М., Тур., Уж., Блб, Двп., К., Кр., Чрн.); зафіксовано *дупкати* 'т. с.' [35, 531]. *Талап* → *талап-ка-ти* 'відтворювати звуки незграбної ходи' (Б., В., Рп., Уж.). *Топ* → *топ-ка-ти* (на всій досліджуваній території); *т'оп* → *т'оп-ка-ти* (Д., Кр., Вор., Люб., Яв.); зафіксоване також [11, 95]; *туп* → *туп-ка-ти* (Б., В., Рп., Ос., Воют., Люб.); пор. *тупкати* 'переминатися з ноги на ногу' [67, X, 321]; *т'уп* → *т'уп-ка-ти* (Тур., Уж.).

Звуконаслідувальні основи *дуп-*, *талап-*, *топ-*, *т'оп-*, *туп-*, *т'уп-* валентні також і до суфікса *-а(ти)*, утворюються дублетні відономатопоетичні дієслівні деривати: *дупати* і *дупкати*, *талапати* і *талапкати*, *топати* і *топкати*, *т'опати* і *т'опкати*, *тупати* і *тупкати*, *т'упати* і *т'упкати* (див. П.3.1.18). Суфікс *-ка-* вносить у значення похідних дієслів додатковий відтінок багаторазової дії.

Відтворювати звуки ссавців

У лексико-семантичній групі **наслідувань звуків тварин**, модель *3+-ка-(ти)* репрезентують 274 дієслівні деривати. Суфікс *-ка-ти* валентний до звуконаслідувань, похідні дієслова від яких мають значення.

П.3.2.21. Відтворювати звуки кози: *беге* → *бегека-ти* (Люб., Нжб., Яв.); див. також [44, 113; 60, I, 47] 'тихо, хрипко співати'; у літературній мові не функціонує.

Ме → *ме-ка-ти* (уживається в усіх говорах Українських Карпат). Пор. літературне *мекати* 'кричати, видавати звуки, властиві козі, вівці і т.д.; перен. 'говорити нерозбірливо, розтягуючи слова і вставляючи між ними звуки "ме"' [67, IV, 668]; в інших говорах *мекати* 'ячати (тільки про вівцю)' [73, I, 142]; 'бекати' [70, I, 18]; 'мекати (про кіз, телят і цапів)'; 'бляяти' [24, II, 416].

Меке → *меке-ка-ти* (Д., Кр.); див. також *мекекекати* 'т. с.' [24, II, 416; 67, IV, 668; 73, II, 49]; *мекеке* → *мекеке-ка-ти* (Блб., Двк., Нжб.); див. також [67, IV, 668; 24, II, 416]; *меме* → *меме-ка-ти* (Др., Б., В., Ос., Сер.) – редульоване дієслово джерелами не зафіксоване. *Микике* → *микикике-ка-ти* (К., Чрн.); *бе* → *бе-ка-ти* (відоме у всіх досліджуваних говірках; зафіксоване також [67, I, 150]; пор. *бекати* 'кричати по овечому, по-козячому, бекати'; 'плакати (про дітей) і бляяти (про вівцю)' [24, I, 481].

П.3.2.22. Відтворювати звуки, що їх видає корова: *бу* → *бука-ти* (Сер.) ‘коли від неї відбирають теля’; (Т.) ‘коли хоче їсти’; фіксується [38, I, 285]. *Му* → *му-ка-ти* (на всій досліджуваній території, в інших українських говірках). Пор. *мукасти* ‘(про корів) тихо бриніти’ [24, II, 453; 60, I, 456]; ‘ревти, видавати гучний, протяжний крик (про велику рогату худобу)’ [56, 43; 50, 252]. Пор. літературне *мукасти* ‘видавати звуки "му-му" ’; *ревти* (про велику рогату худобу)’; перен. рідко ‘т. с.’, що і мугикати’ [67, IV, 824].

*Ру → *ри-ка-ти* (у всіх досліджуваних говірках ареалу Карпат, в інших говірках і в літературній мові). Пор. *рикасти* ‘(про волів) ревти, ричати; на когось викричатися’ [60, II, 173]; ‘ревти, видавати гучний, протяжний крик (про велику рогату худобу)’ [36, 93]; ‘ричати’; ‘ревти’; ‘грізно кричати’ [24, IV, 16]; пор. поліс. *рекасть, рыкат, рикасть, рикат, рикат* ‘мукасти (про корів, волів і т. д.)’ [49, 184]. Пор. також літературне *рикасти* ‘видавати рик (про тварин)’; ‘створювати сильні звуки, що нагадують рев тварин’ [67, VIII, 534].

П.3.2.23. Відтворювати звуки котів: *вав* → *вав-ка-ти* (Блб., Двп., Др., К., Люб., М., Р., Рп., Сер.); див. також [16, 206; 53, I, 48; 36, 2; 60, I, 80]. Пор. у іншому знач. П.3.2.62.

Вар → *вар-ка-ти* (Люб., Т., Д., Двп., Кр.); перен. ‘настирливо щось просити’; див. також [60, I, 84] ‘т. с.’; ‘клянчити’. *Варвав* → *варвав-ка-ти* (К.), *курвав* → *курвав-ка-ти* (Б., В., Рп.); *курн’ав* → *курн’ав-ка-ти* (Вор., Р.); див. також [40, I, 391]; *мав* → *мав-ка-ти* (Тур., Уж.); див. також [19, 82; 60, I, 448; 54, 82]. *М’йав* → *м’йав-ка-ти* (М., Тур., Уж.), зафіксоване також [24, II, 458]; *мн’ав* → *мн’ав-ка-ти* (Ос., Тур., Уж., Яв.). Пор. *мйавкати, мн’евкати, н’авкати, мавкати* [60, I, 448]; пор. також *мнявкати* ‘т. с., що невиразно і погано говорити’ [24, II, 436]; [7, 227] ‘т. с.’ *Мру* → *мру-ка-ти* (Вор., Р.); див. також [17, 110; 41, 399]; *мур* → *мур-ка-ти* (на всій досліджуваній території, в інших говірках української мови); пор. *муркати* ‘т. с.’; перен. ‘т. с., що мурмотати’ [67, IV, 829]; ‘і бурмотіти’ [24, II, 455; 60, I, 457]; *муркати* в цьому ж значенні засвідчене в російській, білоруській, чеській, словацькій, а також у неслов’янських мовах — пор. нвн. *turteln* ‘бурмотіти’, лат. *turturare* ‘т.с.’, тюрк. *myrla-* ‘муркотіти, бурмотіти’) [38, III, 538].

Н’ав → *н’ав-ка-ти* (відоме на всій досліджуваній території, уживається в інших українських говірках і в літературній мові [67, V, 459]; фіксується джерелами *н’авкати* ‘т. с.; кричати (про сову)’ [24, II, 573; 15, 42; 88, 184; 73, II, 49; 70, I, 214]. *Н’ар* → *н’ар-ка-ти* (К.), *ц’ів* → *ц’ів-ка-ти* ‘про маленьких котенят’ (Двп.) – вузьколокальні дієслівні утворення.

П.3.2.24. Відтворювати звуки овець: *бев* → *бев-ка-ти* (Др.) ‘коли вівці хочуть їсти’; (М., Тур., Уж., Ос., Рп.); пор. *бевкати* ‘дзвонити в дзвін’ [21, 2(II)]; ‘протяжно дзвонити в один дзвін, бухати’ [66, 125]; ‘дзвонити роздільно в один дзвін’; ‘говорити нісенітницю’ [24, I, 36]; у літературній мові *бевкати* ‘неголосно протяжно дзвонити (про дзвін)’ [67, I, 118]. *Бебе* → *бебе-ка-ти* (Кр., Вор., Р.); див. також [66, 124], іншими лексикографічними матеріалами не фіксується. *Бйа* → *бйа-ка-ти* (Блб., Двп.) – вузьколокальний діалектизм, *мир* – *мир-ка-ти* (Двп., К.; Бчк., Др., Топ.) ‘вівця видає такі звуки біля маленьких ягнят’; пор. *миркати* ‘говорити невиразно, бурмотати’, ‘ремствувати на когось’, ‘жебрачити, канючити’ [24, II, 427]. *Мур* → *мур-ка-ти* (Соп.) ‘теж про звуки, що їх видають вівці біля ягнят’, в інших говорах у цьому значенні не зафіксовано.

П.3.2.25. Відтворювати звуки, що їх видають свині: *грех* → *грех-ка-ти* (Ос.); див. також [16, 213]. *Гр’ох* → *гр’ох-ка-ти* (Рп.) ‘про звуки, що їх видають тварини перед спарюванням’; *гр’ун* → *гр’ун-ка-ти* (Ос., Сер.); *кр’о* → *кр’о-ка-ти* (Воют.); *грун’* → *грун’-ка-ти* (Б., В.); див. також [16, 213]; *гу* → *гу-ка-ти* ‘відтворювати звуки перед спарюванням’; *крін’* → *крін’-ка-ти* (Бчк., Топ.); див. також [3, IV, 98]; *кр’у* → *кр’у-ка-ти* (Воют., Люб.); *крун* → *крун-ка-ти* (Блб.); пор. *крумкати* ‘про жаб’ [36, 245]; див. ще П.3.2.62; *кр’ун* → *кр’ун-ка-ти* (Воют., Люб.); *кр’ун’* → *кр’ун’-ка-ти* (Двп.) ‘коли тварина просить їсти’ (Т.); див. *крункати*, *крун’кати* (про жаб) ‘квакати’ [60, I, 390]; пор. в інших знач. П.3.3.26; П.3.2.62; *кругун’* → *кругун’-ка-ти* (Блб.); див. також [4, V, 29; 53, IV, 100]; *кургін’* → *кургін’-ка-ти* (Нжб., Чрн.); пор. *кургін’кати* ‘злегка кричати з голоду (про свиней)’ [54, 84]; *кр’угін’* → *кр’угін’-ка-ти* ‘про мале поросся’ Нжб.); *рех* → *рех-ка-ти* (Воют., Люб.); *р’оф* → *р’оф-ка-ти* (Бар., Сер., Уж.); *хр’а* → *хр’а-ка-ти* (Яв.); *хро* → *хро-ка-ти* (Воют.); *хр’о* → *хр’о-ка-ти* (Люб.); *хрун’* → *хрун’-ка-ти* (Снв., К.); див. також [40, 104; 24, III, 416]; *хр’ун’* → *хр’ун’-ка-ти* (Вор., Соп.); *хр’юн’* → *хр’юн’-ка-ти* (Ос.); *хр’у* → *хр’у-ка-ти* (на всій досліджуваній території, в інших говорах і в літературній мові) [40, 1048; 24, IV, 417; 67, XI, 160]; *квін’* → *квін’-ка-ти* ‘про маленьких поросят, коли похрюкують між собою’ (Тур., Уж.); *куві* → *куві-ка-ти* ‘про гострий крик поросяти’ (Вор., Кр., Рп. і др.); зафіксовано джерелами ‘т. с.’ [16, 230; 67, IV, 382; 73, I, 79; 38, III, 122]; пор. *кувікати* ‘про крик дрімлюги’ [24, II, 318]; *кувіц’* → *кувіц’-ка-ти* (Бчк., Двп.) ‘про мале поросся’; *кві* → *кві-ка-ти* (Бчк., Двп., Др., Топ., Чрн., Уж.) (пор. у іншому знач. П.3.2.42). Похідні дієслова *гр’охкати*, *гр’ункати*, *кр’окати*, *кр’укати*, *крункати*, *кр’ункати*, *кр’ун’кати*, *кр’угін’кати*, *рехкати*, *р’офкати*, *хракати*, *хрокати*, *хр’окати*, *хр’ун’кати*, *хр’юн’кати* ‘відтворювати звуки свиней’, *квін’кати*, *квіка-*

ти, кувіц'кати 'відтворювати звуки маленьких поросят' є діалектними відономатопоетичними утвореннями, які не мають відповідників в інших говорах і літературній мові.

П.3.2.26. Відтворювати звуки собак, щенят: *гав* → *гав-ка-ти* (на всій досліджуваній території; широко вживається і в інших українських говорах та літературній мові) [35, 468; 40, 133; 60, I, 154; 73, 1, 143; 6, 64; 7, 926; 41, 293; 54, 76; 70, I, 186; 24, I, 262; 67, II, 8]. *Гар* → *гар-ка-ти* (у всіх досліджуваних карпатоукраїнських говорах, широко відоме в інших говорах); пор. літературне *гаркати* 'кричати різко і переривчасто'; 'пригрозувати окриком'; 'видавати гучний переривчастий звук'; 'із силою стукати, видаючи гучний переривчастий звук' [67, II, 31]. *Гаркати* ще зафіксовано лексикографічними джерелами як 'бурчати' [35, 473]; 'викрикувати, викликати' [40, I, 137; 44, 41]; 'бурчати' [73, 1, 98]; 'гарквити' [70, 1, 84]; 'кричати "гар" (про собаку)' [86, 163]. *Гыр* → *гыр-ка-ти* (Б., В., Рп.) – вузьколокальне утворення.

Дз'ав → *дз'ав-ка-ти* 'про щенят' (уживається на всій досліджуваній території та в інших говорах і є нормою літературної мови) [67, II, 268]. Зафіксовано *дз'авкати* 'відтворювати звуки собаки' в лексикографічних джерелах: [44, 59; 86, 160]; пор. *дзявкати* 'вищати, голосно кричати'; 'гавкати' [60, I, 213; 24, I, 381; 73, I, 266; 41, 311]. *Дз'ап* → *дз'ап-ка-ти* (Б., В., Рп.) і в значенні 'канючити'; *скаву* → *скаву-ка-ти* (Д.); *скавут* → *скавут'-ка-ти* 'гавкати на місяць' (Двп., Чрн.); *т'ав* → *т'ав-ка-ти* (Блб., Люб., Яв.) [40, 996]; 'також і про маленьких кішок' (К.) (пор. в іншому знач. П.3.2.62); *ц'ав* → *ц'ав-ка-ти* (Т., К.) 'про щеня' [67, XI, 254]; *ц'ев* → *ц'ев-ка-ти* (Двп., Люб.); *ц'ах* → *ц'ах-ка-ти* (Дрг.).

Відономатопоетичні дієслівні деривати *дз'апкати*, *скавучати*, *скавут'кати*, *т'авкати*, *ц'евкати*, *ц'ахкати* є специфічними діалектними вузьколокальними утвореннями, характерними лише для досліджуваних говорів.

Відтворювати звуки свійської птиці

П.3.2.27. Відтворювати звуки гусей, гусенят: *тев* → *тев-ка-ти* (Блб., Кр.); див. також [36, 50]; *тев-ка-ти* див. [18, 407]; *теге* → *теге-ка-ти* (Вор., Кр. і др.); пор. також [36, 50; 16, II; 24, II, 346]; *тел* → *тел-ка-ти* (Дрг.); пор. *тел-га-ти* [24, I, 348]; [86, 161]; *тів* → *тів-ка-ти* (Б., В., Рп.); пор. *тів-га-ти* 'т. с.' [18, 406; 16, 238].

Пів → *пів-ка-ти* (Бчк., Топ., Яв.); пор. літературне *півкати* 'видавати пискливі звуки (про деяких птахів)' [67, VI, 381]. *С'ав* → *с'ав-ка-ти* (Б., В., Рп.; Блб., К., Нжб.), [24, IV, 239; 14, 1, 15; 86, 202].

Хив → *хив-ка-ти* (Воют., Люб.) – вузьколокальний діалектизм. *Ц'ав* → *ц'ав-ка-ти* (Др.); пор. *ц'явкати* = *гавкати* [24, IV, 440]. *З'уз'у*

→ з'уз'у-ка-ти 'про гусенят' (Б., В., Рп.); с'ус'у → с'ус'у-ка-ти (Двп., Др., К., Нжб., Яв.); див. також [17, 121; 29, 52; 54, 94].

П.3.2.38. Відтворювати звуки індиків: бул'у → бул'у-ка-ти (Нжб.); дул' → дул'-ка-ти (Воют., Люб.); пуй → пуй-ка-ти (Б., В., Ос., Рп.); пул' → пул'-ка-ти (Воют., Др., Кр., М., Ос., Уж. та ін); див. також [40, 788]; [60, II, 161]; пор. з угор. *pulyka* 'індик'. Ще відзначена форма *пул'у-ка-ти* 'т. с.' [14, II, 12; 24, II, 498; 49, 179]. Джерелами фіксуються звуконаслідувальні дієслова: *клукати*, *кугликати*, *крокати* [36, 51]; *кукати* 'т. с.' [53, IV, 3].

П.3.2.39. Відтворювати звуки кудкудакання курки: *кудах* → *кудах-ка-ти* (Вор., Кр. Та ін.); зафіксоване також [36, 49]; пор. *кудахкати* з прим. діал. 'т. с.' [67, IV, 383]; *код* → *код-ка-ти* [24, II, 263]. *Кр'ав* → *кр'ав-ка-ти* (Б., В., Рп.) 'також і про крик курки від переляку' (пор. у іншому значенні П.3.2.37) – вузьколокальні дієслівні утворення.

П.3.2.30. Відтворювати звуки квочки: *к'ер* → *к'ер-ка-ти* (Блб., Нжб.); *кир* → *кир-ка-ти* (Бчк., Двп., К., Топ., Чрн.); поширене в інших говорах і є нормою літературної мови [67, IV, 152] ('про курей взагалі').

Кыр → *кыр-ка-ти* 'коли зганяють квочку з гнізда' (Б., В., Рп.); *кйар* → *кйар-ка-ти* (Р.); *кйер* → *кйер-ка-ти* (Пдг.) – специфічні діалектні відономатопоетичні дієслова.

Кло → *кло-ка-ти* (Д., К. та ін.); див. також [36, 49]; зафіксоване також *клокати* 'клокотати' [82, 357], пор. літературне *клокати* 'видавати короткий, глухий звук під час удару, падіння, зіткнення чогонебудь, а також унаслідок дії якого-небудь механізму' [67, IV, 187]. *Кл'о* → *кл'о-ка-ти* (Блб., Двп., М., Люб., Яв.); *куво* → *куво-ка-ти* (Бчк., Чрн.); *лоп* → *лоп-ка-ти* (М., Люб., Яв.); пор. *лопкати* в іншому значенні 'хлопати крилами' [24, II, 377]. *Р'оп* → *р'оп-ка-ти* 'коли скликає квочка курчат' (Т.); *р'оф* → *р'оф-ка-ти* 'т. с.' (Соп.). *Р'оп-ка-ти* і *р'оф-ка-ти* в описуваному значенні вузьколокальні. Джерелами зафіксовані відономатопоетичні дієслова *ковокати* 'кокотати', *ковкати* 'кудкудакати' [56, 49]; *т'у* → *т'у-ка-ти* 'кликати курей' (Б., В., Рп.) функціонує і в літературній мові [67, X, 335].

П.3.2.31. Відтворювати звуки курчат: *піт'* → *піт'-ка-ти* 'кликання курчат' (Б., В., Рп.); пор. *пітькати* 'про звуки перепелів і деркачів' [24, II, 189] (див. у іншому значенні П.3.2.60).

Пут' → *пут'-ка-ти* 'т. с.' (В.); пор. *путь-путь* 'заклик для курей' [24, III, 502].

Ц'ап → *ц'ап-ка-ти* (Вор., К.); пор. *цяпкати* '(про пташенят) пищати, пискнути' [24, IV, 440]; див. П.3.2.75 в іншому знач. *Ц'еп* →

ц'еп-ка-ти (Двп.) – вузьколокальне явище. *Ців* → *ців-ка-ти* ‘про курчат, горобців і деяких інших птахів’ (Блб., Дрг., К., Тур., Уж.); див. ще ‘кричати (про птаха білогруд)’ [24, IV, 431; 78, I, 23]; ‘пищати, щебетати (про пташенят)’ [43, 75]. Пор. літературне *цівкати* ‘про горобців і деяких інших птахів’ [67, XI, 224]. *Цін* → *цин-ка-ти* (на всій досліджуваній території, в інших українських говорах); пор. літературне *цинкати* ‘про курчат і деяких птахів’ [67, XI, 239]. *Ц'ур* → *ц'ур-ка-ти* (Чрн.), паралелей для *ц'уркати* в інших говорах у цьому значенні не знайдено (див. в інших значеннях П.3.2.75).

П.3.2.32. Відтворювати звуки качок, качат: *вут'* → *вут'-ка-ти* (М., Тур., Бчк., Топ.); див. також [66, 343], [53, I, 78], [64, II]; *рап* → *рап-ка-ти* (Б., В., Ос., Рп., Сер., Уж.), зафіксовано також *репкати* ‘про качок, жаб, ворін’ [60, II, 168]; пор. *рапкати* (про деркача) – кричати; ‘також про качку і про жабу’ [24, IV, 6]. *Тай* → *тай-ка-ти* (Б., В., Рп.) – вузьколокальний діалектизм, зафіксований в крайній південній частині Мараморощини.

Відтворювати звуки диких птахів

П.3.2.33. Відтворювати звуки птахів узагалі: *дз'ев* → *дз'ев-ка-ти* (Вор.); *дзів* → *дзів-ка-ти* (Люб., Т.) – паралелей не мають. *Чібер* → *чібер-ка-ти* (Блб.), див. також [78, V, 295]; *цвірін'* → *цвірін'-ка-ти* (Двп., К., Т. та ін..) (див. в інших знач. П.3.2.36 і П.3.2.54).

П.3.2.34. Лелек: *кл'ап* → *кл'ап-ка-ти* ‘клекотіти’ (К.); в інших говірках не фіксується; *клеп* → *клеп-ка-ти* (Кр., Нжб.; Бар., Сер.).

П.3.2.35. Бекасів: *круги* → *круги-ка-ти* (Вор., Кр.); див. також [14, V, 29; 40, 383] ‘про кулика’; *курги* → *курги-ка-ти* (Блб., К.); див. також [73, II, 60; 41, 378].

П.3.2.36. Горобців: *жів* → *жів-ка-ти* (Б., В., Рп.) – відповідників у доступних лексикологічних джерелах не знайдено. *Цвірін'* → *цвірін'-ка-ти* (відомо на всій досліджуваній території, в інших говорах). У значенні ‘відтворювати звуки горобців’ зафіксовано джерелами [40, 1051; 24, IV, 425; 23, 199, 217, 49; 7, 380; 41, 574, 577] ‘також і про ластівку’; пор. і літературне *цвірінькати* ‘видавати звуки “цвірінь-цвірінь” (про горобців, деяких інших птахів; щебетати)’; ‘видавати характерні тріскучі звуки (про коників), стрекотати’; ‘про подібні звуки, що утворюються різними предметами, інструментами’; перен. ‘говорити швидко, гучно’ [67, XI, 186].

Цвір → *цвір-ка-ти* (Двп., Воют., Т.); пор. *цвіркати* ‘т. с.’ [67, XI, 186; 24, IV, 425; 70, II, 247] ‘чилікати’; пор. ще в інших знач. П.3.2.54.

Цін' → *цін'-ка-ти* (Дрг.); зафіксоване також *цінькати* [16, 274], 'ковалики цінькають'; 'про синицю, чубатого жайворонка' [40, 1055]; (про птаха) 'кричати, видаючи звуки, подібні цінь-цінь' [24, IV, 433]. Пор. літературне *цінькати* 'про синицю' (створювати подібні звуки (про кулі, струни і т.д.)) [67, XI, 239]; *цір* → *цір-ка-ти* (Блб., Двп.); *цірчати*, *цвірчати* (про птахів узагалі); (див. також *ціркати* 'т. с.' [16, 274]. *Чвір* → *чвір-ка-ти* (Двп., К., Кр.), [40, 1062; 67, XI, 289].

Чвірі → *чвірі-ка-ти* (Б., В., Сер.) паралелей в інших говорах і літературній мові не знайдено.

Чвірін' → *чвірін'-ка-ти* (Бар., Тур., Уж.), [40, 1062] 'чвірінькати'. *Чірін'* → *чірін'-ка-ти* (Двп., К., М., Ос.); *чір* → *чір-ка-ти* (Бчк., Топ.); *чірін* → *чірін-ка-ти* (Бнр., Сер.) – специфічні вузьколокальні діалектні дієслівні деривати.

П.3.2.37. Ворін: *кар* → *кар-ка-ти* (поширено на всій досліджуваній території, широко відоме і в інших говорах та літературній мові) [67, IV, 106]. *Кра* → *кра-ка-ти* (Воют., Яв., Д., Дрг., Р., Топ. та ін.); див. також [26; 40, 374; 60, I, 348; 70, I, 163; 24, II, 298].

Кр'а → *кр'а-ка-ти* (К., Кр., Нжб., Чрн.; Б., В., Рп.; Др., Топ. та ін.) (широко відоме в інших говорах); зафіксовано *крякати* лексикографічними джерелами: [40, I, 386; 70, I, 182; 73, II, 18] 'про качок', [49; 56], [24, II, 316]. Пор. також *крякати* в літературній мові 'т. с.'; 'передбачати нещастя, невдачу'; 'видавати звуки "кря-кря" (про качок)'; 'т. с, що квакати' [67, IV, 379]; паралелі функціонують у слов'янських і неслов'янських мовах і зводяться до індоєвропейських коренів **ker-/kor-*, звуконаслідувальних за походженням; кореневе *ра* в українських словах може походити як з давнього *ра*, так і з *ря*, що зазнало діалектного ствердіння [38, III, 116]. *Кр'ав* → *кр'ав-ка-ти* (М., Тур., Уж.; Б., В., Рп. та ін.) 'про курку, що злякалася' (див. П.3.2.29); пор. *крявкати* 'про горіхаря' [16, 248]. *Крам* → *крам-ка-ти* (Яв.), [16, 247; 60, I, 385; 34, II, 299; 38, III, 74]; *кр'ам* → *кр'ам-ка-ти* (Яв.), [43, 43].

Кран → *кран-ка-ти* (Др., К., Кр., Нжб., Ос., Рп., Тур., Уж., Чрн. та ін.), див. також [40, 375; 53, IV, 92] в 1 значенні; перен. 'сваритися, лаятися'. *Кр'ан* → *кр'ан-ка-ти* (Сер., Тур., Уж.); див. також [16, 230]. *Кран'* → *кран'-ка-ти* (Блб., Двп., К.); *кр'ан'* → *кр'ан'-ка-ти* (Р.). *Кром* → *кром-ка-ти* (Бчк., Двп., Чрн.), див. ще [18, 428]; *крум* → *крум-ка-ти* (Уж.) 'також про журавлів'; див. ще [18, 428] і *кр'ум* → *кр'ум-ка-ти* (Блб.); пор. у іншому знач. П.3.2.62.

П.3.2.38. Глухарів: *шип* → *шип-ка-ти* (Двп.); див. також [15, 182; 24, IV, 495].

П.3.2.39. Голубів: *абр'у* → *абр'у-ка-ти* (Люб., Сив.); див. також [40, I]; *авру* → *авру-ка-ти* (Воют.), див. і [40, I; 66, 1(2); 14, IV, 17]. *Вор* → *вор-ка-ти* (Д., Кр., Вор.); див. ще [21, 190(II)]; пор. *воркати* 'про ката' [19, 63]; 'бурчати, муркотати' [35, 413; 54, 75]. *Ву* → *ву-ка-ти* (Р.). *Вур* → *вур-ка-ти* (Блп.); *вукати* і *вуркати* в інших говорах не зафіксовані. *Гур* → *гур-ка-ти* (Б., В., Рп., Ос., Сер. і др.), див. також [18, 406; 16, 213, 234]; пор. *гурукати* 'т. с.' [14, IV, 17]; пор. літературне *гуркати* 'видавати гуркіт' [67, II, 195], див. також П.3.2.19. *Кур* → *кур-ка-ти* (Б., Ос., Сер.), див. також [15, II, 248]; пор. *курукати* 'т. с. і про жаб' [16, 23]; пор. ще *куркати* 'видавати характерні звуки (про індиків)' [36, 51; 70, I, 77]; 'про жаб' [19, 81]; 'про кречетів та індиків' [73, II, 49].

Ру → *ру-ка-ти* (Вор.) і *вукати* – специфічні відономатопоетичні утворення, поширені в гуцульських говірках. *Тур* → *тур-ка-ти* (Снв., Т., Яв.); у інших говорах [40, 994; 36, 242; 7, 369]; пор. подністр. *тупкати* 'наговорити, оббрехати, навести на думку' [41, 552]. Пор. також літературне *туркати* перен. 'говорити, повторювати одне і те ж' [24, IV, 296; 67, X, 327].

П.3.2.40. Деркачів: *дер* → *дер-ка-ти* (Бчк., Двп.). Сама назва птаха відономатопоетична.

П.3.2.41. Журавлів: *вар* → *вар-ка-ти* (Блб.); у цьому значенні в інших говорах не зафіксовано. *Кр'юн* → *кр'юн-ка-ти* (М., Ос.); пор. в іншому знач. П.3.2.62.

Кр'ун' → *кр'ун'-ка-ти* (Вор., Р.), див. ще [40, 384; 59, 266]; *кру* → *кру-ка-ти* (К., Блб., Нжб.); пор. П.3.2.62.

Кургів → *кургів-ка-ти* (Снв.); зафіксоване також у цьому ж значенні [19, 67]; *курів* → *курів-ка-ти* (Т., Яв.). *Курли* → *курли-ка-ти* (Б., В., Рп.); уживається в інших говорах і є нормою літературної мови [73, II, 60; 67, IV, 421]; *курл'у* → *курл'у-ка-ти* (М., Тур., Уж.); в інших говорах [73, II, 49; 6, 133; 41, 378] і в літературній мові [67, IV, 411].

П.3.3.42. Канюків: *ган'* → *ган'-ка-ти* (Блб., Двп.); пор. відономатопоетична діалектна назва птаха *ганя* 'каня' [19, 13]. *К'ев* → *к'ев-ка-ти* (Др., Топ.); див. також [53, IV, 5]; пор. у літературній мові *кевкати* в 1-му значенні 'т. с.'; 'видавати звуки, що нагадують ікання' [67, IV, 138]. *К'ив* → *к'ив-ка-ти* (Воют., Яв.; К., Чрн.), ймовірно, вузьколокальний діалектизм. *Кві* → *кві-ка-ти* (М., Ос., Тур.); див. також в інших значеннях П.3.2.25. *Пів* → *пів-ка-ти* (Пдг., Чрн.); див. ще П.3.2.52. *Т'ев* → *т'ев-ка-ти* (Блб., Двп., К., Нжб., Р.), у такому значенні в інших говорах не вживається.

П.3.2.43. Зозуль: *ку* → *ку-ка-ти* (уживається на всій досліджуваній території, в більшості українських говорів і в літературній мові);

пор. *кукати* ‘видавати звуки, подібні крику зозулі’; перен. ‘не знаходячи іншого виходу, сидіти де-небудь, чекаючи кращих обставин, умов’ [67, IV, 387]; *куку* → *куку-ка-ти* (уживається у всіх карпатоукраїнських говорах, широко відоме в інших говорах і є нормою літературної мови) [67, IV, 388].

П.3.2.44. Перепелів: *кут’кулут’* → *кут’кулут’-ка-ти* (Двп.); *підкіп* → *підкіп-ка-ти* (Люб., Яв.); *підколут’* → *підколут’-ка-ти* (К., Пдг., Пот.); *підпад’ом* → *підпад’ом-ка-ти* (Ббп.); див. також [76, 17; 41, 450; 67, VI, 479; 73, II, 48]; *підпадьомкати* ‘видавати своєрідні уривчасті звуки (про перепелів)’ — пор. наукову передачу голосу перепела: *відь-підь-підь* (Фауна України 4, 50), *піль-піль* (Птицы СССР 183) [38, IV, 395].

Засвідчені також *підпалай* → *підпалай-ка-ти* (Пдг., Пот.); *підполот’* → *підполот’-ка-ти* (Б., В., Рп.); *підпулут’* → *підпулут’-ка-ти* (М., Тур.); *пільпіль* → *пільпіль-ка-ти* (Воют., К., Нжб.); пор. — *пількати* (без *піль*) ‘кричати (про перепелиць тощо)’ — звуконаслідувальне утворення, пов’язане з імітацією крику перепела *піль-піль* (Птицы СССР 182—183) [38, IV, 419].

Також *підпирід’* → *підпирід’-ка-ти* (Пот., Соп.); *пуд’пулуд’* → *пуд’пулуд’-ка-ти* (К.); *пуд’пурут’* → *пудпурут’-ка-ти* (Тур.).

Хавав → *хавав-ка-ти* (Вор., Кр.), також широко вживається в інших говорах і літературній мові [67, XI, 7]. Усі похідні відономатопетичні дієслова зі значенням ‘відтворювати звуки перепелів’, за винятком *підпад’омкати* і *хававкати* є, ймовірно, діалектними вузьколокальними утвореннями.

П.3.2.45. Синиць: *пільн’* → *пільн’-ка-ти* (Воют.); *цвин’* → *цвин’-ка-ти* (Т.); *цвін’* → *цвін’-ка-ти* (Двп., Люб., Яв.); *цібін’* → *цібін’-ка-ти* (Снв.); *цір* → *цір-ка-ти* (К.); див. ще і в ін. значенні П.3.2.75. *Цірін’* → *цірін’-ка-ти* (Нжб., Чрн.); *чін’* → *чін’-ка-ти* (Тур.); *чірін’* → *чірін’-ка-ти* (Тур.); *чір* → *чір-ка-ти* (Б., В., Рп.); *ц’упін’* → *ц’упін’-ка-ти* (М., Уж.); *ц’уц’упін’* → *ц’уц’упін’-ка-ти* (М., Уж.). Паралелей у доступній літературі не знайдено.

П.3.2.46. Сов: *бугу* → *бугу-ка-ти* (Д.); *гугу* → *гугу-ка-ти* (Воют., Люб., Т., Яв.); *кикичев* → *кикичев-ка-ти* (Чрн.); див. також [82, 347; 39, 385]; *ковев* → *ковев-ка-ти* (Двп.); *коковев* → *коковев-ка-ти* (Двп.), [53, IV, 67]; *кував* → *кував-ка-ти* (Д., Кр.); див. також [36, 240]; *куві* → *куві-ка-ти* (Вор., Воют., К., Люб., Тур.); див. ще в знач. П.3.2.25, П.3.2.47; *куво* → *куво-ка-ти* (Уж.); *куги* → *куги-ка-ти* (Воют., Т.);

див. ще [18, 429; 19, 81; 24, II, 318]; *куковев* → *куковев-ка-ти* (Топ.); *кукувев* → *кукувев-ка-ти* (Др., Топ.); *кукуве* → *кукуве-ка-ти* (Др.); *пиги* → *пиги-ка-ти* (Блб., Двп.); *пуги* → *пуги-ка-ти* (Блб., Кр., Р.); *пугу* → *пугу-ка-ти* (Блб., Воют., Двп., Др., К., Нжб.): [67, VIII.384]; *пугут'* → *пугут'-ка-ти* (Дрг.); пор. *пугутькало* 'сова, пугач' [54, 91]; *пут'* → *пут'-ка-ти* (Нжб.); див. ще [14, II, 14].

П.3.2.47. Сичів: *пуге* → *пуге-ка-ти* (Двп.); *кве* → *кве-ка-ти* (Яв.); *куві* → *куві-ка-ти* (Уж.); до *кувікати* засвідчені паралелі в інших слов'янських мовах, вважається, що голос птаха подібний до різкого *кувіть* [38, III, 122]; пор. П.3.2.46 в інших значеннях; *пехевев* → *пехевев-ка-ти* (Т.), [8, 191]; *поховав* → *поховав-ка-ти* (Топ.); пор. *поховавкало* 'сич' [36, 240; 55, 61; 8, 191 (II)]; *угугу* → *угугу-ка-ти* (*угукати*) (Блб.). Відономатопоетичні дієслова *пугекати*, *квекати*, *поховавкати*, *угугукати*, *угукати* зі значенням 'відтворювати звуки сичів' лексикографічними джерелами не фіксуються. – Пор. *кукувакати* 'кричати (про сича)', *кукувакало* 'сич' – похідне утворення від звуконаслідування *кукував*, який відтворює крик сича; функціонують паралельні звуконаслідувальні утворення в неслов'янських мовах: румунській, новогрецькій та інших [38, III, 130].

П.3.2.48. Солов'їв: *т'ох* → *т'ох-ка-ти* (на всій досліджуваній території, відоме в інших говорах). Зафіксоване також [40, 978; 6, 52; 24, IV, 299]. Пор. у літературній мові *тьохкати* 'видавати переливчасті звуки "тьох-тьох" (про солов'я)'; перен. 'створювати дзвінкі звуки з присвистом'; 'здрігатися, завмирати, сильно битися від страху, радості і т. д. (про серце)' [67, VIII, 350].

П.3.2.49. Сорок: *кми* → *кми-ка-ти* (Чрн.); *чехе* → *чехе-ка-ти* (К.), ймовірно, вузьколокальні діалектизми.

П.3.2.50. Одудів: *вуд* → *вуд-ка-ти* (Бчк., Двп., К., Нжб., Чрн.); див. ще [35, 427; 66, 343; 76, 33; 36, 236; 53, I, 77]; *вудвуд* → *вудвуд-ка-ти* (Воют.). *Дуду* → *дуду-ка-ти* (Ббп.); див. також [82, 210]. *Пупу* → *пупу-ка-ти* (Б., В., Рп., Вор., Топ. та ін.), для *пупукати* в цьому значенні паралелей не виявлено.

П.3.2.51. Чайок: *гиги* → *гиги-ка-ти* (Др., Топ.); *киги* → *кигика-ти* (на всій досліджуваній території і в інших говорах); пор. *кигик* 'чайка' [60, I, 347; 73, II, 49; 40, 342; 41, 361; 67, IV, 146]; *ків* → *ків-ка-ти* (Бчк.); *пиги* → *пиги-ка-ти* (Нжб.), див. в іншому знач. П.3.2.46; *пів* → *пів-ка-ти* (Тур.); див. ще П.3.2.42.

Звуконаслідувальні похідні дієслова *гигикати, ківкати, пугикати, півкати* 'відтворювати звуки чайок' є локальними.

П.3.2.52. Галок: *кав* → *кав-ка-ти* (Б., В., Рп., Бчк., Топ.); див. ще [53, IV, 5; 16, 242; 73, II, 9; 70, I, 163]; 'каркати' [67, IV, 66]; *кван* → *кван'-ка-ти* (Воют.); див. також [14, II, 10]; *кйав* → *кйав-ка-ти* (Двл., К., Бкб.); див. ще [24, II, 247; 19, 66].

Відтворювати звуки комах:

П.3.2.53. Комарів: *бжін* → *бжін'-ка-ти* (Снв., Соп.); *бзін* → *бзін'-ка-ти* (К.); *брін* → *брін'-ка-ти* (Ос., Рп.); див. П.3.2.4 в інших значеннях; *пін* → *пін'-ка-ти* (Блб., Д., Дрг., Нжб., Чрн.); див. ще П.3.2.4 в іншому значенн. Для віддієслівних дериватів *бжін'кати, бзін'кати, брін'кати, дзін'кати, пін'кати* 'відтворювати звуки комарів' відповідників не знайдено.

П.3.2.54. Коників: *кр'ю* → *кр'ю-ка-ти* (Ос.); див. ще в інших значеннях П.3.2.62; порівн. також *крюкати* 'каркати (про ворін)'; 'курликати (про журавлів)'; 'квакати (про жаб)' [24, II, 316]; *свер* → *свер-ка-ти* (Уж.) 'також і про цвіркунів'. *тур* → *тур-ка-ти* (Яв.); порівн. літературне *туркати* 'видавати звуки, подібні 'трр' (про деяких комах, птахів та ін.)'; 'створювати шум подібний 'трр' (під час стрілянини, роботи мотора' інше)'; 'тертися крилом об землю (про птахів)' [67, X, 120], а також *туркати* 'видавати звуки трр'; 'тертися крилом об землю (про птахів)' [24, IV, 262]. Дієслово *туркати* 'тріщати, кричати (про дрозда, цвіркуна)' має відповідники в інших слов'янських мовах – р. *тыркать* 'тиркати', *тырк* 'на позначення уривчастих звуків, що видаються цвіркуном, деякими птахами', п. *terczeć* 'тріщати, скрипіти; багато і швидко балакати, торохтіти', *tyrczeć, tyrczycć* 'т.с.'; шелестіти', слн. *trkati* 'стукати'; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до *теркотати, теркотіти*, п. *terkotać* 'торохтіти', слц. *trkotat'* 'т.с.') [38, V, 538].

трин → *трин'-ка-ти* (Кр.); порівн. *тринькати* 'погано вимовляти звук р', 'гаркавити' [60, II, 301; 15, 70]; пор., літературне *тринькати* 'те саме, що 'бренькати'; 'видавати переривчасті, тремтячі звуки (*тринькав цвіркун*)'; 'видавати ритмічні, розміряні звуки' [67, X, 266]; *тринькати* 'марнувати, тринькати гроші'; 'гаркавити, погано вимовляти' [24, IV, 283].

цвер → *цвер-ка-ти* (Уж.); див. ще *цвір* → *цвір-ка-ти* (Д., Дв, Люб, Т., Топ.); див. також П.3.2.36; *цвірін* → *цвірін'-ка-ти* (Топ.); див. також

П.3.2.33, П.3.2.36; *цірін'* → *цірі-ка-ти* (Воют.); *цір* → *цір-ка-ти* (Т.) 'про овець' (Топ.); див. П.3.2.45 в іншому знач.; *чах* → *чах-ка-ти* (Двп.); див. також П.3.2.2, П.3.2.29 в ін. знач. *Чур* → *чур-ка-ти* (К.); див. [18, 483; 67, XI, 385] 'бити струменем'; [24, IV, 478]. У гуцульських говірках зафіксоване *йурр* → *йур-ка-ти* (К.), ймовірно, вузьколокальне явище.

П.3.2.55. Мух: *брін'* → *брін'-ка-ти* (Кр., Т.); *брин'* → *брин'-ка-ти* (Блб.); пор. літературне *бринькати* 'те саме, що бренькати'; 'видавати короткі дзвенячі звуки'; 'невміло грати на музичному інструменті' [67, II, 252; 24, I, 99]; *брун'* → *брун'-ка-ти* (Двп.), [24, I, 99] – 'бринькати'.

П.3.2.56. Гедзів: *бизін'* → *бизін'-ка-ти* (Яв.); *бзін'* → *бзін'-ка-ти* (Чол.), паралелей в інших говорах і літературній мові не знайдено.

П.3.2.57. Ос: *дзидзи* → *дзидзи-ка-ти* (Двп., Дрг., Топ.), в інших говорах не зафіксовано.

П.3.2.58. Бджіл: *бжен'* → *бжен'-ка-ти* (К.), ймовірно, вузьколокальний діалектизм.

П.3.2.59. Цвіркунів: *свер* → *свер-ка-ти* (Уж.); *свірр* → *свір-ка-ти* (Воют.); *сірр* → *сір-ка-ти* (Вор., Кр.); *цвер* → *цвер-ка-ти* (М., Уж.); див. ще [40, 1050]; *цвир'* → *цвир'-ка-ти* (Яв.); *цвур* → *цвур-ка-ти* (Р.); *чвер* → *чвер-ка-ти* (Сер.); *чвірінь* → *чвірін'-ка-ти* (Кр., Т., Чрн.); *швірін'* → *швірін'-ка-ти* (Уж.); *чір* → *чір-ка-ти* (Кр.) 'про цвіркунів'; (Нжб.); див. також [19, 72]; *чвірс* → *чвірс-ка-ти* (Блб.); див. П.3.2.80 в ін. значенні; *швір* → *швір-ка-ти* (Тур.).

П.3.2.60. Джмелів: *бін'* → *бін'-ка-ти* (Двп.); *биз* → *биз-ка-ти* (Нжб.), паралелей у лексикографічних матеріалах не зафіксовано.

Відтворювати звуки гризунів, земноводних

П.3.2.61. Мишей: *піт'* → *і піт'-ка-ти* (Блб., Двп.); див. також П.3.2.31; *піц'* → *піц'-ка-ти* (Др.); *ц'ев* → *ц'ев-ка-ти* (К.); див. в іншому знач. П.3.2.26 – звуконаслідувальні дієслова є вузьколокальними діалектизмами гуцульських і суміжних подністровських говірок.

П.3.2.62. Жаб: *вав* → *вав-ка-ти* (Нжб.); див. П.3.2.23 в інших знач.; *кван* → *кван-ка-ти* (Т.); *ква* → *ква-ка-ти* (поширено на всій досліджуваній території, уживається в інших українських говорах і в літературній мові [67, IV, 128]; *квакати* ще зафіксовано джерелами у значеннях: 'про жаб'; '(про качок) крякати' [60, I, 344]; 'про жабу';

‘про качок’ [36, 243, 50]; ‘про жаб’ [73, I, 242]; пор. також *квакати* ‘т.с.’; *крякати* ‘про качок’; ‘говорити презирливо’ [24, II, 229].

Кр’ам → *кр’ам-ка-ти* (Снв., Т.); *крех* → *крех-ка-ти* (Блб.); див. також ‘т. с.’ [14, II, 17]; *кру* → *кру-ка-ти* (Вор., Сер., Снв., Яв.); див. П.3.2.41 в ін. значеннях.

Кр’у → *кр’у-ка-ти* (Д., Ос); див. ще [73, II, 49]; див. ще П.3.2.41; *крун* → *крун-ка-ти* ‘усі разом’ (Блб., Т.); див. ще П.3.2.25. *Кр’ун* → *кр’ун-ка-ти* (М., Уж.); див. також П.3.2.25; 2.3.2.41.

Крум → *крум-ка-ти* ‘про великих жаб’ (Яв.); пор. в іншому знач. П.3.2.37; *куме* → *куме-ка-ти* (Снв.).

Кум → *кум-ка-ти* (у всіх досліджуваних говорах Українських Карпат, у багатьох інших говорах (подільські й ін.) і в літературній мові [67, 1V, 398]); пор. *кумкати* ‘т.с.’ [60, I, 394; 19, 24; 73, II, 13, 49; 43, 44; 24, II, 324].

Крі → *крі-ка-ти* ‘про звуки жаб на дощ’ (Снв., Соп.); *кра* → *кра-ка-ти* (Вор.); див. П.3.2.37 в іншому значенні.

Ра → *ра-ка-ти* (Двп.); засвідчено також [24, 1V, 4]; *рап* → *рап-ка-ти* (Люб., Снв., Двп.); пор. *рапкати* ‘про гусака’ [16, 264]; ‘тільки про жаб’ [18, 460]; пор. ще *рапкати* (про гусей) ‘крякати’; ‘т.с.’; ‘(про ворін) крякати’ [60, II, 168]; *рапкати* ‘кричати (про деркача, качку, жабу)’ має паралелі в інших слов’янських мовах — слц. *rapkat’* ‘тріщати (про птахів)’, вл. *garaś* ‘каркати’, нл. *garaś* ‘т.с.’ [38, V, 26].

Засвідчений м’який варіант *р’ап* → *р’ап-ка-ти* (К.); див. ще [60, II, 168]; *ряпкати* ‘квакати, видавати різкий звук’ сягає ще праслов’янських коренів звуконаслідувального характеру **rę p-/rep-* ‘скрипіти, тріщати’ [38, V, 155].

Рай → *рай-ка-ти* ‘відтворювати звуки джерельних жаб’ (Воют.); див. також [36, 243; 40, 182]; *рах* → *рах-ка-ти* (Вор., Кр.); див. також [40, 797; 36, 243; 67, VIII, 458 (з прим. діал.); 24, IV, 7]. Для *рахкати* ‘квакати, кумкати’ засвідчена паралель у польській мові *rachać* ‘хрюкати; квакати’ [38, V, 32].

Функціонує і м’який варіант *р’ах* → *р’ах-ка-ти* (Чрн.); див. ще [60, II, 168]; [38, V, 157].

Відоме також *рех* → *рех-ка-ти* (Воют.); відзначено [17, 118]; пор. в іншому знач. П.3.2.25; дієслово *рехкати* ‘кумкати’ має відповідники в інших слов’янських мовах — пор. п. *rechotać* ‘кумкати’ [38, V, 68]. У цьому ж значенні зафіксоване *рох* → *рох-ка-ти* (Двп., Люб.).

Т’ав → *т’ав-ка-ти* (Нжб.) ‘квакати на дощ’; пор. в іншому значенні. П.3.2.25.

Як зазначає Т. М. Возний, потенційна можливість утворення дієслівних дериватів, що мають значення відтворювати звуки тварин надзвичайно велика, практично носії говорів можуть передавати звуки майже всіх тварин, птахів, комах, причому дієслівні відономатопоетичні форми частіше утворюються із суфіксом *-ка-(ти)*, ніж з *-а-ти*, *-ча-ти* та іншими.

Дієслівну модель *З+-ка-(ти)* в лексико-семантичній групі **наслідувань фізіологічних процесів людини і тварин** репрезентують 55 дієслівних утворень. Суфікс *-ка-ти-* приєднується до наступних звуконаслідувальних основ способом аглютинації.

П.3.2.63. Відтворювати звуки ковтання: *гул'* → *гул'-ка-ти* (Яв.); *гл'он'* → *гл'он'-ка-ти* (Соп.); *гл'ун'* → *гл'ун'-ка-ти* (Блб); *гыл* → *гыл'-ка-ти* (Б., В., Рп.); *дул'* → *дул'-ка-ти* (Воют.). *Хлис'* → *хлис'-ка-ти* (Тур.), функціонує в більшості українських говорів, пор. літературне *хлиськати* 'пити повільно, невеликими ковтками'; діал. 'плескати, хлюпати' [67, XI, 79]. Пор. такі відзначені іншими джерелами значення *хлискати* 'хлюпати' [24, IV, 400]; 'хлюпатися, полоскатися, бризкати' [40, 1039].

Хл'ац → *хл'ац-ка-ти* (Бар.); *хлиц'* → *хлиц'-ка-ти* (Др.); *хлиц* → *хлиц-ка-ти* (Д.). Звуконаслідувальні дієслова *гул'-ка-ти*, *гл'он'кати*, *гл'ун'кати*, *гыл'кати*, *дул'кати*, *хл'ацкати*, *хлиц'кати* є вузьколокальними діалектними утвореннями.

Гыл' → *гыл'-ка-ти* (Б., В., Рп.) – ймовірно, вузьколокальне дієслівне утворення.

П.3.2.64. Відтворювати звуки дихання: *хох* → *хох-ка-ти* 'зігріваючи руки' (В., В., Рп.; Д., К., Нжб., Чрн.); *фу* → *фу-ка-ти* (1.1.); пор. *фукати* 'дути' [60, II, 334]; 'сваритися, гавкати, гриміти (про грім), бушувати (про негоду)'; перен. 'шуміти' [40, 1031]; 'виявляти своє невдоволення' [53, II, 40]; 'загрозливо фиркати (про корову)'; перен. 'сердито відповідати' [54, 96]; 'дути ротом; сваритися, кричати' [24, IV, 380]; пор. літературне *фукати*, діал. 'фиркати, форкати'; 'з шумом випускати з ніздрів повітря, сопіти'; 'пахкати, чахкати (про потяг)'; діал. 'кричати, сваритися' [67, X, 650].

Пху → *пху-ка-ти* (Вор., Кр.); відоме в багатьох інших говорах і є нормою літературної мови [67, VIII, 414].

Ху → *ху-ка-ти* (Двп., К., Кр.), [67, XI, 171; 24, IV, 418]; *хух* → *хух-ка-ти* (Люб., Т., Яв.); див. ще [24, IV, 421; 73, IV, 176, 204, 207]; 'дути на вікно, щоб протануло від інею' [41, 493].

Хи → *хи-ка-ти* 'наслідування важкого дихання' (Двп., Др., Чрн.); див. також [7, 375] 'схлипувати, плакати'.

Відтворювати звуки жування

П.3.2.65. Відтворювати звуки плямкання губами: *пл'ац* → *пл'ац-ка-ти* (Др., Т., Уж., Яв.); див. також [60, II, 83]; *пл'оц* → *пл'оц-ка-ти* (Блб., Кр.); *чам* → *чам-ка-ти* (Блб., Др., Сер. і на Поділлі); *чап* → *чап-ка-ти* (Нжб., Двп., К.; Б., В., Рп.); *ц'ам* → *ц'ам-ка-ти* (Люб., Яв.); пор. також [19, 79; 40, 1058; 73, IV, 192]; 'чавкати' [16, 269] 'свиня цямкає, кедь їсть'; [15, 79; 21, 278, II; 36, 117; 54, 97; 24, IV, 440; 67, XI, 254].

Ц'ма → *ц'ма-ка-ти* (Хат., Чри.) – вузьколокальний діалектизм.

Пл'ам → *пл'ам-ка-ти* (Ос., Рп., М. Уж; в інших говорах); пор. літературне *плямкати* 'причмокувати під час жування'; 'видавати, утворювати звуки чмокання' [67, VI, 603; 24, III, 19; 40, 662; 73, IV, 192; 41, 453; 70, II, 244].

Мн'ац → *мн'ац-ка-ти* (Уж.); *н'ам* → *н'ам-ка-ти* (Др., Топ.); див. ще [53, VI, 171]; *хлап* → *хлап-ка-ти* 'про свиню' (Бар., Сер.).

П.3.2.66. Відтворювати звуки жування чогось хрусткого: *хр'ав* → *хр'ав-ка-ти* (Бчк.); *хріс* → *хріс-ка-ти* (Б., В., Рп.); *хріц* → *хріц-ка-ти* (К.); *хруп* → *хруп-ка-ти* (на всій досліджуваній території); див. також [16, 268] 'хрупкают діти лопатки'; *хрум* → *хрум-ка-ти* (у всіх досліджуваних говорах, у ряді інших говорів); див. ще [40, 1047; 24, IV, 416]; пор. літературне *хрумкати* 'видавати хрускіт при розжовуванні їжі'; 'жувати що-небудь із хруском' [67, XI, 156].

П.3.2.67. Відтворювати звуки ікання: *ге* → *ге-ка-ти* (Д.); *е* → *е-ка-ти* (Блб., Двп., К.); *і* → *і-ка-ти* (М., Тур., Уж.); [67, IV, 15]; *ги* → *ги-ка-ти* (у всіх досліджуваних карпатоукраїнських говорах та [24, I, 282; 40, 140; 35, 476] (і в значенні заїкатися), і в літературній мові [67, II, 61]. *Щи* → *щи-ка-ти* (Б., В., Рп.; Тур., Уж.; К., Кр., Яв.) [67, XI, 583] з приміткою діалектне.

П.3.2.68. Відтворювати звуки кашлю:

а) сильного кашлю: *бехе* → *бехе-ка-ти* (Люб., Т.); *бехев* → *бехев-ка-ти* (Яв.); див. також [60, I, 50]; *буги* → *буги-ка-ти* (Двп., К., Кр. та ін.); *бугу* → *бугу-ка-ти* (Др., Двп., Кр.) відзначено також [53, I, 42]; порівн. *бугукати* 'кричати "буги", ревіти' [35, 374]; *бугу!* 'крик бугая' [24, I, 105]; *бухе* → *бухе-ка-ти* (Бр.); *бухи* → *бухи-ка-ти* (Б., В., Рп., Ос., Тур., Уж.); див. ще [24, I, 117]; в описуваному значенні *бухикати* вживається в багатьох говорах і в українській літературній мові [67, I, 267].

Кихив → *кихив-ка-ти* 'наслідування звуків сильного хворобливого кашлю' (Люб.); *кіхи* → *кіхи-ка-ти* (Воют., Тур., Уж.); *курге* → *курге-ка-ти* 'сильно кашляти' (Двп.).

б) слабкого кашлю: *каху* → *каху-ка-ти* (Бчк.); *кахи* → *кахи-ка-ти* (Вор., К., Кр.), у ряді інших говорів [24, II, 297; 7, 181; 40, I, 377; 73, II, 13; 35, 445; 70, II, 48]; пор. подністр. *кахикати* ‘т. с.’ [41, 358]; в українській літературній мові *кахикати* вживається в цьому ж значенні [67, IV, 122]; *кухи* → *кухи-ка-ти* (Двп.); *т’у-хи* → *т’ухи-ка-ти* недбало ‘про легкий кашель’ (Блб., Двп.), *хив* → *хив-ка-ти* (Бчк., Люб., Нжб., Ос., Яв., Воют.) ‘і про гусаків’; засвідчено також [40, 1037; 54, 96] ‘болісно кашляти’, *хи* → *хи-ка-ти* (Блб., Двп., Кр.); порівн. *хикати* ‘зітхати, стогнати’ [7, 375]; *хир* → *хир-ка-ти* (Топ., Чрн.).

П.3.2.69. Відтворювати звуки свисту: *фів* → *фів-ка-ти* (Двп., К., К., Кр., Нжб.); див. також [60, II, 330] ще у значенні ‘зневажати’; *фіт’* → *фіт’-ка-ти* (Б., В., Рп., Д., Ос., М., Тур., Уж.); див. ще [60, II, 331]. В українській літературній мові *фітькати* є нормою [67, X, 603]. *Фйу* → *фйу-ка-ти* (Нжб., К., Чрн.); у літературній мові засвідчене тільки власне звуконаслідування *фйу*, *фйу-фйу*, яке позначає свист [67, X, 658], оноματοпоетичне дієслово СУМом не фіксується.

П.3.2.70. Відтворювати звуки смоктання: *циц’* → *циц’-ка-ти* (Б., В., Рп.); *ціц* → *ціц-ка-ти* (Бар., Сер.); *ц’он’* → *ц’он’-ка-ти* (Б., Рп., Ос., Тур.), звуконаслідувальні основи *циц’*, *ціц’* - і *цон’* - валентні і до суфікса *-а(ти)* (див. П.3.1.39).

П.3.2.71. Відтворювати звуки фиркання (про коней): *фор* → *фор-ка-ти* (Блб., Двп., К., Люб., Нжб., Топ.); див. також [40, 1029; 16, 277; 17, 124; 35, 461; 73, IV, 76; 60, II, 332]; пор. *форкати* ‘тягнути носом’ [54, 96]. У літературній мові *форкати* вживається в цьому ж значенні [67, X, 617]; пор. ще й у знач. П.3.2.76; *фыр* → *фыр-ка-ти* (Б., В., Рп., Ос.) – вузьколокальне явище.

Фут’ → *фут’-ка-ти* (Д., Топ.); див. ще [18, 478; 24, IV, 380]; *фу* → *фу-ка-ти* ‘про худобу взагалі’ (Б., В., Рп.); пор. літературне *фукати* ‘т. с.’; ‘із шумом випускати з ніздрів повітря, сопіти’; ‘пахкати, чахкати (про потяг)’; діал. ‘кричати, галасувати, сваритися з ким-небудь’ [67, X, 650].

П.3.2.72. Відтворювати звуки поцілунку (дит.): *ц’ом* → *ц’ом-ка-ти* (Б., В., Рп., Ос., М., Тур., Уж.), у літературній мові *цьомкати* вживається ще й у значенні ‘пекти (про кропиву)’ [67, II, 259; 24, IV, 438].

П.3.2.73. Відтворювати звуки позіхання: *хав* → *хав-ка-ти* (Воют., Д., Люб., Яв., Рп.) ‘про худобу’ (Сер., Т.); відзначено джерелами [40, 1032; 36, 195]; пор. [86, 157]; поліс. *хавкати* [47, 66; 48, 56; 49, 222].

26 дієслівних відономатопоетичних утворень репрезентують модель *3+-ка-(ти)* у лексико-семантичній групі відтворення звуків, що супроводжують різні стани, явища.

П.3.2.74. Відтворювати звуки булькання (про сплеск води): *бул' → бул' - бул'-ка-ти* (Б., В., Рп. ; Вор.); див. також [40, I, 49; 24, I, 110]; *бул' → бул'-ка-ти* (на всій досліджуваній території); засвідчено також [66, 3, 29] 'клекотати'; [17, 95; 73, II, 14] 'пускати бульбашки'; [34, 133; 62, 112] *булькити* 'коли риба грає, і вода від цього видає звук, то говорять: вода булькає' [18, 395] 'щава бульчить'. В українській літературній мові *булькити* вживається у значенні 'утворювати короткі і часті звуки під час виливання або витікання води крізь вузький отвір, а також при кипінні (про рідину)' [24, I, 110; 67, I, 255].

П.3.2.75. Відтворювати звуки витікання води тонким струменем: *джур → джур-ка-ти* (Т., Яв.); *жур → жур-ка-ти* (Вор., Кр., М., Тур., Уж.); [82, 229]; *чер → чер-ка-ти* (М., Тур.; Блб., Двп., Топ.); див. також [18, 482] ще 'про звуки монет, ланцюга'; *чур → чур-ка-ти* (Блб., Двп., Д., Др., К., Кр., Нжб., Чрн.), [67, XI, 385] з прим. діал. 'бити струменем'; *дз'ур → дз'ур-ка-ти* (Д., Вор., К., Кр., Ос.).

П.3.2.76. Відтворювати звуки капання (про дощ, рідину взагалі): *ц'ап → ц'ап-ка-ти* 'про дощ, краплі з даху' (Б., В., Рп., Ос., Тур., Уж., Нжб., Яв.); відзначається також [60, II, 360; 18, 481]; пор. *цяпкати* 'доїти молоко' [24, I, 440]; пор. *цяпкати* 'давати по краплі молока (про корову, вівцю, козу)' [54, 97] (пор. П.3.2.31 в іншому знач.).

Ц'ур → ц'ур-ка-ти (Люб., Т., Двп., К.); в українській літературній мові *дзюркати* функціонує в значеннях 'видоювати рідину тонким струменем'; 'текти, впливати тонким струменем' [67, XI, 254] (див. в іншому значенні П.3.2.31).

Ц'ір → ц'ір-ка-ти 'ледь капати' (Б., В., Д.), (пор. П.3.2.45).

П.3.2.77. Відтворювати звуки кипіння (про густу масу): *бл'ус → бл'ус-ка-ти* (М.); *фл'о → фл'о-ка-ти* (Д., Т.); [59, 236]; пор. *фл'окати* 'клекотати' [24, IV, 373]; *фл'ор → фл'ор-ка-ти* (Блб., Др., Топ.); *фол' → фол'-ка-ти* (К., Нжб., Чрн.); *фор → фор-ка-ти* (Двп., Дрг., К., Топ.); див. П.3.2.71 в інших значеннях; *фыл' → фыл'-ка-ти* (Б., В., Рп.). Дієслівні відономатопоетичні деривати для позначення звуків при кипінні густої маси є власне діалектизмами.

П.3.2.78. Відтворювати звуки миттєвого спалаху полум'я: *фос* → *фос-ка-ти* (Блб.); *фох* → *фох-ка-ти* (Пдг.); *фош* → *фош-ка-ти* (Д.) 'про пару' (Чрн.); *фурх* → *фурх-ка-ти* (Тур., Уж.); *фух* → *фух-ка-ти* (Двп.); *фуш* → *фуш-ка-ти* (Д., Двб., К., Чрн.). В інших говірках не зафіксовано.

П.3.2.79. Відтворювати звуки легкого шуму листя: *шалам* → *шалам-ка-ти* (Чрн.), ймовірно, вузьколокальне.

П.3.2.80. Відтворювати звуки перекисаючого тіста: *бух* → *бух-ка-ти* (Воют.); *пих* → *пих-ка-ти* (Чрн.); *пух* → *пух-ка-ти* (Блб., Бчк., К., Кр., Т., Топ., Тур., Уж.); *пуф* → *пуф-ка-ти* (Т.).

П.3.2.81. Відтворювати звуки шипіння води (або іншої рідини) на гарячому предметі: *чвірс* → *чвірс-ка-ти* (Блб.); див. П.3.2.59 в іншому значенні. *Чвірх* → *чвірх-ка-ти* (К.) – власне діалектизм.

У лексико-семантичній групі відтворення звуків, що характеризують процес мовлення, відономатопоетичні дієслова творяться тільки за моделлю *З+-ка-(ти)*; утворення за моделлю *З+-а-(ти)* не зафіксовані.

П.3.2.82. Відтворювати звуки галасу: *вів* → *вів-ка-ти* (на всій досліджуваній території, в інших говорах і в літературній мові [67, I, 549]); див. П.3.2.10 в інших значеннях.

Вйа → *вйа-ка-ти* (М., Сер., Тур.). *Вайвай* → *вайвай-ка-ти* 'про євреїв' (Б., В.); пор. також [35, 380]; *ревкати* (Люб., Т.; Б., В., Д., Ос.; К., Кр., Нжб., Чрн., Топ.); зафіксоване джерелами 'т. с.' [35, 455; 40, 799; 9, 123]; в українській літературній мові не функціонує.

Гой → *гой-ка-ти* (на всій досліджуваній території), *йой* → *йой-ка-ти* (в інших говорах і літературній мові). *Р'ах* → *р'ах-ка-ти* (Двп.), *р'ав* → *р'ав-ка-ти* поширене на всій досліджуваній території та в літературній мові. Див. ще у значенні 'гавкати' [67, III, 922].

Гала → *гала-ка-ти* (Блб., Двп., К., Кр., Бчк., Др., Топ., Чрн.); див. ще [44, 40] і в значенні 'відлякувати птахів від картоплі'; [53, I, 80; 35, 471]; у літературній мові [67, II, 18; 24, I, 267].

Галай → *галай-ка-ти* (Нжб., Топ., Чрн., К., Люб., Д.); див. також [40, 135; 16, 203; 67, II, 18] з прим. діал. 'галакати'.

Галой → *галой-ка-ти* (Б., Б., Рп.); *галов* → *галов-ка-ти* (Б., В., Рп.); *голой* → *голой-ка-ти* (там же) – ймовірно, вузьколокальні дієслівні утворення.

Гул'у → *гул'у-ка-ти* (на всій досліджуваній території; відзначене джерелами [15, 12; 40, 164; 35, 496; 37] 'кричати на ведмедя'; [53, I, 96;

54. 78]. В ужанських говірках зафіксована форма *гул'ув* → *гул'ув-ка-ти* (Бар., Сер.); у бойківських – *гл'укати* (Воют., Блб.). Джерелами ще відзначені форми *гул'ул'укати* [53, I, 97]; *гул'акати* [18, 406; 16, 234].

П.3.2.83. Відтворювати звуки дитячого белькоту: *гим* → *гим-ка-ти* (Двп.), в інших говорах не відзначено; *гум* → *гум-ка-ти* (Б., Рп.).

П.3.2.84. Відтворювати звуки наспівування під ніс: *миги* → *миги-ка-ти* (Д.); *муги* → *муги-ка-ти* (на всій досліджуваній території, у ряді інших говорів і в літературній мові [67, IV, 818]). *Музу* → *музу-ка-ти* (К., Кр.), джерелами не відзначено.

П.3.2.85. Відтворювати звуки незв'язної, безглуздої мови, бурчання: **гар'а* → *гар'а-ка-ти* (Двп.); **гару* → *гару-ка-ти* (Блб.); див. також [15, 9]; **бел'* → *бел'-ка-ти* (Люб.).

П.3.2.86. Відтворювати звуки дитячого плачу: *куве* → *куве-ка-ти* (Б., В., Рп.); *скуги* → *скугикати* (К.), [67, IV, 332]; *скужикати* [49, 197; 48, 51].

Про зростання продуктивності суфікса *-ка-ти* в досліджуваних говорах свідчить той факт, що за аналогією до дієслів, утворених за моделлю *З+-ка-(ти)*, утворюються дієслова зі значенням 'повторювати слово, що лежить в основі дієслова'; пор. у закарпатських марамороських говірках: *н'ав-ка-ти* 'повторювати н'ав', *мам-ка-ти*, *вас'-ка-ти*, *бап-кати*, *ноно-ка-ти*, *сваш-ка-ти*, *гиш-ка-ти*, *н'ит'-ка-ти* і т. д.

Подібне явище відзначають дослідники в українській літературній мові: дієслівні словотвірні моделі на *-а-*, *-ка-* правили за зразок для введення інших категорій слів у дієслівну систему за допомогою суфіксів *-а-*, *-ка-*. “За таким зразком, наприклад, утворюються дієслова від субстантивованих слів (або навіть звуків): *ви-ка-ти*, *ти-ка-ти*, *ми-ка-ти*, *і-ка-ти*, *чого-ка-ти*. Вони широко використовуються в розмовній мові, за стилістичними особливостями належать до емоційної лексики і виражають якусь зневагу, неповагу до когось, тобто характеризуються відтінком фамільярності” [190, 191].

П.3.3. Словотвірна відономатопоетична модель *З+-ча-(ти)*

Модель *З+-ка-(ти)* має широко засвідчений у говорах варіант *З+-ча-(ти)*. Суфікс *-ча-* є видозміною *-ка-* (*к* → *ч*), результатом першої палаталізації задньоязикових приголосних [г], [к], [х] перед голосними переднього ряду [ī], [ī], [ē], [ě], [ei].

Суфікс *-ча-* виник у результаті змін: **-kē-* → *-č'ē-* → *-ch-* → *-ча-*.

Т. М. Возний відзначає, що модель *З+-ча-(ти)* найбільше поширена в українській мові і менше – в російській і білоруській. У говорах української мови суфікс *-ча-* частіше вживається в південно-за-

хідних говорах, рідше – в південно-східних і північних [102, 117]. Наше дослідження дієслівних дериватів, утворених за цією моделлю, підтверджує думку Т. М. Возного. Майже всі дієслова на *-ча-ти* мають паралельні форми *З+-ка-ти*. Але між ними існує різниця в семантичному відношенні. Форми на *-ка-ти* виражають тривалу, повторювану дію, а дієслова на *-ча-ти* теж виражають тривалу дію, однак уже зі значно слабшим проявом ритмічності або взагалі без неї, пор.: *пул'-ка-ти* і *пул'-ча-ти*.

Модель *З+-ча-(ти)* найбільшу кількість своїх репрезентативів має в лексико-семантичній групі **відтворень звуків тварин**. Тут функціонують 73 дієслівні відономатопоетичні деривати, в інших лексико-семантичних групах репрезентативів моделі *З+-ча-(ти)* нараховуються одиниці.

Відтворювати звуки ссавців

П.3.3.1. Відтворювати звуки кози: *беге* → *бегеча-ти* (Блб., Двп.); пор. *бегечати* ‘співати козячим голосом’ [40, 16; 24, I, 36].

П.3.3.2. Відтворювати звуки корови: *бу* → *бу-чати* (Д., К.) ‘про бика, коли він злиться’; пор. *бучати* ‘(про волів) ревити’ [60, I, 77]; *буч’ети* ‘воркотати’ [35, 548]; паралелі відзначає Ф. Копечний в інших слов’янських мовах; пор. *bučati* (*bukati* ipf. onom. “muhen”), ч. *bučet*, slk. *bučat/bukat*, hl. *bučec*, р. *buczeć*; sln. *bučati*, sch. *bučati* (*bukati*), *bučem*, m. *buči*, b. *buča*, rd. *fučat* [230, 69].

Му → *му-ча-ти* (Б., В., Д., Рп.); *ри → *ри-ча-ти* (Кр., Р.; Люб., Яв., Др.); пор. *ричати*, *рычаты*, *рич’ати*, *рычати*, *рич’ети*, *ри-ч’ити* ‘ревити’; ‘голосно плакати’ [60, II, 175]; [24, IV, 18]. В українській літературній мові *ричати* функціонує в значеннях: ‘видавати протяжні загрозливі звуки, що нагадують звук ‘р-р-р’ (про тварин)’; ‘видавати протяжні звуки від болю, злості і т.п. (про людей)’; ‘ревити, мукати (про рогату худобу)’; ‘кричати, говорити грубим, злим, роздратованим голосом’ [67, VIII, 546]; *ры-ча-ти* (Б., Д., В., Рп., Ос., Тур., Уж.); див. ще [73, II, 207; 6, 146]; *ричу* ‘irrugio’ [65, 247]; пор. дієслова, зафіксовані Ф. Копечним у різних слов’янських мовах: ‘*ryčati/rykati* ipf. ‘brüllen’ – čsl. *ryčat*, luž. *rykać/rykas* (toto ‘laut furzen’); dot. *ryčec/ricos*, р. *ryczeć*, r. *rykat/ryčat*, br. *rykać*, uk. *ry-kati/čaty*; sln. *rikaty/-čaty*, -*kam/-čem*, ch. *rikati*, *rîčem*, m. *rika*, b. arch. *rikam/d. rukam* (*rjukam*, *ruča*) – (stsl. *rykati*)’ [250, 68].

Гин → *гин-ча-ти* ‘про корову, коли вона голодна’ (Яв.); пор. ‘т. с.’; ‘стогнати’ (про хворих); пор. пол. *jęczeć* ‘гинчати’ [60, I, 168].

П.3.3.3. Відтворювати звуки кішок: *мйав* → *мйав-ча-ти* (М., Тур., Уж., Кр., Р.); див. також [18, 436; 24, II, 458], зафіксована тут і форма *мйавучати* ‘т. с.’. *Вав* → *вав-ча-ти* (Блб., Двп., Кр., Др., Люб., М., Рп., Тур., Уж. і др.); див. ще [60, I, 80]; джерелами фіксується форма з

суфіксом *-чи-ти*: *вав-чи-ти* ‘т. с.’ [14, IV, 17; 40, I, 53]. Утворення за моделлю *З+-ча-(ти)* із вихідним *вав-* функціонують тільки в говорах.

Вар → *вар-ча-ти* (Бчк., Д., Двп., Др., Топ., М., Тур., Уж.); *фур* → *фур-ча-ти* (Блб., Двп., Др.); див. також [40, 1031]; крім *фурчати*, фіксується і форма *фур-чі-ти* (*-чі* – фіксується як варіант *-ча-*); ще і в значеннях ‘журчати, гудіти, хурчати’.

В українській літературній мові *фурчати* функціонує в значеннях: ‘видавати монотонний звук крилами при польоті’ (про комах); ‘швидким льотом, рухом створювати схожі звуки’; ‘створювати звук, що деренчить, при роботі (про механізми)’ [67, X, 656]; пор. *фурчати* ‘шуміти, жужжати’ [24, IV, 380].

Н’ав → *н’ав-ча-ти* (відоме на всій досліджуваній території, уживається у ряді інших говорів) [24, II, 573; 73, I, 142; 70, I, 214; 6, 40] і в українській літературній мові [67, V, 459]. *Мн’ав* → *мн’ав-ча-ти* (Люб., Тур., Уж.); *мн’ав-чі-ти* (М.); *мур-мур-ча-ти* (у більшості досліджуваних говорів, у багатьох інших говорах) [18, 438; 17, 10; 73, I, 50; 98; 36, 49] і в укр. літературній мові [67, IV, 830; 24, II, 456].

П.3.3.4. Відтворювати звуки овець: *бев* → *бев-ча-ти* (Двп., Др., Ос., Тур.); *мир* → *мир-ча-ти* (Двп., Др., Топ.); *мур* → *мур-ча-ти* (Соп.); див. ще П.3.3.3 в іншому значенні. Джерелами не зафіксовані.

П.3.3.5. Відтворювати звуки свиней: *гр’ун* → *гр’ун-ча-ти* ‘коли хоче їсти’ (Ос, Сер.); *гр’ан* → *гр’ан-ча-ти* (Бар.); *кр’ун* → *кр’ун’-ча-ти* (Люб., Т., Тур., М., Кр., Вор.); *хрун* → *хрун’-ча-ти* ‘коли хвора (Дрг.); *хр’ун* → *хр’ун-чати* (Ос.); *хр’ун* → *хр’ун’-чати* (Др., Р., Топ.); *хр’у* → *хр’у-ча-ти* (Блб., Двп.); див. ще [40, 280]; *кві* → *кві-ча-ти* (Блб., Двп., Тур., Уж.); див. також [40, 340; 53, IV, 32]; і *квіч’ети* ‘т. с.’ [24, II, 238]; пор. відповідники, зафіксовані О. Копечним в інших слов’янських мовах: ‘*kvičati/kvikati*: č. *kvlčēt/-kat*’, slk. *kvičat/kvikat*’, hl. *kwičec’/-kač*, dl. *kwicaš’/-kaš*, p. *kwiczeć*; r. *kvicāt*’, br. *kvičac*; sln. *kvičati* (kvi-) -im (dot. *kvičaty/-im*, d. *kvečati*), sch. *kvičati*, m. *kviči*, b. *kvičá/kvikam*’ [250, 172].

П.3.3.6. Відтворювати звуки собак: *дз’ав* → *дз’ав-ча-ти* ‘про щеня’ (Дрг., Люб.); *квав* → *квав-ча-ти* (Тур.); *скаву* → *скаву-ча-ти* (*скавчати*) ‘тужливо вити’ (на всій досліджуваній території; зафіксовано також джерелами [40, 270, 869; 35, 578] і *скавуч’ети* [73, I, 229] ‘про поросят’; [24, IV, 129; 6, 147; 21, 90(II); 70, I, 97]).

У літературній мові *скавучати* вживається в значеннях: ‘повискувати (жалісно, радісно або з нетерпінням)’; ‘тихо вити’ (про собак та інших тварин); ‘видавати пронизливі звуки’ (про предмети, вітер і т. п.);

перен. ‘тужливо стогнати, плакати’ (про людину); перен. ‘набридати кому-небудь скаргами, докорами’ [67, IX, 238].

Скови → *сковичати* ‘вищати’ (Блб., Двп.); див. ще [40, 875]; *скомин* → *скоминчати* ‘тихо скавучати’ (Сер., Уж.).

Гар → *гар-ча-ти* ‘видавати загрозливі звуки’ (на всій досліджуваній території і в інших говорах, зафіксоване джерелами в цьому ж значенні: [44, 42; 40, 138; 73, 1, 98; 70, I, 46; 20, 238] ‘бурчати, у переносному значенні: сваритися’); [24, I, 275; 43, 28] ‘бурчати’.

В українській літературній мові *гарчати* функціонує в значеннях: ‘видавати низькі загрозливі звуки (про тварин)’; ‘звучати низько, загрозливо, неначе ричати’; перен. ‘сердито бурчати, виявляючи невдоволеність’; перен. ‘створювати низькі звуки зі скреготом, гуркотом і т. п. при ударах або терті’ [67, II, 96]. *Гыр* → *гыр-ча-ти* (Б., В., Рп.); *крун* → *крун’-ча-ти* ‘жалібно вити’ (М., Тур.); див. також II.3.3.5 в інших значеннях.

Відтворювати звуки свійської птиці

II.3.3.7. Відтворювати звуки гусей: суфікс *-ча-* має в говорах варіант *-джа-*, що утворився внаслідок асиміляції: *тїв* → *тїв-джа-ти* ‘про гуску’ (Двп., К.); див. ще [18, 406].

Си → *си-ча-ти* (*сычати*) ‘про гусака, що видає шиплячі звуки’ (на всій досліджуваній території; зафіксовано джерелами [40, 867; 35, 578; 70, I, 142]); пор. *сичати* (про змію, гусей) ‘шипіти’; (про людей) ‘видавати протяжний звук “с”’ [24, IV, 124]. У літературній мові *сичати* функціонує ще в значеннях: ‘видавати або створювати звуки, які нагадують протяжну вимову звука “с”’; ‘видавати такі звуки від болю, холоду і т. п.’ (про людину); ‘утворювати такі звуки під час горіння’ (про щось сире); ‘утворювати такі звуки, випускаючи газ, пару’ (про паровоз, самовар і т. п.); ‘утворювати такі звуки, проникаючи крізь вузький отвір (про струмінь, повітря, газу і т. п.)’; ‘видавати такі звуки під час кипіння, запікання і т. п.’ (про їжу, яка вариться, смажиться і т. д.); ‘створювати такі звуки, пінячись, вируючи’ (про хвилі, море, воду і т. д.); ‘створювати такі звуки при дії’ (про механізми); ‘створювати такі звуки, рухаючись по якійсь поверхні’; ‘створювати свистячі звуки, швидко розтинаючи повітря’ (про предмети); ‘створювати такі звуки швидко рухаючись, падаючи’ (про повітря, дощ і т. п.); ‘вимовляти протяжно звук “с”, заспокоюючи кого-небудь, закликаючи до тиші і т. д.’; ‘говорити нерозбірливо, часто вимовляючи свистячі звуки’; ‘говорити здавленим від злості, роздратування і т. п. голосом’; ‘розмовляти з кимось роздратовано, сердито’; ‘виражати невдоволення (приховане)’ [67, IX, 210]. Дієслово *сичати* ‘шипіти,

видавати свистячі звуки' має паралелі в інших слов'янських мовах — пор. бр. *сыкаць*, п. *syzczeć*, ч. *sučeti*, слц. *sučat'*, вл. *sušecé*, слн. *sičati* 'т.с.'; є продовженням праслов'янського звуконаслідувального дієслова *sučěti* [38, V,248].

П.3.3.8. Відтворювати звуки індиків: *дул'* → *дул'-ча-ти* (Воют.); *пул'* → *пул'-ча-ти* (Вор., Люб.; Р., Кр., М., Ос. та ін.), джерелами не зафіксовано.

П.3.3.9. Відтворювати звуки квочки: *кыр* → *кыр-ча-ти* (Б., В., Рп.); див. також [40, 343; 18, 429].

П.3.3.10. Відтворювати звуки курчат: *цїп* → *цїп-ча-ти* (М., Тур., Уж.), [18, 480; 16, 274; 24, IV, 434]. В українській літературній мові функціонує тільки форма *цїпкати*, *цїпчати* не уживається.

Відтворювати звуки диких птахів

П.3.3.11. Горобців: *чвїрін'* → *чвїрін'-ча-ти* (М., Тур.); *цвїрін* → *цвїрін-ча-ти* (Ос., Рп., Сер.); дієслово *цвїрінчати* 'т. с.' є нормою української літературної мови [67, XI,186].

П.3.3.12. Ворін: *крав* → *крав-ча-ти* (Тур., Уж.); *кр'ав* → *кр'авча-ти* (Б., В., Рп., Ос., Сер., М.); див. ще [16, 248; 24, II, 316]; пор. *крявчати* 'про ворін, кавок, жаб' [24, II, 316], а також *крявчати* 'кокотати (про курей)'; 'кумкати, квакати (про жаб)' [18, 429]; *крявчати* 'каркати (про ворону)'; 'подавати крик (про горіхівку)' [38, III, 114];

У говірках відомі варіанти *кран* → *кран-ча-ти* (Д., К., Кр., Нжб., Др., Ос., Рп., Тур.); *кр'ан* → *кр'ан-ча-ти* (Сер., Тур., Уж.); пор. *крянчати* 'базікати, каркати, хрипіти, а також про сороку' [16, 230]; *кр'ан* → *кр'ан'-ча-ти* (Вор., Р.); *крум* → *крум-ча-ти* (Уж.) і про журавлів; див. також [18, 428; 24, II, 313] з посиланням на записи І. Верхратського.

П.3.3.13. Голубів: *тур* → *тур-ча-ти* (К., Кр., Топ.); пор. *турчати* перен. 'говорити' [24, IV, 297]. В українській літературній мові *турчати* функціонує в обох значеннях: 'видавати своєрідні мінливі звуки' (про голуба, горлицю); 'воркувати'; перен. 'говорити, повторювати одне і те ж' [67, X, 327]; пор. *кур-ча-ти* 'воркувати (про голубів)' [38, III, 150].

І.3.3.14. Журавлів: *вар* → *вар-ча-ти* (Блб.); див. також П.3.3.3 в інших значеннях; *кр'ан* → *кр'ан-ча-ти* (М., Сер.); пор. П.3.3.12 в іншому значенні; *кр'ун* → *кр'ун'-ча-ти* (Вор., Р.); пор. П.3.3.5; *кр'ун* → *кр'ун-ча-ти* (Ос.); пор. П.3.3.5 в іншому значенні; засвідчений варіант *курли-чі-ти* 'курликати (про журавлів)' [38, III, 155].

П.3.3.15. Канюків: *кви* → *кви-ча-ти* (Яв.); *кві* → *кві-ча-ти* (М., Ос.); див. П.3.3.5 в іншому значенні; *пів* → *пів-ча-ти* (М.) – специфічний діалектизм.

П.3.3.16. Сичів: *куві* → *куві-ча-ти* (Сер.), паралелей не знайдено.

П.3.3.17. Сов: *бугу* → *бугу-ча-ти* (Д.); *вар* → *вар-ча-ти* (Сер.); пор. П.3.3.3; П.3.3.14 в іншому значенні. *гугу* → *гугу-ча-ти* (Воют., Т., Пот., Яв.); *пугу* → *пугу-ча-ти* (М., Тур.). Дієслова зі значенням ‘відтворювати звуки сови’ з суфіксом *-ча-ти* лексикографічними джерелами не зафіксовані.

Відтворювати звуки комах

Суфікс *-ча-* в словотвірних гніздах валентний до цілого ряду звуконаслідувальних основ, утворює відономатопоетичні дієслівні похідні першого ступеня деривації.

П.3.3.18. Відтворювати звуки комарів: *бжін’* → *бжін’-ча-ти* (Снв., Соп.); *бзін’* → *бзін’-ча-ти* (Двп., К.); *дзін’* → *дзін’-ча-ти* (К.). В інших говорах не зафіксовані.

П.3.3.19. Коників: *цвер* → *цвер-ча-ти* (М., Уж.); *цвір* → *цвірча-ти* (Дрг., К., Кр.; Б., В., Рп.); пор. *цвірчати* ‘про птахів узагалі’; ‘плювати крізь зуби’; ‘чим-небудь докучати’ [24, IV, 425].

В українській літературній мові *цвірчати* функціонує, окрім цього значення, ще в таких: ‘видавати звуки “цвірінь-цвірінь” (про горобців і деяких інших птахів); ‘щебетати’; ‘видавати характерні звуки, схожі на щебет птахів’ (про предмети) [67, XI, 187].

Із суфіксом *-чи-*: *цвір* → *цвір-чи-ти* ‘т. с.’ (Д.), в інших говорах з *-чи-* не зафіксовано.

Цвірін’ → *цвірін’-ча-ти* (Топ.); див. П.3.3.11 в ін. значеннях; *цірін’* → *цірін’-ча-ти* (Воют.); *цїр* → *цїр-ча-ти* (Др., Т., Чрн.); див. ще [19, 31; 18, 480] ‘про горобців’. *Йурр* → *йурр-ча-ти* (К.) – вузьколокальний діалектизм.

П.3.3.20. Мух: *брин’* → *брин’-ча-ти* (Блб.); пор. *бриньчати* ‘бринькати (про музичний інструмент)’ [24, I, 100]; давньорус., цсл.. БРАЧАТИ ‘жужжати’ [68, I, 187]. *Брун* → *брун-ча-ти* (Нжб.); пор. *брунчати* ‘про бджолу’ [18, 391]; ‘про комара’ [17, 96]; ‘про хруща’ [16, 228; 24, I, 102]; ‘про бджіл’ (Ос.); ‘про джмеля’ (М.); пор. рос. *брунчатъ* ‘звучати і бринькати’ [27, I, 321].

П.3.3.21. Бджіл: *бжен’* → *бжен’-ча-ти* (К.); *бжун’* → *бжун’-ча-ти* (Тур.); *цвун* → *цвун-ча-ти* (Тур., Уж.), джерелами не фіксуються.

П.3.3.22. Цвіркунів: *свер* → *свер-ча-ти* (Уж.); *свір* → *свір-ча-ти* (Вор., Кр.); *свірч'ети* (Блб., Двп., Р.); *сір* → *сір-ча-ти* (Кр.); *фір* → *фір-ча-ти* (Воют.); *цвер* → *цвер-ча-ти* (Тур.); *цвір'* → *цвір'-ча-ти* (Яв.); *цвур* → *цвур-ча-ти* (Р.); *чвер* → *чвер-ча-ти* (Сер.); *чвірін'* → *чвірін'-ча-ти* (Кр.); *чвір* → *чвір-ча-ти* (Тур.); *чвір* → *чвір-ч'е-ти* (Двп.); *швірін'* → *швірін'-ча-ти* (Т.); *швір* → *швір-ча-ти* (Тур.); *свирр* → *свир-ча-ти* (Тур.); пор. також 'т. с.' [7, 323].

П.3.3.23. Джмелів: *бім* → *бім-ча-ти* (К.); *бін* → *бін-ча-ти* (Двп.); *бен* → *бен-ча-ти* (Б., В., Рп.); звідси – *беньчик* (джміль); *бун* → *бун-ча-ти* (Бар., Сер.), відповідників не знайдено.

Відтворювати звуки земноводних

П.3.3.24. Жаб: *вав* → *вав-ча-ти* (Нжб.); див. також П.3.3.3 в інших значеннях; *кван* → *кван-ча-ти* (Т.); *ква* → *ква-ча-ти* (Вор., Кр.); *ква* → *ква-ч'е-ти* (Д., Двп., Блб.); *крум* → *крум-ча-ти* 'про жаб' (Яв.); див. П.3.3.12 в інших значеннях; *кр'ун* → *кр'ун-ча-ти* (М., Уж.); див. П.3.3.5; П.3.3.14; *крун'* → *крун'-ча-ти* (Т., Яв.); див. ще [60, I, 330]; *кур* → *кур-ча-ти* (Люб., Воют.); див. також [60, I, 390]; *рап* → *рап-ча-ти* (Б., В., Рп., Снв.); див. ще [60, II, 168]; пор. *рапчати* 'видавати звуки (про гусака)' [16, 264]. Для дієслів *вавчати*, *квачати* (*квач'ети*), *кванчати* відповідників у доступних лексикологічних матеріалах немає.

В інших лексико-семантичних групах модель *З+/-ча-(ти)* не настільки продуктивна, її репрезентантів нараховуються одиниці.

У лексико-семантичній групі **звуконаслідувань, які утворюються конкретними предметами, механізмами внаслідок впливу на них людини**, суфікс *-ча-* валентний до звуконаслідувальних основ, утворюючи відономатопоетичні дієслова з такими значеннями.

П.3.3.25. Відтворювати звуки дзвону металу, скла (металевих або скляних предметів): *бр'ам* → *бр'ам-ча-ти* (М., Тур., Уж.), зафіксоване [18, 349]; *джерен* → *джерен-ча-ти* 'про щось металеве' (Т., Яв.), див. ще [44, 59]; *джерен'* → *джерен'* → *-ч'а-ти* (там жсамо, [44, 59] 'збитий горнець джерен'ч'ит'; [60, I, 210]); *дзін'* → *дзін'-ча-ти* (М., Ос., Рп.; Сер., Тур., Уж., Яв.); див. також [35, 514; 16, 396; 73, I, 180; 76, 82]; [67, II, 267] 'т. с., що дзижчати'.

Бр'аз → *бр'аз-чати* (на всій досліджуваній території, відоме в ряді інших говорів, зафіксоване джерелами [71, 146] 'видавати брязк'; [66, 308, 309] 'брянчати, виробляти шум; дзвінко стукати'); пор. *брасчати* 'брязгати, дзвеніти, бринчати' [66, 279]; *бр'азчати* (*бр'азчіти*, *бр'езч'ети*) 'звучати' [35, 374]; *бр'азчати* 'дзвеніти' [40, 23; 6, 118; 41, 326; 218; 62, III] 'про монети'; [73, I, 289] 'гучати'; 'вжикати' [73, 73]; 'брязкати' [73, 50]; 'мерехтіти' [73, I, 46]; 'деренчати' [73, I, 201];

70, 1,23]; ‘бринькати’; ‘брязкати’ [70, 1, 24]; ‘гриміти’ [70, I, 84]; ‘брязкати’ [70, II, 25]; *бряжчати* ‘брякати’ [7, 62; 71, 146].

В українській літературній мові *бряжчати* вживається в значеннях: ‘ударяючись, видавати дзвінкі звуки (про металеві, скляні предмети)’; ‘викликати дзвінкі звуки, ударяючи по металевих і т. п. предметах’; ‘невміло, недбало грати на музичному інструменті’ [67, I, 242; 24, I, 103].

Бр’ан → *бр’ан-ча-ти* (Двл., Блб.); пор. ще [18, 394] ‘про ланцюг’. *Дрин* → *дрин-ча-ти* (Др., К., Топ.); *дерен* → *деренчати* ‘деренчати’ (про дошку, тарілку, скло) (М., Рп., Яв.); пор. *деренчати* ‘деренчати’; ‘дзижчати’ [24, I, 24]; у літературній мові *деренчати* функціонує в значенні: ‘видавати уривчасті тремтячі звуки’; перен. ‘звучати уривчасто, тремтіти’ (про голос) [67, II, 248]. Словником Б. Д. Грінченка фіксується ще форма *дзеренчати* = *деренчати* ‘т. с.’ [24, I, 378]. *Дзелень* → *дзелен’-ча-ти* (поширено на всій досліджуваній території і в літературній мові [67, II, 266]).

П.3.3.26. Відтворювати звуки стьобання батоном: *швав* → *швав-ча-ти* (Сер.) – вузьколокальне звуконаслідувальне дієслово.

У лексико-семантичній групі наслідувань звучань різних станів і явищ модель *З+ -ча-(ти)* представляють 8 відономатопоетичних дієслівних дериватів.

П.3.3.27. Відтворювати звуки сплеску води, що утворюються внаслідок падіння в неї якогось предмета: *бул’* → *бул’-ча-ти* (Б., В., Рп., Ос., Сер., Тур., Уж.; К., Кр.); див. ще [24, I, 110]; пор. *бульчати* ‘видавати звуки’ (про індиків) [18, 395]. Дієслівний дериват *бул’-ча-ти* в літературній мові не функціонує.

П.3.3.28. Відтворювати звуки витікання води тонкою цівкою: *чер* → *чер-ча-ти* (Тур., Уж.); див. також [18, 482; 16, 270]. *Джур* → *джур-ча-ти* (Чрн.); *жур* → *жур-ча-ти* (Воют.); *дз’урун* → *дз’урун-ча-ти* (Д.); *ур* → *ур-ча-ти* (Блб.); *ц’урун* → *ц’урун-ча-ти* (Кр.), джерелами не зафіксовані, ймовірно, локальні утворення.

П.3.3.29. Відтворювати звуки витікання води потоком, струмком: *дз’ур* → *дз’ур-ча-ти* (поширене в усіх досліджуваних говорах, уживається в багатьох інших говорах і в українській літературній мові [67, II, 268]).

П.3.3.30. Відтворювати звуки шипіння під дією жару, вогню (про воду, смалець): *сарр* → *сар-ча-ти* (Ос.); *швар* → *швар-ча-ти* (Уж.); *швар-чи-ти* (Д., Двл., Чрн.); *шквар* → *шквар-ча-ти* (уживається на всій досліджуваній території). Крім засвідченого, *шкварчати* в літературній мові має ще значення: ‘заповнюватися тріском, шипінням і т. д.’;

‘про відчуття від надмірної дії жару або морозу’; розм. ‘говорити приглушеним від злості, роздратування голосом’ [67, XI, 473]. *Шкверен* → *шкверен-ча-ти* (Кр.). Відономатопоетичні дієслова *сарчати*, *шварчати* (*шварчити*), *шкверенчати* ‘відтворювати звуки шипіння (про воду, смалець)’ є вузьколокальними діалектними утвореннями.

Модель *З+/-ча-(ти)* функціонує і в лексико-семантичній групі наслідувань звуків фізіологічних процесів. Тут її репрезентують 7 дієслівних утворень.

П.3.3.31. Відтворювати звуки жування (тріску під час жування): *хрум* → *хрум-ча-ти* (на всій досліджуваній території, в інших говорах і в літературній мові) [67, XI, 156].

П.3.3.32. Відтворювати звуки клацання зубами: *скреген* → *скреген-ча-ти* (Б., В., Рп.), [40, 878]; *скрин* → *скринчати* (Топ.); *шкригон* → *шкригончати* (Тур.).

П.3.3.33. Відтворювати звуки позіхання: *хав* → *хав-ча-ти* (Б., В., Рп.) ‘про худобу’; пор. *хавчати* ‘стогнати, скулити (про собак)’; ‘вищати’ [40, 1032].

П.3.3.34. Відтворювати звуки важкого дихання: *фу* → *фу-ча-ти* (Б., В., Рп., Т.) ‘про худобу’; [40, 1031]; пор. *фучати* (про ведмедя) ‘фиркати’, ‘сичати’ (про кота) [16, 271].

У лексико-семантичній групі наслідувань звуків, що супроводжують мовлення, функціонує 7 дієслів, утворених за моделлю *З+/-ча-(ти)*.

П.3.3.35. Відтворювати звуки вимови в ніс: *бормочати* (Двп.); *бурмочати* (Двп.); *мормочати* (Тур.) – вузькодіалектні слова.

П.3.3.36. Відтворювати звуки гучного крику: *вів* → *вів-ча-ти* (Вор., К., Кр.); *війа* → *війачати* (М., Сер., Тур., Уж.); *р’ав* → *р’авчати* (Др., Топ.).

П.3.3.37. Відтворювати звуки дитячого плачу: *сквирин* → *сквирин-ча-ти* (Т.) – вузьколокальний діалектизм, також як і *фін’* → *фін’чати* (Бар., Сер.).

Проаналізувавши відономатопоетичні дієслівні утворення моделі *З+/-ча-(ти)*, ми дійшли висновку, що ця модель найбільш продуктивна в лексико-семантичній групі відтворень звуків тварин (птахів, комах, земноводних). Тут функціонують 73 дієслівні утворення.

У словотвірних гніздах часто паралельно функціонують дієслівні форми *З+/-ка-ти* і *З+/-ча-ти*:

вавкати – *вавчати*;

кван'кати – кван'чати;

крункати – крунчати;

крумкати – крумчати;

кравкати – кравчати;

кр'авкати – кр'авчати і т. д., що зумовлено історично (див. с. 144). Є випадки, коли дієслівне утворення із *-ка-ти* функціонує в літературній українській мові, а утворення із *-ча-ти* уживається тільки в народних говорах, не ставши нормою літературної мови; пор. літературне *мувати* і діалектне *мучати*; літературне *ціпкати* і діалектне *ціпчати*. Чимало дієслів із *-ча-ти* не утворюють дублетів із *-ка-ти*: *кванчати*, *сковичати*, *скоминчати*, *крун'чати*, *сверчати*, *цвурчати*, *фірчати*, *шкверенчати*, *шварчати*, *шкварчати*, *сарчати*, *ц'урунчати*, *скринчати*, *шкригончати*. У говорах зафіксовані варіанти суфікса *-ча-*: *-чі-*, *-чи-* (*фурчіти*, *вавчити*).

П.3.4. Словотвірна відономатопоетична модель 3+-i-(ти) (i(<h))

Ф. Славський вважає, що 'звуконаслідувальні інтенсиви на *-os-iti*' дуже давні. Вони мають свої відповідники в балтійських мовах: *bolboš÷*, *bolbositi* 'розмовляти', *bolboliti*, *bolboniti* 'т. с.' і лит. *balbãsyti* 'розмовляти', *kolbošo*, *kolbošiti* 'т. с.' і литовське діалектне *kalbasyti* 'т. с.': литовське *kalbėti* 'говорити' і т. д.' [266, 52].

Наявність структурних відповідників дієслівних утворень на *-i-ти* в багатьох мовах індоєвропейської сім'ї дає підстави вважати, що такі дієслова були відомі ще в спільнослов'янський період і поширені в основному в західноіндоєвропейських мовах (латинській, слов'янських, балтійських, германських [275, 111-118]. Такі дієслова існували в давньоруській мові, хоча їх було небагато [92, 359].

Про наявність і функціонування дієслівних дериватів у сучасних східнослов'янських мовах пише Т. М. Возний: "У кожній зі східнослов'янських мов є декілька десятків дієслів на *-i-ти* (рос. → *-іти*, білор. *-ець/эць*) звуконаслідувального характеру" [107, 133]. У російській мові вони відзначені як досить продуктивні В. В. Виноградовим [98, 436], Р. В. Бахтуріною [91, 74], І. С. Улухановим [204, 127-140], В. С. Третьяковою [203, 10], у білоруській – П. Я. Ломтевим [157, 95].

Звуконаслідувальні дієслова із суфіксом *-i-* (< *h*) широко вживаються в досліджуваних говорах, як і в літературній українській мові [217, 41-43].

В українських говорах досліджуваного ареалу за моделлю 3+-i-(ти) утворено 92 відономатопоетичні дієслівні деривати.

У лексико-семантичній групі **наслідувань звуків, які утворюються конкретними предметами, механізмами внаслідок впливу на них людини**, модель 3+-i-(ти) малопродуктивна, представлена лише одним дериватом.

П.3.4.1. Відтворювати звуки скрипу, стуку: *скрип* → *скрип-і-ти* (уживається на всій досліджуваній території), зафіксовано також джерелами [40, 879; 73, IV, 35; 24, IV, 144] ‘скреготіти’; [36, 264] ‘про сніг під ногами’. У літературній мові *скрипіти* вживається в значеннях: ‘видавати різкі звуки, схожі на скрип (про снігурів, деркачів і т. д.)’; перен. ‘говорити різким, неприємний голосом’; ‘неприємно звучати (про музичні інструменти)’; перен. ‘жити, існувати (з труднощами)’; ‘виявлятися з великою силою (про мороз)’ [67, 1X, 320]. *Ломоз* → *ломоз-і-ти* (Бар.) – вузьколокальний діалектизм.

У лексико-семантичній групі відтворень звуків тварин, репрезентантами моделі 3+*-і-(ти)* є 26 дериватів.

П.3.4.2. Відтворювати звуки свиней: *тр’ун* → *тр’ун-і-ти* (Ос., Сер.); *хр’ун’* → *хр’ун’-і-ти* (Ос), джерелами не фіксуються.

П.3.4.3. Відтворювати звуки собак: *скуп* → *скуп-і-ти* (Бчк.), ймовірно, вузьколокальне.

П.3.4.4. Відтворювати звуки одудів: *дуду* → *дуд-і-ти* (*дуд-и-ти*) (К., Кр., Нжб.). У літературній мові *дудіти* вживається в значенні ‘грати на дуді або іншому духовому інструменті’ [67, II, 431].

П.3.4.5. Відтворювати звуки глухарів: *ш-ш-ш* → *шип* → *шип-і-ти* (Блб.); пор. літературне *шипіти* ‘видавати глухі звуки, що нагадують протяжне ш-ш’; ‘говорити, співати нерозбірливо, часто вживаючи шиплячі звуки’ і т. д. [67, XI, 455].

Відтворювати звуки комах

П.3.4.6. Мух: *бун’* → *бун-і-ти* (Двп.); пор. *буніти* ‘про хрущів’ [19, 63]. *Бжин’* → *бжин-і-ти* (Б., В., Рп.); *бзин’* → *бзин-і-ти* (Рп., Двп.) ‘про бджолу’; *брин’* → *брин-і-ти* (у всіх досліджуваних говорах) (Двп. ‘і про джмеля’, Др., Нжб.; Ос., Яв.); пор. *бруніти* ‘про хрущів’ [17, 95]; ‘про бджолу’ [16, 228]; ‘бриніти, шуміти під час польоту’ [54, 73].

П.3.4.7. Жуків: *бжун’* → *бжун’-і-ти* (Кр.); [14, V, 28; 40, 25; 24, I, 54].

П.3.4.8. Комарів: *брым* → *брым-і-ти* (Вор.); *дз-и-и-м* → *дзим-і-ти* (Т.); *дз-з-зум* → *дзум-і-ти* (Кр.), паралелей в інших говорах і літературній мові не знайдено.

П.3.4.9. Бджіл: *бжен’* → *бжен’-і-ти* (К.) ‘також і про ос’; [35, 548]; *бзен’* → *бзен’-і-ти* (Вор., Кр.), [16, 29].

Для суфікса *-і-* характерним є те, що він часто ускладнюється іншими звуками: *-л-(-лі-)*, *-н-(-ні-)*, *(-іні-)*, *-т-(-ті-)*, *-ч-(-чі-)*, *-р-(-рі-)*, *-д-(-ді-)*, *-он-(-оні-)*.

Суфікс *-ті-*, наприклад, представлений дієслівними утвореннями *куку* → *куку-куку* → *куку-ті-ти* ‘відтворювати в звучанні кокотання курки’ (Яв.); *коко* → *коко-ті-ти* (М., Рп., Уж.).

П.3.4.10. Відтворювати звуки корів: *бубу* → *бу-ті-ти* (на всій досліджуваній території, у ряді інших говорів і в літературній мові) [67, I, 266].

Інші суфікси функціонують у таких утвореннях:

П.3.4.11. Відтворювати звуки собак: *дз’ав* → *дз’ав-(ул) -і-ти* (Б., В., Рп., Ос., Сер., Тур., Уж.); *дз’ау* → *дз’а-ул-і-ти* (там же); пор. *дз’ауліти* ‘вищати, як щеня’ [6, 88]; *дз’ав* → *дз’ав-ол-і-ти* (Вор., К., Кр., Чрн., Блб., Яв.); див. також [40, 181; 35, 514; 17, 100] ‘про щеня’; пор. подністр. *дз’аволіти* у цьому ж значенні [41, 311; 24, I, 381]. У літературній мові *дзаволіти* ‘т. с., що дзавкати’ є нормою [67, II, 268]. *Джав* → *джав-улі-ти* (Бпб., Двп.); пор. *джаволіти* ‘галасувати, кричати (про дітей)’ [60, II, 210]. *Джав* → *джав-ур-і-ти* (Двп., К., Топ., Др.) в інших говорах не зафіксоване; *дз’ау* → *дз’ау-ні-ти* (Т., Топ.); *скав* → *скав-л-і-ти* (К., Чрн.); *скав-улі-ти* (у всіх досліджуваних говорах, в інших українських говорах) [40, 869; 36, 572; 86, 199; 24, IV, 129] і в літературній мові *скавуліти* ‘т. с., що скавчати’ [67, IX, 237]. *Скуліти* (Кр., Р.); див. також [40, 880; 59, 234]; *скаву* → *скаву-ні-ти* (Нжб., Тур., М., Уж., Воют., Люб., Т.); *скау-ні-ти* (там само); *скигліти* (Т.).

Комах

П.3.4.12. Комарів: *бин* → *бин-ді-ти* (Вор.); *бін* → *бін-ді-ти* (К.); *брун* → *брун-ді-ти* (К., Кр., Тур., Уж.); *зуз* → *зуз-ні-ти* (Б.).

П.3.4.13. Бджіл: *бружжін’* → *бружжін’-і-ти* (Воют.), ймовірно, вузьколокальний діалектизм.

П.3.4.14. Джмелів: *бін* → *бін-д’е-ти* (Двп.) – діалектна звуконаслідувальна лексема.

Як видно з наведених лексем, суфікс *-і-(ти)* ускладнюється досить часто. Т. М. Возний вважає, що це явище взагалі характерне для південно-західних діалектів: “Надбанням української літературної мови не стали також дієслова на *-оріти*, *-оліти*, *-уліти*, які виражають посилену, тривалу дію і поширені зараз тільки в деяких говорах південно-західного діалекту, незважаючи на те, що ці форми сягають ще праслов’янського періоду: *джаворіти*, *джаволіти*, *скигліти*, *джавуліти*. Літературна мова використовувала тільки ті з них, які поширені в середньо-дніпрянських говорах: *майоріти*, *скавуліти*” [104, 118].

До наведених Т. М. Возним суфіксів можемо додати зафіксовані нами у говорах *-урі-ти*, *-ві-ти*, *-уні-ти*, *-ділі-ти*, *-дилі-ти*, *-ості-ти*, *-сті-ти* та інші.

У лексико-семантичній групі наслідувань звучань, що супроводжують різні стани і явища функціонує 19 дієслівних утворень моделі *З+-і-(ти)* та її варіантів.

П.3.4.15. Відтворювати звуки витікання води, іншої рідини тонкою цівкою: *джур* → *джур-і-ти* (Двп.), [40, 179]; *дз'ур* → *дз'ур-і-ти* (К., Кр., М., Рп., Уж., Яв.); див. ще [40, 181; 73, I, 207; 6, 88]; пор. літературне *дзюрити* 'текти, витікати тонкою струйкою' [67, II, 268]. *Чур-і-ти* (Блб., Д., Двп., Дрг., Др.; К., Кр., Вор.) 'і про кров'; [24, IV, 479], дієслово *чурити* зафіксоване СУМОм з прим. діал. 'т. с.' [67, XI, 385].

П.3.4.16. Відтворювати звуки завірюхи: **віх* → *віх-толи-ти* (Бар., Сер.), **кур* → *кур-ділі-ти* (Блб., Двп.); **фур* → *фур-ділі-ти* (К., Кр., Чрн.); **хур* → *хур-ділі-ти* (Б., В., Рп.,); пор. *фурдилити* 'сильно віяти, дуті' [69, II, 355], зафіксовані тільки похідні, власне ономатописи не засвідчені.

П.3.4.17. Відтворювати звуки легкого шелесту (листя, сухих стебел): **шолос* → *шолос-ті-ти* (Тур.); **шулес* → *шулес-ті-ти* (Уж.); **шулис* → *шулис-ті-ти* (Т.); *шулус'* → *шулус'-ті-ти* (Воют.); *шус* → *шус-ті-ти* (М., Тур.), ймовірно, специфічні діалектні утворення.

П.3.4.18. Відтворювати глухі звуки, що утворюються полум'ям: *дун-ні-ти* (М., Тур.); *дуд-ні-ти* (Б., В., Рп.); [60, I, 237] 'тихо говорити'. *Гу-ті-ти* (Двп., Др.); пор. *гутити* 'про тетера' [15, 12]; ще і 'шуміти, гудіти, шипіти'; (про тетера) 'кричати, токовати', а також 'т. с.' [24, I, 344; 78, I, 238]; пор. *гутити* 'про ведмедя' [44, 53].

П.3.4.19. Відтворювати звуки перекисаючого тіста: *бух* → *бух-ті-ти* (Воют., Т.), див. ще [53, I, 48; 73, I, 260] 'швидко, пишно рости, набухати'; [60, I, 79]; пор. *бухтіти* 'стукати в що-небудь м'яке' [6, 22]; 'стукати'; 'розбухати' [77, 152]; 'палати, спалахувати'; 'глухо звучати' [24, I, 11]; пор. літературне *бухтіти* з прим. діал. 'глухо звучати, бухати' [67, I, 268]. *Пух* → *пухтіти* (К., Чрн.), у літературній мові в описуваному значенні *пухтіти* не функціонує (див. [67, VI, 372]). *Пуф* → *пуф-ті-ти* (Вор., Люб., Яв.), ймовірно, вузьколокальне дієслівне утворення.

У лексико-семантичній групі наслідувань звуків фізіологічних процесів модель *З+-і-(ти)* представляють 7 дієслівних утворень.

П.3.4.20. Відтворювати звуки від жування чогось хрусткого: *хрум* → *хрум-і-ти* (К., Нжб., Чрн.; Ос., Рп.); пор. *хруміти* 'хрустіти (про качан при жуванні) і про сніг під ногами' [43, 74]; *хрум* → *хрум-ті-ти* (на всій досліджуваній території, у ряді інших говорів, також зафіксоване джерелами – [40, 280; 73, IV, 418]).

У літературній мові *хрумтіти* вживається ще в значеннях: ‘видавати тріск, хрускіт’; ‘тріщати (про кістки, суглоби)’ [67, XI, 157]. *Хрус* → *хрус’-ті-ти* (Блб., Двп., К., Кр., Нжб., Чр.; Бчк., Др., Топ., М., Уж.); див. також [40, 280; 70, I, 142; 73, I, 275]; пор. *хрумотіти* ‘тріщати (виражає тріск при розламуванні чого-небудь)’ [7, 379]. У літературній мові *хрустіти* має значення: ‘видавати тріск, хрускіт (про гілля, пісок, папір, траву і т. д.)’; ‘тріщати (про кістки, суглоби і т. п.)’; ‘створювати чим-небудь звуки, що нагадують хрускіт (...хрустить леміш у камінці, (він) хрустить пальцями, окрайцем)’ [67, IX, 159]. Дієслова *храб-устіти* (Блб., Двп., Кр., Т., Чрн.); *хран-уст-іти* (Сер.); *хра-бості-ти* (Др., Топ.); *хран-усті-ти* (Д., Люб., Ос, Яв.); *хрон-ості-ти* (Воют., Люб., Т., Яв.); [60, II, 547] і *хрин-ості-ти* є власне діалектизмами.

П.3.4.21. Відтворювати звуки сопіння: *сап* → *сап-і-ти* (М., Ос., Т., Уж.); пор. літературне *сопіти* ‘важко дихати носом, видавати звуки з присвистом’ [67, IX, 462]. *Пух* → *пух-ті-ти* ‘важко дихати’ (Бар., Сер.); *ных* → *ных-ті-ти* (Б., Бар., В.).

П.3.4.22. Відтворювати звуки пирхання: *фу* → *фу-ті-ти* (Бчк., Д., Двп., К., Кр., Топ.), ймовірно, специфічна дієслівна звуконаслідувальна лексема.

Словотвірна модель *З+-і(-ти)* у лексико-семантичній групі **відтворень звуків, що характеризують процес мовлення**, представлена 15 дієслівними утвореннями.

П.3.4.23. Відтворювати звуки від вимови в ніс: *фуф-ніти* (М.); *фуф-уні-ти* (М.); *хух-ні-ти* (Двп.); *гван-ді-ти* (Сер.). Паралелей у доступних матеріалах не знайдено.

П.3.4.24. Відтворювати звуки гучного крику: *л’ашч-і-ти* (М., Тур., Уж.), первинний власне оноματοп не засвідчений. Звуконаслідувальне дієслово *л’ашчіти* вузьколокальне.

П.3.4.25. Відтворювати звук дитячого лепету: *гын-ді-ти* (Б., В., Рп.); *жуб-уні-ти* (Бчк.), паралелі не зафіксовані.

П.3.4.26. Відтворювати звуки незв’язної, безглуздої мови, бурчання: *баламб-уті-ти* (Двп.); *балан-ді-ти* (Три.); див. ще [40, 2; 86, 151]; *билин-ді-ти* (Б., В., Рп., Люб., Нжб.), [60, I, 48]; *бобо-ті-ти* (Др., Топ.); *гилин-ді-ти* (Люб., Топ.); *тилин-ді-ти* (Топ.); *бубу-ні-ти* (Воют.); *буб-ні-ти* (Д., Топ., Яв.). У літературній мові *бубніти* функціонує ще в таких значеннях: ‘часто стукати’; ‘бити в бубон’; ‘грати’ (про бубон)’ [67, I, 245].

Зі всіх варіантів, що активно функціонують у діалектній мові, нормою літературної стали відономатопоетичні дієслова з варіантним суфіксом *-ті-*, під впливом того, що вони поширені в більшості українських говорів. Утворення дієслівної моделі *З+-чі-(ти)* взагалі не увійшли до сфери літературного вжитку, залишилися діалектними; наприклад: *шквар-чі-ти* (Двп., К.); *скаву-чі-ти* (Блб.); *си-чі-ти* (К., Кр., Нжб.); *фур-чі-ти* (Кр., Чрн.). Пор. відповідні літературні форми: *шкварчати, сичати, фурчати, гарчати, дзюрчати, харчати* та ін.

Модель *З+-оні-(ти)* (ускладнений варіант *З+-і-(ти)*) функціонує у 26 дієсловах, модель відмічена також дослідниками П. П. Чучкою [211, 55], І. Д. Пагирею [170, 85].

У лексико-семантичній групі відтворень звуків, що супроводжують дії і рухи людини нараховується всього 6 дієслів.

П.3.4.26. Відтворювати звуки дзвону металу, скла (металевих або скляних предметів): *дзурк* → *дзурк-оні-ти* ('про брязкання розбитого скла') (Топ.), в інших говорах не зафіксоване; *цорк* → *цорк-оні-ти* (Бар., Сер., Рп.).

П.3.4.27. Відтворювати звуки різання гострими предметами (ножицями, ножем та ін.): *чирк* → *чирк-оні-ти* (Тур.); також в інших говорах не зафіксоване; *скрег* → *скрег-оні-ти* 'про тупі ножиці' (Бар.).

П.3.4.28. Відтворювати звуки стьобання батогом: *швйак* → *швйак-оні-ти* (Блб.); *шйак* → *шйак-оні-ти* (Уж.), як і власне ономотопи, похідні дієслова є вузьколокальними утвореннями.

У підгрупі відтворення звуків унаслідок впливу людини на рідину (воду та ін.) модель *З+-оні-(ти)* репрезентують 10 дієслівних дериватів.

П.3.4.29. Відтворювати звуки плямкання, шльопання, ступаючи по болоту, розталому снігу, воді: *чаламп* → *чаламп-оні-ти* (Уж.); *чалап* → *чалап-оні-ти* (Б., В., Рп.; Бчк., Др., Топ.); *шл'оп* → *шл'оп-оні-ти* (Б., В., Рп.); *шл'уп* → *шл'уп-оні-ти* (Тур., Уж.); *шл'амп* → *шл'амп-оні-ти* (Д., Двп.); *шл'ап* → *шл'ап-оні-ти* (Тур.). Паралелі не зафіксовані.

П.3.4.30. Відтворювати звуки шумного пірнання: *бул'б* → *бул'боні-ти* (Блб., Др.), в інших говорах не зафіксоване.

П.3.4.31. Відтворювати звуки тупання: *дуб* → *дуб-оні-ти* (Блб., Двп., К., Кр., Нжб., Т., Яв.; М., Ос., Рп., Сер., Тур., Уж.) і глухий варі-

ант *дуп* → *дуп-оні-ти* (Чрн.); *туп* → *туп-оні-ти* (Люб., Воют.; Д.; М., Уж., Бчк., Др., Топ.).

У лексико-семантичній групі відтворень звуків тварин, птахів, комах описувану модель представляють 9 дієслів.

П.3.4.32. Відтворювати звуки жаб: *крек* → *крек-оні-ти* (К.); *тріг* → *тріг-оні-ти* (Б., В., Рп.); *рап* → *рап-оні-ти* (Двп., Рп.) ‘також і про качок’, ймовірно, вузькодіалектні звуконаслідувальні дієслова.

П.3.2.33. Відтворювати звуки собак: *дз’ав* → *дз’ав-оні-ти* ‘про щеня’ (К., Чрн.); *дз’ап* → *дз’ап-оні-ти* (‘про щеня’) (Б., В., Рп.); в інших говорах не зафіксовано.

Відтворювати звуки домашньої птиці

П.3.4.34. Відтворювати звуки гусей: *гага* → *гаг-оні-ти* (Бар., Д., Двп., Сер., Тур., Уж.); *гарг* → *гарг-оні-ти* (Д., Сер.). В інших говорах і літературній мові не зафіксоване.

П.3.4.35. Відтворювати звуки кудкудакання курки: *коко* → *коконі-ти* (Двп., Р., М., Ос.; Рп., Тур., Уж.), джерелами не зафіксовано.

П.3.4.36. Відтворювати звуки курчат: *ціп* → *ціп-оні-ти* (на всій досліджуваній території).

П.3.4.37. Відтворювати звуки нечіткої вимови: *лоп* → *лоп-оні-ти* (Б., В., Рп.), *дерембоніти* [154, 27]. Як бачимо, модель *З+-оні-(ти)*, будучи давньою, більш продуктивна в народних говорах, ніж в українській літературній мові.

П.3.5. Словотвірні відономатопоетичні моделі *З+-ома-(-ти)* і *З+-омі-(-ти)*

У лінгвістичній літературі відономатопоетичним дієслівним утворенням з суфіксами *-ома-*, *-омі-* відводиться певне місце в дослідженнях Б. М. Кулика, М. А. Жовтобрюха, Т. М. Возного, В. М. Русанівського, В. В. Виноградова. У зарубіжному мовознавстві їм надавали увагу дослідники В. Вондрак, А. Вайян, Н. Ван-Вейк, Х. Станг, В. Махек, Д. Боранич та інші.

Погляди дослідників на проблему походження суфіксів *-ома-*, *-омі-* і на проблему мотивуючої основи цих дієслів різні. Так, М. А. Жовтобрюх вважає, що “суфікс *-ом-* в поєднанні з *-а-* або *-і-* (*-ома-*, *-омі-*) уживається для позначення ритмічності, повторюваності дії переважно в дієсловах,

утворених від вигуків: *гуркотіти* (*гуркотиши*), *гуркотати* (*гуркочеш*); *булькотіти*, *булькотати*” [125, 379].

Н. Ван-Вейк [277, 165], Х. Станг [270, 34], В. Махек [256, 34] поділяють думку, що на слов'янському ґрунті із давніх часів разом з іменниками типу *trepet* < *trepet* існували дієслова типу *trepet-ie/-o*, пов'язані з ними такими асоціативними зв'язками, що кожен іменник типу *trepet* – міг викликати появу дієслова на *-ie/o-* і навпаки.

Д. Боранич вважає *-ot-*, *-et-*, *-ut-* суфіксами звуконаслідувального походження. Він дає досить чітке пояснення процесу появи голосних *-o*, *-e* перед *-i-* (*-t-* він вважає індоєвропейським детермінативом). Д. Боранич пише, що ці голосні виникли з редукованих форм дієслів, як і в *gaga-ta-ti -t-* могло опинитися після другого редукованого кореня, наприклад, **krekre-t-ati*, *kloklo-t-ati*. При скороченні із суфіксом *-t-* легко могли відділитися і голосні *e*, *o*, *u*, тобто утворилися суфікси *-et-*, *-ot-*, *-ut-*. Суфікси, що утворилися, почали приєднуватися до звуконаслідувальних коренів, незважаючи на голосні в них [242, 48-49].

Дискусійним дотепер є питання, що первинне: дієслова на *-ot-*, *-et-*, *-ut-* або іменники з цими ж суфіксами; дієслова вмотивовані іменниками, або, навпаки, – іменники мотивуються дієсловами?

Як зазначалось вище, Н. Ван-Вейк, Х. Станг, В. Махек дотримуються погляду, що кожен такий іменник міг викликати появу дієслова на *-ie/o-* і навпаки.

Д. Боранич, аналізуючи погляди своїх попередників з цього питання, вважає, що Ф. Міклошич і Т. Маретич помилково виводять дієслово *klepetati* від іменника *klepet*. Він вважає, що від ономапоетичних коренів спочатку виникли дієслова (напр., *gugutati*, *kokotati*), а потім від них – іменники (напр. *gügūt*, *kökot*) [242, 49].

На наш погляд, правильність точки зору Д. Боранича підтверджує і той незаперечний факт, що в семантиці початкових ономапоів міститься значення дії (сам звук) і поява спочатку звуконаслідувальних дієслів на їх базі (основі) більш закономірна, ніж поява іменників.

Т. М. Возний вважає, що дієслова на *-ota-(tu)*, *-omi-(tu)*, *-eta-(tu)* треба вважати утвореними від іменників, які в генетичному відношенні походять від звуконаслідувальних слів. “Таким чином, – відзначає автор, – дієслівні суфікси *-ota-*, *-omi-*, як більшість похідних дієслівних суфіксів, виникли внаслідок морфологічного перерозкладу (морфологічної абсорбції і перінтеграції) основ іменників з суфіксом *-it-*: *гуркіт* – *гуркіт-а(ту)* – *гурк-ота-ту*, але *щебет-а(ту)* – *щеб-ета-ту*” [106, 114].

Словотвірні моделі дієслівних утворень з суфіксами *-ota-*, *-omi-* в українських говорах спеціально ще не досліджувалися. В. В. Німчук фіксує близько двох десятків таких утворень у верхньоприборжавських говірках [167, 134], К. М. Лук'янюк у буковинських говірках зафіксував 2 дієслова з *-ota-*, що мають відтінок ритмічності [158, 8].

За допомогою суфіксів *-ота-/-оти-* від онома топів утворюються дієслівні похідні з відтінком ритмічності, дієслова багаторазової повторюваної дії.

17 дієслівних утворень, що репрезентують модель *З+-ота-(ти)*, є в словотвірних гніздах лексико-семантичної групи **відтворень звуків, які утворюються конкретними предметами, механізмами внаслідок впливу на них людини**.

П.3.5.1. Відтворювати звуки хлюпання, шльопання, плямкання, ступаючи по болоту, воді, розталому снігу: *цмок* → *цмок-ота-ти* (Люб., Т., Яв.); див. ще [40, 280]; *шл'уп* → *шл'уп-ота-ти* (Тур., Уж.); *шл'оп* → *шл'оп-ота-ти* (У., Рп.).

П.3.5.2. Відтворювати звуки шумного падіння, удару, стуку, пострілу: *гр'ук* → *гр'ук-ота-ти* (Двп., Д., Уж.); див. ще [73, III, 195]. Дієслово *гр'ук-ота-ти* уживається в літературній мові як підсилювальне до *гр'укати* 'створювати сильний стукіт, шум при ударах, поштовхах, коливаннях' [67, II, 183]. *гуп* → *гуп-ота-ти* (М., Тур., Уж., Яв.); джерелами не зафіксовано; *ц'уп* → *ц'уп-ота-ти* 'про часті легкі удари сокирою' (Воют., Люб., Т.), в інших говорах не зафіксовано.

П.3.5.3. Відтворювати звуки тупання: *дуб* → *дуб-ота-ти* (К., Кр.; 35, 530); *туп* → *туп-ота-ти* (уживається на всій досліджуваній території, в більшості українських говорів і в літературній мові) [67, X, 322].

У лексико-семантичній групі **наслідувань звуків тварин** модель *З+-ота-(ти)* представляють 14 дієслів.

Відтворювати звуки ссавців

П.3.5.4. Кіз: *мекеке* → *мекек-ота-ти* (Блб., Двп.), похідні моделі *З+-ота(ти)* 'відтворювати звуки кози' в інших говорах не засвідчені.

П.3.5.5. Коней: *гиги* → *гиг-ота-ти* (Нжб., К.); *гигі* → *гиг-отати* (Блб.); *ігого* → *ігог-ота-ти* (Др.); *йегого* → *йегог-ота-ти* (Двп., Дрг.), відповідників не знайдено.

Відтворювати звуки свійської птиці

П.3.5.6. Відтворювати звуки гусей: *тага* → *таг-ота-ти* (М., Ос., Рп., Тур.; [16, 235]); *теге* → *тег-ота-ти* (Воют., Яв.); *того* → *тог-ота-ти* (Уж.), лексикографічними джерелами з інших територій не зафіксовані.

П.3.5.7. Відтворювати звуки кудкудакання курки: *коко* → *кок-ота-ти* (Блб., Двп.), паралелей в інших говорах і літературній мові не знайдено.

Відтворювати звуки диких птахів

П.3.5.8. Відтворювати звуки лелек: *клак* → *клак-ота-ти* (Воют.); *клик* → *клик-ота-ти* (Люб.); *кл'ук* → *кл'ук-ота-ти* (Яв.); *бул'к* → *бул'к-ота-ти* (Тур.), джерелами не фіксуються.

Відтворювати звуки комах

П.3.5.9. Коників: *стр'юк* → *стр'юк-ота-ти* (Ос.), ймовірно, вузьколокальний діалектизм.

П.3.5.10. Цвіркунів: *свірг-свірг* → *свірг-ота-ти* (М., Тур.), в інших говорах не зафіксовано. — Пор. *свіготати* 'цвірінькати, щєбєтати' – запозичення з польської мови *świegotać* 'т.с.', *świegot* 'цвірінькання', як і його фонетичні варіанти *świekot*, *świechotać*, є звуконаслідувальним утворенням, паралельним до ч. *svěchtati* 'базікати' [38, V, 68].

У лексико-семантичній групі відтворень звуків конкретних предметів, механізмів внаслідок впливу на них людини модель 3+*-oti-(ти)* представляють 20 дієслівних утворень.

Відтворювати звуки, що утворюються через вплив людини на воду, рідини та ін.

П.3.5.11. Відтворювати звуки ударів, рухів по воді, рідині: *ил'уп* → *ил'уп-оти-ти* (М., Рп., Тур.) (див. в інших значеннях).

П.3.5.12. Відтворювати звуки сплеску води, що утворюються внаслідок падіння в неї якого-небудь предмета: *бул'б* → *бул'б-оти-ти* (Блб., Кр., Яв.; Т., Нжб.; Бчк., Двп., Топ., Тур., Уж., Чрн.), лексикологічними джерелами не фіксується.

П.3.5.13. Відтворювати звуки чавкання, шльопання, ступаючи по воді, болоту, розталому снігу: *чаламп* → *чаламп-оти-ти* (Уж.); *чалап* → *чалап-оти-ти* (Топ.); *чамп* → *чамп-оти-ти* (М.); *цмок* → *цмок-оти-ти* (Люб., Т., Яв.; [24, IV, 435]); *чвак* → *чвак-оти-ти* (К., Кр., Нжб.). У літературній мові *чвакотіти* ще функціонує в значеннях: 'жувати, голосно прицмокуючи губами, чмокати ротом'; 'їсти, видаючи такі звуки' [67, XI, 286].

П.3.5.14. Відтворювати звуки скрипу: *скрип* → *скрип-оти-ти* (поширено на всій досліджуваній території, уживається в багатьох інших говорах і в літературній мові) [67, IX, 319].

П.3.5.15. Відтворювати звуки клацання, лопотіння: *лоп* → *лопоті-ти* 'крилами' (К., Кр., Нжб., Чрн.); 'говорити дурницю' (Б., В., Рп.); зафіксовано також джерелами: [24, I, 107; 41, 386; 7, 212]. Функціонує лексема *лопотіти* і в літературній мові в значеннях: 'ударяти, ударятися чим-небудь у поверхню, видаючи глухі звуки'; 'видавати такі звуки ногами під час бігу'; 'видавати шерех; шелестіти'; 'розвіваючись на вітрі, видавати глухі звуки'; 'видавати такі звуки чим-небудь, що розвівається на вітрі'; 'створювати або видавати глухі звуки де-

якими механізмами або крилами?; ‘говорити поквапливо, неясно’; ‘говорити незрозумілою для слухача мовою’ [67, IV, 547].

П.3.5.16. Відтворювати звуки шумного падіння, удару, пострілу: *гр’ак* → *гр’ак-оті-ти* (М., Ос., Тур.); пор. подністр. *гр’акотіти* ‘створювати шум’ [41, 307]; *гр’ах* → *гр’ах-оті-ти* (Д., Кр., К.); *гр’ук* → *гр’ук-оті-ти* (Вор., Двп.); див. також [73, I, 166; 6, 82; 7, 108] *грюкотіти* ‘гучно стукати’. В описуваному значенні *грюкотіти* уживається і в літературній мові [67, II, 184]. *Гуп* → *гуп-оті-ти* (поширено у всіх досліджуваних карпатоукраїнських говорах, уживається в більшості українських говорів і в літературній мові [67, II, 195]).

П.3.8.17. Відтворювати звуки тупання: *дуб* → *дуб-оті-ти* (Двп., К., Кр., Чрн.); *дуп* → *дуп-оті-ти* (Б., В., Рп.); *туп* → *туп-оті-ти* (уживається на всій досліджуваній території, у ряді інших говорів і в літературній мові) [67, X, 322]; *т’уп* → *т’уп-оті-ти* ‘про дитячу ходу’; *топ* → *топ-оті-ти* (Вор., Др., Топ.).

У лексико-семантичній групі відтворень звуків тварин модель 3+*-оті-(ти)* представлена 19 дієслівними утвореннями.

Відтворювати звуки ссавців

П.3.5.18. Кіз: *мекеке* → *мекек-оті-ти* (Блб., Двп., К., Чрн.).

П.3.5.19. Коней: *гігі* → *гіг-оті-ти* (Блб.); *ги* → *гиг-оті-ти* (Нжб., Топ.) також і про чайку.

Відтворювати звуки свійської птиці

П.3.5.20. Гусей: *тарт* → *тарт-оті-ти* (Д., Сер.); *толт* → *толт-оті-ти* (Нжб.), в інших говорах паралелі не засвідчені.

П.3.5.21. Курей: *коко* → *коко-оті-ти* (Двп., Р., М., Рп., Тур., Уж.).

П.3.5.22. Курчат: *ціп* → *ціп-оті-ти* (у всіх досліджуваних говорах, у більшості інших українських говорах, пор. літературне *ціпотіти* з прим. діал.) ‘пищати’ (про курчат і деяких інших птахів) [67, XI, 240].

Відтворювати звуки диких птахів

П.3.5.23. Лелек: *клик* → *клик-оті-ти* (Др., Топ., Чрн., Нжб.); пор. *кликотіти* = *клекотіти*: ‘клекотіти, вирувати, шуміти’; ‘квакати голосно (про жаб)’ [24, II, 251, 249]; *клек* → *клек-оті-ти* (Д., К., Кр.); пор. *клекотіти* в літературній мові: ‘видавати переривчастий звук’ (про деяких великих птахів, орла, журавля, лелеки); ‘вирувати, кипіти’ (про рідину); ‘кипіти з шумом’; ‘глухо булькати’ (у горлі, в грудях при хворому стані); ‘видавати, створювати переривчасті звуки, схожі на клокотання птахів; шуміти’ (про мотор, кулемет і т.п.); перен. ‘бурхливо, з шумом відбуватися’; перен. ‘бурхливо, з надзвичайною силою виявлятися’ (про відчуття, пристрасть і т. п.) [67, IV, 179].

П.3.5.24. Горобців: *чик* → *чик-оті-ти* (Др., Топ.).

П.3.5.25. Ворін: *чехе* → *чех-оті-ти* (Топ.).

П.3.5.26. Зозуль: *куку* → *кук-оті-ти* (Блб., Двп., К.).

П.3.5.27. Глухарів: *шип* → *шип-оті-ти* (Вор., Кр.). Паралелі для 2.3.5.24-27 не зафіксовані.

П.3.5.28. Сов: *бузу* → *буг-оті-ти* (Двп., Д., Вор.); *пузу* → *пуг-оті-ти* (Люб., Т., Яв.).

Відтворювати звуки комах

П.3.5.29. Коників: *стр'ук* → *стр'ук-оті-ти* (Ос.), ймовірно, вузьколокальне явище.

П.3.5.30. Цвіркунів: *цірімп* → *цірімп-оті-ти* (Б., В., Рп.), в інших говорах не зафіксовано.

Для дієслівних утворень із суфіксом *-оті-* характерним є те, що вони утворюють дублетні утворення з суфіксом *-оні-*, пор.:

ил'употіти і *ил'упоніти*,

бул'ботіти і *бул'боніти*,

чалампотіти і *чалампоніти*,

цмокотіти і *цмоконіти*,

чвакотіти і *чваконіти*,

лопотіти і *лопоніти*,

гр'акотіти і *гр'аконіти*,

дуботіти і *дубоніти*,

тупотіти і *тупоніти*,

дз'авотіти і *дз'авоніти*,

дз'апотіти і *дз'апоніти*,

кокотіти і *коконіти*,

ціпотіти і *ціпоніти*,

клекотіти і *клеконіти*,

чикотіти і *чиконіти*,

кукотіти і *куконіти*,

стр'укотіти і *стр'уконіти*,

цірімпотіти і *цірімпоніти*

Різниці в значенні між дієсловами не спостерігається, утворення із суфіксами *-оті-* і *-оні-* мають спільне словотвірне значення - ритмічність, повторюваність, інтенсивність дії.

Дієслівні деривати, утворені за моделями *З+-ота-(ти)* і *З+-оті-(ти,)* кваліфікуються СУМом як підсилювальні до дієслівних дериватів, утворених за моделлю *З+-ка-(ти)*, і мають одне і те ж значення, пор.: *грюкотати*, *-очу*, *-очеш* і *грюкотіти*, *-очу*, *-отиши*, недок., розм. Підсил. до *грюкати* [67, II, 184] та ін.

П.3.6. Словотвірна відономатопоетична модель *З+-ну-(ти)*

У лінгвістичній літературі зазначається, що дієслова з суфіксом *-ну-*, що мають значення однократності, завершеності дії, утворюються від дієслівних основ. “Із цим можна погодитися, – пише Т. М. Возний, – якщо дієслова розглядати в парних видових відношеннях типу *скакати* – *скакнути*, *бехати* – *бехнути*. Більшість же дієслів цієї групи можна зіставляти з вигуками або звуконаслідувальними словами (*луп* – *луп-ну-ти*) і т. д.” [106, 145-148].

За семантикою дієслівні утворення поділяються на дві групи:

1. Дієслова, що виражають тривалу дію.

2. Дієслова з однократним значенням.

Деривати, утворені за моделлю $Z^{+}-ну-(ти)$, мають значення однократності, завершеності дії. У дієсловах доконаного виду з однократним значенням наголос завжди падає на кореневу частину: *бу́х-нути*, *ба́х-ну-ти*, *ха́п-ну-ти* і т. д.

У мовознавчій літературі є різні міркування щодо формування дієслівних утворень із суфіксом *-ну-*, які позначають однократну дію. Так, А. Малецький [257, 286], Ю. Маслов [161, 182], В. В. Іванов [129, 99], П. Кузнецов [150, 139] вважають, що в систему дієслів з суфіксом *-ну-* об'єднані дієслова зі значеннями і однократності, і тривалості дії, тобто дієслова двох різних класів.

Інші автори вважають, що тільки одне зі значень було спочатку властиве цьому класу дієслів – значення поступового накопичення певної якості, властивості, а значення раптовості, миттєвості розвинулося пізніше [262, 339-350].

П. С. Кузнецов припускає, що “можливо, в основі і тих, і інших значень лежить ширше значення, яке існувало колись і якимсь чином об'єднувало ці два значення, які з погляду сучасної мовної свідомості здаються настільки різними” [178, 447].

Г. Павський [169, 76], О. Потебня [175, 89] відзначають, що суфікс *-ну-* був уже в слов'яно-литовському періоді, “а моментальність у таких дієсловах розвинулася з процесу становлення, і її слід вважати **слов'янським явищем**” [175, 89].

Таким чином, остаточно ще не розв'язане питання, яка група є первинною, яка вторинною.

Процес формування дієслів з *-ну-*, що мають значення однократності дії в давньоруській і українській мовах, досліджував Т. М. Возний [101].

Дієслівні утворення з суфіксом *-ну-*, які вказують на різні дії, що сприймаються органами слуху, в пам'ятках давньоруської мови засвідчені в обмеженій кількості (див. словник І. І. Срезневського).

Т. М. Возний зазначає: “Незважаючи на таку обмежену кількість дієслів, не можна робити висновок про непродуктивність дієслів цього типу в давньоруський період, оскільки більшість пам'яток мала релігійний дидактичний характер; у них не могли вживатися форми на *-ну-*, які були простонародними. Найбільшу кількість дієслів цієї групи зустрічаємо в “Слові о полку Ігоревім”, пам'ятці світського характеру” [101, 157].

У текстах сучасної української мови дієслів із суфіксом *-ну-*, що мають значення однократної дії, набагато більше, ніж у пам'ятках давньоруської і староукраїнської мов. Дієслівні утворення з *-ну-* – надбання живої розмовної мови, звідки вони переходять у літературну.

Дієслова з *-ну-* обмежені своїми словотвірними можливостями. Ще О. О. Потебня, відзначає, що дієслова з *-ну-*, що мають однократне значення, не утворюються

а) від дієслів руху;

б) від починальних дієслів (сяду, стану);

в) від дієслів, що позначають дію, яка представляється поза зв'язком з простором (співати, говорити, думати) [175, 88].

Т. М. Возний нараховує декілька підгруп, від яких досить продуктивно утворюються дієслова з *-ну-* з наведеним значенням. Це дієслова, які вказують на різні дії, що сприймаються органами слуху і зору; дієслова, що вказують на процес говоріння, вольові процеси і т. д. “Більшість дієслів з *-ну-* утворена від звуконаслідувальних слів, як *луп* → *луп-ну-ти*, *хлюп* → *хлюп-ну-ти*, хоча трапляються й дієслова”, – зазначав учений [101, 160].

Власне звуконаслідування ми не сприймаємо як дію, а тільки як звуковий сигнал, що супроводжує дію. Сама дія, яка супроводжується цим сигналом, може бути різною. Дієслівний суфікс робить дію конкретною. Суфікс *-ну-*, поєднуючись з тим або іншим власне звуконаслідуванням, виражає дію, що має значення моментальності, інтенсивності. Якщо власне звуконаслідування *бах*, *бух*, *грюк*, *бабах* указують на те, що щось стукнуло, впало і т.п. (передають звуковий сигнал, не дію), то в поєднанні з суфіксом *-ну-* (*бах-ну-ти*, *бух-ну-ти*, *грюк-ну-ти*, *бабах-ну-ти*) виражають вже дію, для якої характерна моментальність, інтенсивність, одноактність.

У лексико-семантичній групі наслідувань звуків, які утворюються конкретними предметами, механізмами внаслідок дій людини, суфікс *-ну-* валентний 43 власне ономатопам.

П.3.6.1. Відтворити звуки дзвону металу або скла: *цилік* → *цилік-ну-ти* ‘про дзвінок на велосипеді’ (Сер.); *дзурк* → *дзурк-ну-ти* ‘про звук скла, що розбилося, посуду’ (Топ.); *цорк* → *цорк-ну-ти* (Бар., Б., В., Рп.). Звуконаслідувальні дієслова *дзуркнути*, *цоркнути* і *цилікнути* є специфічними діалектними утвореннями.

П.3.6.2. Відтворити звуки кісьби: *чах* → *чах-ну-ти* (Др.); пор. *чхнути* ‘видихатися’, ‘втрачати запах’ [60, II, 364]; пор. літературне *чхнути* однокр. і *чхкати* (про мотор автомобіля) [67, XI, 284]; *чмах* → *чмах-ну-ти* (Топ.); *швіт*’ → *швіт’-ну-ти* (Б., В., Рп.).

П.3.6.3. Відтворити звуки різання гострими предметами (ножичками, ножем): *кріц* → *кріц-ну-ти* (Блб.); *цвік* → *цвік-ну-ти* (Б., В., Рп.); пор. літературне *цвікнути* в іншому значенні однокр. до *цвікати* ‘виказувати кому-небудь невдоволення чимось; дорікати кому-небудь’ [67, XI, 185]; *цвік* → *цвік-ну-ти* (К.); *цік* → *цік-ну-ти* (Ос). *Цик* → *цик-ну-ти* (Яв.); пор. у літературній мові *цикнути* однокр. до *цикати* вживається в значеннях: ‘видавати характерні свистячі звуки,

що нагадують звук “ц” ’; ‘зупиняти кого-небудь або забороняти що-небудь вигуком “цить”, “цс”’ [67, XI, 211].

Чвік → *чвік-ну-ти* ‘про ножиці’ (Двп., Др.); *чвах* → *чвах-ну-ти* (Вчк., Чрн.) також і про звуки при гострінні коси; *чик* → *чик-ну-ти* (Тур.) ‘про ножиці’; пор. у літературній мові *чикнути* однокр. до *чикати*: ‘різати ножицями, ножем і т. п.’; ‘видавати короткі переривчасті звуки “чик”, “чик” (про годинник)’ [67, XI, 322].

П.3.6.4. Відтворити звуки стьобання батоном: *фл’ос* → *фл’осну-ти* (Др., Топ.); *цвак* → *цвак-ну-ти* (Тур.); *цвиг* → *цвиг-ну-ти* (Воют.); *чвах* → *чвах-ну-ти* (Чрн.); *швак* → *швак-ну-ти* (Бар., Рп., Яв.), [60, II, 380]. *Швах* → *швах-ну-ти* (Люб.); *швйак* → *швйак-ну-ти* (Блб., Двп.), [60, 11, 380]; *швік* → *швік-ну-ти* (Ос.); *швіт’* → *швіт’-ну-ти* (Рп.); *шл’ук* → *шл’ук-ну-ти* (Т.), [60, II, 985]; *шйак* → *шйак-ну-ти* (Уж.). Як і вихідні одиниці – ономатопи, похідні звуконаслідувальні дієслова є власне діалектизмами.

П.3.6.5. Відтворити звук від удару в металеві і скляні предмети: *дзвйак* → *дзвйак-ну-ти* (Блб., Бчк., Двп., Др., К., Кр., Чрн., Яв.), широко відоме в інших говорах і в літературній мові [67, II, 265].

П.3.6.6. Відтворити звук гостріння предметів (коси, ножа): *ц’вох* → *ц’вох-ну-ти* (Бчк.); *цігік* → *цігік-ну-ти* (Рп., Чрн.); *чир’к* → *чир’к-ну-ти* (Бар., Сер.); *чигик* → *чигик-ну-ти* (Яв.); *чірік* → *чірік-ну-ти* (Сер.); *чірінк* → *чірінк-ну-ти* (К., Кр., Яв.); *шорк* → *шорк-ну-ти* (Топ.). Наведені звуконаслідувальні дієслова в цьому значенні в інших говорах і літературній мові не зафіксовані.

П.3.6.7. Відтворити звук від удару сокирою: *дз’об* → *дз’об-нути* ‘злегка ударити сокирою’ (Вар., Сер.); *ц’ок* → *ц’ок-ну-ти* ‘ударити один раз сокирою’ (Д., Двп., Ос., Рп.); *ц’оп* → *ц’оп-ну-ти* ‘т. с.’ (Тур.); *ц’ук* → *ц’ук-ну-ти* (Блб., Бчк., Двп., Др., К., Нжб., Сер., Чрн., Яв.); пор. літературне *цюкнути* однокр. до *цюкати*, крім описуваного, ще уживається в значеннях: ‘ударяти, стукати чим-небудь по чому-небудь (молотком)’; ‘постукувати злегка, виконуючи яку-небудь роботу’; ‘сапати (на повну силу)’; ‘бити дзьобом, клювати’; ‘ударяючись в що-небудь, видавати стукіт (сокирою, пилами)’ [67, XI, 253]. *Ц’уп* → *ц’уп-ну-ти* (Тур.); *дз’ог* → *дз’ог-ну-ти* (Рп.) ‘ударити злегка гострим предметом’.

П.3.6.8. Відтворити звук чиркання в сірникову коробку: *шверк* → *шверк-ну-ти* (Двп.); *шворк* → *шворк-ну-ти* (Блб., Др., К., Чрн.); *чер’к* → *чер’к-ну-ти* (Люб., Нжб.); пор. літературне *черкнути* однокр. до

черкати [67, XI, 310]; ‘ударити кого-небудь в щось’; фам. ‘швидко податися абикуди, чкурнути’ [67, XI, 310]; *чир’к* → *чир’к-ну-ти* (Б., В., Рп.), пор. у літературній мові *чиркнути* однокр. до *чиркати*; ‘швидко дивитися, переводячи погляд з одного предмета на інший’ [67, XI, 328]. *Чіх* → *чіх-ну-ти* (Сер.), *чух* → *чух-ну-ти* (Бар.), *шверкнути*, *шворкнути* – вузьколокальні діалектні звуконаслідувальні лексеми.

П.3.6.9. Відтворити звук клацання (про металеві і взагалі тверді предмети (зуби, замок): *клац* → *клац-ну-ти* (у більшості досліджуваних говорів); *кланц* → *кланц-ну-ти* (Бчк., Др., К., Нжб., Т., Чрн., Яв.); *кламц* → *кламц-ну-ти* (Двп.); *кл’анц* → *кл’анц-ну-ти* ‘тільки про зуби’ (К.); *кленц* → *кленц-ну-ти* (Блб.); *кл’онц* → *кл’онц-ну-ти* (Топ.). Усі наведені похідні відономатопоетичні дієсловні утворення джерелами не фіксуються.

П.3.6.10. Відтворити звуки сигналу потягу, автомобіля: *нінін* → *нінін-ну-ти* (Б., В., Рп.); *ніп* → *ніп-ну-ти* (дит.) (там само), в інших говорах не фіксується.

Модель *З+-ну-(ти)* має 48 репрезентантів у підгрупі наслідувань звуків, що утворюються внаслідок дій людини на рідини (воду та ін.).

П.3.6.11. Відтворити звуки бризкання, що утворюються під тиском чогось (про болото): *ц’вік* → *ц’вік-ну-ти* (Воют.); *цвірс* → *цвірс-ну-ти* (Рп.) також і ‘спльовувати крізь зуби’; *швик* → *швик-ну-ти* (Бар., Сер.).

П.3.6.12. Відтворити звуки від раптового виливання води (рідини) у великій кількості: *бавх* → *бавх-ну-ти* (Люб., Чрн.); пор. *бавхнути* ‘сильно ударити, ударити з тріском’ [60, I, 38]; *бл’уз* → *бл’уз-ну-ти* (Бар.); *бовх* → *бовх-ну-ти* (К.); *бл’ош* → *бл’ош-ну-ти* (Дав.); *бр’ух* → *бр’ух-ну-ти* (Люб.); *бух* → *бух-ну-ти* (Бар.); *гиш* → *гиш-ну-ти* (Д.); *джух* → *джух-ну-ти* (Люб., Яв.); *жбех* → *жбех-ну-ти* (Нжб.); *жбевх* → *жбевх-ну-ти* (Тур.); див. ще [40, 218]; *жбых* → *жбых-ну-ти* (Б., В., Рп.); *жбих* → *жбих-ну-ти* (Кр.); *жд’ух* → *жд’ух-ну-ти* (К., див. також [40, 219]); *жух* → *жух-ну-ти* (Сер.); *збух* → *збух-ну-ти* (Сер.); *фл’ус* → *фл’ус-ну-ти* (М.); *фл’уц* → *фл’уц-ну-ти* (Уж.); *шух* → *шух-ну-ти* (Воют.). Наведені відономатопоетичні дієслова є діалектними.

П.3.6.13. Відтворити звуки ударів, рухів по воді або іншій рідині: *бл’оц* → *бл’оц-ну-ти* (Двп.); *фл’ац* → *фл’ац-ну-ти* ‘різким рухом вилити воду абикуди’ (Яв., Рп.) (‘також і дати ляпас’); *фл’ос* → *фл’ос-ну-ти* (Бчк.); *фл’ус* → *фл’ус-ну-ти* (Д.); *шл’уп* → *шл’уп-ну-ти* (Бар., М., Рп., Тур.) – усі дієслова – вузьколокальні утворення.

П.3.6.14. Відтворити звук чавкання, плямкання (від руху по болоту, талому снігу): *фл'ац* → *фл'ац-ну-ти* 'і про звуки ляпаса' (Бар.); *фл'уш* → *фл'уш-ну-ти* (Т.); *ц'вйак* → *ц'вйак-ну-ти* (Люб.); *ц'вах* → *ц'вах-ну-ти* (Воют.); *ц'мак* → *ц'мак-ну-ти* (Блб., Двп.); *цмок* → *цмок-ну-ти* (К., Кр.); пор. літературне *цмокнути* однокр. до *цмокати* [67, XI, 242]. *Чалап* → *чалап-ну-ти* (Б., В., Рп.); пор. літературне *чалапнути* однокр. до *чалапати* [67, XI, 267]. *Шл'ап* → *шл'ап-ну-ти* (Тур.); *шл'амп* → *шл'амп-ну-ти* (Д., Двп.); *чвак* → *чвак-ну-ти* (Бчк., Др., Топ., Нжб., К., Чрн.); пор. літературне *чвакнути* однокр. до *чвакати* [67, XI, 286].

П.3.6.15. Відтворити звуки шумного пірнання: *бовх* → *бовх-нути* (Уж.); див. П.3.6.33 в інших значеннях; *бл'овц* → *бл'овц-ну-ти* (Рп.); *бл'ух* → *бл'ух-ну-ти* (Люб.); *чубовк* → *чубовк-ну-ти* (К.); *чубовс* → *чубовс-ну-ти* (Двп.); *чубовх* → *чубовх-ну-ти* (Двп.); *чубурс* → *чубурс-нути* (Блб.); *шл'убовк* → *шл'убовк-ну-ти* (Ос.); *шл'убовц* → *шл'убовц-ну-ти* (Рп.); *шубовт'* → *шубовт'-ну-ти* (Кр., Р.) [40, 1100]; *шубовх* → *шубовх-ну-ти* (Др.); *бул'х* → *бул'х-ну-ти* (К.); *бр'ух* → *бр'ух-ну-ти* (Люб.). Як і первинні ономатописи, їх похідні дієслова є власне діалектизмами.

П.3.6.16. Відтворити звук лову риби руками: *лап* → *лап-нути* (Блб., Топ., Воют., Люб., Ос., Уж.); пор. літературне *лапнути* однокр. до *лапати* [67, IV, 447]. *Чап* → *чап-ну-ти* (Яв.) 'спіймати'; пор. *чапнути* 'схопити, вкрасти' [60, II, 362].

У підгрупі **наслідувань звуків стуку, шуму, ударів, падіннь, тріску, скрипу, що утворюються внаслідок дій людини**, нараховується 21 відономатопоетичне дієслово.

П.3.6.17. Відтворити звук сильного удару в щось або чимось: *бабах* → *бабах-ну-ти* (на всій досліджуваній території, а також у багатьох інших говорах, зафіксовано джерелами [40, 7; 65, 62] 'сильно ударити, тьопнути, бухнути, брязнути'; [73, IV, 213] 'топнути' [24, I, 13]). В українській літературній мові *бабахнути* однокр. до *бабахати* [67, I, 113]. *Бах* → *бах-ну-ти* (у всіх досліджуваних карпатоукраїнських говорах, в інших говорах, фіксується джерелами: [40, 15; 66, 117] 'бахнути, ударити, стукнути, грохнути').

У літературній мові *бахнути* однокр. до *бахкати* [67, I, 113].

Бех → *бех-ну-ти* (на всій досліджуваній території, фіксується джерелами [66, 123] 'бухнути, шубовснути, кинути, топнути'; [40, 15; 73, IV, 123; 53, I, 23; 6, 9] 'момент стуку або падіння, особливо в розмові з дітьми'). Пор. у літературній мові *бехнути* 'кинути з силою'; 'сильно вдарити'; 'вистрілити'; 'тяжко, з шумом впасти' [67, I, 118; 24, I, 36]. *Бех* → *бех-ну-ти* (на всій досліджуваній території); пор. *бех-*

нути 'стукнути, бухнути' [66, 118]; 'стукати чимось'; 'падати з шумом'; 'бити міцно' [6, 12]; 'т. с.' [70, I, 87] і в літературній мові *бехнути* однокр. до *бехати* [67, I, 164], а також 'сильно вдаряти' [67, I, 164; 24, I, 54].

Бебевх → *бебевх-ну-ти* (Дрг., К., Кр., Люб.); див. ще [66, 123]; *бевх* → *бевх-ну-ти* (М., Тур., Уж.); див. також [66, 125] 'ударяти у дзвін', 'дзвонити, бухати'; [24, I, 36] 'ударити'. *Бух* → *бух-ну-ти* (поширене у всіх досліджуваних говорах). *Гр'ах* → *гр'ах-ну-ти* (Рп.); *гр'ап* → *гр'ап-ну-ти* (Яв.); *пах* → *пах-ну-ти* (Бчк., Чрн.) 'і про кулемет'.

П.3.6.18. Відтворити звуки ударів, шумного падіння, пострілів: *ген* → *ген-ну-ти* (на всій досліджуваній території, у більшості укр. говорів і в літературній мові) [67, II, 53]; *геген* → *геген-ну-ти* (Др., Топ.); *гах* → *гах-ну-ти* (Двп., Рп., Яв.); *герген* → *герген-ну-ти* (Блб.); *гып* → *гып-ну-ти* (Рп.); *гех* → *гех-ну-ти* (К., Нжб.); *гон* → *гон-ну-ти* (Двп., К., Нжб.); *греп* → *греп-ну-ти* (К., Кр.; [35, 492]).

Гуп → *гуп-ну-ти* (Б., В., Рп.), в інших говорах і з літературній мові [67, II, 195]; *гугуп* → *гугуп-ну-ти* (Двп., Кр., Блб.), [24, I, 306]; *реп* → *реп-ну-ти* (Рп., Тур., Уж.); *тевк* → *тевк-ну-ти* (Бчк., Люб.); *гр'ак* → *гр'ак-ну-ти* 'т. с.' [67, II, 185]; *гр'ук* → *гр'ук-ну-ти* [67, II, 184]. Зафіксоване ще дієслово *гургукнути* 'впасти з чогось на землю і сильно забитися; виробити сильний стукіт, кинувши щось важке з якогось-небудь високого місця' [21, II, 15].

Модель *З+-ну-(ти)* в лексико-семантичній групі наслідувань звуків тварин, представляють 23 дієслівні утворення.

П.3.6.19. Відтворити звуки собак: *дз'ав* → *дз'ав-ну-ти* (Двп.) 'про щеня'; *дз'ап* → *дз'ап-ну-ти* (К., Рп.).

Відтворити звуки свійських птахів:

П.3.6.20. Відтворити звуки гусей: *гаг* → *гаг-нути* (Д., М., Сер., Рп., Тур., Уж.); *тет* → *тет-ну-ти* (Бчк., Др., Нжб.); *д'ат* → *д'ат-ну-ти* (Бпб., Двп.), паралелі в інших говорах не фіксуються.

П.3.6.21. Відтворити звуки кудкудакання курки: *коткодак* → *коткодак-ну-ти* (Б., В., М., Ос., Рп., Тур., Уж.; Блб., Двп., Р., Люб., Т., Яв.); *коркодак* → *коркодак-ну-ти* (Ос); *кудкудак* → *кудкудак-ну-ти* (К., Кр.), в інших говорах і в літературній мові [67, IV, 385].

П.3.6.22. Відтворити звуки квочки: *клонк* → *клонк-ну-ти* (Др., Топ., Чрн.), ймовірно, вузьколокальне звуконаслідувальне дієслово.

П.3.6.23. Відтворити звуки півня: *какарік* → *какарік-ну-ти* (Двп.); *кукуріг* → *кукуріг-ну-ти* (Бчк., Др., Кр.); *кукурік* → *кукурік-ну-ти* (Б.,

В., Рп., Ос., Тур., Уж.), у ряді українських говорів і в літературній мові [67, IV, 388].

П.3.6.24. Відтворити звуки курчат: *ц'ап* → *ц'ап-ну-ти* (Др., К.); *ц'еп* → *ц'еп-ну-ти* (Двп.); *ціп* → *ціп-ну-ти* (на всій досліджуваній території, в більшості вузьколокальних говорів і в літературній мові).

Відтворити звуки диких птахів:

П.3.6.25. Лелек: *кл'ап* → *кл'ап-ну-ти* (К.), *клеп* → *клеп-ну-ти* (Бар., Сер.), ймовірно, вузьколокальне явище.

П.3.6.26. Горобців: *чірік* → *чірік-ну-ти* (Блб., Двп., Др., К., Люб., Чрн.; В., Рп.).

П.3.6.27. Журавлів: *д'арт* → *д'арт-ну-ти* (Блб.), в інших говорах не зафіксовано.

П.3.6.28. Цвіркунів: *цірімп* → *цірімп-ну-ти* (Б., В., Рп.), паралелей не знайдено.

П.3.6.29. Мишей: *ніц'* → *ніц'ну-ти* (Др.), ймовірно, вузьколокальний діалектизм.

П.3.6.30. Жаб: *крех* → *крех-ну-ти* (Нжб.); *рап* → *рап-ну-ти* (В., Б., Рп.) також і про качок; (Ос., Т., Тур., Уж.).

У лексико-семантичній групі наслідувань звуків різних станів і явищ модель *З+-ну-(ти)* нараховує 19 дієслівних утворень.

П.3.6.31. Наслідування звуків капання (про воду або іншу рідину): *кап* → *кап-ну-ти* (уживається на всій досліджуваній території, в більшості говорів і в літературній мові) [67, IV, 95]; *ц'ап* → *ц'ап-ну-ти* (Б., В., Д., Рп., Ос., Сер., Тур., Уж., Вор., Кр., К.); пор. у літературній мові *цяпнути* однокр. до *цяпати* [67, XI, 255].

П.3.6.32. Відтворити звуки шелесту (про листя, сухі стебла): *силис'* → *силис'-ну-ти* (Др., Нжб.); *шулус'* → *шулус'-ну-ти* (Сер.); *шурх* → *шурх-ну-ти* (Двп., Чрн.); пор. в укр. літературній мові *шурхнути* однокр. до *шурхати* [67, XI, 567].

П.3.6.33. Відтворити звуки від миттєвого спалаху полум'я: *бовх* → *бовх-ну-ти* (Топ.); пор. 3.3.6.15 в іншому значенні. *Павк* → *павк-ну-ти* (Т., Яв.); *палк* → *палк-ну-ти* (Д., Ос., Рп.); *павх* → *павх-ну-ти* (Люб.); див. ще [60, II, 33] і в значеннях 'ударити, тріснути'. *Пахк* → *пахк-ну-ти* (Двп.); *сап* → *сап-ну-ти* (Уж.); *сарк* → *сарк-ну-ти* (Люб.); *фарк* →

фарк-ну-ти (Воют., М.); див. також [18, 477; 24, IV, 375] (з пос. на записи Верхратського); *фах* → *фах-ну-ти* (Блб., Др., Кр.); *фос* → *фос-ну-ти* (Блб.); пор. *фоснути* ‘фиркнути (про ката)’ [19, 75]; *fox* → *fox-ну-ти* (Двп.); *foш* → *foш-ну-ти* (Д., Двп., Чрн.); *фурх* → *фурх-ну-ти* (Тур.); *фух* → *фух-ну-ти* (Двп.); *фуш* → *фуш-ну-ти* (Двп.).

П.3.6.34. Відтворити звуки шипіння рідини на гарячому предметі: *чвірс’* → *чвірс’-ну-ти* (Блб.).

Модель *З+-ну-(ти)* в лексико-семантичній групі **наслідувань, що супроводжують фізіологічні процеси**, репрезентують 23 відономатопоетичні дієслова.

П.3.6.35. Відтворити звуки жування (хруску при жуванні чогось сухого): *хріс’* → *хріс’-ну-ти* (Б., В., Рп.), також і при розламуванні чогось сухого; *хруц* → *хруц-ну-ти* (Двп., Др.); *хріц* → *хріц-ну-ти* (К.); *хруп* → *хруп-ну-ти* (Б., В., Рп.; Бор., К., Кр.). В укр. літературній мові, крім описаного значення, *хрупнути* (док. до *хрупати*) уживається у значеннях: ‘видавати тріск, хрускіт; хрустити’; діал. ‘ударяти, бити’ [67, XI, 157-158].

П.3.6.36. Відтворити звуки ковтання: *лиг* → *лиг-ну-ти* (Бчк., Др., Топ.), в інших говорах; пор. у літературній мові *лигнути* (док. до *лигати* ‘їсти, пити зі смаком, жадібністю’) [67, IV, 483].

П.3.6.37. Відтворити звуки ікання: *гак* → *гак-ну-ти* (М., Тур., Уж.); *гик* → *гик-ну-ти* (Б., В., Рп., Ос.), у ряді інших говорів і в літературній мові [67, II, 61].

П.3.6.38. Відтворити звуки клацання зубами: *клац* → *клац-ну-ти* (на всій досліджуваній території); *кламц* → *кламц-ну-ти* (Р.); пор. 2.3.6.9 в інших значеннях; *клонц* → *клонц-ну-ти* (Б., В., Рп.). В інших говорах не зафіксоване.

П.3.6.39. Відтворити звуки поцілунку (дит.): *ц’ом* → *ц’ом-нути* (Б., В., Рп., Ос., Сер.); *цмок* → *цмок-ну-ти* (Бар., М., Тур.).

П.3.6.40. Відтворити звуки чханья: *ганчих* → *ганчих-ну-ти* (Люб., Т., Яв.); *ганціх* → *ганціх-ну-ти* (У., В., Рп.); *ких* → *ких-ну-ти* (Бар., Сер.); *чмих* → *чмих-ну-ти* (Нжб.), паралелі не зафіксовані.

П.3.6.41. Відтворити звуки чмокання, плямкання при жуванні: *пл’ац* → *пл’ац-ну-ти* (Др., Тур., Уж., Яв.); *плоц* → *плоц-ну-ти* (Кр.); *чам* → *чам-ну-ти* (Др., Нжб., Чрн.); *чамп* → *чамп-ну-ти* (К.); *чап* → *чапну-ти* (Двп., Б., В., Рп.); див. П.3.6.16 в інших значеннях; *хл’амп*

→ *хл'амп-ну-ти* (Блб.); *ц'ам* → *ц'ам-ну-ти* (Бчк., Дюб.); *ц'мак* → *ц'мак-ну-ти* (Воют.). Усі дієслівні похідні є діалектними.

П.3.6.42. Відтворити звуки хохання (при зігріванні рук): *хох* → *хох-ну-ти* (Д., К., Нжб.; Б., В., Рп.); *хух* → *хух-ну-ти* (Вор., К., Кр.), відоме і в ін. говорах, в укр. літературній мові [67, XI, 179].

У підгрупі наслідувань звуків, що характеризують рухи людини, тварин модель *З+-ну-(ти)* нараховує 5 утворень.

П.3.6.43. Відтворити звуки тупання: *дуб* → *дуб-ну-ти* (на всій досліджуваній території); *дуп* → *дуп-ну-ти* (Чрн.); *топ* → *топ-ну-ти* (Воют., Д., Кр., Люб., Блб., Т., Уж.); *туп* → *туп-ну-ти* (Бчк., Др., Топ., Б., В., Д., Рп., Тур., Уж.); *човг* → *човг-ну-ти* (Люб., Яв.); є нормою літературної мови [67, XI, 347].

Семантична структура відономатопоетичних дієслів обов'язково містить сему звучання незалежно від того, до якої лексико-семантичної групи вони належать. Адже в основі дії у всіх звуконаслідувальних дієслів лежить один денотат позамовної дійсності – звучання. Звідси в семантичній структурі цих дієслів обов'язково присутня одна із сем звучання: 1) видавати звук; 2) відтворювати звук за допомогою якогось предмета; 3) супроводжуватися звуком. Мотиваторами є голоси тварин (птахів, комах, ссавців, земноводних) і т. п., звуки живої і неживої природи, відтворені фонетичними засобами мови.

Залежно від того, яка з сем є основною, а яка другорядною, дієслова відносять до тієї або іншої семантичної групи.

Отже, основні семантичні групи виділені на базі основної семи у структурі семеми відономатопоетичного дієслова:

- 1) дієслова фізичної дії, руху людини і тварин;
- 2) дієслова, що позначають звуки тварин (ссавців, птахів, комах, земноводних, гризунів);
- 3) дієслова, що позначають звуки різних станів явищ;
- 4) дієслова, що позначають звуки фізіологічних процесів людей і тварин;
- 5) дієслова, що характеризують процес мовлення.

Для першої семантичної групи фізичного впливу на предмет основною є сема 'бити, ударяти (при ударах, падіннях)', а другорядна – сема звучання 'супровід звуком': *бахнути* 'із шумом ударити' або сема руху: *шаркати* 'ходити, волочачи ноги' і сема звучання: 'робити при цьому глухі звуки' і т. д.

Для другої лексико-семантичної групи основна сема 'видавати, відтворювати звук', а диференційних декілька: суб'єкт дії (тварини), характер відтворюваного звуку, інтенсивність звучання.

Сема 'видавати, відтворювати звук' як головна виступає в семемах звуконаслідувальних дієслів трьох наступних лексико-семантичних груп. Усі інші семи тут диференціальні.

Другорядні семи розподіляються за ступенем важливості у структурі семема звуконаслідувальних дієслів. Сема 'суб'єкт дії', наприклад, є найзагальнішою ознакою в структурі того або іншого відономатопоетичного дієслова. Специфічна сема для останніх 4-х груп дієслів – 'характер відтвореного звуку', яка має такі змістовні компоненти: 1) фонемний склад ономампів, який характеризує звук з погляду його сили, висоти, тривалості, повторюваності і т. д.; 2) взаємодії суб'єкта дії і об'єкта дії, внаслідок чого виникає звук.

Залежно від семи інтенсивності дії дієслова можуть позначати підвищену інтенсивність або знижену інтенсивність, що найчастіше виражається через редуплікацію.

Відономатопоетичні дієслова, отже, мають багату, різноманітну семантичну структуру. Вони рухливі в своїй семантиці і утворюють безліч похідних значень.

Семантичний розвиток у відономатопоетичних дієсловах відбувається у таких напрямках:

1. Пряме номінативне значення (воно дає змогу віднести їх до групи відономатопоетичних дієслів);

2. Від дієслів звучання, властивого одним предметам, до дієслів звучання, властивого іншим;

3. Від дієслів звучання до дієслів, що означають гру на музичних інструментах;

4. Від дієслів звучання до дієслів, що характеризують процес мовлення;

5. Від дієслів звучання до дієслів стану.

Розвиток значення відбувається за рахунок актуалізації або нейтралізації тих або інших сем у структурі відономатопоетичних дієслів.

У значній частині дієслів, які виражають звуки, що їх видають тварини, розвивається значення, яке характеризує процес мовлення. В основі формування похідного значення, що позначає процес мовлення у відономатопоетичних дієсловах перебуває сема "характер відтвореного звуку", зіставляється характер звучання у вихідному значенні і похідне значення, що характеризує процес мовлення. Структуру такого дієслова можна представити таким чином:

(1 – метафоричне перенесення

(2, де 1 – "видавати звук" – основна сема;

2 – сема мовлення, що виникла в результаті метафоричного перенесення назв дії тварин на дію людини). Таку семантичну структуру мають дієслова: *вакати, гаркати, півкати, бегекати, бекати, мека-*

ти, вівкати, дз'япати, мурликати та інші. Метафоричне перенесення робить відономатопоетичні дієслова виразними, образними, вони називають не тільки процес або стан, але і якісно характеризують їх.

Абсолютна більшість досліджених звуконаслідувальних дієслів – багатозначні. Кожне конкретне дієслово має певну кількість лексичних значень та відтінків. Їх кількість може бути різною в різних дієслів, різних груп. Компонентний аналіз дозволяє визначити структуру багатозначних дієслів.

Як зазначає В. Скалічка, смислову основу ономатопеї, яка дає всю лексичну різноманітність відономатопоетичних дієслів, становлять декілька компонентів: акустичний, руховий, тілесний (у зв'язку з руховим органом) і емоційний [90, 304].

Завдяки акустичному компоненту (найбільш значущому в структурі ономатопа) розвивається значення для характеристики мовлення, фізіологічної дії. Акустичний смисловий компонент закладений у будь-якому ономотопі, оскільки він є результатом відтворення фонетичними засобами мови звуків і шумів природи. Акустичний компонент частіше від інших лежить в основі подальшого розвитку і розширення значень у відономатопоетичних дієсловах, виступає також причиною полісемантичних зв'язків. Наприклад, дієслово *лопати* вживається в значеннях відтворювати звуки: 1) лопання, клацання; 2) бовтання в зіпсованому яйці; 3) квоктання квочки; 4) помах крилами (про птахів); 5) стьобання батогом; 6) марнослів'я (про людину) і т. д.

Відономатопоетичні дієслова, таким чином, в українських говорах Карпат складають значний і дуже різноманітний за семантичною структурою клас слів.

РОЗДІЛ III.

ІМЕННІ ТА ІНШІ ВІДОНОМАТОПОЕТИЧНІ УТВОРЕННЯ

III.1. Відономатопоетичні іменні моделі

Безпосередньо від ономатопів порівняно активно у говорах утворюються іменники (частіше за все назви птахів, диких і свійських тварин, ссавців, земноводних, комах, назви джерел і т.д.).

Ономатопею розрізняють *безпосередню* і *опосередковану* [252]. Ономатопея *безпосередня* буває *ближньою* і *дальньою*. *Ближня* – утворення відономатопоетичних назв безпосередньо від звуконаслідувань без яких-небудь мовних засобів (суфіксів, префіксів). *Дальня ономатопея* – утворення назв від власне звуконаслідувань шляхом додавання до звуконаслідувальних основ іменних суфіксів.

III.1.1. В ономатопеї безпосередньо ближній функціонує одна **модель 3+-0-**, у якій іменне утворення дорівнює ономатопу із такими значеннями в лексико-семантичних групах:

1) наслідування звуків тварин (ссавців, птахів, комах): *ц'ух* ‘собака’ [5, 152], *гага* ‘гусак і гуска’ (К., Чрн.); *трух* ‘індик’ (Др.); *храк* ‘переносна назва кабана з відтінком образності’ [13, 58]; *хр'ун* ‘кабан’ (Тур.); *му-му* ‘корова’ (на всій досліджуваній території); *цин'ціор* ‘синиця’ (Бчк.); *кувік* (кувик) ‘сич’ (Вор., Воют., К.), [36, 241]; *кукувев* ‘сова’ (Бчк.); *поховав* ‘сич’ (Двп.); *похавав, пахавав* ‘сич’ [8, 171[II]]; *кугик* (*кугік*) ‘сич’ (К., Нжб.); *скрип* ‘деркач’ [19, 258]; *вудвуд* ‘одуд’ (Пот.), [66, 143]; *водвуд* ‘одуд’ (Топ.); *вудод* ‘одуд’ (Яв., Соп.), див. також [68, 343], *вудуд* ‘одуд’ (Нжб.); *худотут* ‘т. с.’ (Рп., Сер.), [36, 236]; *худутут* ‘одуд’ (Б., В.); *кр'ак* ‘ворон’ (Ос, Воют.); *бжун* ‘жук’ (Ббп.), див. ще [14, V, 25; 40, 25]; *чик* ‘сорокопуд сірий’ [8, 185[II]]; *свірк* ‘цвіркун’ [38, V, 195].

2) інші наслідування: *шкрум* ‘вугілля’ [22, III, 341]; *сик* ‘щипавка’ [45, 38]; *дз'ур* ‘джерело’ (Д.), [31, 161]; *бомк* ‘поговор’ [23, I, 107]. *трон* ‘кінська рись з підскакуванням’ [38, V, 648], *троск* ‘ляскання батога, удар, тріск, шум’ [38, V, 649], *торох* ‘стукіт, гуркіт’ [38, V, 608],

У безпосередній ближній ономатопеї, окрім цих назв, трапляються ще 2 назви дій: *мйав* ‘дія на позначення мйавкання’ (Тур.); *дз'ав* ‘дія на позначення дз'авкання’; *ц'ук* ‘стукіт сокири’ і т. д.

Ономатопея безпосередня дальня представлена активніше і моделі, що функціонують тут, більш різноманітні. Нами засвідчено більше 30 моделей іменників, утворених від власне ономатопів на першому ступені деривації способом афіксації. Кожна з них представлена декількома або однією лексемою.

III.1.2. Відноматопоетична модель 3+-а

У словотвірних гніздах групи наслідувань звуків тварин, птахів, комах функціонують такі іменні утворення моделі 3+-а:

тега ‘гуска’ (Воют.); *д’аг-а* ‘т.с.’ (Двп.); *с’ус’-а* ‘гуся’ (Двп., К., Нжб.); *з’уз’-а* ‘т. с.’ (Б., В., Рп.); *кл’омб-а* ‘квочка’ (перенос.) (Двп.); *рох-а* ‘свиня’ [36, 43]; *ц’он’а* ‘соска’ (дит.) (Б., В., Рп.), пор. *цон’-а* ‘свиня’ [36, 43]; *хрун’-а* ‘свиня’ (Др.); *піт’-а* ‘курча’ (Б., В., Рп.); *тымз-а* ‘вид мухи’ (В., Б., Рп.); *підполт’-а* ‘перепелиця’ (Б., В.), див. ще [19, 14]; *трух-а* ‘індичка’ (К., Чрн.); *пуг-а* (Люб.); *кр’ак-а* ‘ворона’ (Уж.); *ган’-а* ‘каня’ (Блб.), див. ще [15, 13].

В інших групах функціонує декілька утворень цієї моделі: *бовт’-а* ‘бовт’ (М.); *бул’б-а* ‘бульбашка’ (П., Тур.); *ц’он’а* ‘соска’ (Б., В., Рп.); *хуг-а* ‘завірюха’ (Воют.); *хл’аг-а* ‘мокра і холодна погода’ [57, 140]; *хл’ака* ‘т. с.’ [57, 110]; *хл’ана* ‘мокрый сніг з дощем’ [46, 250]; *н’ун’а* ‘про людину, яка говорить в ніс’ (Др.); *храпа* ‘крижана кірка на снігу’ [5, 112]; *дзен’а* (дит.) ‘все що дзвенить’ (переважно про гроші) [24, I, 378; 26]; *хуга* ‘сніг з вітром’ [57, 111]; *храпа* (*храпи, храпі, храпы, хр’ана*) ‘стеблинки з листям, яке залишається на грядці після збору капусти’ [57, 85].

III.1.3. Відноматопоетична іменна модель 3+-к-а

Найбільш продуктивна модель 3+-к-а в лексико-семантичній групі наслідувань звуків тварин, птахів, комах: *рай-к-а* ‘невелика зелена жаба’ [46, 205]; *підполот’-к-а* ‘перепілка’ (Б., В., Рп.); *путпол’ут’-к-а* ‘жайворонок’ [84, 80; 30, 86]; *кло-к-а* ‘квочка’ (Б., В., Рп.), [30, 86]; *токан-к-а* ‘вид курки’ (Рп.); *ціп-к-а* ‘курча’ (Б., В., Рп., Ос., М., Тур., Сер.); *трут’-к-а* ‘сова’ (Снв.), *кукувев-к-а* ‘сова’ (Р.); *кукувів-к-а* ‘сова’ (Піт.); *к’ів-к-а* ‘кавка’ (Воют., Чрн.); *бебе-к-а* (дит.) ‘вівця’ [176, III]; *хрун’-к-а* ‘свиня’ (Др., Кр.); у інших групах: *ц’он’-к-а* ‘соска’ (дит.) (Б., В., Рп.); *хреп-ка* ‘хрипота’ [43, 250]; *кре-ка, кря-ка* ‘древесниця (жаба)’ [38, III, 115].

Деривати, утворені за цією моделлю, зафіксовані П. В. Сцяцком у говорах білоруської мови. Дослідник зазначає, що за допомогою суфікса -к-а утворюються неособові іменники – назви істот двох типів:

1. Слова, які позначають тварин, птахів відповідно до заклику, наголос на основі: *бись* → *биська* ‘бик, бичок’, *кіс* → *кіс-к-а* ‘кіт, котик’, *ціп* → *ціп-к-а* ‘куриця’, *вуль* → *вуль-к-а* ‘голуб’. Тип регіональний (гродз.).

2. Слова, які називають тварин, птахів за їх звуками: *каука* ‘пташка, яка кричить: *кау-кау!*, *ме-мека* ‘овечка’, *клявека* ‘птах дубоніс’, кричить: *кляве-кляве!*’. Тип регіональний (гродз., гом.), малопродуктивний [195, 223].

III.1.4. Модель 3+-вк(-а): *каракак* → *карака-вк-а* ‘жаба’ (Топ.), див. також [14, II, 17; 40, I, 33]; *куку* → *куку-вк-а* ‘зозуля’ [85, 142].

III.1.5. Модель 3+-ак: *ціп-ак* ‘велике курча, яке можна різати’ [36, 43; 46, 253]; *цірїмп* → *цірїмп-ак* ‘цвіркун’ (Б., В., Рп.); *бовт* → *бовт-ак* ‘зіпсоване яйце’ (Люб.); *хрип-ак* ‘крижана кірка на снігу’ [36, 137]; *скрип-ак* ‘деркач’ [8, 102].

П. В. Сцяцько відзначає цю модель у говорах білоруської мови. За нею утворюються неособові іменники, назви птахів за вигуками, які вони видають: *дудак* ‘птах, який кричить: ду-ду’, *кугак* ‘птах, який кричить: кугу-кугу!’. Тип регіональний, непродуктивний [195, 223].

III.1.6. Модель 3+-ан: *трух-ан* ‘індик’ (Бчк., Др.); *курк-ан* ‘індик’ (53, IV, 111), [36, 50]; *жив-ан* ‘горобець’ (Б., В., Рп.).

III.1.7. Модель 3+-ач: *гаг-ач* ‘гусак’ (Д., Сер.); *бовт-ач* ‘бовт’ (Др.), [40, I, 35]; *крумк-ач* ‘крук’ [38, III, 109].

III.1.8. Модель 3+-аи: *гага-аи* = *гаг’аи* (накладання) (Двп.); *д’ага+аи* = *д’агаи* ‘гусак’ (Двп.) (теж накладання).

III.1.9. Модель 3+-ен: *бовт-ен* ‘зіпсоване яйце’ (Двп.).

III.1.10. Модель 3+-ен’а: *с’ус-ен’а* ‘гуся’ (Дрг., Двп.).

III.1.11. Модель 3+-ен’к: *ц’уп-ен’к-а* ‘курча’ (К.).

III.1.12. Модель 3+-иц’а: *пуп-иц’а* ‘одуд’ (Топ.) (усічення); *тигиц’а* ‘чайка’ [14, III, 157, 8, 223[II]].

III.1.13. Модель 3+-ич: *тиги+ич* = *тигич* ‘сова’ (Ббп., Пдг.) (накладання).

III.1.14. Модель 3+-иш: *бовт-иш* ‘зіпсоване яйце’ (Др.).

III.1.15. Модель 3+-іл: *фукіл* ‘завірюха’ (Б., Б., Рп.).

III.1.16. Модель 3+-ко: *дуд-ко* ‘одуд’ [19, 23; 76, 33]; *вуд-ко* ‘т.с.’.

III.1.17. Модель 3+-лик: *дуд-лик* ‘одуд’ [35, 531; 76, 33].

III.1.18. Модель 3+-ло: *гаг’а-ло* ‘гусак’ (Двп.) і *гага-йло* ‘т.с.’, *скав-ло* негат. ‘собака’ (Дрг.).

III.1.19. Модель 3+-л’а: *кукул’а* ‘зозуля’ [17, 37; 57, 145; 8, 113 [II]; *ціп-л’а* (л’е) ‘курча’ (Двп., Люб.); *скїм-л’а* ‘плакса’ [46, 219]; *сик-л’а* (Б., В., Рп.); див. ще *щипавка* (риба) [45, 38].

III.1.20. Модель 3+-н’а: *гага-н’а* – назва дії за значенням *гагати* (Ос., Рп., Уж.).

III.1.21. Модель 3+-ок- функціонує в групі наслідувань звуків тварин, птахів, комах, утворюючи назви цвіркуна: *цвірін-ок* (Топ.); *свір-ок* (Др.); див. ще [17, 118; 36, 247]; *швірін’-ок* (Тур.); *свірін’-ок* (Бчк.); назви одуда: *вуд-ок* (Блб.); див. ще [66, 344; 14, II, 15]; *дуд-ок* (Вор.); *хл’ап-ок* ‘удар, поштовх’ [46, 157].

Серед назв неістот є іменники: *бовт-ок* ‘зіпсоване яйце’ [36, 52]; *чур-ок* ‘джерело’ [31, 16]; *дз’ур-ок* ‘джерело’ [31, 161].

III.1.22. Модель 3+-он’к: *ц’ап-он’к-а* ‘курча’ (К., Др.); *цеп-он’ка* ‘т.с.’ (Бчк.); *ц’уп-он’к-а* ‘т.с.’ (К.).

III.1.23. Модель 3+-оци: *гріт-оци* ‘жаба’ (Б., В., Рп.).

III.1.24. Модель 3+-от: *мн'ав-от* (Тур.); *крек-от* (Кр.); *бул'б-от* (К.); *дуркот* (Бар., Рп.) – імена дії; *шип-от* ‘водоспад’ (Рп.)

III.1.25. Модель 3+-ох-а: *карак-ох-а* ‘жаба’ [19, 24].

III.1.26. Модель 3+-ош: *таг-ош* ‘гусак’ (Д., Ос., Рп., Сер.).

III.1.27. Модель 3+-уга: *тан'-уга* ‘каня’ (Блб.).

III.1.28. Модель 3+-ул'а: *рап-ул'а* ‘жаба’ (Двн., Чрн.).

III.1.29. Модель 3+-ук: *бжу-ук=бзук* ‘джміль’ (К., Кр.); *чвір-ук* ‘цвіркун’ (Нжб.); *бовт'-ук* ‘бовт’ (Р.).

Утворення від власне ономатописів іменників з суфіксом -ук- засвідчені також П. В. Сцяцьком у говорах білоруської мови в назвах птахів: *дуд-ук* ‘птах, який кричить: ду-ду!’, *падпалюк*, ‘птах, який кричить: пад-палю, падпалю’. Тип регіональний, непродуктивний [195, 223].

III.1.30. Модель 3+-ур: *гугу-ур=гугур* ‘сова’ (Люб., Яв., Пот); див. також [14, III, 20; 16, 31]; *пугу-ур=пугур* ‘т. с.’ [36, 240; 76, 14]. У всіх випадках спостерігається накладання.

III.1.31. Модель 3+-чк-а: *гігі-чк-а* ‘чайка’ [8, 222 [II]; 76, 33]; *ку-ку-чк-а* ‘зозуля’ [39, 45]; *пігі-чк-а* ‘чайка’ [8, 223 [II]; 76, 33]; *кря-чк а* ‘качка, деревесниця’ [38, III, 115].

III.1.32. Модель 3+-ух-а: *рап-ух-а, роп-ух-а* ‘жаба’ (Двп.); див. ще [18, 460; 36, 243]; пор. *р'еп-ух-а* ‘невелика жаба, яка водиться в криницях’ [57, 113], *бовт-ух-а* ‘рибальська сітка’ [82, 42], *бовт-ух-а* ‘диня’ [9, 47].

III.1.33. Модель 3+-уш-а: *бовт-уш-а* ‘вид яєчні’ [82, 42].

III.1.34. Модель 3+-ун: *таг-ун* ‘гусак’ (М., Ос., Тур.); *тарг-ун* ‘гусак’ (Сер.); *бовт-ун* ‘зіпсоване яйце’ [82, 42]; *болт-ун* ‘т. с.’ (Двп.), *цик-ун* ‘щипавка’ (риба) [45, 38]; *сцик-ун* ‘т.с.’ [45, 38], *бовк-ун* ‘wielka fala’, *бавкун* ‘т. с.’ [84, IV, 34, 212], *цвіг-ун* ‘хлюст’ [46, 254], *квик-ун* ‘чайка’ [16, 224; 76, 33; 8, 222 [II]]; *крак-ун* ‘крук’ [38, III, 109].

Усі наведені відономатопоетичні утворення пройняті більше дією, дійовим змістом, аніж предметним; усі назви утворені за характерними звуками, що їх видають самі денотати. Модельні утворення мають продуктивність різного ступеня.

III.2. Ономатопея і дитячий лексикон

Проблема дитячого мовлення була предметом дослідження зарубіжних лінгвістів Г. Пауля [171], В. Вундта [280], Л. Качмарека [249].

У русистичі ці питання опрацьовували А. Н. Гвоздєв [115], А. М. Шахнарович [213, 214].

В українистиці дитячим словам відводилося певне місце в дослідженнях І. Я. Франка, Й. О. Дзендзелівського, Ф. М. Потушняка, В. К. Чернецкого, З. Ганудель, є два невеликі словники (Л. Яценка та І. Новицького), опубліковані в журналі “Основа”.

Діти дуже часто утворюють назви предметів, станів, явищ за характерними звуками, які видають денотати.

Г. Пауль вважає, що дитяча мова не є винаходом самих дітей. Як і всяка мова, вона дістається дітям від попередніх поколінь [171, 127]. Таку ж точку зору відстоює і Ф. Потушняк. Останній вважає, що помилково було б думати, ніби дитина на початку свого розвитку винаходить нові слова. Ті слова, які звичайно потрапляють як назва у дитячий словничок, є винаходом дорослих, і творяться для того, щоб їх діти легше розуміли [176, 110].

В ономатопоетичних словах існує зв'язок між звучанням і значенням. “Звичка (дітей) бачити цей зв'язок настільки точна, – зазначає Г. Пауль, – що навіть частина слів “дорослої” мови подвоюється дітьми спочатку у вигляді поєднання із словами дитячої мови, пор. нім. Wauwauhund “гав-гав – собачка”, Puthuhn “ко-ко – курка”, Mukuh “му-му – коровка” і т.д. [171, 221].

Описуючи дитячий лексикон села Нагуєвичів, І. Я. Франко дійшов висновку, що велика частина дитячих слів – це або наслідування звуків природи або дуже прості утворення ‘з окликів людських’ до звірів [207, 123].

Усі ономатопоетичні слова дитячого лексикону за значенням можна поділити на три групи:

1. Назви конкретних предметів, тварин і т.д.;
2. Ономатопи, що вживаються для позначення дій, станів, явищ;
3. Відономатопоетичні похідні (іменники, дієслова).

До першої групи належать власне ономатопи, в яких виявляється безпосередня ближня ономатопея (назва дорівнює власне ономатопу).

Безпосередня ближня ономатопея в українських говорах регіону Карпат представлена досить багато.

Модель 3+-0: *ав-ав* ‘собака’ [114, 335], *бе* ‘вівця’, *бебе* ‘т. с.’ [36, 305], *бом* ‘церква’ [24, 1, 85]; *бу-бу* ‘корова’ [36, 305], *бу-бу* ‘корова’

[114, 335], *бум-бум* ‘потяг, автомашина’ [36, 307], *га-га* ‘гуска’ [26], *гага* ‘гуска, гусак, лелека’ [207, 124], *га, га-га* ‘гусак’ [36, 305], *гі-гі* ‘кінь’ [114, 335], *гав-гав* ‘собака’ [114, 335; 26], *з’уз’у* ‘гуска’ (Б., В., Рп.); [26; 176, 111], *дер* ‘дитяча гра’ [24, 1,82], *мав* ‘кішка’ [26], *мав, мав-мав* ‘т. с.’ [36, 305], *н’ав-н’ав* ‘кішка’ [36, 305], *му* ‘корова’ [36, 305; 114, 935], *му-му* ‘т. с.’ [36, 305; 176, 111], *пул* ‘курка’ [24, III, 499], *т’ут’у* ‘курка’ (Б., В., Рп.); див. ще [207, 123], *ціп-ціп* ‘курча’ [36, 305; 114, 335], *ко-ко* ‘курка’ [36, 305], *коко* ‘яйце’ [83, 8; 24, III, 266], *тас* ‘качка’ [24, IV, 335], *тай, тай-тай* ‘качка’ [36, 300], *ціп* ‘курка’ [24, IV], *кокодах* ‘курка’ [114, 335], *ку-ку* ‘півень’ [36, 305], *кі-кі* ‘півень’ [114, 335], *цон* ‘свиня, кінь’ [114, 335], *лів-лів* ‘гусак’ [114, 335], *мін’-мін* ‘кішка’ (Б., В., Рп.); [114, 335], *н’о* ‘кінь’ (Б., В., Рп.), *меме* ‘коза’, ‘цап’ [56, 305; 26; 176, 111]; *ц’оп* ‘капля’ [114, 335], *ку-ку* ‘зозуля’ [114, 335], *тік-так* ‘годинник’ [114, 335], *ти-ти, ти-тит, тидит* ‘авто’ [114, 335], *трус’-трус* ‘заєць’ (Б., В.); [114, 335], *у-у* ‘поїзд’ [176, 111], *гул* ‘голуб’ [24, I, 338], *ц’ом* ‘поцілунок’ [36, 307], *дзін’-дзін* ‘дзвінок’ [114, 335], *ніп-ніп* ‘автомашина’ [36, 307], *уф* ‘т. с.’ [36, 307], *мідіт* ‘т. с.’ [36, 307], *ту-ту* ‘потяг, автомашина’ [36, 307], *тон-тон* ‘черевики’ [36; 36, 306].

До другої групи ономатопів, що вживаються для позначення дій, станів, явищ, у дитячому лексиконі утворюються за моделлю **З+-0**: *га-га* ‘спати’ [114, 335], *бом-бом* ‘дзвонити’ [114, 335], *бум-бум* ‘йти гуляти’ [36, 307], *брум-брум* ‘пити’ [114, 335]; *л’ул’у* ‘спати’ [114, 335]; *тін’у-рін’у, тин’у-рин’у* ‘танцювати’ [114, 335]; *з-з-з* ‘усе, що дзвенить, комахи’ (Б., В., Рп.), *бух* ‘падати’ [58, 118; 36, 307], *тос* ‘бити в долоні’ [24, IV], *тріс* ‘усе, що тріщить’ (Двп., К.), *з’уз’а* ‘все, що дзвенит’ [24, IV], *бул’-бул* ‘вода тече’ [36; 305]; *гам* ‘їсти’ [58, 118; 24, I, 263; 36, 305], *н’ам-н’ам* [56, 305], *тан-тан* ‘ходити’ [36, 307], *ц’ум* ‘цілувати’ [46, 253], *ц’усі* ‘т. с.’ [58, 118], *ц’упу-ц’упу* ‘купатися’ [46, 253], *тл’ап-тл’ап* ‘купатися’ [36, 307], *чуп-чуп* ‘т. с.’ [36, 307], *бубух* ‘впасти, падіння’ [36, 307], *бебех* ‘т. с.’ [36, 307]; *бусі* ‘падати’ [26], *дзен’-дзен* ‘вираз металевого звуку’ [83, 8], *бум-бум* ‘йти гуляти’ [36, 307], *чан-чалан* ‘йти по воді’ [176, III], *мідіт* ‘їхати’ (Б., В., Рп.), *чик-чик* ‘різати’ [58, 118], [26], [36, 307], *ц’ом* ‘цілувати’ [56, 307], *гу-гу* ‘лякати’ [26], *бім-бім* ‘наслідування дитячої розваги, коли діти чіпають пальчиком нижню губу’ [26].

До третьої групи належать відономатопоетичні похідні, утворені внаслідок безпосередньої дальньої ономатопеї (назва утворена від власне ономатопа за допомогою суфіксів (**З+суфікс**)).

У безпосередній дальній ономатопеї можемо виділити активні словотвірні моделі: **З+-а, З+-ка, З+-і(и)**. В основному це іменники жіночого роду, що позначають назви тварин, предметів.

Модель *З+а* представлена 21 іменним утворенням: *баз'-баз'* → *баз'-а* 'вівця' [58, 118], *бин'-бин'* → *бин'а* 'рогата худобина' [58, 118], *бир-бир* → *бир'а* 'вівця' [83, 8; 114, 335]; *цун-ц'ун* → *ц'ун-а* 'курка' [25, 112], *цип* → *цип-цип-а* 'курча' [38, 306; 46, 253], *дзен'-дзен'* → *дзен'а* 'гроші, все, що дзвенить' [58, 118]; *ц'он'-ц'он* → *ц'он-а* 'свиня' [36, 306]; *з'у-з'у* → *з'уз'а* 'комашка' [83, 8], *з'уз'а* 'комар, комашка' [26], *гав-гав* → *гав-а* 'собака' (Б., В., Рп.), див. ще [105, 124; 36, 306], *вав-вав* → *вава* 'собака' [36, 306], *піт-піт* → *піт'а* 'курча' (Б., В., Рп.), див. ще [176, 111], *бец'-бец'* → *бец'а* 'вівця' (Чрн.); *ц'уц'у* → *ц'уц'а* 'собака', 'щенья' [83, 8]; *л'ул'у* → *л'ул'-а* 'колиска' [83, 8]; *т'ут-т'у* → *т'ут'-а* 'курка' [24, IV, 305]; пор. *т'ут'а* 'птахи, переважно курка' [83, 8], *ц'ун' – ц'ун'* → *ц'ун'-а* 'жіночі груди' [24, IV, 306], *циц'-циц'* → *циц'а* [24, IV, 306], *циц'-циц'* → *циц'а* 'т. с.' [24, IV, 306; 36, 305]; *пул'-пул'* → *пул'а* 'курча' (Чрн., Яв.); 'качєня' [24, III, 499; 58, 118].

Словотвірна відономатопоетична іменна модель *З+ка* представлена 18 утвореннями: *бебе* → *бебе-ка* 'вівця' [176, 111; 36, 306]; *меме-ка* 'коза, козел' [36, 306]; *т'ут'у* → *т'ут'-ка* 'курка' [114, 335], *лів-лів* → *лів-ка* 'гуска' [114, 335], *тай-тай* → *тай-ка* 'качка' (Б., В., Рп.); див. ще [114, 335; 28, 98]; *бир'-бир'* → *бир'а* 'вівця' [114, 335], *чун'-чун'* → *чун'-ка* 'свиня' [114, 335]; *ц'ун'-ц'ун'* → *ц'ун'-ка* 'свиня' [114, 335], *л'ул'у* → *л'ул'-ка* 'колиска' [114, 335], *гай-гай* → *гай-ка* 'колиска' [114, 335]; *пул'* → *пул'-ка* 'курча, качєня' [24, III, 499]; *брі-брі* → *брі-ка* 'вівця' [176, 111], *ц'ом-ц'ом* → *ц'ом-ка* 'поцілунок' [36, 307]; *цен'-цен'* → *цен'-ка* 'свиня, порося' [46, 252], *киц'-киц'* → *киц'-ка* 'кішка' [114, 336], *цип-цип* → *цип-ка* 'курча' (Б., В., Рп.), див. ще [114, 335], *ц'он'-ц'он'* → *ц'он'-ка* 'кінь' (Двп., К., Кр.), *кран-ка* 'ворона, галка' [38, III, 75]; *бебе* → *бебе-ка* 'вівця' [176, 111; 36, 306].

Модель *З+і* репрезентована декількома зафіксованими ономатопоетичними утвореннями: *циц'-циц'* → *циці* 'жіночі груди' [36, 305]; *циц'-циц'* → *циці* 'т. с.' [207, 124], *ц'он-ц'он* → *ц'он-і* 'кінь, коні' [207, 124], *топ-топ* → *топі* 'черевички' [46, 243].

Словотвірна модель *З+ко* представлена утвореннями: *ко-ко* 'яйце' [83, 8]; *гавко* 'собака' [114, 335].

У дитячому мовленні також функціонують дієслівні утворення, які умовно можна віднести до **дієслів-інфінітивів на -і**. До них належать дитячі слова: *тосі* 'плескати в долоні' [58, 118], *тілі* 'танцювати' [114, 335], *циці* 'ссати' [36, 305], *с'усі* 'мочитися', *ц'усі* 'т. с.' [58, 118], *дибці* 'ходити' [58, 118], *бесі*, *бусі*, *бубусі* 'падати' [26], *л'улі* 'гойдати' [36, 306] (там само) *дуци*, *дibunі*, *дibunі* 'самостійно стояти' [36, 307], *тані-тані* 'йти, ходити' [36, 307], *танці* 'плескати в долоні' [36, 307], *бесі*, *бусі*, *бубусі*, *бєбєсі* 'падати' [36, 307], *пі-пі* 'їхати' (Рп.), *ц'оні* 'різати' [36, 307].

Для дитячого мовлення найбільш характерною є редуплікація. Більшість слів дитячого лексикону утворена шляхом подвоєння складів. Цим можна пояснити, що “слова дитячого словника – в основному двоскладові. Нерідко слово дитячого словника повторюється, особливо дієслово” [176, 110]. На подвоєння звуконаслідувального кореня для вираження “довшого тривку цього явища або діяння” вказував свого часу І. Я. Франко [207, 125].

Таким чином, для слів дитячого лексикону характерна:

1. Повна і часткова редуплікація;
2. Безпосередня ближня і дальня ономапопея.

Серед відономатопоетичних іменних похідних у дитячому мовленні активно функціонують словотвірні моделі *З+0*, *З+а*, *З-ка*, малопродуктивні моделі *З+і*, *З+ко*; серед відономатопоетичних дієслівних похідних виділяються дієслова-інфінітиви на *-і*, для яких характерна редуплікація.

III.3. Ономатопея та арго

Ономатопея відіграла певну роль і в арготичній лексиці. У відомих нам лексикологічних матеріалах з арго галицьких [69], чернігівських [51], подільських [10], слобожанських, волинських лірників [32], чернігівських старців [72], нововижвівських волинських кожухарів [33] знайдено порівняно невелику кількість назв звуконаслідувального характеру (більше 70). Серед звуконаслідувальних арготизмів можна виділити такі лексико-семантичні групи:

- 1) назви тварин (ссавців, птахів, комах та ін.);
- 2) назви дій, станів, явищ тощо.;
- 3) назви конкретних предметів.

Оскільки звуконаслідувальних арготизмів небагато, тут наведемо всі зафіксовані українськими джерелами звуконаслідувальні лексеми незалежно від того, результатом якого ступеня деривації вони є. Найважливіше те, що в основі їх утворень лежить звуконаслідування живої і неживої природи.

До першої групи належать такі арготизми: *бекавець* 'баран' [33, 296], *бекавиця* 'вівця' [33, 296], *бзіка* 'бджола' [33, 296], пор. також *бзіка* 'пасіка' [38, 10], *бзик* 'Biesfeiege' [40, 25], *бзиковиця* 'бджола' [33, 296], *гигавець* 'гусак' [33, 269], *гигавиця* 'а', мн. *гигавин'ата* 'гусенята' [33, 302], *гигавиця* 'а' 'гуска' [33, 302], *квакавиця* 'качка' [33, 302], *квакун* 'гусак' [33, 302], *ревуха* 'корова' [33, 316], *хр'ун* 'кабан' [33, 322], *хрун'а* 'свиня' [33, 322], *хрунник* 'кабан' [53, 322], *коукушчик* 'півень, курка' [33, 309], *коукушчиця* 'курка' [33, 309], *йаркутка* 'жаба' [32, 188]; *тергутка* 'гуска' [72, 87], *скил* 'собака' [72, 89]; *гу* 'голуб' [72, 99], *сапавка* 'качка' [59, 46], *саповка* 'т. с.' [69, 46], *хрун'а* 'свиня' [69, 52], *пл'устирка* 'риба' [32, 201], *ревушка* 'телиця' [33, 317].

До другої групи назв дій станів, явищ належать звуконаслідувальні лексеми: *пл'усати* (на-, по-) 'блювати, плювати' [32, 201], *пл'усанка*, *пл'усан'а* 'блювання' [32, 201], *тухтати* 'м'яти' [32, 210], *пихтити* 'нюхати' [10, 706]; *рахтій* 'дощ' [10, 707], *трухтей* 'дощ' [31, 29], *рахтить* 'йде дощ' [69, 40], *рахтій* 'дощ' [69, 40], *пихтити* 'чихати' [69, 40], *одскрипотати* 'відчинити' [69, 41].

До третьої групи належать звуконаслідувальні утворення: *хрун'овик* 'свинарник' [33, 322], *бзичник* 'вулик' [33, 296], *бухт* 'дим' [32, 183], *хруставка*, *пухталка* 'булка, пампук, подушка' [69, 40], *бел'кун* 'бабник' [32, 182], *хрухл'авка* 'груша' [32, 213], *хруставк'а* 'груша-дерево' [32, 213], *делька* 'вода' [10, 704; 51, 28; 72, 87], *дергунниця* 'млин' [10, 704], *пухтавка* 'пампушка' [10, 706] *хруставка* 'гру-

ша' [10, 707], *хрусть* 'гроші' [10, 31], *дильгута* 'річка' [10, 31], *скрипи* 'ворота' [72, 36], *скрипці* 'брама' [69, 41], *скрипуль* 'двері' [72, 101], *сюрбанка* 'ложка' [72, 101], *бзиковоники* 'пасіка' [33, 296], *нюньчик* 'син', *нюньчичка* 'дочка' [69, 38], *скрипота* 'двері' [69, 41].

Більшість наведених звуконаслідувальних арготизмів нічим не відрізняється від неарготичних звуконаслідувальних лексичних одиниць. Серед іменних утворень діють словотвірні моделі $Z+a$, $Z+ка$, $Z+-нк(a)$, $Z+-вк(a)$ і інші. Серед дієслівних $Z+a(ти)$, $Z+-та(ти)$, $Z+-ти(ти)$ і інші. Але функціонують тут і особливі утворення, афікси, в яких є специфічними, характерними тільки для арготизмів, наприклад словотвірна модель $Z+-ут$: *дил'г-ут-а* 'вода', *герг-ут-и* 'гуси' та інші.

Розділ IV.

ГНІЗДОВИЙ СЛОВОТВІРНИЙ СЛОВНИК ОНОМАТОПІВ

Проблема вияву словотвірного потенціалу різних частин мови і опису особливостей його реалізації належить до числа найактуальніших у сучасній дериватології. Обраний нами метод словотвірних гнізд ми вважаємо за доцільний тому, що він дозволяє якнайповніше дослідити закономірності реалізації потенціалу ономатопів.

Словотвірне гніздо як елемент словотвірної системи також є системою. Під *словотвірним гніздом* розуміємо впорядковану відношеннями продуктивності сукупність слів, що характеризуються спільністю кореня⁵. Слова, що об'єднуються в словотвірне гніздо, мають і смислову, і матеріальну спільність.

Принципи побудови словотвірного словника гнізд ономатопів

В основі побудови гнізд лежить принцип ієрархії, принцип послідовного підпорядкування одних мовних одиниць іншим.

Обов'язковим компонентом словотвірного гнізда є вихідне слово. Вихідними словами виступають звуконаслідування.

У структурі словотвірного гнізда мінімальною одиницею виступає *словотвірна пара*. Словотвірну пару складають первинне (непохідне) і похідне. Це ономатоп та відономатопоетичне дієслово (або іменник) на першому ступені деривації. Наявність спільного семантичного елемента, семантична вивідність похідного слова з первинного становить основну умову об'єднання їх у словотвірну пару. Наступною, вищою одиницею словотвірного гнізда по горизонтальній осі є *словотвірний ланцюг*. Це ряд однокореневих слів, пов'язаних між собою послідовною похідністю. Вихідне слово ланцюга (воно ж вихідне слово гнізда) є непохідним і виконує функцію твірного. Слова подальших ланок, окрім останнього, одночасно виступають і як похідні, і як твірні.

У складі гнізда по вертикальній осі основною одиницею виступає *словотвірна парадигма* – є сукупність усіх безпосередніх похідних того чи іншого твірного слова. Словотвірна парадигма відображає дериваційну валентність звуконаслідувань.

Словотвірні гнізда ономатопів різні за своєю будовою. Вони включають від двох (мікрогніздо) до 40-50-и похідних. Структура словотвірних гнізд залежить від дериваційних можливостей вихідних слів, що належать до різних лексико-семантичних груп ономатопів. Кожна з груп має свій дериваційний потенціал і своє коло похідних.

У словник гнізд включені матеріали, записані авторкою самостійно в польових умовах в 30-ти населених пунктах ареалу Карпат за

---

⁵ Ми дотримуємося погляду на словотвірне гніздо О. М. Тихонова (Тихонов О. М. Словотвірний словник російської мови в 2-х томах. – М.: Російська мова, 1985. – С. 36).

спеціально укладеною програмою, а також матеріали, відібрані з лексикографічних джерел, лексикологічних досліджень. Усього сконструйовано більше 650-ти словотвірних гнізд.

Розміщення слів у гніздах.

Вихідні слова – перший і обов'язковий ступінь словотвору, вони є вершиною гнізда. Ними є власне ономатописи. Вихідні слова часто мають фонетичні варіанти. Якщо кожний з варіантів має свої похідні, то всі варіанти подаються один під одним на початковому ступені. На першому місці звичайно стоїть найбільш уживаний варіант зі своїми похідними, за ним наводяться (теж на початковому ступені) інші варіанти (зі своїми похідними, якщо вони є).

Прийнятий порядок розміщення похідних впливає із ступінчастого характеру словотвору. Особливість його полягає у тому, що в процесі словотвору афікси приєднуються до непохідної основи – кореня в строгій послідовності. Один за одним вони ніби нанизуються на корінь слова. Всі похідні розміщуються на ступенях деривації в такому порядку:

1. вихідне слово – власне ономотоп;
2. відономатопетичне дієслово або іменник;
3. зворотне дієслово;
4. однократне дієслово;
5. багатократне дієслово;
6. віддієслівні іменники:
  - а) імена дії;
  - б) імена осіб, назви тварин, їх дитинчат і под.;
7. прикметники (рідко прислівники);
8. префіксальні, префіксально-суфіксальні дієслова (розміщені в алфавітному порядку) і т. д.

Ми вважаємо за доцільне словотвірну схему подавати таким чином: початковий ономотоп, під ним – похідні першого ступеня деривації, зсунуті на 4 знаки вправо. Похідні II ступеня деривації подаються під утвореннями I ступеня, також зсунуті на 4 знаки вправо і т. д. Якщо якась ланка не зафіксована, але можлива, ми її реконструюємо (позначаємо астериском (*)), щоб зберегти послідовне підпорядкування, послідовну залежність твірного і похідного у словотвірному ланцюзі. При лексемах подається паспортизація (не фіксується у випадках, якщо лексема поширена на всій досліджуваній території).

Умовні знаки і позначення, прийняті в словнику:

Дефіс - служить для виділення в похідних словах афіксів, за допомогою яких вони утворені.

Арабські цифри. Цифрами 1, 2 і т. д. позначається похідне слово, що має не одне, а два і більш твірних, від яких воно утворене, тобто слово, яке має множинну мотивацію.

Римські цифри. Римські цифри I, II, III і т.д. позначають омоніми.

При омонімах зазначається частина мови.

Тут наводимо 52 словотвірні гнізда ономотопів. Біля 600 гнізд будуть укладені в окремий словник.

IV. 1. Наслідування звуків, які утворюються в результаті діяльності людини

IV.1.1. ‘Наслідування звуків стуку у двері’

дур-дур-дур

дур-ка-ти

(дур-ча-ти)

дуркати-с’а (Рп., Ос., Сер., М., Тур.)

(дуркати-с’і) (Воют., Яв., Др., Вор., Кр.)

дурк-ну-ти

дуркнуті-с’а (Ос., М., С., Рп., Вон., Уж., Тур.)

(дуркнуті-с’і) (Кр., Др., Яв., Воют.)

дурк-он’і-ти

надуркон’іти-с’а (Вон., Рп., Ос., С., М.)

дурк-от’і-ти

за-дуркот’іти

дурка-н’а (Геть., Д., Ос., Сер., Уж.)

(дурка-н’е) (Кр., Р., Др., Яв., Воют.)

дурка-ло (Рп., Вон., Вор., Кр.)

дурк П

ви-дуркати (Вон., Ос., Сер.)

видуркати-с’а (там же)

до-дуркати

додуркати-с’а

(додуркати-с’і) (Кр., Р., Др., Вор., Яв., Воют.)

на-дуркати-с’а

(надуркати-с’і) (Воют., Яв., Вор., Кр., Р.)

по-дуркати

попо-дуркати

про-дуркати

роз-дуркати-с’а (Вон., Рп., Сер., Ос., М., Уд.)

роз-дуркати-с’і (Кр., Р., Др., Вор., Яв., Воют.)

IV.1.2. ‘Наслідування звуків удару сокирою’

ц’ап, ц’уп-ц’уп (Воют., Люб., Т.)

ц’уп-а-ти

ц’уп-ка-ти

ц’упка-н’е

ві-ц’упкати

за-ц'упкати
по-ц'упкати
роз-ц'упкати
роз-ц'упкати-с'а (с'е, сі)
ц'уп-ну-ти
ц'упнути-с'а (с'е, сі)
від-ц'упнути
ц'уп-ота-ти
за-ц'употати
ц'уп-отіти
до-ц'употіти
доц'употіти-с'а (с'е, сі)
за-ц'употіти
про-ц'употіти
роз-ц'употіти-с'а (с'е, сі)
ві-ц'упати
до-ц'упати
доц'упати-с'а (се, сі)
за-ц'упати
об-ц'упати
роз-ц'упати-с'а (с'е, сі)

Похідні зафіксовані там же.

IV.1.3. 'Наслідування звуків стьобання батоном'

швак, швак-швак (Ос., Рп., Тур., Яв.)

швак-а-ти
швакати-с'а
швак-ну-ти
швак-оні-ти
по-шваконіти
роз-шваконіти-с'а
швака-н'н
швака-ло
шват-к-ий
ви-швакати
до-швакати
дошвакати-с'а
за-швакати
на-швакати
нашвакати-с'а
пере-швакати
перешвакати-с'а
по-швакати

пошвакати-с'а
про-швакати
роз-швакати
розшвакати-с'а
Похідні записані там же.

IV.1.4. 'Наслідування звуків стьобання батоном'

т'ух, т'ух-т'ух (Ос., Рп.)

т'ух-а-ти
т'ух-ка-ти
т'ухк-оні-ти
ви-т'ухкати
выт'ухкати-с'а
до-т'ухкати
дот'ухкати-с'а
на-т'ухкати
нат'ухкати-с'а
по-т'ухкати
пот'ухкатис'а
про-т'ухкати
прот'ухкати-с'а
роз-т'ухкати
розт'ухкати-с'а

т'ух-ну-ти
т'ух-оні-ти
т'ухка-н'а
т'ухка-ло
(т'ухка-йло)
ви-т'ухати
до-т'ухати
за-т'ухати
на-т'ухати
нат'ухати-с'а
по-т'ухати
пот'ухати-с'а
про-т'ухати
роз-т'ухати
розт'ухати-с'а

Похідні засвідчені там же.

IV.1.5. 'Наслідування звуків удару сокирою'

дз'ог, дз'ог-дз'ог' (Б., В.)

дз'ог-а-ти

дз'ог-ну-ти
дз'огнуті-с'а
дз'ога-н'а
ви-дз'огати
до-дз'огати
додз'ог'ати-с'а
за-дз'огати
на-дз'огати
надз'огати-с'а
по-дз'огати
подз'огати-с'а
про-дз'огати
роз-дз'огати
роз-дз'огати-с'а

Похідні записані там же.

IV.1.6. 'Наслідування звуків голосного падіння, пострілу, вибуху' Поширено на всій досліджуваній території.

торох

торох-а-ти
торох-ка-ти
торохк-ота-ти
торохк-оті-ти
проторохкотіти
торохкотійк-а
торохкоті-н'а
торохкот-н'а
торохкот-лив-ий
торохка-н'а
торохкан-ин-а
торохка-л-ка
торохка-ло
торох-ну-ти
торохнути-с'а
торох-ті-ти
ви-торохтіти
за-торохкотіти
на-торохкотіти
по-торохтіти
про-торохтіти
торохт-ій
торохтій-ка
торохті-лк-а

торохті-ло
торохт-ело
торохті-н'а
торохт-ул'-а
торохт-Ø
торохтлів-ій
торох-Ø

IV.1.7. 'Наслідування сильного звуку від удару, падіння, пострілу'

тарах

тарах-ка-ти
тарах-ну-ти
тарахнуті-с'а
тарахк-ота-ти
тарахкота-н'а
тарахкота-н-ін-а
за-тарахкотати
на-тарахкотати-с'а
по-тарахкотати
про-тарахкотати
роз-тарахкотати-с'а
тарахк-оті-ти
тарахкоті-н'а
тарахкоті-лк-а
тарахк-іт
тарахкот-н'а
за-тарахкотіти
по-тарахкотіти
про-тарахкотіти
роз-тарахкотіти-с'а
тарах-ті-ти
тарахті-лк-а
тарахт-ул'-а
тарахт-ух-а
тарахка-н'а
тарахка-в-ец'
тарахка-в-ка
тарахка-ло
тарахка-л-но
тарахка-л'-це
до-тарахкати
дотарахкати-с'а

за-тарахкати
на-тарахкати-с'а
по-тарахкати
про-тарахкати
роз-тарахкати-с'а

Ономатоп і його похідні поширені на всій досліджуваній території.

IV.1.8. 'Наслідування звуків шльопання, чавкання, ступаючи по болоту, розталому снігу'

фл'ац, фл'ац-фл'ац (Т.)

фл'ац-ка-ти

фл'ацкати-с'а

ви-фл'ацкатис'а

фл'ац-ну-ти

фл'ацнути-с'а

фл'ацк-оні-ти

за-фл'ацконіти

зафл'ацконіти-с'а

по-фл'ацконіти

роз-фл'ацконіти

роз-фл'ацконіти-с'а

фл'ацка-н'а

фл'ацка-вк-а

(фл'ацка-лк-а)

фл'ацка-в-ий

за-фл'ацкати

зафл'ацкати-са

зафл'ацка-н-ий

на-фл'ацкати

нафл'ацкати-с'а

по-фл'ацкати

пофл'ацкати-с'а

пофл'ацка-н-ий

роз-фл'ацкати

розфл'ацкати-с'а

розфл'ацк-ова-ти

роз-фл'ацковати-с'а

Похідні зафіксовані там же, де і власне ономатоп.

IV.1.9. 'Наслідування звуків чалапання по болоту '

чал'ап, чал'ап-чал'ап (на всій досліджуваній території)

чал'ап-а-ти

чал'apati-с'а
чал'ap-ну-ти
    за-чал'apнути
чал'ap-оні-ти
чал'ap-оті-ти
    чал'apa-н'а (н'е)
    чал'apa-вк-а
    чал'apa-лк-а
        чал'apan-ин-а
до-чал'apati
    до-чал'apati-с'а
за-чал'apati
    за-чал'apatис'а
по-чал'apati
при-чал'apati
    причал'apati-с'а
про-чал'apati
уп-чал'apati
    упчал'apati-с'а
чал'ap-ка-ти
    чал'apka-н'а (н'е)
    чал'apka-вк-а
    чал'apka-нк-а
ви-чалапкати
до-чалапкати
    до-чал'apkати-с'а
за-чал'apkати
    зачал'apkати-с'а
по-чал'apkати
при-чал'apkати
    причал'apkати-с'а
про-чал'apkати
роз-чал'apkати
    розчал'apkати-с'а
    розчал'apk-ова-ти
        розчал'apковати-с'а
уп-чал'apkати
упчал'apkати-с'а

IV.1.10. 'Наслідування звуків великого дзвону (на дзвіниці)'

бавх-бавх, бавх (Уж., Зк.)

бавх-а-ти

бавх-ну-ти

бавха-н'а
бавха-ло
за-бавхати
по-бавхати
    побавх-ова-ти
    роз-бавхати-
        розбавхати-са

IV.1.11. 'Наслідування звуків дзвону металу або скла'
пін', пін'-пін' (Б., В., Д., Двп.)

пін'ка-ти
    пін'кати-с'а (с'е)
    пін'к-ну-ти
        пін'кнути-с'а (с'е)
    пін'к-оті-ти
        за-пін'котіти
        із-пін'котіти
        про-пін'котіти
пін'ка-н'а (н'е)
пін'ка-ло
ви-пін'кати
до-пін'кати
    допін'кати-с'а (с'е)
за-пін'кати
    запін'кати-с'а (с'е)
напін'кати
    напін'кати-с'а (с'е)
по-пін'кати
про-пін'кати
роз-пін'кати-с'а

Похідні записані там же.

IV.1.12. 'Наслідування звуків зіткнення твердих предметів'
цор, цор-цор (на всій досліджуваній території)

цор-ка-ти
    цоркати-с'а
    цорк-ну-ти
        цоркнуті-с'а
    цорк-ота-ти
        цоркот
        цоркота-ло
        (цоркота-йло)

цоркот-лив-ий
    цоркотлив-о
до-цоркотати
за-цоркотати
на-цоркотати
по-цоркотати
роз-цоркотати-с'а
цорк-оті-ти
    до-цоркотіти
    із-цоркотіти
    за-цоркотіти
    на-цоркотіти
        нацоркотіти-с'а
    по-цоркотіти
        роз-цоркотіти-с'а
цорк-оні-ти
    до-цорконіти
    із-цорконіти
    за-цорконіти
    на-цорконіти
        нацорконіти-с'а
    по-цорконіти
    роз-цорконіти-с'а
    зцорконіти
цорк (іменник)
цорка-ло
до-цоркати
    доцоркати-с'а
з-цоркати
на-цоркати-с'а
по-цоркати
роз-цоркати-с'а
у-цоркати

II. Наслідування звуків тварин

IV.П.13. 'Наслідування звуків гусей'

- га, га-га (на всій досліджуваній території)
гага-ти (Д., М., Рп., Сер., Тур., Яв. і Др.)
гаг-ну-ти (Д., М., Рп., Сер., Тур.)
гаг-оні-ти (Ос., Рп.)
    до-гагоніти (Рп., Сер.)
    за-гагоніти (Ос., Рп., Сер.)
    із-гагоніти (Рп., Сер.)
    по-гагоніти (Ос., Рп.)
    про-гагоніти (Ос., Рп., Сер.)
    роз-гагоніти-с'а (Ос., Рп.)
гаг-ота-ти (М., Ос., Рп., Тур.)
    за-гаготати (там же)
    по-гаготати (там же)
    про-гаготати (там же)
    роз-гаготати-с'а (Ос, Тур., М.)
гага-н'а (н'е) (Ос., Рп., Уж., Тур., Яв.)
гага ім. 'гусак' (К.)
    гага-ло (Двп.)
    (гага-йл-о) (К.)
гаг-ун (гагуні 'гусаки') (Рп., Уж.)
    гагун-чик (Ос.)
    гагун-ча (Ос.)
гаг-ач (Д., Сер.)
    гага-чк-а (Сер., Ос.)
гаг-ош (Ос., Рп., Сер.)
    гагoш-ка (Ос.)
гаг-аш (Двп.)
до-гагати
    дог'аг'ати-с'а
за-гагати
по-гагати
про-гагати
роз-гагати-с'а

IV.П.14. 'Наслідування звуків індиків'

- пул'-пул', пул'
(пуй, пуй, пуй) (Рп., В.)
пул'-ка-ти (Ос., М., Уж., Б., Кр., Др., Яв., Воют.)
(пул'-ука-ти) (Т.)
(пул'-ча-ти) (Уж., Т., М., Воют.)

пул'к-ну-ти
пул'к-оні-ти
пул'ка-н'а (Вон., Рп., С., М., Уж.)
(пул'кан'е) (Кр., Р., В., Др., Яв., В.)
пул'ка
пул'к-ач (Кр., Р., В., Др., Яв., Воют., Яв., Д.)
пул-ин'а
пулин'а-тко (М., Т., Уж.)
пул'-ак (Яв., Воют., Кр., Вор.)
пул'-аш (Яв.)
за-пул'кати
роз-пул'кати-с'а (Ос., С., М., Уж., Т.),
(розпул'кати-сі) (Кр., Р., Яв., Воют.)

IV.П.15. 'Наслідування звуків качок, гусаків'

д'аг, д'аг-д'аг (Блб., Двп., К., Нжб.)

д'аг-а-ти
(д'арг-а-ти)
д'аг-ну-ти
д'аг'а-н'е
д'аг'а (д'аги 'гуси')
д'аг-аш (Двп.)
д'агаш-ка
д'ага-ло
з-д'агати
за-д'агати
по-д'аг'а-ти
про-д'агати
роз-д'аг'ати-с'а

Похідні записані там же.

IV.П.16. 'Наслідування звуків ворін'

кран, кран-кран (К., Ос., Рп., Уж.)
(кр'ан, кр'ан-кр'ан) (Тур., Чрн.)
(кран', кран'-кран') (Двп.)
(кр'ан', кр'ан'-кр'ан') (Р.)
кран-ка-ти (К., Ос., Рп., Тур., Уж.)
кран-ча-ти (там же)
кранч-ен'е (Д., Двп.)
за-кранчати (К., Ос., Рп., Тур., Уж.)
по-кранчати (там же)
про-кранчати (там же)
роз-кранчати-с'а (с'е, сі, сі) (Д., Двп., Рп., Уж.)

с-кранчати (Ос., Рп.)
кранк-ну-ти (К., Ос., Рп., Уж.)
кранка-н'а (н'е). (Д., Двп., К., Ос., Рп., Уж.)
кранка 'ворона' (Блб., Двп., Д., Тур.)
кран-кран-Ø 'ворона' (дит.) (Ос.)
за-кранкати (К., Ос., Рп., Уж.)
по-кранкати (там же)
    покранк-ова-ти (Б., В., Ос., Рп.)
про-кранкати (там же)
роз-кранкати-с'а (с'е, сі, сі) (К., Ос., Рп., Уж.)
з-кранкати (Ос., Рп.)

IV.П.17. 'Наслідування звуків жаб'

крун, крун-крун (Т., Тур.)
(кр'ун, кр'ун-кр'ун) (М., Уж.)
(кр'юн, кр'юн-кр'юн) (Ос.)
    крун-ка-ти (Т., Тур.)
    крун-ча-ти (там же)
    за-крунчати (Т.)
на-крунчати (Т.)
    накрунчати-с'а (сі) (Т., Тур.)
про-крунчати (Т.)
роз-крунчати-с'а (сі)
крунка-н'а (н'е)
крунча-н'а (н'е)
крунка-вк-а (Тур.)
(крунка-лк-а)
за-крункати (Тур., Яв.)
на-крункати (Тур.)
    накрункати-с'а (сі)
*по-крункати
    покрунк-ова-ти (Тур.)
про-крункати (Тур.)
роз-крункати-с'а (сі)

IV.П.18. 'Наслідування звуків жаб'

кр'ю, кр'ю-кр'ю (Д., Ос.)
    кр'ю-ка-ти
        кр'юк-ну-ти
        кр'юка-н'а (н'е)
            жабо-кр'юкан'е
кр'юка-вк-а
(кр'юка-лк-а)

жабо-кр'ўкалка
кр'ўк, ім. 'жаба' і мн. кр'ўки 'жаби'
за-кр'ўкати
на-кр'ўкати
накр'ўкати-с'а (сі)
по-кр'ўкати
про-кр'ўкати
роз-кр'ўнати-с'а (сі)

Похідні записані там же.

IV.П.19. 'Наслідування звуків жаб'

крек, крек-крек (К., Кр., Сер., Тур.)

крек-а-ти
крек-ну-ти
крек-оні-ти
за-креконіти
по-креконіти
про-креконіти
роз-креконіти-с'а (сі)
крек-ота-ти
с-крекотати (36, 243)
скрекот-ен' (36, 243)
крекот (ім.)
крекот-ен' 'жаба' (28, 46)

крек-оті-ти
до-крекотіти-с'а (сі)
за-крекотіти
по-крекотіти
про-крекотіти
роз-крекотіти-с'а
крекоті-н'а (н'е)

крек-та-ти
кректа-вк-а (36, 243)
за-кректати
по-кректати (70, II, 48)
про-кректати
роз-кректати-с'а (сі)
крека-н'а (н'е)
крека-вк-а
за-крекати
по-крекати
про-крекати
роз-крекати-с'а (сі)

Похідні зафіксовані там же, деякі зафіксовані лексикографічними джерелами.

IV.П.20. 'Наслідування звуків жаб і качок'

рап, рап-рап (Д., Двп., Рп., 'про жаб і качок'; Ос., Т. 'про качок')

рап-а-ти
рап-ну-ти
рап-ка-ти (16, 264; 18, 260)
    рапка-н'а (н'е)
    за-рапкати
    на-рапкати
    по-рапкати
    про-рапкати
    роз-рапкатис'а (с'е)
рапк-оні-ти
    за-рапконіти
    на-рапконіти
        нарапконіти-с'а (с'е)
    про-рапконіти
    роз-рапконітис'а (с'е)
рапкоті-ти
    за-рапкотіти
    на-рапкотіти
        на-рапкотіти-с'а (с'е)
    роз-рапкотіти-с'а (с'е)
рап-і-ти
рап-ча-ти
    ралча-н'а (н'е)
    рапч-ак
    рапч-ик (36, 243)
    за-рапчати
    по-рапчати
    про-рапчати
    роз-рапчати-с'а (с'е)
рап-ух-а (36, 243; 18, 460)
рап-ул'а (36, 243)
    рапа-н'а (н'е)
    рапа (14, V, 22)
    рапа-вк-а (36, 243)
    рап-ак (18, 459; 36, 241)
    рап-ач
    рапа-нк-а (36, 243)
    за-рапати
    на-рапати
        на-рапати-с'а (с'е)
        роз-рапатис'а (с'е)

Похідні записані в тих же населених пунктах.

IV.П.21. ‘Наслідування звуків синиці’

цірін’, цїрін’-цірін’ (Воют., Люб., Яв.)

цірін’-ка-ти

цірін’к-ну-ти

цірін’к-оні-ти

цірін’к-оті-ти

цірін’кот (ім.)

цірін’кот-н’а

цірінкоті-н’е

за-цірін’котіти

по-цірін’котіти

про-цірін’котіти

роз-цірін’котіти-с’а (сі)

цірінко-ота-ти

цірін’кота-н’а (н’е)

за-цірін’котати

на-цірін’котати

націрін’котати-с’а (сі)

по-цірін’котати

про-цірін’котати

роз-цірін’котати-с’а (сі)

цірін’ка-н’а (н’е)

цірін’ка-ло

за-цірін’кати

по-цірін’кати

про-цірін’кати

роз-цірін’кати-с’а (сі)

Похідні записані в тих же населених пунктах, що і власне онома топ.

IV.П.22. ‘Наслідування звуків коників (*Fettigonia viridissima*)’

цвір, цвір-цвір (Д., Двл., Дрг., Люб., Рп., Т., Топ.)

цвір-ка-ти

цвірк-ну-ти

цвірк-оні-ти

за-цвірконіти

по-цвірконіти

про-цвірконіти

роз-цвірконіти-с’а (с’е, си, сі)

цвірк-ота-ти

за-цвіркотати

по-цвіркотати

про-цвіркотати

роз-цвіркотати-с’а (с’е, си, сі)

цвірк-оті-ти
     цвіркот-н'а (н'е)
     ви-цвіркотіти
     за-цвіркотіти
     по-цвіркотіти
     про-цвіркотіти
     роз-цвіркотіти-с'а (с'е, си, сі)
 цвірк-ча-ти (7, 380; 24, IV, 425)
     цвірч-ок
     за-цвірчати
     по-цвірчати (24, II, 390)
     про-цвірчати (24, III, 489)
     роз-цвірчати-с'а (с'е, си, сі)
 цвірк-чи-ти (40, 1051)
     цвірка-н'а (н'е)
 цвірк, ім. (40, 1051)
     цвірк-ар (40, 1051)
     цвірк-ач (8, 167)
     цвірк-ун
         цвіркун-ец'
         цвіркун-ча
     цвірк-ул'а (40, 1051)
 за-цвіркати
 по-цвіркати
 про-цвіркати
 роз-цвіркати-с'а (с'е, си, сі)

Похідні зафіксовані в тих же населених пунктах.

IV.П.23. 'Наслідування звуків цвіркунів'

свір, свір-свір (Воют., Двп., Люб., М., Р., Тур., Уж.)

свір-ка-ти
     свірк-ну-ти
     свірк-ота-ти (свірк-от'е-ти)
         свіркота-н'е
         за-свіркотати
         по-свіркотати
         про-свіркотати
         роз-свіркотати-с'а (с'е, сі, сі)
 свірк-оті-ти
     за-свіркотіти
     по-свіркотіти
     про-свіркотіти
     роз-свіркотіти-с'а (с'е, сі, сі)

свір-ча-ти (свір-ч'е-ти) (Р.)
     свірч-ок
     свір-ок
     за-свірчати
     свірка-н'а (н'е)
     свірк-Ø ім. (17, 118; 36, 247; 84, II, 33)
     свірка-лк-а (40, 855)
     свірк-о (36, 247)
     за-свіркати
     по-свіркати
     про-свіркати
     роз-свіркати-с'а (с'е, сі, сі)
 свір-га-ти
     свірг-уні-ти
         свіргун
         за-свіргуніти
         по-свіргуніти
         про-свіргуніти
         роз-свіргуніти-с'а (с'е, сі, сд)
     свірг-ота-ти (18, 464)
         свіргот-ун
         за-свірготати
         по-свірготати
         про-свірготати
         роз-свірготати-с'а (с'е, сі, сі)
     свірг-оті-ти
         свірготі-н'а (н'е)
         за-свірготіти
         по-свірготіти
         про-свірготіти
         роз-свірготітис'а (с'е, сі, сі)

Похідні записані там же.

IV.П.24. 'Наслідування звуків квочки'

кійар, кійар-кійар (Р.)
     кійар-ка-ти
         кійарк-ну-ти
         кійарка-н'е
         за-кійаркати
         із-кійаркати
         по-кійаркати
             по-кійарк-ова-ти

покійаркова-н'є
про-кїяркати
прокїяркати-с'є
роз-кїяркати-с'є

Похідні засвідчені там же.

IV.П.25. 'Наслідування звуків курчат'

ціп, ціп-ціп (поширено на всій досліджуваній території)

ціп-а-ти

ціп-ну-ти

ціп-ка-ти

ціпка-н'а (н'є)

ціпка 'курча'

ціпк-ор (19, 11)

ціпк-ун

ви-ціпкати

виціпкати-с'а (с'є, си, сі)

до-ціпкати

доціпкати-с'а (с'є, си, сі)

на-ціпкати-с'а (с'є, си, сі)

пере-ціпкати

про-ціпкати

поціпк-ова-ти

по-поціпкати

роз-ціпкати-с'а (с'є, си, сі)

с-ціпкати

ціп-оні-ти

ціпоні-н'а (н'є)

до-ціпоніти

доціпоніти-са (се, си, сі)

на-ціпонітис'а (се, си, сі)

пере-ціпоніти

по-ціпоніти

по-поціпоніти

роз-ціпоніти-с'а (с'є, си, сі)

с-ціпоніти

ціп-оті-ти

за-ціпотіти

на-ціпотіти-с'а (с'є, си, сі)

по-ціпотіти

про-ціпотіти

роз-ціпотіти-с'а (с'є, си, сі)

с-ціпотіти
 ціп-ча-ти (18, 480; 16, 274)
 ціпч-ак
 ціпча-л-о (18, 480)
 ціпа-н'а (н'е)
 ціп(а) -ак (36, 49)
 ціпа-вк-а (19, 26; 16, 269)
 ціп-ціп-Ø 'курча' (дит.)
 ціпйа (ціпйе) (К., Нжб.)
     ціпйа-тк-о (ціпйетко) (К., Люб.)
         ціпйат-очк-о (Т., Яв.)
 ціп-л'а (Т., Яв.)
     ціпл'атк-о
         ціпл'ат-очк-о
 ціп-он'к-а (Яв., Двп., К.)
 ціп-очк-а (В., Двп., Яв.)

IV.П.26. 'Наслідування звуків жужжання великої мухи'
 ґЫМЗ, ґЫМЗ-ґЫМЗ (Б., В., Рп.)

ґЫМЗ-а-ти
 ґЫМЗ-і-ти
     ви-ґЫМЗіти-с'а
     до-ґЫМЗіти
         доґЫМЗіти-с'а
 за-ґЫМЗіти
 із-ґЫМЗіти
 на-ґЫМЗіти-с'а
 пере-ґЫМЗіти
 по-ґЫМЗіти
 про-ґЫМЗіти
 роз-ґЫМЗіти-с'а
 ґЫМза-н'а 1) назва дії; 2) 'муха'
 ґЫМза 2 'муха'
 ви-ґЫМзати-с'а
 до-ґЫМзати
     доґЫМзати-с'а
 за-ґЫМзати
 із-ґЫМзати
 на-ґЫМзати-с'а
 пере-ґЫМзати
 по-ґЫМзати
     поґЫМЗ-ова-ти
 роз-ґЫМзати-ся

IV.П.27. ‘Наслідування цвірінькання горобців’

1. жів, жів-жів (Б., В., Рп.)

жів-а-ти

жів(а) -ан ‘горобець’

жів-ка-ти

жівк-ну-ти

жівка-н’а

жівч-ик ‘горобець’

жівк-ун

до-жівкати

за-жівкати

на-жівкати-с’а

по-жівк-ова-ти

пожівкова-н’а

про-жівкати

роз-жівкати-с’а

жівк-оні-ти

жівк-оті-ти

до-жівкотіти-са

за-жівкотіти

із-жівкотіти

на-жівкотіти-с’а

по-жівкотіти

про-жівкотіти

роз-жівкотіти-с’а

Похідні записані в тих же населених пунктах.

IV.П.28. ‘Наслідування звуків кішок’

вав, вав-вав (на всій досліджуваній території)

вав-ка-ти

вавк-ну-ти

вавк-оні-ти

за-вавконіти

на-вавконіти

нававконіти-с’а (с’е, си, сі)

по-вавконіти

про-вавконіти

роз-вавконіти-с’а (с’е, си, сі)

вавк-оті-ти (вавк-от’е-ти) (Нжб.)

вавкот

вавкот-н’а (н’е)

за-вавкотіти

на-вавкотіти-с'а (с'е, си, сі)
по-вавкотіти
про-вавкотіти
роз-вавкотіти-с'а (с'е, си, сі)
вав-чи-ти (вав-чі-ти) (40, 53; 15, IV, I7)
вавчи-н'е
вавч-ар (40, 53)
вавц-ір (40, 53)
вавка-н'а (н'е)
до-вавкати
    довавкати-с'а (с'е, си, сі)
за-вавкати
із-вавкати
на-вавкати
    нававкати-с'а (с'е, си, сі)
про-вавкати
    роз-вавкати-с'а (с'е, си, сі)
кур-вавкати
    курвавк-ну-ти
    за-курвавкати
    про-нурвавкати
    роз-курвавкати-с'а (Б., В.)

III. Наслідування звуків різних станів і явищ

IV. III. 29. 'Наслідування звуків витікання води' дз'ур', дз'ур-дз'ур (на всій досліджуваній території)

дз'ур-і-ти

до-дз'уріти

за-дз'уріти

на-дз'уріти

по-дз'уріти

*роз-дз'уріти

роздз'уріти-с'а (с'е, сі, сі)

дз'урі-й

дз'ур

дз'ур-ок

дз'уроч-ок

дз'уроч-ка

дз'ур-гу (дз'урну)

дз'ург-ів

дз'ур-це

*дз'ур-а-ти

дз'ура-ло

дз'ур-ка-ти

до-дз'уркати

за-дз'уркати

на-дз'уркати

по-дз'уркати

роз-дз'уркати

роздз'уркати-с'а (с'е, сі, сі)

дз'урк(а) -ач

дз'урка-ло

дз'уркал-це

дз'урк-ну-ти

дз'ур-ча-ти

до-дз'урчати

додз'урчати-с'а (с'е, сі, сі)

за-дз'урчати

*на-дз'урчати

надз'урчати-с'а (с'е, сі, сі)

по-дз'урчати

про-дз'урчати

*роз-дз'урчати

роздз'урчати-са (с'е, сі, сі)

дз'урча-ло

дз'урча-н'а (н'е)

IV.Ш.30. ‘Наслідування звуків витікання води тонким струменем’

чур, чур-чур (ч’ур, ч’ур-ч’ур) (Блб., Д., Двп., К., Кр., Нжб., Чрн., Яв.)

чур-і-ти

чурів

чурів-ец

(чуров-ець)

чурі-в

за-чуріти

по-чуріти

роз-чуріти-са (с’е, си, сі, са)

чур-ка-ти

за-чуркати

по-чуркати

роз-чуркати-с’а (с’е, си, сі, са)

чурка-н’а (н’е)

чурка-ло

чурк(а)-ач

чурк-ну-ти

чурк-ів

чурк-ом

чурк-ота-ти

дочуркотати

за-чуркотати

на-чуркотати

по-чуркотати

роз-чуркотати

розчуркотати-с’а (с’е, си, сі, са)

чуркот

чуркот-ом

чуркоті-ти

до-чуркотіти

за-чуркотіти

на-чуркотіти

начуркотіти-с’а (с’е, си, сі, са)

по-чуркотіти

про-чуркотіти

роз-чуркотіти

розчуркотіти-с’а (с’е, си, сі, са)

чур-ок

Похідні записані там же.

IV.Ш.31. 'Наслідування звуків кипіння густої маси'

фл'о, фл'о-фл'о

фл'о-ка-ти

фл'окати-с'а

фл'ока-н'а (н'е)

ві-фл'окати

віфл'окати-с'и

до-фл'окати-с'і

за-фл'окати

зафл'окати-с'а (с'е, си, сі, са)

на-фл'окати

по-фл'окати

пофл'ок-ова-ти

роз-фл'окати

розфл'окати-с'а (с'е, си, сі, са)

фл'ок-ну-ти

ві-фл'окнути

фл'ок-оні-ти

вы-фл'оконіти

до-фл'оконіти

за-фл'оконіти

із-фл'оконіти

по-фл'оконіти

роз-фл'оконіти

розфл'оконіти-с'а (с'е, си, сі, са)

фл'ок-оті-ти

вы-фл'окотіти

до-фл'окотіти

за-фл'окотіти

на-фл'окотіти

нафл'окотіти-с'а (с'е, си, сі, са)

роз-фл'окотіти-с'а (це, си, сі, са)

фл'ок-ота-ти

фл'окотан'е

ви (вы, ві) – фл'окотати

до-фл'окотати

дофл'окотати-с'а (с'е, си, сі, са)

за-фл'окотати

із-фл'окотати

роз-фл'окотати-с'а (с'е, си, сі, са)

IV.Ш.32. ‘Наслідування звуків перекисаючого тіста’

пух, пух-пух (Блб., Бчк., К., Кр., Т., Тур., Уж.)

пух-ка-ти

пухк-оті-ти

ви-пухкотіти

за-пухкотіти

на-пухкотіти

роз-пухкотіти-с’а (с’е, сі)

по-пухк-ова-ти

пух-ті-ти

ви (вы-, ві-)-пухтіти

до-пухтіти

за-пухтіти

із-зухтіти

на-пухтіти

роз-пухтіти-с’а (с’е, сі)

Похідні записані там же

IV.Ш.33. ‘Наслідування звуків спалаху полум’я’

павк (Т.)

павк-а-ти

павк-ну-ти

с-павкнути

павк-оні-ти

павк-оті-ти

IV.Ш.34. ‘Наслідування звуків шелесту листя’

шалам, шалам-шалам (Чрн.)

шалам-ка-ти

шаламк-ну-ти

за-шаламкати

із-шаламкати

шаламк-оті-ти

за-шаламкотіти

із-шаламкотіти

про-шаламкотіти

роз-шаламкотіти-си

IV.Ш.35. ‘Наслідування звуків щеняти’

дз’ав, дз’ав-дз’ав

дз’ав-а-ти

дз’ав-ка-ти

дз'авк-ну-ти
 до-дз'авкати
 за-дз'авкати
 із-дз'авкати
 на-дз'авкати-с'а (с'е, си, сі)
 по-дз'авкати
 про-дз'авкати
 роз-дз'авкати
     роздз'авкати-с'а (с'е, си, сі)
 дз'ав-оні-ти (дз'ав-уні-ти)
     дз'авоні-н'а (н'е)
     до-дз'авоніти
     за-дз'авоніти
     із-дз'авоніти
     на-дз'авкніти-с'а (с'е, си, сі)
     по-дз'авоніти
     про-дз'авоніти
     роз-дз'авоніти-с'а (с'е, си, сі)
 дз'ав-оті-ти
     дз'авоті-н'а (н'е)
     до-дз'авотіти
     за-дз'авотіти
     із-дз'авотіти
     на-дз'авотіти-с'а (с'е, си, сі)
     по-дз'авотіти
     про-дз'авотіти
     роз-дз'авотіти-с'а (с'е, си, сі)
 дз'ав-ча-ти
     дз'авча-н'а (н'е)
     до-дз'авчати
         додз'авчати-с'а (с'е, си, сі)
     за-дз'авчати
     на-дз'авчати
         надз'авчати-с'а (с'е, си, сі)
     по-дз'авчати
     про-дз'авчати
     роз-дз'авчати-с'а (с'е, си, сі)
 дз'ав-0 ім.
     дз'ав-а (35, 514)
     дз'ав-ун
         дз'авун-ча
     по-дз'авати
     про-дз'авати
     роз-дз'авати-с'а (с, с'е, си, сі)

IV.Ш.36. ‘Наслідування звуків бризкання, що утворюється під тиском чогось (про болото, воду)’

чвірс, чвірс-чвірс (Блб.)

чвірс-ка-ти

до-чвірска-ти-с’а

за-чвірскати

по-чвірскати

почвірск-ова-ти

про-чвірскати

роз-чвірскати

розчвірскати-с’и

чвірсну-ти

чвірск-оні-ти

за-чвірсконіти

на-чвірсконіти-с’и

по-чвірсконіти

про-чвірсконіти

роз-чвірсконіти-с’и

чвірск-оті-ти

за-чвірскотіти

по-чвірскотіти

про-чвірскотіти

роз-чвірскотіти-с’и

чвірскоті-н’е

IV.Ш.37. ‘Звуконаслідування стуку дощу в шибки’

фл’ус-фл’ус. фл’ус (Уж., Т., М., Зк.)

(фл’уц-фл’уц, фл’уц)

фл’ус-ка-ти

(фл’уш-ча-ти)

фл’уск-оні-ти

роз-фл’усконіти

розфл’усконіти-с’а

фл’уск-оті-ти

фл’уська-н’а

фл’уська-вк-а

(фл’уська-лк-а)

фл’уська-ло

за-фл’уськати

(за-фл’ушчати)

об-фл’уськати

обфл’уськати-с’а

*роз-фл’ускати

роз-фл’уськати-с’а

розфл’уськ-ова-ти

розфл’уськ-ова-тис’а

4. Наслідування звуків фізіологічних процесів людини і тварин

IV.4.38. 'Звуконаслідування ковтання рідини'

гыл'-гыл', гыл' (Вон., Рп.)

(гал'-гал', гал') (З.)

(гол'-гол', гол') (Д., Уж.)

(гул'-гул', гул') (Яв.)

(гул'-гул', гул') (Тур.)

гыл'-ка-ти

гыл'к-ну-ти

гыл'к-оні-ти

вы-гыл'коніти

за-гыл'коніти

гыл'к-оті-ти

вы-гыл'котіти

за-гыл'котіти

на-гыл'котіти-с'а

роз-гыл'котіти-с'а

гыл'ка-н'а

гыл'к, ім.

гыл'к-ун

вы-гыл'кати

за-гыл'кати

про-гыл'кати

роз-гыл'кати-с'я

IV.4.39. 'Наслідування звуків кашлю'

I. буги, буги-буги (Тур., Уж., Яв., Рп.)

буги-ка-ти

бугика-н'а

до-бугикати

за-бугикати

на-бугикати-с'а

пере-бугикати 'перестати бугикати'

по-бугикати

про-бугикати

роз-бугикати-с'а

бугик-ну-ти

бугу, буту-буту (Топ.)

бугу-ка-ти

бугук-ну-ти

бугука-н'е

до-бугукати

ві-бугукати-са

за-бугукати
     забугукати-с'а
     добугукати-с'а
 на-бугукати-с'а
 пере-бугукати
 по-бугукати
 про-бугукати
 роз-бугукати
 буху, буху-буху (Вчк.)
     буху-ка-ти
     бухук-ну-ти
     бухука-н'е
     ви-бухукати-с'е
     до-бухукати
         добухукати-с'е
     за-бухукати
         забухукати-с'е
     на-бухукати-с'е
     по-бухукати
         побухук-ува-ти
     про-бухукати
     роз-бухукати-с'е
 2. бухе, бухе-бухе (Др.)
     бухе-ка-ти
     бухек-ну-ти
     бухека-н'а
         ві-бухекати-с'а
     до-бухекати
         добухекати-с'а
     за-бухакати
         забухек-увати-с'а
         забухекати-с'а
     на-бухекати-с'а
     по-бухекати
         побухек-ува-ти
     про-бухекати
         пробухекати-с'а
     роз-бухекати-с'а
 3. каху, каху-каху
     каху-ка-ти (Бчк.)
     кахук-ну-ти
     кахука-н'е
     до-кахукати

- докахукати-с'є
 за-кахукати
     закахукати-с'є
       закахук-ува-ти-с'є
 по-кахукати
     покахук-ува-ти
       покахукува-н'є
 про-кахукати
     прокахук-ува-ти-с'є
 роз-кахукати-с'є
4. кихив, кихив-кихив (Люб.)
     кихив-ка-ти
       кихивк-ну-ти
       до-кихивкати
       за-кихивкати
       по-кихивкати
       про-кихивкати
       прокихивкати-с'є
       роз-кихивкати-с'є
5. кіхи, кіхи-кіхи (Воютр, Уж.)
     кіхи-ка-ти
       кіхик-ну-ти
       кіхика-н'а (н'є)
       до-кіхикати-сі
       за-кіхикати
       на-кіхикати-сі (с'а)
       по-кіхикати
       про-кіхикати
       роз-кіхикати-сі (с'а)

IV.4.40. 'Наслідвання звуків сильного кашлю'

1. курге, курге-курге (Двп.)
     курге-ка-ти
       кургека-н'є
       роз-кургекати-си
2. кухи, кухи-кухи (Двп.)
     кухи-ка-ти
     кухик-ну-ти
     кухика-н'є
     кухика
       кухика-ло
     до-кухикати
       докухикати-си

за-кухикати
     за-кухикати-си
         закухик-ува-ти-си
 на-кухикати-си
 пере-кухикати
 по-кухикати
     покухик-ува-ти
 по-закухикати
 про-кухикати
 роз-кухикати-си
 3. т'ухи, т'ухи-т'ухи (Двп.)
     т'ухи-ка-ти
         т'ухик-ну-ти
         т'ухика-н'є
         т'ухика-ло
         т'ухик-лив-ий
         до-т'ухикати
             дот'ухикати-си
         за-т'ухикати
         на-т'ухикати
         по-т'ухикати
             по-т'ухик-ува-ти
         про-т'ухикати
         роз-т'ухикати-си

IV.4.41. 'Наслідування звуків свисту'
 фів, фів-фів (К., Кр., Люб., Нжб., Чрн.)

фів-ка-ти
     фівка-ло
     фівка-вк-а
     ви-фівкати
     до-фівкати
         дофівкати-си (с'і, си, са)
     на-фівкати
         нафівкати-си (с'и, си, са)
     по-фівкати
         пофівк-ова-ти
     про-фівкати
     роз-фівкати
         розфівкати-сі (с'і, си, са)
     фівк-ну-ти (Б., В., Рп.)
         ви-фівкнути (Б., В., Рп.)

IV.4.42. ‘Наслідування звуків ікання’

гак, гак-гак (Люб.)

гак-а-ти

гак-ну-ти

гакати-с’а

гака-н’а

до-гакати

догакати-с’а

за-гакати

загакати-с’а

загак-ова-ти-с’а

загак-лив-ий

загаклив-иц’

загаклив-ка

на-гакати-с’а

пере-гакати

по-гакати

погак-ова-ти

роз-гакати-с’а

Похідні зафіксовані там же.

IV.4.43. ‘Наслідування звуків хрускоту при розжовуванні їжі’

хруц, хруц-хруц (Двп.)

хруц-ка-ти

хруц-ну-ти

хрупка-н’е

за-хруцкати

по-хруцкати

по-похруцкати

похруцк-ова-ти

про-хруцкати

роз-хруцкати

розхруцкати-си

хруцк-оні-ти

хруцконі-н’е

за-хруцконіти

із-хруцконіти

на-хруцконіти

нахруцконіти-си

по-хруцконіти

роз-хруцконіти

розхруцконіти-си

с-хруцконіти
хруцк-оті-ти
хруцкот
хруцкот-н'є
ви-хруцкотіти
за-хруцкотіти
із-хруцкотіти
на-хруцкотіти
нахруцкотіти-си
по-хрускотіти
по-похруцкоті-ти
роз-хруцкотіти
роз-хруцкотіти-си

IV.4.44. 'Наслідування звуків чмокання губами'

1. пл'ац, пл'ац-пл'ац (Т., Уж., Яв.)

пл'ац-ка-ти
пл'ац-ну-ти
пл'ацка-н'а
за-пл'ацкати
на-пл'ацкати-с'а (са)
по-пл'ацкати
попл'ацк-ова-ти
при-пл'ацкати
припл'ацк-ова-ти
роз-пл'ацкати
розпл'ацкати-с'а (са)

Похідні зафіксовані там же.

2. чап, чап-чап (Блб., Двп., К., Рп.)

чап-а-ти
за-чапати
по-чапати
про-чапати
чап-ка-ти
чапка-н'а
до-чапкати
дочапкати-с'а (сі, си)
на-чапкати
начапкати-с'а (сі, си)
по-чапкати
почапк-ова-ти

при-чапкати
причапкова-ти
про-чапкати
роз-чапкати-с'а (сі, си)
чап-ну-ти
при-чапнути

Похідні зафіксовані там же.

IV.4.45. 'Наслідування звуків позіхання'

хав (Д., Др., Кр., Люб., Сер., Т.)

хав-ка-ти
хавк-ну-ти
пере-хавкну-ти
хавка-н'а (н'е)
хавка
хавк-ун
ви-хавкати
за-хавкати
до-хавкати
по-похавкати
похавк-ова-ти
похавкова-н'а (н'е)
про-хавкати
прохавкати-с'а (сі, си)
роз-хавкати
розхавкати-са (сі, си)
хавк-оні-ти
ви-хавконіти
за-хавконіти
по-хавконіти
про-хавконіти
*роз-хавконіти
розхавконіти-с'а (сі, си)

Похідні записані там же.

IV.4.46. 'Наслідування звуків чихання'

гапчих (у більшості говорів досліджуваного ареалу)

гапчих-а-ти
гапчих-ну-ти
гапчиха-н'а (н'е)
гапчиха-вк-а

гапчиха-ло
ви (ві-, вы-)-попчихати
    вигапчихати-с'а (с'е, сі, си, са)
до-гапчихати
    догапчихати-с'а (с'е, сі, си, са)
за-гапчихати
    запчихати-с'а (с'е, сі, си, са)
на-гапчихати
    нагапчихати-с'а (с'е, сі, си, са)
пере-гапчихати
по-гапчихати
    погапчих-ова-ти
роз-гапчихати-с'а (с'е, сі, си, са)

5. Звуконаслідування процесів мовлення

IV.5.47. 'Наслідування звуків невиразної вимови'

белем, белем-белем (Блб.)

белем-ка-ти

ві-белемкати

до-белемкати

добелемкати-с'и

з-белемкати

за-белемкати

із-белемкати

на-белемкати

набелемкати-с'и

по-белемкати

про-белемкати

пробелемкати-с'и

роз-белемкати

розбелемкати-с'и

белемк-оні-ти

белемконі-н'е

ві-белемконіти

до-белемконіти

добелемконіти-с'и

з-белемкати

за-белемконіти

із-белемконіти

на-белемконіти

набелемконіти-с'и

по-белемконіти

про-белемконіти

роз-белемконіти

розбелемконіти-си

белемк-оті-ти

белемкоті-н'е

ві-белемкотіти

до-белемкотіти

добелемкотіти-си

з-белемкати

за-белемкотіти

на-белемкотіти

по-белемкотіти

про-белемкотіти

роз-белемкотіти

розбелемкотіти-с'и

IV.5.48. ‘Наслідування звуків наспівування під ніс’

гум, гум-гум (Б., В., Рп.)

гум-ка-ти

гумк-ну-ти

гумка-н’а

гумк-о

ви-гумкати

з-гумкати

за-гумкати

із-гумкати

на-гумкати

нагумкати-с’а

по-гумкати

по-погумкати

погумк-ова-ти

погумкова-н’а

про-гумкати

роз-гумкати

розгумкати-с’а

гумк-оніти

з-гумконіти

за-гумкон-іти

із-гумконіти

на-гумконіти

нагумконіти-с’а

по-гумконіти

по-погумконіти

роз-гумконіти

роз-гумконіти-са

Похідні записані там же.

IV.5.49. ‘Наслідування звуків дитячого лепету’

гын, гын-гын (Рп.)

гын-да-ти

гында-н’а

гында

гынд-лив-ий

вы-гындати

до-гындати

за-гындати

із-гындати

*на-гындати

нагындати-с'а
пере-гындати
по-гындати
погынд-ова-ти
про-гындати
роз-гындати
розгындати-с'а

Похідні записані там же.

IV.5.50. 'Наслідування звуків гучного крику'

I. вів (у більшості говорів досліджуваного ареалу)

вів-ка-ти
вівк-ну-ти
вівка-н'е
вівкай-ло
(вівка-ло)
з-вівкати
за-вівкати
на-вівкати
навівкати-са (сі, си, с'е, са)
пере-вівкати
по-вівкати
по-повівкати
повівк-ова-ти
повівкова-н'е
про-вівкати
роз-вівкати
розвівкати-с'а (сі, си, с'е, са)
вівк-оні-ти
з-вівконіти
за-вівконіти
по-вівконіти
про-вівконіти
роз-вівконіти-с'а (сі, си, с'е, са)

2. гул'у, гул'у-гул'у (Бчк., Двп., Кр., Люб., М., Нжб., Рп., Сер., Т., Тур., Уж., Яв.)

гул'у-ка-ти
(гул'а-ка-ти
гулі-ка-ти
гул'о-ка-ти)
гул'ук-ну-ти
гул'ука-н'а

гул'ука-ло
з-гул'укати
за-гул'укати
    загул'ука-н-ий
на-гул'укати
    нагул'укати-с'а (сі, си, с'і, са)
над-гул'ук-оват-ий
по-гул'укати
    по-погул'укати
    погул'ук-ова-ти
про-гул'укати
    прогул'ука-н-ий
роз-гул'укати
    розгул'укати-с'а (сі, си, с'і, са)

Похідні записані там же.

IV.5.51. 'Наслідування звуків вимови через ніс'

гугнати (Бчж., Нжб., Топ., Уж.)

ви-гугнати
    вигугнати-с'а (с'е, сі, си, са)
до-гугнати
    догугнати-с'а (с'е, сі, си, са)
за-гугнати
на-гугнати
    нагугнати-с'а (с'е, сі, си, са)
по-гугнати
    по-погугнати
про-гугнати
роз-гугнати
    розгугнати-с'а (с'е, си, си, са)
гугна-ві-ти
    гугнав-ец'
    гугнав-ка
    гугнав-ий
гугн-оті-ти
    за-гугнотіти
    на-гугнотіти
        нагугнотіти-с'а (с'е, сі, си, са)
    по-гугнотіти
    про-гугнотіти
    роз-гугнотіти
        розгугнотіти-с'а (с'е, сі, си, са)

гугнота-ти
гугнота-в-ий
за-гугнотати
на-гугнотати
нагугнотати-с'а (с'е, сі, си, са)
по-гугнотати
про-гугнотати
роз-гугнотати
розгугнотати-с'а (с'е, сі, си, са)

Похідні записані в тих же населених пунктах.

IV.5.52. 'Наслідування звуків невиразної вимови'

I. фуф, фуф-фуф (Тур.)

фуф-на-ти
за-фуфнати
по-фуфнати
про-фуфнати
роз-фуфнати-с'а
фуфна-ві-ти
фуфнав-иц'
фуфнав-ка
фуфнав-ча
фуфна
фуф-ни-ти
про-фуфніти
роз-фуфніти-с'а
фуф-оні-ти
за-фуфоніти
із-фуфоніти
по-фуфоніти
про-фуфоніти
роз-фуфоніти-с'а

Похідні зафіксовані там же.

2. фоф, фоф-фоф (Д., Люб., Ос., Рп., Т., Уж., Яв.)

фоф-ла-ти
фофла-н'а (н'е)
фофла
ви-фофлати
до-фофлати
за-фофлати

по-фофлати
про-фофлати
роз-фофлати-с'а (с'е, сі, си, са)
фофла-ві-ти
    фофлав-ец'
    фофлав-ка
    фофлав-ча
    фофлав-ий
    (фофла-т-ий)
    за-фофлавіти

Похідні зафіксовані там же.

Наведені зразки гніздового словотвірного словника дають можливість отримати якнайповнішу інформацію про словотворчий потенціал діалектних звуконаслідувань, визначити продуктивність, регулярність словотвірних моделей, типів, що функціонують у карпатських говорах, дослідити умови внутрішньої валентності.

ВИСНОВКИ

На підставі аналізу семантичної, фонетичної, оноματοпоетичної структури звуконаслідувань, що функціонують в українських говорах Карпат, а також словотвірної структури і семантики відономатопетичних дієслівних і іменних утворень ми можемо зробити ряд висновків і узагальнень.

1. Оноματοпоетика – це певна система. На основі спільності семантики наслідувань звуків, які створюються звуковими денотатами, – звуконаслідування об'єднуються в п'ять лексико-семантичних груп.

2. Семантика звуконаслідувань перебуває у відношенні приблизної відповідності з позамовними звучаннями, вона – результат їх відображення. У цьому полягає причина фонетичної вмотивованості оноματοпів.

3. Звукові оболонки звуконаслідувань, таким чином, пов'язані з відповідними явищами об'єктивної дійсності через їх значення, яке завжди конкретне.

4. На підставі аналізу близько 800 власне оноματοпів ми засвідчили в оноματοпоетичній системі говорів Українських Карпат звуконаслідування, що функціонують і в інших українських говорах та літературній мові. Іноді звуконаслідування, зафіксовані нами в говорах досліджуваного ареалу, не збігаються за значенням із звуконаслідуваннями, що функціонують у літературній мові.

Частина оноματοпів активно функціонує і в інших говорах української мови (фіксується лексикографічними джерелами), але не засвідчена СУМом, хоча похідні відономатопетичні утворення тут мають місце. Так, дієслова *дренькати*, *дреньчати*, *бамкати*, *бомкати*, *баламкати*, *клепати*, *фукати*, *вівкати*, *грохати* та інші зафіксовані СУМом, а первинні оноματοпи, від яких вони утворені, – *дрень*, *бам*, *бом*, *балам*, *клеп*, *фе*, *вів*, *грох* і т. п. не зафіксовані, хоча активно вживаються в розмовній мові, в стилі художньої літератури.

Значна частина зафіксованих звуконаслідувань має вузьку локалізацію, не має паралелей в інших українських говорах і в літературній мові. Такі звуконаслідувальні утворення є власне діалектизмами (типу марамороського *швіт*, *швіт'-швіт'* 'наслідування звуків кісьби', гуцульського *криц*, *криц-криц* 'наслідування звуків рівномірного різання ножицями предметів, що шарудять (папір)', верховинського *чирінк*, *чирінк-чирінк* 'т. с.' і т. п. Усього власне діалектних оноματοпоетичних утворень у гуцульських, закарпатських, бойківських (і суміжних покутсько-буковинських) говірках засвідчено близько 460. Як свідчить етимологічний аналіз, проведений на основі відповідних словників, інші оноματοпи є продовженням давніх індоєвропейських

та праслов'янських утворень. Ономатопои можуть розширювати свої значення, розвивати на підставі прямого переносні значення.

5. З погляду фонетичної структури засвідчені ономатопои є системою фонемотипів і підтипів. Найпродуктивнішим у досліджуваних говорах є трифонемний тип CVC з відповідними підтипами.

6. Ономатопои мають досить високий ступінь фонетичної впорядкованості. Їх фонетичний склад відповідає системі вокалізму і консонантизму карпатських говорів. Система консонантизму складніша, ніж система вокалізму. Консонантні компоненти в ономатопоах сприяють передачі тих чи інших звукових вражень: губні звуки передають виразні, ляскаючі звучання; задньоязикові – уривчасті; свистячі, шиплячі вживаються в ономатопоах, що передають звуки деренчання і под.; африкати – чавкаючі звуки і т. п. Фонетична структура звуконаслідувань відрізняється від фонетичної будови неономатопоетичної лексики: 1) у неономатопоетичних словах відсутня фонетична мотивація; в ономатопоах звуки самі по собі сигналізують про наявність значення; 2) звуконаслідувальні слова тяжіють до аномалії і містять у своєму складі або якийсь незвичний звук або незвичайну групу звуків (наприклад, редуплікація вокальних або консонантних компонентів: *дз-и-и-и-м*, *бр-р-р-р*, за допомогою якої виражається уривчастість звучання).

7. Для ономатопоів характерне значне звукове варіювання, викликане змінністю консонантних чи вокальних елементів, що породжує функціонування великої кількості рядів, варіантів ономатопоів, наприклад ряд *б – г – ж – жд – дж – п – т – ф – ч – ш*; *бух – гух – жух – жд'ух – джух – пух – т'ух – фух – чух – шух* 'про звуки від ударів' (різних за силою, тривалістю, звучністю і т. д.); *а – і – о – у*: *бам-бім – бом – бум* 'про звуки дзвону' та інші.

В ономатопоах гнучкість, змінність, плинність консонантних, вокальних компонентів і діалектні відмінності (рефлекси в говорах давніх [а], [е], [і], [и]; давнього [ы], [и] ([і]), давнього [е] та ін.) існують одночасно, поряд одне з одним.

8. Ономатопоетичне утворення – явище словотвірне, оскільки з фонетичних елементів конкретної мови утворюються нові слова (ономатопои). У системі ономатопоів діють близько 80-ти ономатопоетичних моделей, що об'єднують звуконаслідування

а) за спільним елементом ономатопоетичної структури;

б) за спільним елементом членів, ряду за ознакою узагальненого значення (див. index a tergo).

Звуконаслідування утворюють ономатопоетичні ряди, які істотно відрізняються від рядів афіксального модельованого словотвору. Вони не настільки монолітні і всеохоплювальні, адже їх набагато менше, ніж іменників чи дієслів, яких нараховуються тисячі.

9. За своєю оноματοпоетичною будовою звуконаслідування поділяються на первинні та похідні. Серед похідних виділяються формансні, редуplikовані і композиційні. В утворенні похідних оноματοпів беруть участь ініціали, медіали, фінали; складені похідні, побудовані за допомогою композиції. Формансні поділяються на ініціальні, медіальні, фінальні похідні оноματοпи. Редупликація зафіксована повна та часткова. Оноματοпоутворення, або оноματοпоетичний словотвір, має свої особливості, у словотворі становить окрему підсистему – нижній ступінь, який має тільки йому властиві принципи.

10. Звуконаслідування мають великий словотвірний потенціал. Вони становлять активну словотвірну базу для утворення категорій слів інших частин мови. Основне ядро дериватів від звуконаслідувань становлять дієслова, менше – іменники і прикметники. Утворення в основному дієслівних дериватів унаслідок першого ступеня деривації вважаємо закономірним, бо, на відміну від оноματοпів, які вказують тільки на звуковий сигнал, відономатопетичні дієслівні деривати позначають вже саму дію, для якої характерна інтенсивність, процесуальність, тривалість або ж однократність, миттєвість.

11. У сфері відономатопетичних дієслівних утворень активно функціонує сім словотвірних моделей: *З+-а-(ти)*, *З+-ка-(ти)*, *З+-ча-(ти)*, *З+-і-(ти)*, *З+-ота-(ти)*, *З+оті(ти)*, *З+ну-(ти)*. Найпродуктивнішою є модель *З+-ка-(ти)*, за якою утворено 464 дієслівні деривати, потім *З+-ну-(ти)* – 184 дієслова, *З+-а-(ти)* – 170 і т. д.

12. Окрім аналізу словотвірної структури, дієслівні та іменні деривати проаналізовані нами з погляду семантики. Семантичний аналіз похідних дозволяє вловити специфіку цих одиниць. За допомогою такого аналізу визначається словотвірне значення похідних слів. Усього проаналізовано 1120 дієслівних дериватів, об'єднаних у п'ять лексико-семантичних груп на підставі спільного значення 'відтворювати в звучанні мотивуюче слово'.

13. До кожного оноματοпоетичного дієслова наводяться паралелі з інших українських говорів, літературної мови (зафіксованих лексикографічними джерелами). У карпатських говорах нами засвідчені дієслова, що активно функціонують в інших українських говорах і в літературній мові, та дієслова, що не мають паралелей і є діалектними утвореннями.

14. У процесі утворення відономатопетичних дієслівних дериватів від оноματοпів спостерігається ряд морфонологічних явищ: аглютинація, накладання, усічення. Найхарактернішою є аглютинація.

15. Абсолютна більшість досліджуваних дієслів звучання полісемічні завдяки акустичному компоненту, який частіше від інших перебуває в основі дальшого розвитку і розширення значень оноματοпоетичних дієслів.

16. Безпосередньо від ономатоїв у говорах порівняно активно утворюються іменники (їх проаналізовано близько 120). У сфері іменних утворень діє понад 30 моделей. Моделі іменників, якщо порівняти з відономатопоетичними дієсловами, більш різноманітні за словотвірною структурою, однак менш продуктивні.

17. Важливу роль виконує ономотопея в дитячому лексиконі.

Всі ономотопоетичні лексеми дитячого мовлення можна поділити на три групи:

- 1) назви конкретних предметів;
- 2) назви дій, станів, явищ;
- 3) відономатопоетичні похідні (іменники, дієслова).

Для слів дитячої мови характерна:

- 1) повна і часткова редуплікація;
- 2) безпосередня ближня і дальня ономотопея. У сфері дитячої лексики діють моделі $З+-а-$; $З+-ка-$; $З+-і-$; $З+-ко-$ та ін.

18. Важливу роль відіграє ономотопея в арготичній лексиці.

Серед звуконаслідувальних арготизмів виділяємо 3 лексико-семантичні групи:

- 1) назви тварин (савців, птахів, комах тощо);
- 2) назви дій, станів, явищ та ін.;
- 3) назви конкретних предметів.

Тут теж діють словотвірні моделі: $З+-а-$; $З+-ка-$; $З+-нк-(а)$; $З+вк(а)$ та ін.; дієслівні – $З+-а-(ти)$, $З+-та-(ти)$, $З+-ті-(ти)$ та інші.

Таким чином, дослідивши ономотопоетичну і відотноматопоетичну лексику, що функціонує в українських говорах Карпатського ареалу, ми дійшли висновку, що як ономотопи, так і їх похідні є системою у всій різноманітності їх значень. Народні говори багатші на ці утворення, ніж літературна мова, народна ономотопея – живе джерело для поповнення скарбниці літературної мови ономотопоетичними і відономатопоетичними утвореннями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аркушин Г. Л. Іменний словотвір західнополіського говору. – Луцьк: Вежа, 2004. – 764 с.
2. Аркушин Г. Л. Словник західнополіських говірок: У двох томах. – Луцьк: Вежа, 2000.
3. Аркушин Г. Л. Словник семантичних діалектизмів Західного Полісся //Поліська дома. – Вип. 1. – Луцьк: Редакційно-видавничий відділ Волинського обласного управління преси, 1991. – С. 113-185.
4. Аркушин Г. Л. Іменники з суфіксами аугментивності у силенській говірці //Науковий вісник ВДУ: Література. Мовознавство. Фольклористика. – Вип. 1. – Луцьк: Вежа, 1996. – С. 171-179.
5. Аркушин Г. Л. Охотничья лексика западнополесских говоров / Диссертация канд. филол. наук. – Ужгород, 1985. – 257 с.
6. Афанасьев-Чужбинский А. С. Словарь малорусского наречия //Сочинения Афанасьева-Чужбинского. – Т. 9. – 1892.
7. Білецький-Носенко П. Словник української мови. – К.: Наукова думка, 1966. – 421 с.
8. Богуцкая А. И. Названия фауны в лексико-фразеологических единицах украинского языка (украинские названия птиц) / Диссертация. канд. филол. наук. – Симферополь, 1984. – 219 с.
9. Бойковский словарек //Вестник Старопольского института. – Львов, 1895-1903.
10. Боржковский В. Лирники //Киевская старина. – Т. 26. – К., 1889. – С. 653-708.
11. Ващенко В. С. Словник полтавських говорів. – Харків: Вид-во Харківського ун-ту, 1960. – Вип. I. – 107 с.
12. Ващенко В. С. З історії та географії діалектних слів. – Харків, 1962. – 175 с.
13. Ващенко В. С. Лінгвістична географія Наддніпрянщини. – Дніпропетровськ, 1968. – 157 с.
14. Верхратський І. Початки до уложення номенклатури і термінології природописної, народної. – Вип. 1-5. – Львів, 1864-1872.
15. Верхратський І. Знадоби до словаря южноруського. – Львів, 1877. – 88 с.
16. Верхратський І. Знадоби до пізнання угорсько-руських говорів. Словарець. – ЗНТШ. – Львів., 1899. – 280 с.
17. Верхратський І. Про говір долівський. – ЗНТШ. – Львів, 1900. – Т. 35-36. – Кн. 3-4. – 127 с.
18. Верхратський І. Про говір галицьких лемків. – Львів, 1902. – 490 с.
19. Верхратський І. Нові знадоби до номенклатури і термінології природописної, народної, збираної між людом. – ЗНТШ. – Т. 12. Львів, 1908. – С. 1-84.

20. Войцехович И. Собрание слов малорусского наречия //Труды общества любителей российской словесности при Московском университете. – Кн. 3. – М., 1823.
21. Галас Б. К. Лексико-семантическая система украинского языка первой половины XIX века. (На материале рукописных словарей)/ Диссертация канд. филол. наук. – Ужгород, 1978. – 232 с. Приложения. – 301 с.
22. Галицько-руські народні приповідки. Зібрав Іван Франко. – Т. 1-3 //Етнографічний збірник НТШ. – Т. 10. – Львів, 1901-1909. – Т. 1. – 1901-1905. – 600 с. – Т. 2. – 1907–1908. – 612 с. – Т. 3. – 1910. – 541 с.
23. Гнатюк В. Лірники //Етнографічний збірник. – Т. 2. – Львів, 1896. – С. 1-76.
24. Грінченко Б. Д. Словарь української мови: В 4-х т. – К., 1907. – 1909.
25. Грицак Є. Лексика с. Сушиці Рикової у Старосамбірщині// Літопис Бойківщини. – Ч. 10, р. 8. – Самбір, 1938. – С. 99-112.
26. Грицак М.А. Словник українських говорів Закарпатської області УРСР. Рукопис.
27. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка: В 4-х т. – М.: Гос. изд-во иностранных и национальных словарей, 1955.
28. Дейниченко Н.П. Питання вивчення зоологічної лексики рідного краю в курсі “Української діалектології”. – Суми, 1984. – 119 с.
29. Дзендзелівський Й. О. Словник специфічної лексики Нижнього Подністрів'я //Лексикографічний бюлетень. – К., 1958. – С. 36-54.
30. Дзендзелівський Й. О. Лінгвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської області УРСР. – Ч. 1. – Ужгород, 1958. – Ч. 2. – Ужгород, 1960. (9 с. + 270 карт).
31. Дзендзелівський Й. О. Українські назви джерела //Acta linguistica. – Будапешт, 1975. – Т. 25. – С. 149-201.
32. Дзендзелівський Й. О. Арго волинських лірників //Studia z filologii polskiej i słowiańskiej . – Т. 16. – Варшава, 1977. – С. 179-216.
33. Дзендзелівський Й. О. Арго нововижвівських кожухарів на Волині //Studia slavica. Hung. – Т. 23. – Будапешт, 1977. – С. 289-333.
34. Дзендзелівський Й. О. Названня для водоворота в говорах українського языка //Совещание по ОЛА (Черновцы, 4-7 окт. 1976). – М., 1977. – С. 216-218.
35. Дзендзелівський Й. О., Ганудель З. Словник української мови Я. Ф. Головацького //Науковий збірник № 10 Музею української культури у Свиднику. – Пряшів, 1982. – С. 311-611.
36. Дзендзелівський Й.О. Програма для збирання матеріалів для лексичного атласу української мови. – К., 1984. – 308 с.
37. Додатки //Учитель. – 1872. – 1 марта, 12 августа.
38. Етимологічний словник української мови у 7-и томах. – Т. I-У. – К., 1982 – 2007.

39. Етнографічні матеріали з Угорської Русі. Зібрав Володимир Гнатюк. – ЗНТШ. – Т. 9. – Львів, 1900. – 277 с.
40. Желехівський Є., Недільський С. Малоруско-німецький словар. – Львів, 1882-1886. – 1117 с.
41. Закревский Н. Словарь малороссийских идиомов // Старосветский бандуриста. – Кн. 3. – М., 1961. – С. 245-268.
42. Иванов В. Невли // Статистический листок № 10. – Харьков, 1883.
43. Климчук Ф.Д. Специфическая лексика Дрогочинского Полесья // Лексика Полесья. – М.: Наука, 1968. – С. 20-92.
44. Кміт Ю. Словник бойківського говору // Літопис Бойківщини. – Самбір, 1934-1939. – Ч. 3. – 1934. – С. 9-16. – Ч. 4. – 1935. – С. 17-32. – Ч. 5. – 1935. – С. 33-35. – Ч. 6. – 1936. – С. 37-70. – Ч. 7. – 1936. – С. 61-78. – Ч. 8. – 1937. – С. 77-84. – Ч. 9. – 1938. – С. 85-92. – Ч. 10. – 1939. – С. 93-100. – Ч. II. – 1933. – С. 101-116.
45. Коломієць В. Т. Происхождение общеславянских названий рыб. К IX международному съезду славистов. – К.: Наукова думка, 1983. – 160 с.
46. Корзонюк М. М. Матеріали до словника західноволинських говірок // Українська діалектна лексика / Збірник наукових праць. + К.: Наукова думка, 1987. – С. 62-267.
47. Лисенко П. С. Словник діалектної лексики Середнього і Східного Полісся. – К., 1961. – 72 с.
48. Лисенко П. С. Словарь диалектной лексики северной Житомирщины // Славянская лексикография и лексикология. – М.: Наука, 1966. – С. 5-60.
49. Лисенко П. С. Словник поліських говорів. – К.: Наукова думка, 1974. – 260 с.
50. Магура Г. Н. Сборничок слов и выражений чистонародных, призначенный материалом до русского словаря.
51. Малинка А. Н. Кобзари и лирники. – Чернигов, 1903. – 33 с.
52. Малороссийский словарь, собранный Платоном Лукашевичем 1824-1849.
53. Матеріали до словника буковинських говірок. – Вип. 1-6. – Чернівці: ЧДУ, 1971-1979. Вип. I. – 1971. – 60 с. – Вип. 2. – 1971. – 65 с. – Вип. 3. – 1972. – 85 с. – Вип. 4. – 1975. – 119 с. – Вип. 5. – 1978. – 100 с. – Вип. 6. – 1973. – 108 с.
54. Мельничук О. С. Словник специфічної лексики говірки села Писарівки (Кодимського району Одеської області) // Лексикографічний бюлетень. – Вип. 2. – К., 1952. – С. 67-98.
55. Москаленко А. Л. Словник діалектизмів українських говірок Одеської області. – Одеса: Вид-во пед. ін-ту, 1958. – 77 с.
56. Никончук Н. В. Из лексики села Листвин // Лексика Полесья. – М.: Наука, 1968. – С. 79-92.
57. Никончук М. В. Матеріали до лексичного атласу української мови. Правобережне Полісся. – К.: Наукова думка, 1979. – 314 с.

58. Новицкий И. Еще о детских словах // Основа, 1862. – С.118-119.
59. Обь особенностях угрорусского говора Антона Семеновича // Сборник статей по славяноведению, составлен и издан учениками В. И. Ламаншского. – СПб, 1882. – С. 212-237.
60. Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок: В 2-х ч. – К.: Наукова думка, 1984. – Ч. 1. – 495 с. – Ч. 2. – 515 с.
61. Павловский А. Краткий малороссийский словарь // Павловский А. Грамматика малороссийского наречия. – СПб, 1818. – С. 24-77.
62. Павловський О. П. Словарь малоросійського нарччя (букви А-Б) // З історії української мови. До 150-річчя “Граматики” О. Павловського. – К.: Наукова думка, 1972. – С. 91-115.
63. Паламарчук А. С. Словник специфічної лексики говірки с. Мусіївки (Вчорайшенського району, Житомирської обл.) // Лексикографічний бюлетень. – Вип. 6. – К., 1958. – С. 22-35.
64. Сизько А. Т. Словник діалектної лексики говірки села Кишеньова (Кобеляцького району Полтавської області). – Дніпропетровськ, 1981. – 44 с.
65. Славинецький Є. Лексикон латинський // Лексикон латинський Є. С. Славинецького. Лексикон славено-латинський Є. Славинецького та А. Корецького-Сатановського / Підготував до видання В. В. Німчук. – К.: Наукова думка, 1973. – 540 с.
66. Словарь малорусского нар³/₄чія, составленный Николаем Руберовским (конец XIX – нач. XX в.). Рукопис.
67. Словник української мови: В 11-и т. – К.: Наукова думка, 1970-1980. – Т. 1-11.
68. Срезневский И. И. Материалы для словаря древнерусского языка: В 3-х т. – СПб., 1893-1912. – М., 1958. – Т. 1. – 1420 с. + 49 с. – Т. 2. – 1802 с. – Т. 3. – 1684 с. + 272 с. + 13 с.
69. Студинський К. Лірники. – Львів, 1894. – 56 с.
70. Тимченко Є. Русско-малоросійській словарь: В 2-х т. – К., 1897-1899. – Т. 1. – 307 с.
71. Тимченко Є. Історичний словник українського язика. – Харків, 1930-1932. – Т. 1 (А-Ж). – 947 с.
72. Тиханов П. Черниговские старцы (Псалки и криптоглоссон) // Труды Черниговской архивной комиссии. – Т.2. – Чернигов, 1900. – 158 с.
73. Уманець А., Спілка (Комарь). Словарь російсько-український. Русско-український словарь: В 4-х т. – Львів, 1893, 1898.
74. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. – Т. I-IV. Перевод с немецкого и дополнения О. Н. Трубачева. – М., 1964 – 1973.
75. Фрагмент (балабуха – ще) українсько-російського словника О. М. Бодяньського. – ЦНБ АН УРСР, ВР, № 1. – 1637. Рукопис.
76. Шарлемань М. Словник зоологічної номенклатури. – Ч. 1. Назви птахів. – Ч. 2. Ссавці. Плазуни. Земноводні. – К., 1927. – 67 с.

77. Шейковский Х. Опыт южнорусского словаря. В 4-х т. – Вып. А-Б. – К., 1861; Т-Ю-К., 1884-1886.
78. Шухевич В. Гуцульщина. – Ч. 1-5. – Львів, 1899-1908. – Т. I – 1899. – 144 с.; Т. 2. – 1901. – С. 145-320; Т. 3. – 1902. – 256 с; Т.4. – 1904. – 272 с.; Т. 5. – 1908. – 300 с.
79. Этимологический словарь русского языка /Под ред. Н. М. Шанского. – Т. 1. – Вып. 1-5 (А-Ж). – М., 1963-1973. – Т. 2. – Вып. 6-7 (З-И). – М., 1975-1980.
80. Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд /Под ред. О. Н. Трубачова. – Вып. 1- 32. – М., 1974-2006.
81. Этымалагічны слоўнік беларускай мовы. – Т. 1-10. – Мінськ, 1978-2005.
82. Яворницький Д. І. Словник української мови. – Катеринослав, 1920. – Т. 1 (А-К). – 412 с.
83. Яценко Л. О. О детском языке// Основа. – СПб, № 8. – 1861. – С. 5-8.
84. Atlas gwar bojkowskich. – т. 1-6. – Wrocław-Kraków-Gdańsk, 1980-1986.
85. Stieber Z. Atlas językowy dawnej Łemkowszczyzny. 1-8. – Łódź, 1956-1964. – 416 карт.
86. Janów J. Gwara maloruska Moskowiec i Siwki Naddniestrzańskiej z uwzględnieniem wsi okolicznych. – Lwów, 1926. – С. 149-220.
87. Азарх Ю. С. О сводных картах слов одной лексико-семантической группы (на материале диалектных глаголов, обозначающих крики животных) //Общеславянский лингвистический атлас. Материалы и исследования 1972. – М.: Наука, 1974. – С. 104-127.
88. Ашмарин Н. И. Основы чувашской мимологии. – Казань, 1918.
89. Ашмарин Н. И. Подражания в языках Среднего Поволжья //Известия Азербайджанского университета. Общественные науки. – Т. 2-3. – С. 143-154; Т. 4-5. – С. 75-99. – Баку, 1925.
90. Ашмариин Н. И. О морфологических категориях подражаний в чувашском языке. – Казань, 1928. – 160 с.
91. Бахтурина Р. Б. Значение и образование отименных глаголов с суффиксом /-о/, /-ить// Развитие словообразования современного русского языка. АН СССР. – М.: Наука, 1966. – С. 113-127.
92. Бевзенко С. П. Исторична морфологія української мови. – Ужгород, 1960. – 415 с.
93. Бевзенко С. П. Українська діалектологія. – К.: Вища школа, 1980. – 248 с.
94. Бернштейн С. Б. Лингвистические аспекты карпатистики //Общекарпатский диалектологический атлас. Лингвистический и этнографический аспекты. – Кишинев, 1976. – С. 5-10.
95. Бодуэн де Куртенэ И. А. Избранные труды по общему языкознанию. – М.: В 2-х т. – 1963. – Т.2. – 391 с.

96. Бубрих Д. В. К проблеме изобразительной речи // Учен. зап. Карело-финского ун-та. Исторические и филологические науки. – Петрозаводск, 1949 – Т. 3. – Вип. I. – С. 85-94.
97. Буслаев Ф. И. Историческая грамматика русского языка. – М.: Учпедгиз, 1959. – 623 с.
98. Виноградов В. В. Русский язык: Грамматическое учение о слове. – М-Л: Учпедгиз, 1947. – 784 с.
99. Виноградов В. В. Изучение русского литературного языка за последнее десятилетие в СССР. – М., 1955.
100. Винокур Г. О. Заметки по русскому словообразованию // Избранные работы по русскому языку. – М.: Учпедгиз, 1959. – 492 с.
101. Возний Т. М. Історія дієслівних утворень з суфіксом -ну- (-@-) в староруській і українській мовах // Питання українського мовознавства. – Львів: Вид-во Львівського ун-ту, 1958. – Кн. 3. – С. 142-163.
102. Возний Т. М. Відвигукові й звуконаслідувальні форми дієслів на -ати (-а-ть, -ка-ть, -а-ць, -ка-ць) у східнослов'янських мовах // Славістичний збірник. – К., 1963. – С. 112-134.
103. Возний Т. М. Словотворна структура відвигукових дієслів у бойківській говірці // XIV Республіканська діалектологічна нарада / Тези доп. – К., 1977. – С. 76-78.
104. Возний Т. М. Взаємодія української літературної мови та територіальних діалектів у дієслівному словотворі // Українська літературна мова у її взаємодії з територіальними діалектами. – К.: Наукова думка, 1977. – С. 108-121.
105. Возний Т. М. Взаємодія української літературної мови та діалектів у галузі дієслівної лексики (на матеріалі бойківських дієслів на -отати (-етати)) // Проблеми дослідження діалектної лексики і фразеології української мови / Тези доп. – Ужгород, 1978. – С. 200-201.
106. Возний Т. М. Слововір дієслів в українській мові у порівнянні з російською та білоруською. – К.: Вища школа, 1983. – 187 с.
107. Возний Т. М. Семантичні зв'язки між твірними іменниками і вигуковими основами та похідними дієсловами на -ати, -кати у східнослов'янських мовах // Словотворна семантика східнослов'янських мов. – К.: Наукова думка, 1983. – С. 74-86.
108. Воронин С. В. К обоснованию объективной классификации ономастов // Литовская республиканская конференция по вопросам германистики, романистики и классической филологии / Доклады и сообщения. – Вильнюс, 1968. – С. 56-63.
109. Воронин С. В. Английские ономасты (типы и строение): Автореф. дис. д-ра филол. наук. – Ленинград. гос. ун-т. – Л., 1963. – 16 с.
110. Воронин С. В. Словообразование и ономастопея // Исследования по английской филологии. – Л.: Изд.-во ун-та им. Жданова, 1971. – Вып. 4. – С. 36-42.

- 111.Воронин С. В. К истории и методологии изучения английской ономотопеи //Романское и германское языкознание. – Минск: Высшая школа, 1974. – Вып. 4. – С. 88-96.
- 112.Востоков А. Х. Русская грамматика. – СПб, 1832. – 412 с.
- 113.Газов-Гинзберг А. М. Был ли язык изобразителен в своих истоках? – М., 1965. – 183 с.
- 114.Ганудель З. Загальновживані слова українських говірок Східної Словаччини у дитячому лексиконі //Науковий збірник № 14 Музею української культури у Свиднику. – Пряшів, 1986. – С. 327-337.
- 115.Гвоздев А. М. Формирование у ребенка грамматического строя русского языка. – Ч. I, II. – М., 1949.
- 116.Германович А. И. Заметки о морфологии междометий русского языка. Словообразование от междометий //Известия Крымского пед. ин-та. – Т. 23. – Симферополь, 1957. – С. 333-352.
- 117.Германович А. И. Междометия и звукоподражательные слова русского языка: Автореф. дис. кандидата филол. наук /Крымский пед. ин-т. – Симферополь, 1961. – 58 с.
- 118.Глухарева Е. А. Звукоподражательные глаголы с диссонантным денотатом (семантические особенности) //Глагол в германских языках. – Тула, 1976. – С. 77-94.
119. Грамматика современного русского литературного языка. – М.: Наука, 1970. – 767 с.
- 120.Греч Н. И. Пространная русская грамматика. – Изд. 2-е исправл. – СПб., 1830. – 408 с.
- 121.Гуйер О. Введение в историю чешского языка. – М., 1953. – 128 с.
- 122.Дзендзелівський Й. О. Конспект лекцій з діалектології. Фонетика. – Ужгород, 1965. – 122 с.
- 123.Дмитриев К. Н. К изучению тюркской мимологии. //Дмитриев Н. К. Строй тюркских языков. – М., 1962. – С. 59-84.
- 124.Добровольский В. Н. Звукоподражания в народном языке и в народной поэзии //Этнографическое обозрение 1894. – Т. 22, № 3. – С. 81-96.
- 125.Жовтобрюх М. А., Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови. – К.: Вища школа. – Вид. 4-е, 1972. – 402 с.
- 126.Закревська Я. В. Нариси з діалектного словотвору в ареальному аспекті. – К.: Наукова думка, 1976. – 163 с.
- 127.Залеський А. М. Вокалізм південно-західних говорів української мови. – К.: Наукова думка, 1973. – 155 с.
- 128.Залеський А. М. Діалектна основа фонологічної системи сучасної української літературної мови //Українська літературна мова в її взаємодії з територіальними діалектами. – К.: Наукова думка, 1977. – С. 50-96.
- 129.Иванов В.В. Развитие грамматического строя русского языка. – М.: Учпедгиз, 1960. – 128 с.

- 130.Исакаян Н. Г. К проблеме ономотопеи и происхождения языка //Научные труды Кубанского ун-та. – Вып. 214. – Краснодар, 1976. – С. 27-32.
- 131.Капанадзе Л. А., Красильникова Е. В. Жест в разговорной речи //Русская разговорная речь. – М.: Наука, 1973. – С. 469-481.
- 132.Карпіловська Є. А. Словотвірна і семантична структура звуко-наслідувальних дієслів у сучасній українській мові //Українське мовознавство /Республіканський міжвідомчий науковий збірник. – К.: Вища школа, 1985. – Вип. 13. – С. 45-50.
- 133.Карпухин С. А. Морфологизация русских звукоподражаний //Ученые записки Казанского пед. ин-та. – Вып. 16. Вопросы теории и методики изучения русского языка. – Сб. II. – Казань, 1976. – С. 167-173.
- 134.Карпухин С. А. Звукоподражательные слова русского языка: Автореф. дис. ... кандидата филол. наук. – Саратов, 1979. – 19 с.
- 135.Карунц Р.Г. Семантическая структура глаголов звучания в современном русском языке: Автореф. дис... кандидата филол. наук. – М., 1975. – 22 с.
- 136.Карунц Р. Г. Глаголы звучания как база русского словообразования //Актуальные проблемы русского словообразования - 2. – Ташкент, 1980. – С. 251-253.
- 137.Клепикова Г. П. Славянская пастушеская терминология. Ее генезис и распространение в говорах карпатского ареала. – М.: Наука, 1974. – 256 с.
- 138.Ковалев Н. С. Глаголы с суффиксом -ка- в македонском языке //Македонски јазик, Год XXIV. – Скопје, 1973. – С. 173-185.
- 139.Ковалик І. І. Структурні типи многократних дієслів в українській мові в порівнянні з іншими слов'янськими мовами //Вопросы славянского языкознания. – Кн. 2. – Львів, 1949.
- 140.Ковалик І. І. Питання процесу нівелювання місцевих діалектів //Доповіді і повідомлення Львівського ун-ту. – Вип. 6. – Ч. 1. Львів, 1955. – С. 81-84.
- 141.Ковалик І. І. Логіко-лінгвальна природа категоріальних значень частин мови //Мовознавство. – 1970. – № 4. – С.3-10.
- 142.Кононов А. Н. Грамматика современного турецкого литературного языка. – М-Л, 1956. – 569 с.
- 143.Корди Е. Е. Значение, образование и употребление междометий в французском языке: Автореф. дис... кандидата филол. наук. – Л., 1965. – 19 с.
- 144.Корнилов Г. Е. К теории имитативов и данные чувашских диалектов //Диалекты и топонимия Поволжья. – Вып. 5-6. – Чебоксары: Чувашский ун-т, 1977-1978. – Вып. 5. – 1977. – 143 с.; Вып. 6. – 1978. – 153 с.
- 145.Корнилов Г. Е. Имитативы в чувашском языке. – Чебоксары, 1984. – 183 с.

146. Коряковцева Е. И. Словообразовательная мотивация и историческая производность // Филологические науки. – 1984. – № 6. – С. 42-48.
147. Косов В. Т. Междометия современного немецкого языка как особый разряд слов: Автореф. дис. ... кандидата филол. наук. – М., 1963. – 30 с.
148. Кривошекова-Гантман А. С. Место изобразительных слов в системе частей речи коми-пермяцкого языка // Вопросы финно-угорского языкознания. Грамматика и лексикология. – М.-Л., 1964. – С. 112-121.
149. Кудайбергенов С. Подражательные слова в киргизском языке. – Фрунзе, 1957. – 108 с.
150. Кузнецов П. С. Очерки по морфологии праславянского языка. – М., 1961. – 148 с.
151. Кузнецова О. Д. О двух значениях глаголов звучания в толковых словарях русского языка // Лексикографический сборник. – Вып. 3. М., 1958. – С. 97-103.
152. Кунгуров Р. Изобразительные слова в современном узбекском литературном языке: Автореф. дис. ... кандидата филол. наук. – Ташкент, 1962. – 25 с.
153. Лавер В. І. Деякі зауваження до дієслів з суфіксами -к-, -ка у говорах Закарпаття // Тези доповідей до ХХ наукової конференції. – Ужгород, 1966. – С. 84-86.
154. Лавер В. І. Система дієслова Закарпатської області УРСР // Дисертація кандидата філол. наук – Ужгородський ун-т. – Ужгород, 1968. – 291 с.
155. Лагутова Е. Н. Словообразование на базе неизменяемых слов в современном русском языке: Автореф. дис. ... кандидата филол. наук. – Ташкент, 1979. – 21 с.
156. Лапкина Л. З. Английские и башкирские акустические ономотопы (опыт типологического исследования): Автореф. дис. ... кандидата филол. наук. – 1979. – 19 с.
157. Ломтев Г. П. Белорусский язык. – М., 1951.
158. Лук'янюк К. М. Пряма суфіксація дієслівних основ у буковинських говорах // Тези доповідей ХХІІ наукової сесії Чернівецького держуніверситету. Секція філологічних наук. – Чернівці, 1966. – С. 6-9.
159. Лурье С. Я. Неизменяемые слова в функции сказуемого в индоевропейских языках. – Львов: Изд-во Львовского ун-та, 1955. – 71 с.
160. Майтинская К. Е. Венгерский язык. – М., 1955. – Ч. I. – 304 с; 1959. – Ч.2. – 226 с; 1960. – Ч.3. – 375 с.
161. Маслов Ю. С. Роль так называемой перфективации, имперфективации в процессе возникновения славянского глагольного вида // Исследования по славянскому языкознанию. – М., 1961. – С. 165-195.
162. Мацко Л. И. Интеръективы в украинском языке: Автореф. дис. ... д-ра филол. наук. – К., 1985. – 45 с.

- 163.Мацько Л. І. Семантика вигуків і звуконаслідувань //Українська мова і література в школі – 1985. – № 2. – С. 56-62.
- 164.Мацько Л. І. Семантико-фонетична організація онома топів в українській мові //Мовознавство. – 1984. – № 6. – С. 37-42.
- 165.Мейе А. Общеславянский язык. /Перевод с французского. Перевод и примечания П.С.Кузнецова. Под ред. проф. С.Б.Бернштейна.– М.: Иностранное издательство, 1952. – 491 с.
- 166.Никончук Н. В. О народной орнитологической терминологии Полесья и Карпат// Карпатская диалектология и ономастика. – М.: Наука, 1972. – С. 140-165.
- 167.Німчук В. В. Суфіксальне творення дієслів, дієприкметників, дієприслівників у верхньонадборжавських говірках //Дослідження з мовознавства. – К.: Вид-во АН УРСР, 1962. – 175 с.
- 168.Нироп К. Звук и его значение //Сборники по теории поэтического языка. Поэтика. – Пг., 1916. – Вып. I. – С. 61-71.
- 169.Павский Г. Филологические наблюдения над составом русского языка. Рассуждение третье “О глаголе”. – СПб, 1842. – 314 с.
- 170.Пагиря І. Д. Из словотвору дієслова в говірках північно-західної Мукачівщини //Доповіді та повідомлення Ужгород. ун-ту. Серія філологічна. – Вип. 3. – Ужгород, 1958. – С. 53-55.
- 171.Пауль Г. Принципы истории языка: Перевод с немецкого под ред. А. А. Холодовича. – М.: Изд. иностранной литературы, 1960. – 500 с.
- 172.Пешковский А.М. Русский синтаксис в научном освещении /Предисл. проф. А. Б. Шапиро. – М.: Учпедгиз, 1956. – 511 с.
- 173.Пешковский А. М. Объективная и нормативная точка зрения на язык //Пешковский А.М. Избранные труды. – М.: Учпедгиз, 1959. – С. 252.
- 174.Потебня А. А. Мысль и язык. – Харьков, 1913. – 480 с.
- 175.Потебня А. А. Из записок по русской грамматике: В 2-х т.– М.: Учпедгиз, 1958. – 536 с.
- 176.Потушняк Ф. М. Дитячий словник //Доповіді та повідомлення Ужгородського ун-ту. Серія філологічна. – № 5. – Ужгород, 1960. – С.110-111.
- 177.Прилипко Н. П. Вигуки, якими кличуть та відганяють свійських птахів. Ареальна характеристика і генеза //Українська діалектна лексика. – К.: Наукова думка, 1987. – С. 31-45.
- 178.Примечания Кузнецова П. С. к книге А. Мейе. Общеславянский язык //А. Мейе. Общеславянский язык. – М., 1955.
- 179.Рамстедт Г. Введение в алтайское языкознание. – М., 1957. – 254 с.
- 180.Реформатский А. А. Неканоническая фонетика //Развитие фонетики современного русского языка. – М.: Наука, 1966. – С.96-109.
- 181.Россети А. Заметки об употреблении онома топей //Вопросы языкознания. – 1962. – № 3. – С. 91-92.
- 182.Россети А. Вступ до фонології. – К., 1972. – 74 с.
- 183.Русская грамматика: В 2-х т. – М.: Наука, 1982. – Т. 1. – 783 с.

184. Сапогова Л. И. Некоторые вопросы теории звукоподражаний // Вопросы английской и французской филологии. – Тула, 1972. – С. 118-131.
185. Сахарный Л. В. Некоторые проблемы диалектного словообразования // Тезисы докладов IV диалектологического совещания 15-18 мая 1963. – М., 1963. – С. 51-54.
186. Сергеева Т. Д. Семантический анализ глаголов звучания // Семантическая структура слова. – Кемерово, 1984. – С. 97-106.
187. Симпозиум по проблемам карпатского языкознания 24-26 апреля 1973 г. // Тезисы докладов и сообщений / Ин-т славяноведения и балканистики. Редкол.: С. П. Бернштейн и др. – М.: Наука, 1973. – 67 с.
188. Скаличка В. Исследование венгерских звукоподражательных выражений // Пражский лингвистический кружок. – М.: Наука; 1967. – С. 277 – 316.
189. Сколотова И. А. Глаголы, обозначающие сравнение человеческой речи с другими звуками // Ученые зап. Горьковского пед. ин-та им. М. Горького. – Вып. 95. Серия филологическая. – Горький, 1969. – С. 3-10.
190. Словотвір сучасної української літературної мови. – К.: Наукова думка, 1979. – 406 с.
191. Смаль-Стоцький Р. Примітивний словотвір. – Варшава, 1929. – 200 с.
192. Соколов П. Общий церковно-славяно-российский словарь. – СПб, 1837. – Ч. I. – С. 939-940.
193. Солнцева В. М. Язык как системно-структурное образование. – М.: Недра, 1977. – 341 с.
194. Сучасна українська літературна мова. Вступ. Фонетика / За заг. ред. І. К. Білодіда. – К.: Наукова думка. – 434 с.
195. Сцяцько П. В. Беларускае народнае словаутварэнне. – Мінск: Навука і тэхніка, 1977. – 318 с.
196. Тихонов А. Н. О глаголах звучания в русском языке // Краткие сообщения по русскому языку и литературе (к 75-летию Е. Д. Поливанова). – Ч. 2. – Самарканд, 1967. – С. 197-219.
197. Тихонов А. Н. Проблемы составления гнездового словообразовательного словаря современного русского языка. Курс лекций. – Самарканд, 1971. – 355 с.
198. Толстая С. М. Фонетические наблюдения над ономастическими образованиями с суффиксом -ot- в верхнелужицком языке // Исследования по славянскому языкознанию. – М.: Наука, 1971. – С. 272-280.
199. Торопцев И. С. К вопросу о специфике звукоподражательных слов // Вопросы современного русского языка и методики его преподавания в педагогическом вузе. – Курск, 1974. – Ч. I. – С. 3-13.
200. Торопцев И. С. Исходные моменты объективации // Проблемы ономастологии / Научные труды Курского пед. ин-та. – Курск, 1975. – С. 3-147.
201. Третьякова В. С. Звукоподражательные глаголы в современном русском языке // Функциональная значимость слова в тексте худо-

- жественного произведения. Межвузовский сборник трудов. – М., 1983. – С. 97-107.
202. Третьякова В. С. Лексико-семантическая группа глаголов звукоподражательного типа // Слово в системных отношениях на разных уровнях языка. – Свердловск, 1984. – С. 35-41.
203. Третьякова В. С. Звукоподражательные глаголы в русском языке: Автореф. дис. ... кандидата филол. наук. – Московский областной пед. ин-т. – М., 1985. – 25 с.
204. Улуханов И.С. Глаголы на -еть в современном русском языке (о продуктивности словообразовательного типа) // Развитие словообразования современного русского языка АН СССР. – М., 1966. – С. 127-140.
205. Ульманн С. Семантические универсалии // Новое в лингвистике. – Вып. 5. Языковые универсалии. – М.: Прогресс, 1970. – С. 250-293.
206. Ульянов П. К. Кратное значение удвоенных основ // Сборник статей, посвященных Ф. Фортунатову. – Варшава, 1902. – 720 с.
207. Франко І. Я. Дітські слова в українській мові // Повне збір. тв. – Т. 46. – С. 123-126.
208. Хакулинен Л. Развитие и структура финского языка. – Ч. 2. – М., 1955. – 292 с.
209. Худайкулиев М. Подражательные слова в туркменском языке: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Л., 1959. – 19 с.
210. Чернецький В. К. Лексичні діалектизми в словнику дитячого мовлення // Проблеми дослідження діалектної лексики і фразеології української мови / Тези доп. – Ужгород, 1978. – С. 79-80.
211. Чучка П. П. Суфіксальне творення дієслів у говірках околиці Ужгорода // Доповіді та повідомлення Ужгородського ун-ту. Серія філологічна. – №2. – Ужгород, 1958. – С. 84-86.
212. Шанский Н. М., Тихонов А.Н. Современный русский язык: В 3-х частях. – М.: Просвещение, 1981. – Ч. 2. – 269 с.
213. Шахнарович А. М. Проблемы мотивированности языкового знака в онтогенезе речи // Общая и прикладная психолингвистика. – М., 1973. – С. 81-87.
214. Шахнарович А. М. К проблеме психолингвистического анализа детской речи: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – М., 1974. – 18 с.
215. Шелякин М. А. Наблюдения над лексико-грамматическими особенностями глаголов звучания в русском языке // Филологические науки. – 1962. – № 4. – С. 49-54.
216. Щерба Л. В. О частях речи в русском языке // Языковая система и речевая деятельность. – Л.: Наука, 1974. – 428 с.
217. Юрчук Л. А. Питання суфіксального словотворення дієслів у сучасній українській мові. – К.: Вид-во АН УРСР, 1959. – 100с.
218. Юсип Ю.В. Звуконаслідувальні слова у творах Ю. Федьковича // Тези доповідей республіканської наукової конференції, присвяченої 150-річчю від дня народження видатного письменника-демо-

- крата і громадського діяча Ю. Федьковича. – Чернівці, 1984. – С.186-189.
219. Юсип Ю.В. Звуконаслідування в народнопоетичній творчості Закарпаття // Тези доповідей науково-практичної конференції “Пам’ятки етнографії та фольклору Закарпаття”. – Ужгород. – С. 113-115.
220. Юсип Ю.В. Словообразовательный потенциал ономапов в украинских говорах Карпатского ареала. //Материалы научной конференции молодых ученых УжГУ. – Ужгород, 1987. /Рукопись деп. в ИНИОН №32268 от 29.12.87. – 14 с
221. Юсип Ю.В. Ономапоетичні утворення та їх похідні в “Матеріалах для словаря малорусского наречия” Я. Ф. Головацького //Тернопільські славістичні читання. Яків Головацький і рух за національне відродження та культурне єднання слов’янських народів. /Тези доповідей та повідомлень конференції 23-24 жовтня 1989 р. – Тернопіль, 1989. – С. 209 –211.
222. Юсип Ю.В. Ономапоетична лексика в народних говорах Українських Карпат // Науково-технічна революція і сучасні процеси розвитку лексики української народно-розмовної мови. /Тези доповідей республіканської конференції (Ужгород, листопад 1989р.). – Ужгород, 1989. – С.152-154.
223. Юсип Ю.В. Процессы взаимодействия славянских языков в сфере ономапоэтической лексики //Словообразование и номинативная деривация в славянских языках / Тезисы докладов III республиканской конференции (5-6 октября 1989 г.). – Гродно, 1989. – С. 112 –115.
224. Юсип Ю.В. Гніздовий словотвірний словник ономапів //Наукові розробки молодих вчених. – Ужгород – 91. /Сборник тезисов докладов VI научной конференции молодых ученых и специалистов, 10-17 июня 1991. – Ужгород, 1991. – С.75 – 78.
225. Юсип Ю.В. Ономапоетична структура звуконаслідувань в українських говорах Карпат //Тезисы докладов IV конференции молодых ученых 1-3 июня 1989 г. – Ужгород, 1989. – С. 156 – 157
226. Юсип Ю.В. Ономапоетичні утворення у творах Л. І. Глібова //Тези доповідей науково-практичної конференції молодих вчених, присвяченої 45-річчю УжДУ, 29-31 жовтня 1990 р. – Ужгород, 1990. – С.94 – 97.
227. Юсип Ю.В. Собственно ономапоэтическое словообразование //Тезисы докладов V-научной конференции молодых ученых 3-9 июня 1990 г. – Ужгород, 1990. – С.14 – 15.
228. Юсип Ю.В. Фонетична структура звуконаслідувань в українських говорах ареалу Карпат //Тези доповідей конференції молодих вчених, присвяченої 45-річчю УжДУ, 29-31 жовтня 1990 р. – Ужгород, 1990. – С. 96-98.

229. Юсип Ю.В. Варіювання звуків в ономатопах // УжГУ – 45. Сборник научных работ молодых ученых УжГУ. – Ужгород, 1991 . – С. 120-122.
230. Юсип Ю.В. Ономатопея і дитячий лексикон //Твори для дітей і про дітей у вітчизняній і зарубіжній літературі. Тематика і проблематика. Мова – стиль – поетика /Тези і матеріали доповідей міжвузівської науково-методичної конференції 11-15 травня 1991 р. – Одеса, 1991. – С. 50-51.
231. Юсип Ю.В. Моделювання в галузі ономатопоетичної лексики // Тези доповідей 47-ї підсумкової наукової конференції професорського викладацького складу Ужгородського державного університету (Секція філологічних наук). – Ужгород, 1993. – С. 59-60.
232. Юсип Ю.В. Ономатопоетична лексика в “Дитячому словнику” Ф. М. Потушняка //Тези доповідей I-ої народознавчої науково-практичної конференції, присвяченої 200-річчю від дня народження Михайла Лучкая 17-18 листопада 1989 р. – Ужгород: Карпати, 1989. – С. 176 – 178.
233. Юсип Ю.В. Регіональне й національне в ономатопоетичній лексиці Українських Карпат //Українські Карпати /Матеріали міжнародної наукової конференції “Українські Карпати: етнос, історія, культура”. – Ужгород, 1993. – С. 589-598.
234. Юсип-Якимович Ю.В. Ономатопея як абсолютна та семантична мовна універсалія //Науковий вісник Ужгородського університету. Серія філологія - Вип. 3. – Ужгород, 1998 – С. 40-46.
235. Юсип-Якимович Ю.В. Словотвірні ономатопоетичні моделі народної мови як джерело передачі звукових вражень в українській імпресіоністській поезиці //Актуальні проблеми українського словотвору. – Івано-Франківськ: Плай, 2002. – С. 610-624.
236. Юсип-Якимович Ю.В. Структурний метод при дослідженні фонемної будови звуконаслідувань: дистрибутивний аналіз // Матеріали міжнародної наукової конференції “Теоретичні й методологічні засади сучасної діалектології”. – Житомир, 2001.
237. Юсип-Якимович Ю.В. Фонетична структура ономотопів у слов’янських мовах: зіставний аспект //Збірник наукових праць, присвячений 5-ій річниці кафедри словацької філології. – Ужгород, 2004. – С. 51-62.
238. Bilfeldt H. H. Onomatopoeica im Sörbischen und Deutschen //Zeitschrift für Slavistik. – 1982. – N 3. – S. 323-331.
239. Bilfeldt H. H. Ономатопоетика в серболужицком и немецком //IX Международный съезд славистов. – Киев, сентябрь, 1983/ Материалы дискуссии. Языкознание. – К.: Наукова думка, 1986. – С. 217-222.
240. Bittner M. Die onomatopoeischen Verba der Türkischen. – Wiener z.f.d. Kunde 2. Morgenlanges, 1912. – Bd. 26. – S. 263-269.

241. Bloomfield L. *Language*. – London, 1935. – 566 p.
242. Boranič D. *Onomatopejske riječi za životinje u slavenskim jezicima*. – Rad Jugoslavenske Akademije Znanosti i Umjetnosti. – CL XXVIII. – Zagreb, 1909. – S. 1-86.
243. Diego V. de. *Etimologías naturales*. – *Revista de dialectología y tradiciones populares*. – 1965, vol. 20. N 1/2. – P. 3-39.
244. Doroszewski W. *Kategorie słowotworcze // Studia i szkice językoznawcze*. – Warszawa, 1969.
245. Grammont M. *Onomatopées et mots expressifs // Revue des langues romanes*. – 1901, vol. 44. – N 1. – P. 97-158.
246. Graur A. *Contribuții la studiul raportului dintre forma și conținutul cuvintelor // Studii și cercetări lingvistice*. – 1953, vol. 4. – P. 89-97.
247. Hilmer H. *Schallnachahmung Wortschöpfung und Bedeutungswandel*. – Halle, 1914. – 356 s.
248. Jordan I. *Lingvistica romanica (Evoluție. Curente. Metode)*. – București, 1962. – 439 p.
249. Kaczmarek L. *Kształtowanie się mowy dziecka*. – Poznań, 1953. – 91 s.
250. Kopečný F. *Slavistický příspěvek k problému t.zv. elementární příbuznosti // Езикovedски изследвания в чест на академик Стефан Младенов*. – София, 1957. – С. 363-387.
251. Kořinek J. *Studie z oblastí onomatopoeje*. – Praha, 1934. – 296 p.
252. Lamprecht A. *K chronologii foneticko-fonologických změn v praslovianštině // Slovo a slovesnost*. – 1973. – № 2.
253. Lehr-Splawiński T. *Element prasłowiański w dzisiejszym słownictwie polskim // Rozprawy i szkice z dziejów kultury Słowian*. – Warszawa, 1954.
254. Leskien A. *Schallnachahmung und Schallverba in Litauischen // Indogermanische Forschungen, 1902-1903*. – Bd. 13. – S. 165-212.
255. Machek V. *Studie o tvoření výrazů expresivních*. – Praha, 1930. – 156 s.
256. Machek V. *Origine des verbes slaves en -ot-ati-/-et-ati-, -it-ati // Sborník filozofickej univerzity Komenského. Philologica*. – 16. – Bratislava, 1964.
257. Malecki A. *Grammatyka historyczno-porównawcza języka polskiego*. – T. 2. – Lwów, 1879. – 547 p.
258. Malmberg B. *Struktural Linguistics and Human Communication*. – Berlin, 1963. – 210 p.
259. Mirambel A. *La langue grecque moderne*. – Paris, 1959. – 473 p.
260. Noreen A. *Vårt språk*. – Lund, 1904. Bd. 5. – 128 s.
261. Nyrop X. *Ordenes liv*. – København, 1927. – 210 s.
262. Pedersen H. *Die Nasalpräsentia und die slavische Akzentzeitschrift für vergleichende Sprachforschungen*. – Bd. 37. – 1905.
263. Ramstedt G. *Über onomatopoetische Wörter in den altaischen Sprachen // J. Soc. Finno-ougrienne 1951, N 55*. – P. 106-112.
264. Schippan T. *Einführung in die Semasiologie*. – Leipzig, 1972.
265. Schwentner E. *Die primären Interjektionen in den indogermanischen Sprachen*. – Heidelberg, 1924. – 68 s.
266. *Słownik prasłowiański*. – Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, 1974.

- T. 1. – 487 p.
267. Sommer F. Lautnachahmung //Indogermanischen Forschungen. – Bd. 51, 1933. – S. 229-268.
268. Spitzer L. Stilstudien. – München, 1928. – Bd. 1. – S.85-100.
269. Stamm E. Die denominativen Verben primären charakters in den indogermanischen Sprachen. – Münster, 1919. – 79 s.
270. Stang Ch. Das slavische und baltische Verbum //Skrifter und gift ad det Norske Videnshaps. Akademie. – Bd.2. Historisk-filosofisk Klasse. – Oslo, 1942.
271. Stieber L. Zarys gramatyki porównawczej języków słowiańskich. Warszawa: PWN, 1969. – 265 p.
272. Strutyński J. Polskie nazwy ptaków krajowych. – Wrocław – Warszawa-Kraków – Gdańsk, 1972. – 212 s.
273. Stutterheim C. De taal en haar klank-legica //De nieuws taalgids, 1933. – Bd. 27. – S. 361-379.
274. Ulmann S. Semantics. – Oxford, 1962.
275. Vaillant A. Grammaire comparée des langues slaves. – T. 3. – Lyon-Paris, 1966.
276. Vooy C.G.K.de. Nederiandse spraakkunst. – Groningen, 1967. – 429 s.
277. Wan Wijk N. O rzeczownikach typu trepetъ i o czasownikach typu trepetati, trepeš÷//Symbolae Grammaticae in hon.Ioannis Rozwadowski. – T. 2. – Crakoviae, 1928.
278. Wissemann H. Untersuchungen zur Onomatopoiie I – Heidelberg, 1954. – 241 s.
279. Wittoch B. Onomatopoe rominești on-ng-/-no- //Melanges linguistiques offerts a Emil Petrovici Cercetări de linguistica III. – Supliment, 1958. – P. 548-559.
280. Wundt W. Völkerpsychologie. Die Sprache. – Leipzig, 1900. – Bd. I. – 664 s.; 1905. – Bd. 2. – 1098 s.; 1909. – Bd. 3. – 792 s.
281. Zubatý J. Studie a články. Vyklady etymologické a lexikální. - Praha, 1945. – S. 145-147.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

I. Список умовних скорочень назв населених пунктів

- Б. – Буштино Тячівського району Закарпатської області.
Бар. – Баранинці Ужгородського району Закарпатської області.
Ббп. – Бабинопілля Косівського району Івано-Франківської області.
Блб. – Білоберізка Верховинського району Івано-Франківської області.
Бчк. – Бочківці Хотинського району Чернівецької області.
В. – Вонігово Тячівського району Закарпатської області.
Вор. – Ворохта Надвірнянського району Івано-Франківської області.
Воют. – Воютичі Самбірського району Львівської області.
Д. – Ділове Рахівського району Закарпатської області.
Двп. – Довгопілля Путильського району Чернівецької області.
Др. – Драчинці Кіцманського району Чернівецької області.
Дрг. – Драгомирчани Тисменецького району Івано-Франківської області.
К. – Кути Косівського району Івано-Франківської області.
Кр. – Кременці Надвірнянського району Івано-Франківської області.
Люб. – Любенці Стрийського району Львівської області.
М. – Мирча Великоберезнянського району Закарпатської області.
Нжб. – Нижній Березів Косівського району Івано-Франківської області.
Ос. – Осій Іршавського району Закарпатської області.
Пдг. – Підгайчики Коломийського району Івано-Франківської області.
Пот. – Потічок Калуського району Івано-Франківської області.
Р. – Річка Косівського району Івано-Франківської області.
Рп. – Руське Поле Тячівського району Закарпатської області.
Сер. – Середнє Ужгородського району Закарпатської області.
Снв. – Синевидне Стрийського району Львівської області.
Соп. – Сопіт Сколівського району Львівської області.
Т. – Тухля Сколівського району Львівської області.
Топ. – Топорівка Новоселицького району Чернівецької області.
Тур. – Туриця Перечинського району Закарпатської області.
Уж. – Ужок Великоберезнянського району Закарпатської області.
Чрн. – Черногузи Вижницького району Чернівецької області.
Яв. – Явора Турківського району Львівської області.

II. Список інших умовних скорочень

англ. – англійська	однокр. – однокореневе
болг. – болгарська	п. – польська
бр. – білоруська	перен. – переносне
виг. – вигук	перс. – персидська
вл. – верхньолужицька	подністр. – подністровське
дангл. – давньоанглійська	поліс. – поліське
дат. – датська	пор. – порівняйте
діал. – діалектне	псл. – праслов'янська
гол. – голландська	р. – російська
гр. – грецька	розм. – розмовне
давньор. – давньоруська	слн. – словенська
знач. – значення	Сл. о. пл. Ігоревім – “Слово о полку Ігоревім”
Іпат. літ. – Іпатіївський літопис	слц. – словацька
ірон. – іронічне	ст.сл. – старослов'янська
кит. – китайська	схв. – сербохорватська
лат. – латинська	тат. – татарська
лит. – литовська	тур. – турецька
літ. – літературне	угор. – угорська
лтс. – латиська	укр. – українська
м. – македонська	фам. – фамільярне
мн. – множина	фін. – уг. – фіно – угорське
нвн. – нововерньонімецька	фр. – французька
нім. – німецька	цсл. – церковнослов'янська
нл. – нижньолужицька	ч. – чеська
норв. – норвезька	

Індекс А TERGO ономатопів

А		
ква	ГВАВ	жеВ
га	кВАВ	жежеВ
гага	ПОХОВАВ	дз'ев
гага	курВАВ	Гев
кува	куВАВ	кеВ
кодкода	ШВАВ	кеВКЕВ
бйа	жав	т'ев
вйа	дз'ав	с'ев
ц'ма	мйав	бехев
ра	скаВ	ц'ев
кра	маВ	кикичев
кр'а	н'ав	Гив
хр'а	мн'ав	киВ
ха	курн'ав	к'ив
хаха	краВ	хив
	кр'ав	кихив
Б	хр'ав	віВ
жаб	с'ав	кургів
дз'аб	т'ав	жів
жеб	хав	дзів
жиб	ц'ав	пів
бул'б	шав	курів
кл'омб	бе	фів
шкроб	кеввев	хів
дуб	ковев	ців
жуб	коковев	бов
	кувев	
В	куковев	Г
вав	кукувев	д'аГ
хавав	Гев	Глег
похавав	Гев	Грег
		цвиг

лиг	беге	хи
глиг	геге	хихи
цвіг	курге	кіхи
гріг	мекеке	кухи
гал'г	меке	т'ухи
кал'г	кле	гапчи
чінг	ме	І
дз'ог	бехе	кві
гл'ог	хехе	куві
шмиг	чехе	гі
човг	бухе	г'і
ског		гігі
уг	И	цігі
вуг	кви	чір'і
скуг	скови	хі
гл'уг	куви	хіхі
гарг	ги	апчі
д'арг	гиги	
	киги	Ж
	миги	друдж
Д	пиги	журж
під'під'	чиги	жуж
вуд	курги	бруж
водвуд	буги	
вудвуд	скуги	З
водуд	муги	бр'аз
вудуд	пуги	биз
пуд'пулуд'	круги	гымз
	скужи	зуз
Е	куги	бл'уз
бе	дзи	
бебе	дзидзи	Й
уве	ски	вай
кукуве	курли	айвай
ге	хми	підпадай

йай	ек	цок
вей	гек	ц'ок
пуй	крек	шкварк
	жвик	шварк
К	ц'вик	сарк
жвак	ш вик	фарк
цвак	гик	швер'к
швак	цигик	церк
кодкодак	чигик	цер'к
коркодак	цик	чер'к
коткодак	чик	цир'к
котодак	шчик	чирк
кудак	ік	чир'к
кудкудак	чірвік	цірк
куткудак	цвік	цір'к
жвйак	чвік	шворк
дз'вйак	швік	дурк
ц'вйак	цігік	фурк
швйак	чігік	шурк
шйак	чвірік	л'аск
каракакак	чірік	кл'ук
клак	крік	фл'ук
фл'ак	цік	шл'ук
жмак	чік	гр'ук
цмак	палк	стр'ук
ц'мак	бул'к	пук
гр'ак	чирінк	фук
так	чірінк	цук
шчак	чінк	ц'ук
бавк	кл'онк	фук
павк	підпалок	л'аск
к'евк	підколок	пахк
тевк	фл'ок	чахк
шл'убовк	цмок	
чубовк	ц'мок	

Л	Н	кругін'
бел'	дз'ван'	бжін'
гел'	кван	бзін'
квіл'	ган'	дзін'
гол'	кан	бизін'
фол'	токан	цілін'
бул'	бр'ан	пін'
скавул'	кран	ц'упін'
гул'	кр'ан	ц'уц'упін'
дул'	кр'ан'	брін'
пул'	бен	дрін'
тул'	цвен'	чирін'
фыл'	бжен'	цвірін'
	бзен'	чвірін'
М	дзен'	швірін'
балам	шкверен'	цірін'
шалам	гин	цін'
пл'ам	цвин'	чін
бр'ам	бзин'	гл'он'
крам	дзин'	клон
кр'ам	зилин'	кл'он
ц'ам	тилин'	клон'
жем	цилин'	ц'он
дзим	скомин	бун
ским	брин'	цвун
бім	дрин'	кругун'
підпад'ом	трин'	дун
кром	цин'	одун
ц'ом	бін'	гл'ун'
гум	цібін'	бр'ун
кум	ціцібін'	брун'
скуп	дзвін'	гр'ун
брум	квін'	гр'үн
хрум	цвін'	крун
брым	кургін'	кр'ун'

кр'ун	шалап	хлоп
хрун	кл'ап	шлоп
хрун'	хл'ап	соп
хр'ун	шл'ап	жл'оп
дзын	рап	кл'оп
	гр'ап	хл'оп
О	крап	шл'оп
бо	сап	р'оп
кво	ц'ап'	ц'оп
го	чап	гуп
йего	геп	гугуп
іго	гергеп	дуп
гого	клеп	кл'уп
ігого	хлеп	шл'уп
ко	реп	хруп
коко	греп	туп
кло	ц'еп	т'уп
фл'о	рип	ц'уп
гр'о	скрип	
кро	шип	Р
кр'о	підкіп	вар
хро	піп	швар
хр'о	піпіп	гар
фо	тіп	кйар
фофо	ціп	кар
хо	хл'амп	н'ар
хохо	шл'амп	сар
	чамп	чібер
П	цірімп	свер
дз'ап	кл'омп	цвер
кап	т'омп	чвер
лап	кл'умп	швер'
талап	гоп	дер
чалап	лоп	кйер
чал'ап	шолоп	к'ер

мер	дур	шулус'
чер	джур	фл'ус
свир	йур	хрус
цвир'	кур	хрус'
чвир	мур	шус'
чвир'	тур	
дир	фур	Т
кир	ц'ур	кат'
мир	йур	калат'
тир	гыр	клевт'
хир	кыр	бовт
чир	мыр	шубовт
цібір	фыр	шубовт'
свір		ковт'
с'вір	С	швіт'
цвір	л'ас'	під'піліт'
ц'вір	бр'ас	піт'піліт'
чвір	трас	піт'
швір	чубовс	фіт'
сір	шубовс	клінт'
цір	силис'	підколот'
чір	хлис'	пітполот'
вор	тріс	шуст'
шквор	тріс'	вут
дзор	хріс	скавут'
цінціор	хріс'	пугут'
цор	фл'ос	підколут'
фор	фос	підлулут'
бур	цвірс	кут'кулут'
вур	чвірс	пут'
цвур	чубурс	пут'пут'
гур	лус	пуд'пурут'
дур	лус'	бухт
дзур	бл'ус	
дз'ур	лулус	

У	авру	чмах
бу	кру	пах
бубу	кр'у	папах
дубу	пру	рах
скаву	хру	р'ах
гу	хр'у	тарах
агу	хр'ў	тарарах
бугу	т'у	гр'ах
гугу	пту	трах
	т'ут'у	тр'ах
скугу	с'у	тах
пугу	с'ус'у	фах
кукурігу	фу	ц'ах
ду	ху	чах
дуду	каху	бавх
жужу	пху	бевх
зу	буху	бебевх
з'у	хуху	жбевх
з'уз'у		бовх
фйу	Ф	чубовх
ку	р'оф	шубовх
какаріку	пуф	чмовх
кукурігу	фуф	совх
ску		цовх
куку	Х	човх
пуку	бах	бех
клу	бабах	жбех
курл'у	жвах	гех
бул'у	ц'вах	рех
тул'у	чвах	грех
му	швах	крех
н'у	гах	чмих
пу	кудах	пих
тупу	кудкудах	рих
вру		чих

гапчих	бл'ух	скригінц
гапціх	пух	клонц
чіх	бр'ух	кл'онц
ц'вох	трух	коц
чвох	тр'ух	бл'оц
гл'ох	т'ух	кл'оц
пох	фух	пл'оц
рох	хух	фл'оц
р'ох	чух	фл'уц
грох	шух	хруц
гр'ох	жбых	
торох		Ч
т'ох	Ц	чирч
фох	клац	фірч
шорх	кл'ац	тишч
фурх	мн'ац	хрўшч
шурх	шл'убовц	
бух	шубовц	Ш
збух	бл'овц	гиш
бубух	кувіц'	піш
гух	ціц'	бл'ош
жд'ух	кламц	фош
джух	кланц	фл'уш
	кл'анц	фуш
	кленц	

Іменний покажчик

- Азарх Ю. С., 96, 97, 233
Айхлер В. 14
Аркушин Г. М. 229
Афанасьєв-Чужбинський А. С. 229
Ашмарін М. І. 4, 12, 99, 233
Бахтуріна Л. В. 149, 233
Бевзенко С. П. 233
Бернштейн С. Б. 233, 238, 239
Білецький-Носенко Г. 11, 229
Білфельдт Г. Г. 5, 14, 242
Біттнер М. 4, 242
Блумфілд Л. 84, 243
Богуцька Г. 229
Бодуен де Куртене 233
Болінджер Д. 89
Боранич Д. 5, 60, 109, 114,
115, 155, 156
Боржковський В. 229
Брок А. 61
Бубрих Д. В. 15, 16, 60, 96, 234
Буслаєв С. І. 102, 234
Вагилевич І. 61
Вайян А. 155
Ван-Вейк Н. 155, 156, 244
Ващенко В. С. 229
Верхратський І. 61, 144, 168, 229
Виноградов В. В. 102, 149, 155,
234
Винокур Г. О. 234
Віссеманн Г. 244, 255
Віттох З. 5, 244
Возний Т. М. 91, 94, 114, 128, 135,
140, 141, 151, 155, 156, 160-
162, 234
Войцехович І. 230
Вондрак В. 155
Воойс К. Г. Н. де 5, 244
Воронін С. В. 4, 5, 12, 15, 60, 89,
234, 235
Востоков О. Х. 12, 235
Вундт В. 5, 6, 7, 176, 244
Газов-Гінзберг А. М. 5, 235
Галас Б. К. 230
Галкіна-Федорук О. М. 13
Ганудель З. 176, 230, 235
Гвоздєв А. М. 176, 235
Германович А. І. 5, 99, 235
Гілмер Г. 5, 243
Гінце Ф. 14
Глухарьова Е. А. 5, 235
Гнатюк Л. Н. 230, 231
Головацький Я. 61, 230, 241
Гомбоц З. 4
Горецький Я. 100
Греч М. І. 12, 235
Грицак Є. 230
Грицак М. А. 230
Грінченко Б. Д. 5, 11, 147, 230

Гуйєр О. 235
Граммон М. 5, 243
Граур А. 5, 243
Даль В. І. 230
Дейна К. 61
Дейниченко Н. П. 230
Дзендзелівський Й. О. 2, 62, 176,
230, 235
Дієго В. 5, 243
Дмитрієв В. К. 4, 235
Добровольський В. М. 5, 235
Докуліл М. 100
Дорошевський В. 100, 243
Єсперсен О. 99
Желехівський Є. 11, 235
Жовтобрюх М. А. 155, 235
Закревська Я. В. 10, 235
Закревський М. 231
Залеський А. М. 61, 62, 235
Земська О. О. 10, 100
Зоммер Г. 5. 244
Зубатий Й. 114, 244
Іванов В. В. 161, 231, 235
Ісакаян Н. Г. 235
Йордан Й. 5, 243
Калнинь Л. 3. 61
Капанадзе Л. А. 5, 236
Карпіловська Є. 236
Карпухін С. А. 5, 93, 102, 236
Карунц Р. Г. 236

Качмарек Л. 176, 243
Клепикова Г. П. 28, 236
Климчук Ф. Д. 231
Кміт Ю. 231
Ковалик І. І. 10, 13, 100, 236
Ковальов М. С. 114, 115, 231
Коломієць В. Т. 19, 30, 225
Кононов А. М. 4, 236
Копечний Ф. 5, 141, 142, 243
Корді Е. 5, 236
Коржінек Й. 5, 60, 243
Корзонюк М. М. 231
Корнілов Г. Е. 4, 12, 236
Коряковцева О. І. 114, 115, 237
Косов В. 5, 237
Кривощокова-Гантман А. С. 12, 237
Кудайбергенов С. 12, 237
Кузнецов П. С. 161, 237
Кузнецова О. Д. 237, 238
Кулик Б. М. 155, 235
Кунгуров Р. 12, 237
Курашкевич Б. 61
Лавер В. І. 114, 115, 237
Лагутова О. Л. 114, 115, 237
Лапкіна Л. 3. 4, 237
Лер-Сплавінський Т. 101, 243
Лескін А. 5, 7, 243
Лисенко П. С. 231
Ломтєв П. Я. 149, 237
Лопатін В. В. 100

Лукінова Т. Б. 18
Лук'янюк К. М. 114, 156, 237
Лур'є С. Є. 5, 90, 91, 92, 94, 237
Магура Г. Н. 231
Майтинська К. 4, 5, 237
Малецький А. 161, 235, 243
Малинка А. Н. 231
Малмберг Б. 4, 236, 243
Маретич Т. 156
Маслов Ю. 161, 237
Махек В. 114, 156, 243
Мацько Л. І. 6, 237, 238
Мейє А. 101, 232, 238
Мельничук О. С. 231
Міклошич Ф. 156
Мірамбел А. 5, 243
Могильницький І. 61
Москаленко А. Л. 231
Недільський С. 11, 231
Никончук М. В. 7, 238, 231
Німчук В. В. 114, 156, 232, 238
Ніроп К. 238, 243
Новицький І. 176, 232
Нурен А. 5. 243
Онишкевич М. Й. 103, 232
Павловський 232
Павський Г. 161, 238
Пагіря І. Д. 114, 154, 238
Паламарчук А. С. 232
Панькевич І. 61
Пауль Г. 5, 6, 176, 238
Педерсен Г. 236, 243
Пешковський О. М. 14, 238
Платон 4
Попова Т. В. 61
Потебня О. О. 161, 238
Потушняк Ф. М. 15, 176, 238, 242
Прилипко Н. П. 42, 238
Рамстедт Г. 4, 238, 243
Реформатський О. О. 61, 238
Романова Н. П. 18
Россеті А. 5, 238
Руберовський М. 232
Русанівський В. М. 155
Сапогова Л. І. 60, 239
Сахарний Л. В. 8, 239
Сепір Е. 99
Сергеева Т. Д. 239
Сизько А. Т. 232
Скалічка В. 4, 83, 99, 171, 239
Сколотова І. А. 239
Славський Ф. 114, 149
Смаль-Стоцький Р. 5, 6, 9, 60, 87, 99, 239
Соколов П. 12, 239
Солнцева В. М. 239
Соссюр Ф. де. 14
Срезневський І. І. 102, 161, 232
Станг Х. 155, 156, 244
Струтинський Й. 244

Студинський К. 232
Стюттерхейм К. 5, 244
Сцяцько П. В. 174, 175, 239
Тимченко Є. 232
Тиханов П. 232
Тихонов О. М. 13, 14, 239, 240
Толстая С. М. 5, 60, 239
Торопцев І. С. 15, 239
Третьякова В. С. 149, 239, 240
Тронський 12
Трубачов О. 22, 102, 232, 233
Улуханов І. С. 100, 149, 240
Ульманн С. 15, 89, 240, 244
Уманець А. 232
Уорф Б. 89
Фасмер М. 232
Фірт Дж. 89
Франко І. Я. 176, 179, 230, 240
Хакулінен Л. 4, 240
Хаусхолдер Ф. 89
Худайкулієв М. 12, 240

Чернецький В. К. 176, 240
Чучка П. П. 114, 154, 240
Шанський М. М. 10, 13, 14, 233,
240
Шарлемань М. 232
Шахнарович А. М. 176, 240
Швентнер Е. 5, 243
Шейковський Х. 233
Шелякін М. А. 240
Шило П. Ф. 61
Шіппан Т. 5, 236, 243
Шпербер В. 14
Шпітцер Л. 5, 244
Штамм Е. 7, 244
Штібер З. 233, 244
Шухевич В. 233
Щерба Л. 8, 240
Юрчук Л. А. 240
Яворницький Д. І. 233
Яценко Л. 176, 233

Предметний покажчик

- Арго 180, 181, 228, 230
Арготична лексика 180, 181, 228
Валентність 102, 116, 122, 137,
145, 146, 162, 182, 224
- внутрішня 224
Варіативність 86, 87
Варіювання 84-87, 226, 242
Вихідне слово 82, 83
Віддієсловні іменники 183
- деривати 132
- назви дій 174, 202
- назви осіб 175
Відономатопоетична
- модель 9, 42, 98, 99, 100,
102, 112, 114, 116, 140, 149,
155, 160, 172, 173, 178, 179
Відономатопоетичне дієслово 7,
17, 18, 19, 21, 22, 23, 25, 26,
28, 31, 32, 35, 97-101, 105-107,
111, 113, 120, 126, 130, 131, 139,
146, 148, 154, 164, 165, 168-
171, 182, 183, 225, 227, 228
Відономатопоетичний іменник 7,
79, 183, 225, 228
- словотвір 98
Говірки
- бойківські 17-59; 133-219;
225-228
- боржавські 18, 20, 23, 29,
31-33, 35-39, 40, 46, 49, 53, 56,
57, 59, 110
- буковинські 18, 20, 23, 28-
31, 33, 37-41; 43-46; 57, 156
- верховинські 19-26, 29-33,
36-44, 46, 48, 49, 51
- гуцульські 17, 18-55, 57-59,
81, 129, 133, 225
- марамороські 9, 20-25; 27,
29-33, 42, 43, 44-46; 48, 52,
54-59, 81, 140
- надпрутські 62
- подільські 134, 180
- подністрянські 19, 41, 49
- поліські 42
- покутсько-буковинські 18-
23, 28, 29-49, 57
- середньозакарпатські 18
- східнокарпатські 18
- ужанські 19, 22, 24, 27-29,
32, 40-44, 46, 49, 52, 53, 140
Денотат 9, 16, 87, 169, 175, 176,
225, 235
Дериват 7-9, 25-28, 31-36, 95, 99,
100, 102, 110-119, 125, 128,
135, 173
- дієсловний 99-102, 109-122,
125, 128, 138, 141, 147, 149,
154, 160, 161, 227
Дериватологія 8, 176
Деривація
- I ступеня 7, 9, 93, 94, 98, 99,
145, 172, 180, 182, 185, 227
- II ступеня 93, 94, 183
Дитяче мовлення 53, 176, 178
Діалектизми 7, 22, 131, 240
- вузьколокальні 22, 24, 35,
41, 42, 104, 107-113, 116, 119,
121, 123-131, 133, 135-139,
145, 147-154, 158, 164, 167
- лексичні 40
- специфічні 22, 23, 31, 35,
107, 110, 120, 125, 126, 128,
145, 152, 162
Дієслова

-багатократні 116, 117
- відономатопоетичні 7, 17-19, 21-28, 31, 33, 35, 92-97, 100-108, 111, 113, 120, 126, 130, 131, 139, 140, 146, 148, 154, 161-165, 168-171, 182, 183, 225, 227, 228
-звучання 94, 97
-стану 162, 170
-фізичної дії 169
Дублети дієслівні 109, 112, 113, 122, 149, 160
Елемент
- акустичний 87, 171, 227
-вокальний 6, 60, 63, 64, 66-87, 226
-консонантний 6, 60, 62, 64-69, 71, 74, 77, 78, 80, 83, 84, 86, 87, 226
-консонантні групи 6, 62, 71, 75-80, 83
Звуконаслідувальні
-афікси 10, 87, 90, 91, 100, 172, 181, 183, 226
-дієслова 17, 25, 31, 32, 35, 40, 93, 98, 99, 102, 140
-корені 4, 91, 94, 96, 99, 102, 128, 134, 156, 179
-слова 42-44, 53, 97, 98, 101, 103, 104, 107, 109, 110, 114, 116, 126, 132, 133, 135, 144, 147, 149, 153, 155, 156, 162, 163, 166, 169, 171, 226, 234, 236, 240
Звуконаслідування 4, 15, 27-58, 61, 67, 74, 77, 80, 83, 85, 87, 91-98, 106, 131, 137, 162, 180, 210, 211, 219, 225-227, 241, 260
Зображальні слова 13, 16, 21

Ідеофон 13
Імітатив 12
Ініціаль 87, 90, 91, 92
Інтер'єктив 5, 6, 14, 114, 115
Інтерфікс 92, 95, 96, 109, 110-115
Інтерфіксація 96
Контамінація 17
Лексико-семантичні групи 14, 16, 103, 109, 112, 113, 114, 116, 122, 135, 138, 139, 141, 146-150, 152, 159, 162, 166-170, 172, 173, 180, 182, 183, 225, 228, 230, 266
Мімема 12
Медіаль 227
Методи
-валентного аналізу 11
-дистрибутивний 11, 242
-зіставний 12
-компонентного аналізу 11, 171
-лінгвістичної географії 11, 223
-описовий 12
-порівняльно-історичний 12
-словотвірний 10, 98, 99, 100, 227
-словотвірних гнізд 10, 182, 241
-статистичний 11
Мови
-балтійські 91, 11, 149
-германські 5, 22, 149, 234, 235
-давньоруська 102, 145, 149, 161
-західноіндоєвропейські 149
-індоєвропейські 4, 6, 15, 31, 34, 36, 45, 48, 92, 96, 101, 128, 156, 225

- латинська 5, 8, 45, 149, 225, 232
- литовська 5, 6, 8, 10, 11, 18, 28, 32, 39, 96, 149, 161, 234
- македонська 115, 236
- слов'янські 5, 8, 11, 18, 28, 31, 33, 38, 39, 41, 43, 45, 47, 48, 53, 60, 62, 87, 91, 101, 102, 108, 109, 114, 115, 116, 128, 132, 134, 141, 144, 149, 156
- Модель дієслівна 11, 98
  - іменна 11, 172
  - непродуктивна 63
  - оноματοпоетична 9, 87, 89, 90
  - продуктивна 173
- Морфонологічні явища 9, 10, 227
  - аглютинація 102, 112, 114, 135
  - накладання 8, 92, 97, 102, 110, 112, 174, 175, 227
  - усічення 30, 95, 102, 109, 112, 174, 227
- Омоніми 184
- Ономатет 12
- Ономатописи
  - первинні 25, 87, 101, 115, 159, 165, 182, 225, 227
  - похідні 7, 9, 10, 12, 17, 24, 31, 36, 54, 90-95, 97, 98, 100, 152, 163, 177, 182, 227
    - формансні 87, 90, 227
      - ініціальні 87, 90, 91, 227
      - медіальні 87, 92, 94, 227
      - фінальні 91, 92, 95, 227
    - редуplikовані 95, 96, 227
- повні 9, 96, 227, 228
- часткові 96, 97, 227, 228
- змішані 96
- композиційні (складені) 227
- Ономатопея
  - безпосередня 172, 176
  - ближня 176, 179, 227
  - дальня 177, 228
  - опосередкована 172
- Ономатопоетика 4, 12-14
- Ономатопоетичне
  - дієслово 17, 35, 227
  - утворення 4, 5, 8, 9, 17, 19, 24, 26, 29-31, 35, 38, 43, 56, 59, 60, 64, 66, 69, 70, 74, 77, 78, 82, 87, 92, 94-97, 118, 226, 228, 241
- Ономатопоутворення 87, 89, 95, 227
- Піднесення 64, 66, 68, 71, 95
  - високе 64, 66, 68, 71, 95
  - низьке 64, 66, 68, 71, 95
  - середнє 64, 66, 68, 71, 95
- Похідне слово 100, 183
- Похідність 182
- Продуктивність 10, 98, 175, 224
- Редупликація 6, 83, 90-92, 95-97, 99, 115, 170, 179, 226-228
- Розширення 90-92, 94-96, 99, 110, 121, 171, 227
- Ряд 61, 62, 64, 66, 68, 71, 89, 90, 97, 137, 140, 142, 145, 146, 151, 152, 159, 226
  - синонімічний 97
- Сема 79, 80, 101, 169, 170
- Семема 7, 170
- Словотвір

- ономатопоетичний 87, 90, 97, 227
- тип 63-65, 74, 77, 82
- словотвірна
  - модель 100, 102, 114, 149, 160, 182
  - пара 99, 114, 115, 118, 182
  - парадигма 99, 182
- словотвірне гніздо 98, 182, 184
- словотвірне значення 100, 160, 227
- словотвірний
  - ланцюг 182
  - потенціал 7-10, 98, 182, 224, 227
  - ряд 89
  - тип 99, 100
- Сполучуваність 60, 61, 64, 67, 68, 70, 71, 73-80, 82, 83
- Структура
  - ономатопоетична 3, 7, 14, 89
  - семантична 7, 9, 169, 170, 226, 241
  - словотвірна 11, 98, 225, 228
  - фонетична 9, 10, 226
- Стягнення 87
  - голосних 87
- Фактори
  - екстралінгвальні 10, 16
  - лінгвальні 10, 16
- Фіналь 91, 92, 94-96, 227

Фонеми 38, 61

- голосні 60, 61, 64, 71, 78, 82, 86
- приголосні 60, 61, 64, 68-70, 74, 77, 78, 80
  - м'які 562, 64, 69
  - превокальні 64
  - тверді 64, 69, 70

Фонемна система

- вокалізму 6, 41, 61, 62, 82, 83, 86, 226
- консонантизму 6, 62, 82, 83, 86, 226
- одно-, дво-, три-, чотири-, п'яти-, шестифонемні типи 63, 65, 67-71, 74, 76, 77, 78, 80, 82, 226

Фонемотип 60, 226

- підтип 63, 64, 68-70, 74, 77, 82, 226

Фонетика

- регулярна 86
- нерегулярна 86

Фонетична

- будова 9, 83, 226
- впорядкованість 82, 226
- мотивація 225
- організація 7, 9, 60, 83, 226

Фонетичний склад 60, 62, 82, 226

Формальні показники 100

Частотність 60, 61, 64, 66, 70, 71, 73-80, 82, 83

РЕЦЕНЗІЯ

на рукопис монографії к. ф. н., доцента Ужгородського національного університету Юсип-Якимович Ю. В.

“Ономатопетика українських говорів Карпат: семантична, фонетична, словотвірна структура та похідність ономатопів”

Вивчення лексики українських діалектів досі залишається особливо актуальним завданням української лінгвістики, оскільки ні щодо презентації української мовної території, ані щодо охоплення усіх тематичних груп, класів лексики сьогоденну ситуацію не можна вважати близькою до задовільної. Надто багато територіальних і тематичних лакун у вивченні лексики говірок сьогодні волають про обстеження, представлення їх у монографічному, лексикографічному чи картографічному форматах. На жаль, не зробленого у цій царині на порядок більше, ніж зробленого.

Ю.В.Юсип-Якимович рецензованою працею робить свій внесок у справу зменшення кількості *волаючих лакун* української діалектної лексикології/лексикографії: пропонована монографія є вдалою спробою відтворити й проаналізувати багатий репертуар ономатопетичної лексики та наявність регулярного й інтенсивного творення на її базі похідних; при цьому звернуто належну увагу на формальну варіативність, зокрема фонетичну, цих утворень. Регіон обстеження – говірки передусім Закарпаття, які авторка знає з автопсії, із докладним залученням свідчень з інших говірок ареалу Карпат, інформацію про які здебільшого взято з різноманітних джерел. Глибокі знання авторкою карпатських говірок і різноманітних джерел інформації про них забезпечили повноту представлення ономатопів, їх точну семантичну класифікацію. Вперше в українському мовознавстві цей клас лексики зібрано й подано у такому обсязі і так докладно; знані з розмовного мовлення лексеми постають перед читачем не в поодиноких виявах, а в парадигмі – у розгалуженій і складній системі вербальних одиниць. Це одне з достоїнств рецензованої роботи, що забезпечить її широке використання у дослідженні цього класу явищ в інших українських діалектах.

Не менш важливо, що авторка багатьма конкретними сюжетами показала ареальну закріпленість багатьох аналізованих одиниць, хоча відповідний матеріал із більшості українських діалектних зон зібрано далеко не повно, у джерелах, насамперед словниках, репрезентовано принагідно. І все ж здійснено спробу навіть квантитативно (у межах

зібраного матеріалу) визначити особливості говірок за даними онома-топеїчної лексики, вказавши на кількість одиниць, яким не віднайде-но відповідники в інших діалектах та літературній мові (всього 460 локалізмів). Ця праця навертає дослідників до створення в майбутньому докладних ареалогічних студій онома-топеїчної лексики та її карто-графування. Водночас наведені в праці вказівки наявності/відсутності у літературному стандарті (насамперед за лексикографічними джере-лами, хоча тексти художньої літератури могли б дати уточнену карти-ну) відповідників зафіксованим у говірках онома-топеїчним утворен-ням поро джують бажання переглянути реєстр таких одиниць у су-часних словниках літературної мови.

Важливого значення авторка надає лапідарним коментарям генези цих утворень, критично використовуючи наявні етимологічні словни-ки та джерела з історії лексики слов'янських мов.

Такий різноспрямований аналіз, демонструючи евристичні мож-ливості цієї лексики, не руйнує її цілісного аналізу, навпаки – забез-печує його повноту.

Підкреслимо, що рецензована праця є цінним надбанням сучасно-го українського мовознавства: монографія демонструє значний еври-стичний потенціал так званих латеральних явищ у структурі мови, ви-казує давність таких утворень, їхню природність у діалектному мов-ленні, структурну багатоплановість.

Рекомендую монографію Ю. В. Юсип-Якимович “Онома-топое-тика українських говорів Карпат: семантична, фонетична, словотвірна структура та похідність онома-топів” до друку.

Гриценко П. Ю.,

д. ф. н., проф.,

завідувач Відділу діалектології

Інституту української мови

НАН України

РЕЦЕНЗІЯ

на рукопис монографії к. ф. н., доцента Ужгородського національного університету Юсип-Якимович Ю. В.
“Ономатопоетика українських говорів Карпат: семантична, фонетична, словотвірна структура та похідність ономатопів”

Українська діалектологія до теперішнього часу має досить велику бібліографію, але ономатопоетика живої народної розмовної мови ще не була предметом спеціального наукового дослідження.

Дослідження Юлії Василівни Юсип-Якимович в українській мовознавстві є першою спробою монографічного опису ономатопоетичних і відономатопоетичних утворень досить великого і надзвичай оригінального діалектного масиву – українських говірок Карпат.

Монографія виконана на великому діалектному матеріалі, самостійно зібраному авторкою за спеціально укладеною нею програмою в 30-и населених пунктах району Українських Карпат, а також почерпнутому з друкованих джерел.

Зібраний ономатопоетичний і відономатопоетичний матеріал дослідниця вивчає в тісному зв'язку з відповідними фактами інших українських говорів, а також української літературної мови. Де було доцільним для порівнянь, паралелей і зіставлень, авторка використовує дані інших слов'янських, а також неслов'янських мов. Таке широке зіставлення дало можливість виявити значну кількість локальних ономатопів і їх похідних, які становлять значний інтерес для дослідників словникового складу народних говорів.

У монографії розглядається структура засвідчених ономатопів, зокрема семантика, їх фонетична будова, варіювання звуків в ономатопах і словотворення останніх. Аналіз біля 800 ономатопів дозволив авторці підтвердити тезу С. М. Толстої про високий ступінь фонетичної впорядкованості ономатопоетичної лексики і зробити важливий висновок, що фонетичний склад діалектних звуконаслідувань відповідає системі вокалізму і консонантизму досліджуваних говорів Карпатського ареалу.

За словотвірними моделями досліджуються також відономатопоетичні похідні. Аналізований матеріал дав можливість дослідниці скласти понад 650 словотвірних гнізд. На основі словотвірних гнізд ономатопів встановлено 7 дієслівних і більше 30-и іменних моделей відономатопоетичних похідних.

Важливими є спостереження Ю.В. Юсип-Якимович над зв'язками оноματοпоетики з дитячим лексиконом і арго, що становить особливий інтерес через недослідженість цих явищ.

Дослідниця засвідчила значну кількість фактичного матеріалу (картотека нараховує 12 тис. лексичних одиниць) у тому числі й таких утворень, які дозволяють розкрити етимологію багатьох відономатопоетичних утворень української літературної мови та інших говорів.

Монографія Юсип-Якимович Ю.В. дає ґрунтовну уяву про роль ономотопів у загальній лексико-семантичній і словотвірній системах народнорозмовної і літературної української мови та про взаємозв'язок і взаємоджерельність народної і літературної мов.

Українська діалектологія збагатилась цінними даними, що дають можливість представити цілісну картину фонетичної будови діалектних звуконаслідувань, їх особливостей, семантики, типів дериватів, їх словотвірної структури й семантики.

Вважаю, що рецензована монографія Ю.В. Юсип-Якимович “Оноματοпоетика українських говорів Карпат: семантична, фонетична, словотвірна структура та похідність ономотопів” виконана на належному науковому рівні, цілком відповідає вимогам, що пред'являються до монографій, і рекомендую її до видання.

Мацько Л. І.,
д. ф. н., професор
Національного
педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова,
академік Академії
педагогічних наук

Наукове видання

***Юсип-Якимович
Юлія Василівна***

**ОНОМАТОПОЕТИКА
УКРАЇНСЬКИХ ГОВОРІВ КАРПАТ:
семантична, фонетична, словотвірна
структура та похідність ономатоїв**

Монографія

Редактор Андрій Ребрик
Художньо-технічна редакція Світлани Ялч
Художнє оформлення Олени Довженко
Друк Володимира Яремчука

Підписано до друку 01. 09. 2007.
Формат 60x84/16. Гарнітура Times.
Папір офсетний. Друк офсетний. Облік.-вид. арк. 11,65.
Замовлення № 60. Наклад 300 прим.

МПП “Тражда”

Свідоцтво про державну реєстрацію видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції. Серія 3т № 22
88000, м. Ужгород, вул. Капітульна, 18, т./факс (0322) 61-52-76

Юсип-Якимович Юлія Василівна

Ю 89 Ономатопоетика українських говорів Карпат: семантична, фонетична, словотвірна структура та похідність онома топів – Ужгород: Гражда. – 2007. – 268 с.

ISBN 978-966-8924-34-7

У монографії вперше досліджується система звуконаслідувальної лексики українських говорів Карпат, функціонування моделей онома топів, їх семантична, фонетична, ономатопоетична структура, словотвірний потенціал та функціонування відонома топетичних дієслівних та іменних моделей, зв'язки онома топеї з дитячим лексиконом та арго.

Для фахівців з діалектології, семасіології, фонології, словотвору, історії мови, етимології, для широкого кола філологів.

УДК 811.161.2'28 ББК Ш 141.14 -5